

Ikke bare tvangsekteskap

En artikkelsamling

SLUTTRAPPORT FRA IMDI'S ARBEID MED HANDLINGSPLAN MOT TVANGSEKTESKAP 2008 - 2011

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Innledning

Innledning
Tall og trender i prosjektperioden
Begrepsliste

Ikke bare tvangsekteskap

Innledning: Ikke bare tvangsekteskap
Tvangsekteskap i et volds- og menneskerettighetsperspektiv
Akuttsaker – når liv og helse er truet
Viktig med tidlig inngripen - før konflikten har tilspisset seg
Fleksibel identitet - utfordringer og muligheter med flere kulturer
Jentegrupper – «langt mer enn bare prating»
Lære om tvangsekteskap og retten til å ta egne valg. Erfaringer fra skolene
Kan foreldres utdanningspress koples til ekstrem kontroll og tvangsekteskap?
Bestemme selv? – Autonomi i partnervalg blant norsk minoritetsungdom

Ikke bare jenter

Innledning: Ikke bare jenter
Hvordan se og hjelpe gutter?
Guttegrupper – svar på et behov
Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll
Skeiv verden – et tilbud til homofile som frykter tvangsekteskap
Psykisk utviklingshemmede – en særlig sårbar gruppe

På tvers av landegrenser

Innledning: På tvers av landegrenser
Ikke bare en forlovelse- religiøse/utenomrettslige ekteskap av mindreårige
Barn og unge som etterlates i utlandet
Migrasjon, bistand og konsulære saker
Norsk-irakisk samarbeid mot tvangsekteskap
Rutiner og anbefalinger ved frykt for reiser til utlandet

Foreldre som målgruppe

Innledning: Foreldre som målgruppe
Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonskontekst
Dialog i saker om kollektiv æresrelatert vold mot barn og unge
Foreldrerettet arbeid gjennom skolene
Frivillige organisasjoners holdningsskapende og forebyggende arbeid
Tipsliste - metoder for foreldresamarbeid

Samarbeid og koordinert innsats

Innledning: Samarbeid og koordinert innsats
Samarbeid, kompetanse og koordinering i tvangsekteskapsaker
Et sømløst tjenesteapparat

Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger

Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger
Ressursliste

Ikke bare tvangsekteskap

En artikkelsamling

Forord

Retten til selv å velge sin ektefelle er nedfelt i internasjonale konvensjoner. Å tvinge noen til å inngå ekteskap er forbudt ved norsk lov, bryter grunnleggende menneskerettigheter, FNs kvinnekonvensjon og Barnekonvensjonen. Likevel ser vi at unge mennesker i enkelte miljøer i Norge i dag blir presset til å gifte seg mot sin vilje.

Tvangsekteskap er et samfunnsproblem som norske myndigheter arbeider aktivt for å bekjempe. Hovedmålet med Handlingsplanen mot tvangsekteskap (2008–2011) har vært å bekjempe tvangsekteskap, gjennom å forebygge og å hjelpe de som blir utsatt for slike overgrep.

IMDi har hatt ansvaret for flere av tiltakene i denne handlingsplanen. Minoritetsrådgivernes tilstedeværelse på videregående skoler har ført til at flere unge som trenger hjelp, er blitt fanget opp. Ordningen har bidratt til bevisstgjøring i skolen gjennom samtaler og forebyggende tiltak. Integreringsrådgivernes tilstedeværelse på utenriksstasjoner har ført til at flere utsatte har fått assistanse. Tvangsekteskap er blitt satt inn i en større sammenheng. Forekomsten er blant annet nært knyttet til kvinnens situasjon og stilling i opprinnelseslandet. Støtten til frivillige organisasjoner som jobber for endring og utvikling både i Norge og i opprinnelseslandene, har vært et viktig bidrag i det forebyggende arbeidet.

For å bekjempe tvangsekteskap må man jobbe på flere fronter samtidig. Arbeidet har avdekket at problemene de unge sliter med, er sammensatte. Familiene har tilhørighet flere steder. Historiene IMDis rådgivere har hørt fra de unge og deres familier og skjebnene de har møtt, minner oss om at menneskelivet ikke kan deles inn i båser og sektorer. Vi befinner oss i et område med flere overlappende sektorer og fagfelt. Her møtes tjenester som politi, barnevern, skole, familievern, helse- og sosial og utenriktjeneste. Dette krever en helhetlig og koordinert tilnærming. Godt samarbeid, på tvers av etater, fagfelt og landegrenser, er nødvendig både for å bistå utsatte og for å forebygge overgrep.

«Ikke bare tvangsekteskap» oppsummerer erfaringer fra IMDis arbeid. Her presenteres noen gode grep og vi gir eksempler på tilnæringsmåter som er utprøvd i perioden. Rapporten peker også på en del områder der det vil være behov for økt innsats og flere målrettede tiltak. Rapporten henvender seg først og fremst til IMDis samarbeidspartnere i skolen og utenriktjenesten samt ansatte i førstelinjen. Innholdet er relevant og nyttig for alle som møter barn, unge og deres familier gjennom sitt arbeid.

IMDi ønsker at rapporten skal være et bidrag til erfaringsutveksling og kunnskapsutvikling på feltet.

Oslo, høsten 2011

Geir Barvik
Direktør

Integrerings - og mangfoldsdirektoratet (IMDi)

Forfattere og bidragsyttere

Denne artikkelsamlingen er skrevet og redigert av:

Katrine Bakke Lossius, IMDi

Merete Munch, IMDi

Solfrid Lien, IMDi

Lill Salole, IMDi

Eksterne bidragsyttere har vært:

Anja Bredal, Institutt for samfunnsforskning

Anne Skevik Grødem, Fafo

Ida Hydle, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring

Miriam Latif Sandbæk, Fafo

Monica Five Aarset, Institutt for samfunnsforskning

Olav Elgvin, Fafo

Illustrasjon: Bjørn Sæthren, 07 Gruppen

Design og grafisk produksjon: 07 Gruppen 11/2011

Opplag: 3000

ISBN elektronisk: 978-82-8246-095-8 **ISBN papir:** 978-82-8246-088-0

Innholdsfortegnelse

Innledningsdel

- Innledning
- Tall og trender i prosjektperioden
- Begrepsliste

Del 1: Ikke bare tvangsekteskap

- Innledning : Ikke bare tvangsekteskap
- Tvangsekteskap i et volds- og menneskerettighetsperspektiv
- Akuttsaker – når liv og helse er truet
- Viktig med tidlig inngripen – før konflikten har tilspisset seg
- Fleksibel identitet - utfordringer og muligheter med flere kulturer
- Jentegrupper – «langt mer enn bare prating»
- Lære om tvangsekteskap og retten til å ta egne valg. Erfaringer fra skolene
- Kan foreldres utdanningspress koples til ekstrem kontroll og tvangsekteskap?
- Bestemme selv? – Autonomi i partnervalg blant norsk minoritetsungdom

Del 2: Ikke bare jenter

- Innledning: Ikke bare jenter
- Hvordan se og hjelpe gutter?
- Guttegrupper – svar på et behov
- Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll
- Skeiv verden – et tilbud til homofile som frykter tvangsekteskap
- Psykisk utviklingshemmede – en særlig sårbar gruppe

Del 3: På tvers av landegrenser

- Innledning: På tvers av landegrenser
- Ikke bare en forlovelse– religiøse/utenomrettslige ekteskap av mindreårige
- Barn og unge som etterlates i utlandet
- Migrasjon, bistand og konsulære saker
- Norsk-irakisk samarbeid mot tvangsekteskap
- Rutiner og anbefalinger ved frykt for reiser til utlandet

Del 4: Foreldre som målgruppe

- Innledning: Foreldre som målgruppe
- Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonskontekst
- Dialog i saker om kollektiv æresrelatert vold mot barn og unge
- Foreldrerettet arbeid gjennom skolene
- Frivillige organisasjoners forebyggende og holdningsskapende arbeid
- Tipsliste - metoder for foreldresamarbeid

Del 5: Samarbeid og koordinert innsats

- Innledning: Samarbeid og koordinert innsats
- Samarbeid, kompetanse og koordinering i tvangsekteskapsaker
- Et sømløst tjenesteapparat

Konklusjonsdel

- Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger
- Ressursliste

Innledning

MDi mobiliserer mot tvangsekteskap.

IMDi fikk i 2007 hovedansvaret for fire av tiltakene i Regjeringens nye Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008–2011 (Barne- og likestillingsdepartementet 2007):

- ▶ Tiltak 4: Etablere en ordning med minoritetsrådgivere ved videregående skoler
- ▶ Tiltak 17: Øke støtten til frivillige organisasjoners holdningsskapende arbeid
- ▶ Tiltak 19: Styrke og videreføre Kompetanseteamet mot tvangsekteskap
- ▶ Tiltak 31: Opprette integreringsrådgiverstillinger ved utvalgte utenriksstasjoner

Arbeidet mot tvangsekteskap ble samorganisert i en enhet hos IMDi, kalt Forebyggingsenheten, operativ under handlingsplanperioden 2008–2011. Til forskjell fra andre avdelinger i IMDi besto Forebyggingsenheten av flest medarbeidere i førstelinjetjeneste.

I 2010 fikk IMDi, i kraft av å være administrativt ansvarlig for Kompetanseteamet mot tvangsekteskap (heretter kalt Kompetanseteamet), i tillegg ansvar for:

- ▶ Tiltak 34: Refusjon av utgifter til hjemsendelse ved tvangsgifte

I 2010 fikk IMDi også ansvar for å utvikle en plan for følgende tiltak:

- ▶ Tiltak 23: Etablere lokale samarbeidsprosjekter i regionene, basert på erfaringer fra Drammensprosjektet.

Forebyggingsenheten har i løpet av prosjektperioden også vært involvert i arbeidet med følgende tiltak:

- ▶ Tiltak 5: Utvikle ressursmaterieell om tvangsekteskap til bruk for elever og lærere
- ▶ Tiltak 6: Styrke den sosialpedagogiske rådgivningstjenesten i skolen

- ▶ Tiltak 9: Oppdatere informasjonsmaterieell tilpasset ulike målgrupper
- ▶ Tiltak 21: Utarbeide veiledere og gi opplæring til hjelpeapparatet
- ▶ Tiltak 32: Bedre rutiner for håndtering av tvangsekteskapsaker
- ▶ Tiltak 33: Heve kompetansen i utenriktjenesten
- ▶ Tiltak 35: Utvikle samarbeid mellom myndigheter og organisasjoner i Norge og i foreldrenes opprinnelsesland
- ▶ Tiltak 40: Etablere rutiner for systematisk registrering av tvangsekteskapsaker

Strategiske mål for arbeidet

Hovedmålet med Handlingsplanen er å bekjempe tvangsekteskap gjennom å forebygge og hjelpe de som er utsatt for dette. Mål for status på IMDis arbeid innen prosjektperiodens slutt 31.12.2011 ble formulert slik:

- ▶ Skoler og utenriksstasjoner der minoritetsrådgivere og integreringsrådgivere er utplassert, har kompetanse, rutiner og virkemidler for å forebygge, avdekke og håndtere tvangsekteskapsaker
- ▶ Aktuelle ungdomsgrupper og innvandrermiljøer har bevissthet og kunnskap om tvangsekteskap og relevante hjelpetilbud
- ▶ Førstelinjen (barnevern, skolesektor, politi) har kunnskap om tvangsekteskap og kjennskap til relevante instanser som kan bistå i enkeltsaker
- ▶ Nye forsøk og permanente tiltak basert på dokumenterte erfaringer er foreslått for relevante myndigheter

Sentrale erfaringer i arbeidet

Prosjektperioden er nå, i likhet med handlingsplanen 2008–2011, ved veis ende.

Rådgiverne har møtt mange unge kvinner og menn som strever og trenger hjelp. De har i tillegg drevet foreldregrupper og elevgrupper samt veiledet skole- og ambassadepersonell. De har brukt ulike metoder, drevet kompetanseheving, jobbet med prosjekter, bygget nettverk og samarbeid, og arbeidet med å bevisstgjøre sentrale

etater gjennom etablering av systemer og strukturer. Samtidig har Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og de frivillige organisasjonene også samlet viktige erfaringer om sentrale problemstillinger og metoder i arbeidet.

Hovederfaringene fra IMDis arbeid mot tvangsekteskap kan oppsummeres slik:

- ▶ En bred tilnærming, lavterskeltiltak og forebyggende arbeid nytter
- ▶ For å yte god hjelp er det viktig å vite noe om logikken i kollektivistiske samfunn generelt og æresrelatert vold spesielt
- ▶ Tvangsekteskap handler ikke bare om ære og kultur. Viktige perspektiver er blant annet jus og lovverk, menneskerettigheter, vold, likestilling, økonomiske avtaler, oppvekstutfordringer, integrering, kultur og religion
- ▶ De fleste samtaler og saker i skolen har omhandlet ekstrem kontroll og trusler/vold, ikke gjennomført tvangsekteskap
- ▶ De fleste saker ved utenriksstasjonene gjelder barn og unge etterlatt i utlandet (tvangsflyttede), og frykt for tvangsekteskap
- ▶ Tvangsforlovelse og tvangsekteskap gjennomføres ofte i opprinnelseslandet. Disse handlingene forekommer imidlertid også i Norge i form av tidlige religiøse forlovelser eller ekteskap
- ▶ Både gutter og jenter er utsatt for æresrelatert vold og tvang, men på ulike måter
- ▶ Personer med psykisk utviklingshemning blir også utsatt for tvangsekteskap
- ▶ Lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LHBT) er særlig utsatt for æresrelatert vold på grunn av sin legning
- ▶ Det er ikke nok med innsats rettet kun mot de unge, det er viktig å jobbe for å nå foreldrene
- ▶ Foreldre kan også være utsatt for press og tvang. De kan være fanget i en situasjon med forventninger fra og forpliktelser til andre familiemedlemmer i både i Norge og andre land
- ▶ Akutt «nødhjelp», kriser og låste konflikter kan i noen familier unngås dersom man

kommer tidlig nok inn og jobber forebyggende

- ▶ Ungdommenes sikkerhet må komme foran dialog med familien
- ▶ Det holder ikke med innsats kun i Norge, det er viktig å koble arbeidet til migrasjons- og utenriksfeltet
- ▶ Folk som flytter, beholder tette bånd med familie som befinner seg i hjemlandet og andre land. Det som skjer i opprinnelseslandet og hos familie andre steder i verden, vil ha betydning for diasporaen i Norge, og omvendt
- ▶ Samarbeid på tvers av etater og på tvers av landegrenser er viktig både for å kunne forebygge og for å kunne tilby best mulig hjelp og støtte

Loverk

Å tvinge noen til å inngå eller forbli i ekteskap mot sin vilje er krenkelse av grunnleggende menneskerettigheter. Tvangsekteskap strider både mot norsk lov og internasjonale konvensjoner. Ekteskapsloven § 1a, Straffeloven § 222 annet ledd, den Internasjonale konvensjonen om sivile og politiske rettigheter artikkel 23, FNs kvinnekonvensjon artikkel 16, samt FNs barnekonvensjon artikkel 12 lovfester alle individets rett til fritt å velge ektefelle.¹

Begrepsavklaringer

Tvangsekteskap betyr at minst én av ektefellene ikke har reell mulighet til å

- ▶ velge å forbli ugift uten represalier
- ▶ velge seg ut av en forlovelse eller et inngått ekteskap uten represalier
- ▶ velge annen partner, også på tvers av familiens ønsker, uten represalier

I arbeidet mot tvangsekteskapsaker må den utsattes egen opplevelse av hva som er tvang, tillegges stor vekt.

¹ Konvensjoner og lover om tvangsekteskap 2009 Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Med represalier menes utilbørlig press, trusler eller annen psykisk eller fysisk vold. I tillegg til overgrep som slag og spark er strategier som ryktespredning, utstøtelse, sjikanering og utfrysning utbredte metoder for overtalelse eller straff for å stå imot. Mer implisitte press- og overtalelsesmidler er å peke på at den som nekter å følge familiens ønsker om ekteskap, forårsaker familiemedlemmers sykdom eller er skyld i at deres rykte blir skadelidende.

Ikke alle arrangerte ekteskap er tvangsekteskap, men alle tvangsekteskap er arrangerte. Tradisjonen med arrangerte ekteskap står sterkt i mange land, og forekommer også i Norge. Arrangert ekteskap strider ikke mot norsk lov. I arrangerte ekteskap tar familiene den ledende rollen i å finne en egnet partner til sine sønner og døtre, men det er opp til de unge selv om de vil akseptere foreldres eller families funn. Denne grensegangen er imidlertid glidende, og det kan ofte være vanskelig å skille mellom arrangert og tvang. Flere har tatt til orde for at valgfriheten i arrangerte ekteskap er en illusjon, basert på erfaringer med at å la være å gifte seg i praksis ikke er noe reelt alternativ. Andre forteller derimot at de aldri følte seg presset til å gifte seg med noen som foreldrene foreslo, men at det tvert imot var deres valg å la foreldrene velge/foreslå ektefelle for dem. Det enkelte menneske vet selv best hva som oppleves som tvungen plikt og ikke. Det som skiller tvangsekteskap fra arrangert ekteskap, er altså graden av opplevd medbestemmelse og press.

Fagpersoner i praksis og academia både i Norge og andre land har lenge argumentert for at begrepet tvangsekteskap er for snevert. Man har erfart at giftepress ofte er relatert til et større problemfelt som omhandler streng og autoritær oppdragelse, undertrykkelse, kontroll i oppveksten og familievold. Mange har tatt til orde for at begrepet æresrelatert vold, eller æresrelatert kriminalitet, er bedre betegnelser enn tvangsekteskap. Æresrelatert vold defineres som vold utløst av en families behov for å beskytte eller gjenopprette ære og respekt – en logikk som ofte

refereres til som «æreskodeks» eller «æreskultur».² Også i Handlingsplanen mot tvangsekteskap 2008–2011 pekes det på sammenhengen mellom sterk kontroll og streng oppdragelse i oppveksten og senere giftepress eller tvangsekteskap.

En integreringsutfordring eller en samfunnsutfordring? Organisering av arbeidet mot tvangsekteskap i Norge – en kort historisk gjennomgang

■ ■ FAKTA

Handlingsplaner og tiltak mot tvangsekteskap i Norge 1998-2011

Handlingsplanen mot tvangsekteskap 1998

Fornytt innsats mot tvangsekteskap 2002

Handlingsplanen for integrering og inkludering 2006

Handlingsplan mot tvangsekteskap 2008-2011

Tvangsekteskap har vært på den politiske dagsorden i Norge i omtrent femten år, og fikk for alvor oppmerksomhet i norsk offentlighet på midten av nittitallet. Handlingsplaner som virkemiddel innebærer at bestemte politikkområder løftes opp og er gjenstand for intensivt innsats i en avgrenset periode. Selv om integrering i det ordinære offentlige hjelpeapparatet, altså «mainstreaming», ofte gjøres til et mål, krever visse områder varig særskilt innsats. Første handlingsplan mot tvangsekteskap kom i 1998, og besto av 40 tiltak. Ytterligere 30 tiltak ble lagt frem i *Fornytt innsats mot tvangsekteskap* i 2002. *Handlingsplan for integrering og inkludering* (2006) inneholdt også noen tiltak mot tvangsekteskap. I denne perioden ble arbeidet mot tvangsekteskap i Norge dermed organisert som et felt som krever særskilt mobilisering på siden av den generelle innsatsen mot relaterte politikkområder som vold i nære relasjoner, menneskerettigheter, likestilling og bistand.

² Se Wikan 2008 for en utdypning om æresbegrepet.

■ ■ FAKTA

Tvangsekteskap i det norske rettssystemet:

I løpet av de siste ti årene har vi hatt to sentrale lovendringer og fire straffesaker om tvangsekteskap oppe for det norske rettssystemet.

2003. Straffelovens § 222 andre ledd tredje i kraft- den eksplisitt kriminaliserer den eller de som tvinger eller presser noen til å inngå ekteskap.

2004. En tvangsekteskaps sak er oppe for retten i Bergen.

2006. Drammen tingrett avsa Norges første dom mot tvangsekteskap.

I 2007. Lovendringer Ekteskapsloven, hvor det spesifiseres at ekteskap inngått i utlandet ikke vil være gyldig i Norge hvis en av partene er under 18 år ved ekteskapsinngåelsen.

2008. Ny sak føres for Drammen tingrett.

2011. Oslo Tingrett avsier dom i den hittil mest omfattende tvangsekteskaps saken i Norge.

2011. Ny tiltale for tvangsekteskap reises.

I disse første årene ble tvangsekteskap først og fremst forstått som en integreringsutfordring – en tematikk som gjaldt innvandrere, kulturelle minoriteter og «de andre». Etter flere mislykkede forsøk rundt mekling i familien etter et brudd ble feltet etter hvert også preget av holdningen om at foreldre var kriminelle, og at forhandling eller dialog var utelukket. Arbeidet var i stor grad prosjektorganisert og ble forvaltet av frivillige organisasjoner. I offentlige overordnede policydokumenter om vold i nære relasjoner var fenomenet tvangsekteskap «usynlig». Istedenfor henviste man til at tvangsekteskapsproblematikk ble behandlet i egne dokumenter og planer.³ Dermed fremsto tvangsekteskap og æresrelatert vold som noe spesielt og annerledes enn annen fami-

3 Se Bredal 2009 og Bredal & Salole Skjerven 2007 for en utredning om «usynlighet» av tvangsekteskap og æresrelatert vold i offentlige policydokumenter.

lievold. Mediene opprettholdt i stor grad denne kulturaliseringen og spesialiseringen gjennom å ty til forklaringsmodeller som psykisk helse når de fremstilte familievold i etnisk norske familier, mens kultur ble trukket frem som årsak der utøver ikke var etnisk norsk. Det var mye snakk om og lite snakk med dem det gjaldt. På denne måten oppsto det en kontrast mellom en usynlighet i offentlige policydokumenter og hyper-synlighet i media.⁴

I 2007 kom rapporten *Tvangsekteskaps saker i hjelpeapparatet. Omfang og utfordringer* (Bredal og Salole Skjerven 2007). Den var basert på en kartlegging av offentlige og frivillige instansers befattning med tvangsekteskaps saker, på bestilling fra Barne- og likestillingsdepartementet (BLD). I konklusjonen ble det pekt på viktigheten av å normalisere arbeidet og ruste det offentlige og statlige hjelpeapparatet. Konkrete anbefalinger, som å flytte Kompetanseteamet fra UDi til en instans som jobbet mot vold i nære relasjoner, samt styrke rådgivningstjenesten i skolen og kompetansen på utenriksstasjonene, ble trukket opp. Forskerne etterlyste generelt mindre «spesialisering» av tvangsekteskapsfeltet og en tydeligere «mainstreaming» og ansvarliggjøring av de ordinære hjelpeinstansene. Hovedargumentet var at det er kunstig å skille mellom partnervold på den ene siden og vold utøvd av foreldre, søsken, fettere eller andre familiemedlemmer på den andre.

Ny handlingsplan mot tvangsekteskap for årene 2008–2011 ble vedtatt av Regjeringen i 2007. Bestående av 40 tiltak og akkompagnert av en betydelig økonomisk investering markerer denne handlingsplanen en historisk innsats for bekjempelse av tvangsekteskap i Norge. Den har involvert åtte departementer, og arbeidet har vært koordinert av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.⁵ Handlingsplanen bryter

4 For en nærmere gjennomgang av mediedekningen om tvangsekteskap, se Lynggard 2009.

5 Ansvarlige departementer er BLD, AID, HOD, KD, JD, KKD, KR D og UD. Hvert departement har hovedansvar for å gjennomføre tiltak innenfor eget ansvarsområde og er samarbeidspartner for gjennomføring av andre tiltak.

med de foregående handlingsplaner ved at den legger vekt på at tvangsekteskap må forstås som vold i nære relasjoner, mer ressurser skal legges inn i forebyggende arbeid, og at arbeidet i større grad skal forvaltes av det offentlige hjelpeapparatet. I tillegg til IMDi's tiltak inkluderer den tiltak for beredskap rundt psykisk helse, forsterkning av botilbud for dem over og under atten år samt regionalt samarbeid og kompetanseheving.

Parallelt med handlingsplanen fikk Drammensprosjektet og Brobyggerprosjektet også støtte fra myndighetene for ytterligere rusting av det offentlige hjelpeapparatet i arbeidet mot tvangsekteskap. Begge disse prosjektene baserte seg på forståelsen av tvangsekteskap som vold i nære relasjoner og brudd på grunnleggende menneskerettigheter.

Justisdepartementets plan *Vendepunkt – handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008–2011*, inkorporerer ikke tiltakene mot tvangsekteskap. Den viser til egne handlingsplaner mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, og henviser til sammenheng mellom tiltak i planene. Innledningsvis presiseres det her at den spesielle innsatsen mot tvangsekteskap fremdeles må til, men at den må forstås som en del av en generell og helhetlig bekjempelse av vold. Tvangsekteskap og æresrelatert vold er i større grad inkludert i sentrale policydokumenter på voldsfeltet i perioden 2008–2011.⁶

Arbeidet ble også i *Handlingsplanen mot tvangsekteskap 2008–2011* integreringspolitisk forankret, blant annet gjennom å sette de fire tyngste tiltakene til IMDi. Koordineringen av arbeidet med tiltakene ble etter hvert overført fra samlivs- og likestillingsavdelingen til Integrerings- og mangfoldsavdelingen i Barne- og likestillingsdepartementet. IMDi's tiltak er også nedtegnet i

*Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen – styrket innsats 2008.*⁷

Arbeidet mot tvangsekteskap ble ved inngangen til den gjeldende handlingsplanperioden dermed i større grad enn i foregående perioder organisert som både en integreringsutfordring og en familievoldsrelatert samfunnsutfordring.

Pendelsvingninger. Tendenser og utviklinger i arbeidet mot tvangsekteskap i handlingsplanperioden

I løpet av denne handlingsplanperioden har det skjedd noen vesentlige endringer, både når det gjelder fenomenforståelse og tilnærminger til arbeidet. Tendenser og utviklinger i feltet kan i grove trekk oppsummeres slik:

- ▶ Fra spesielt mot mainstream
- ▶ Fra ikke-statlig mot offentlig forankring
- ▶ Fra prosjekter på «hver sin tue» til mer kunnskapsutveksling og samarbeid på tvers av instanser
- ▶ Fra individfokus til familiefokus
- ▶ Fra «brudd eller bli» i familien, til *supplerende* løsninger som dialog, forhandling og mekling
- ▶ Fra akutt krise- og nødhjelp mot økt fokus på tidlig intervensjon og forhandling før konflikten eskalerer
- ▶ Fra ensidig syn på de unge som offer mot en økende forståelse av dem som handlende aktører i et vanskelig krysspress
- ▶ Fra mest oppmerksomhet på jenter til en økende bevissthet om også andre utsatte gruppers situasjon (gutter, foreldre, homofile og de med psykisk utviklingshemning)
- ▶ Fra «bare» tvangsekteskap til en økende forståelse av en problematikk som omfatter autoritær oppdragelse, kontroll, vold i nære relasjoner, tvangsflytting, likestilling og menneskerettigheter

6 «Kvinnepanelets rapport», 2010, Barne-, likestillings og inkluderingsdepartementet, og «Veileder for utvikling av kommunale handlingsplaner», 2008, Justis- og politidepartementet, er eksempler.

7 Se tiltak 21, 23, 24 og 25 i «Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen – styrket innsats 2008».

- ▶ Fra fokus på ære og kultur til å se mer på migrasjonsutfordringer, transnasjonale familieliv og levekårsutfordringer i det nye hjemlandet
- ▶ Fra fokus på ungdom og voksne til også å se på situasjonen til yngre barn, oppvekst- og oppdragspraksiser
- ▶ Fra lite til mer fokus på oppfølging av psykisk helse etter brudd, både for den enkelte og for familien

Presentasjon av IMDis tiltak mot tvangsekteskap

Tolkning av IMDis oppdrag og organisering av arbeidet i FOR er utførlig beskrevet i tidligere rapporter, og på IMDis nettside.⁸ Ordningene presenteres her kun i korte trekk.

1. Minoritetsrådgiverordningen

IMDi har under prosjektperioden hatt ansvar for minoritetsrådgiverne som tjenestegjør ved et utvalg videregående skoler i følgende åtte fylker: Oslo, Akershus, Østfold, Buskerud, Vest-Agder, Rogaland, Hordaland og Sør-Trøndelag. Skolene ble valgt ut på grunnlag av to kriterier: Andelen elever med etnisk minoritetsbakgrunn er mer enn 20 prosent, eller flere enn 100 av skolens elever har ikke-vestlig minoritetsbakgrunn.⁹

Mandatet til minoritetsrådgiverne har vært å forebygge tvangsekteskap og æresrelatert vold, bidra til kompetansebygging om tvangsekteskap i skolen, samt bygge dialog med foreldre. Arbeidet skulle ses i sammenheng med å avverge frafall i skolen. Oppgavene deres var å:

- ▶ bidra med konkret rådgivning og oppfølging av enkeltelever i saker som gjelder tvangsekteskap og relatert problematikk

- ▶ danne elev- og foreldrenettverk for å forebygge tvangsekteskap
- ▶ heve kompetansen om tvangsekteskap på sine respektive arbeidsplasser
- ▶ utvikle rutiner for forebygging og håndtering av tvangsekteskap på sine arbeidsplasser
- ▶ bidra til tettere samarbeid mellom skolen, det offentlige hjelpeapparatet og frivillige organisasjoner i arbeid med konkrete saker

IMDi har fortløpende vurdert om tiltakene treffer, og om ressurser utnyttes optimalt. For eksempel har man i samråd med skoleeiere og skoleledere flyttet på noen minoritetsrådgivere ut fra faktiske behov og muligheter. Enkelte minoritetsrådgivere dekker også ungdomsskoler, og andre jobber mer systemrettet for best mulig å prøve ut effektive måter å nå målgruppen på.

2. Integreringsrådgiverordningen

Integreringsrådgiverne (i handlingsplanen referert til som integreringsattachéer) arbeider ved utvalgte utenriksstasjoner i områder der tvangsekteskap forekommer. Det har i perioden vært integreringsrådgivere på følgende utenriksstasjoner:

- ▶ Amman, Jordan (dekker Irak, Syria, Libanon og de palestinske områdene)
- ▶ Ankara, Tyrkia (dekker Iran)
- ▶ Islamabad, Pakistan¹⁰ (dekker også Afghanistan)
- ▶ Nairobi, Kenya (dekker Somalia og Afrikas Horn)
- ▶ Rabat, Marokko (dekker Nord-Afrika)
- ▶ Colombo, Sri Lanka (dekker også Bangladesh og India)

I samråd med UD har det vært gjort tilsvarende endringer når det gjelder plassering og organisering av integreringsrådgiverne, som når det gjelder minoritetsrådgiverne. Stillingene i Sri Lanka og Marokko ble utfaset i løpet av prosjektperioden. Mandatet til integreringsrådgiverne var å:

8 Se «Integreringskart. Tvangsekteskap – en kunnskapsstatus», 2008, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, og «Underveisrapport», 2010, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, for nærmere utredning.

9 Med elever med ikke-vestlig minoritetsbakgrunn menes her elever med én eller begge foreldre fra Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania utenom Australia og New Zealand og Europa utenom EØS/EU.

10 Integreringsrådgiver i Islamabad er spesialutsending fra UD.

- ▶ arbeide ved utvalgte utenriksstasjoner i områder der tvangsekteskap forekommer
- ▶ styrke saksbehandlingen i saker som omhandler tvangsgifte og tilgrensede familierelaterte saker
- ▶ bidra til økt kompetanse på feltet ved utenriksstasjonene
- ▶ øke kunnskapen i forvaltningen og andre institusjoner i Norge

3. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap

Kompetanseteamet er et nasjonalt team og en permanent ordning uavhengig av handlingsplanen, først opprettet som et prøveprosjekt i 2004. I 2007 ble det etablert som en fast ordning, da under administrering av UDI. Fra januar 2008 overtok IMDi koordineringen av teamet.

Kompetanseteamet har i inneværende handlingsplanperiode bestått av en representant fra IMDi (100 % stilling), en representant fra Politidirektoratet (POD) (100 % stilling), en representant fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), (50 % stilling) og en representant fra Utlendingsdirektoratet (UDI) (50 % stilling). Fra sommeren 2010 ble teamet i tillegg forsterket med en 50 % stilling til fra Bufdir. NAV har også vært representert på noen møter etter overføring til IMDi, med fast tilstedeværelse på teammøter i siste halvår av inneværende handlingsplanperiode. Teammedlemmene har avklart ansvarsområder og roller i teamet.

Ifølge Kompetanseteamets mandat er målgruppen «først og fremst ansatte i tjenesteapparatet som kommer i kontakt med og skal bistå kvinner, menn, barn og par som med ekteskap som formål utsettes for eller trues med fysisk vold, psykisk press, æresrelatert vold eller lignende sanksjoner». De skal:

- ▶ gi råd og veiledning til tjenesteapparatet (førstelinjen) i enkeltsaker

- ▶ sørge for at enkeltpersoner som tar kontakt med teamet får nødvendig oppfølging av tjenesteapparatet
- ▶ bistå med å forankre saken der den best kan følges opp
- ▶ bidra til forbedring av eksisterende rammer og rutiner for tverretattlig samarbeid for å oppnå bedre koordinering og mer effektiv bistand i enkeltsaker
- ▶ bidra til kompetanseheving i tjenesteapparatet

Nye oppgaver har også blitt gitt gjennom tildelelsesbrev i løpet av perioden:

- ▶ ansvar for å administrere det nasjonale bo- og støttetilbudet for ungdom over 18 år utsatt for tvangsekteskap
- ▶ bemanne spørsmål-og-svar-tjenesten om tvangsekteskap på ung.no
- ▶ administrere refusjonsordningen ved hjemsendelse av tvangsgiftede

I tillegg koordinerer Kompetanseteamet retur-saker ved ankomst til Norge.

4. Støtte til frivillige organisasjoner

En rekke frivillige organisasjoner har fått støtte for å arbeide innad i egne miljøer og mobilisere medlemmene i arbeidet mot tvangsekteskap. I 2008 fikk 21 organisasjoner støtte, og i de påfølgende år har i gjennomsnitt 25 organisasjoner fått prosjektmidler. Til sammen 40 millioner har blitt gitt til dette arbeidet i perioden. Både små og store prosjekter har mottatt støtte. Tiltakene har blant annet omfattet:

- ▶ utvikling av informasjonsmateriell
- ▶ dialog og debatt på seminarer
- ▶ temakvelder og nettverksgrupper
- ▶ kurs for styrket selvtillit, spesielt for unge jenter
- ▶ dokufilmer, drama- og teaterprosjekter

I tillegg til organisasjonene i Norge er det initiert og etablert prosjekter i enkelte opphavsland med tanke på holdningsendring og forebyg-

ging av tvangsekteskap. For å styrke samarbeidet og sikre erfaringsutveksling har minoritets- og integreringsrådgiverne hatt faglig oppfølgingsansvar for prosjektene.

5. Refusjon av utgifter

I 2010 fikk IMDi og Kompetanseteamet ansvar for å administrere refusjonsordningen ved hjemsendelse av tvangsgifte. Det er avsatt egne midler til hjemsendelse for unge utsatt for tvangsgifte, forsøk på tvangsgifte eller kjønnslemlestelse i utlandet. Økonomisk bistand til retur gis bare når den unge selv ikke har muligheter til å få finansiert returbillett. Den enkelte stasjon kan på vegne av den utsatte søke IMDi, ved Kompetanseteamet, om en slik dekning hvis forutsetningene er til stede.

6. Etablere lokale samarbeidsprosjekter i regionene

Tiltak 23 i handlingsplanen slår fast at det i samarbeid med Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) skal etableres lokale regionale samarbeidsprosjekter basert på erfaringene fra Drammensprosjektet. Dette tiltaket ble imidlertid overført til IMDi i 2010, siste år i handlingsplanperioden. En modell for erfarings- og kompetanseoverføring ble utarbeidet av IMDi. Hovedmomentene i denne strategien var et flertrinnskurs for kommuner bestående av både inspirasjonsforedrag og opplæringsmoduler, i tett samarbeid med Bufdir og RVTS. Underliggende målsetting var å øke både fag- og samarbeidskompetanse hos involverte instanser.

Kommunene Stavanger, Kristiansand, Skien og Trondheim har i løpet av prosjektperioden fått innvilget midler for å utvikle lokale samhandlingsprosjekter.

RAPPORTENS MÅL OG STRUKTUR – EN LESERVEILEDNING

Oppgaven med å løse oppdragene som henholdsvis minoritetsrådgiver og integreringsrådgiver har vært kompleks. Ingen arbeidssituasjon har vært lik. Premissene for stillingene har variert, både på skolene og ved ambassadene. IMDi rådgivere i felt har derfor hatt ulike innfallsvinkler til sitt arbeid. Av plasshensyn har vi dessverre ikke anledning til å samle og presentere alt som er gjort i løpet av de fire siste årene.

Vi har valgt å oppsummere noen temaer som illustrerer viktig lærdom fra prosjektperioden. For å vise bredden i rådgivernes og de frivillige organisasjonenes arbeid utdypes vi temaene ved å beskrive et utvalg saker/erfaringer, metoder og prosjekter. Vi presenterer også noen fagområder, problemstillinger og sammenhenger som er blitt særlig viktige underveis. Materialet i rapporten er blant annet basert på løpende saksrapportering, FoU-prosjekter og interne fagutviklingsgrupper.

For en mest mulig praksisnær tilnærming har vi valgt å strukturere rapporten etter fem overordnede «faglige funn» og erfaringer fra prosjektperioden, og ikke etter de nevnte tiltakene som var utgangspunktet for oppdraget i 2008.¹¹ Hvert av disse funnene har fått sin egen overskrift og del i rapporten. Hver del består av flere artikler.

Artiklene er ment å skulle kunne leses hver for seg og som selvstendige enheter. Det er vår intensjon at hver og én skal kunne plukke og finne artikler som behandler temaer, case, ideer og eksempler som er aktuelle for egen arbeidshverdag. For å gjøre det enklest mulig å finne frem til de tekstene man vil lese, har hver del også en egen innholdsfortegnelse og fargekode.

¹¹ For en mer detaljert gjennomgang av de organisatoriske og strukturelle rammene for IMDi tiltak vises det til Steen-Johnsen, Lidén og Five Aarset, rapporteringer 2009, 2010 og 2011, Institutt for samfunnsforskning (sistnevnte er under utarbeidelse). ISF har hatt i oppdrag å følgevaluering arbeidet med tiltakene i handlingsplanen.

Målgruppen for artikkelsamlingen er først og fremst fagfolk i praksisfeltet. Særlig har vi tenkt på ansatte i skolesektoren og ambassadepersonell, ettersom de er våre nærmeste samarbeidspartnere. Imidlertid tror vi også innholdet kan være nyttig for barnevern, politi, helsesøstre, familievern, frivillig sektor og andre i førstelinjetjenesten.

RAPPORTENS GANG OG INNHOLD

Neste artikkel i **Innledningsdelen** er *Tall og trender i prosjektperioden*, som er basert på statistikk fra IMDi's arbeid mot tvangsekteskap. Artikkelen tar utgangspunkt i antall saker og kategorier for registrering og viser hvordan saker har fordelt seg på kjønn, alder, landbakgrunn og tematikk. Videre følger en *Begrepsliste*, slik at leseren er innforstått med hva vi her legger i begrepene vi bruker.

Resten av rapporten går bak tallene og bak kategoriene. Gjennom å beskrive kvalitative erfaringer i arbeidet belyses sentrale problemstillinger, og vi får mer dybdeforståelse for momenter i tvangsekteskapsaker og relaterte fagområder.

Mandatet til IMDi har vært å forebygge og hjelpe utsatte for tvangsekteskap og æresrelatert vold. Statistikken viser at minoritetsrådgivernes saker omhandler mye annen relatert problematikk, spesielt kontroll og vold i familien. Kompetanseteamet understreker også at så godt som alle saker de har vært involvert i, har inneholdt elementer av vold og/eller trusler. I **del 1, Ikke bare tvangsekteskap**, utforsker vi særlig minoritetsrådgivernes arbeid som kan knyttes til disse erfaringene.

I arbeidet mot tvangsekteskap har fokuset tradisjonelt vært på jenter, ettersom de topper statistikken over saker som hjelpeapparatet jobber med. Men erfaring tilsier at også gutter utsettes for kontroll, æresrelatert vold og tvangsekteskap. Saker viser også at lesbiske, homofile, bifile og transpersoner kan være særlig utsatt på bakgrunn av sin legning. Det gjelder også mennesker med psykisk utviklingshemning. **Del 2, Ikke bare jenter**, behandler disse temaene. Materialet

presentert i denne delen er basert på rapportering fra minoritetsrådgivere, integreringsrådgivere, Kompetanseteamet og frivillige organisasjoner.

Saker har transnasjonale elementer. Familiens beslutningstakere, maktpersoner og utpekte ektefeller er ofte spredt over flere kontinenter. Det som skjer i opprinnelseslandet, har konsekvenser for innvandrerfamilier i Norge – og omvendt. En viktig lærdom for feltet er at for å bekjempe tvangsekteskap kan man ikke jobbe med fokus bare innenfor Norge – et «utoverblick» er også viktig. I **del 3, På tvers av landegrensene**, dveler vi ved denne tematikken. Problemstillingene som løftes fram her, er hovedsakelig basert på integreringsrådgivernes, og delvis Kompetanseteamets, erfaringer.

Foreldrenes stemmer har i stor grad vært mangelfullt i det offentlige arbeidet mot tvangsekteskap. Forståelsen har imidlertid vokst seg frem de siste årene. I **del 4, Foreldre som målgruppe**, ser vi på det foreldrerettede arbeidet fra prosjektperioden. Denne delen av rapporten er særlig basert på minoritetsrådgivernes og de frivillige organisasjoners arbeid.

Sammensatte utfordringer krever sammensatte løsninger. I **del 5, Samarbeid og koordinert innsats**, ser vi på hvordan samarbeid på tvers av etater styrker innsatsen i saker – både de som gjelder gjennomført tvangsekteskap og saker med relatert problematikk.

Rapporten avslutter med en **Konklusjonsdel**. I artikkelen *Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger* gjengir vi kort sentrale måloppnåelser og hovedpoeng. Vi gir også noen anbefalinger og betraktninger for det videre arbeidet. Denne delen inneholder også en *Ressursliste*, som gir forslag til videre fordypning på fagfeltet. Materialet på listen kan brukes som verktøy eller bakgrunnsinformasjon i undervisnings-, samtale- eller gruppesammenheng.

Referanser

Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2006). *Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrebefolkningen og mål for inkludering 2006–2007*. Oslo: Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2008). *Handlingsplanen for integrering og inkludering av innvandrebefolkningen – styrket innsats 2008*. Oslo: Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Barne- og familiedepartementet (2002). *Fornytt innsats mot tvangsekteskap*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

Barne- og likestillingsdepartementet (2007). *Handlingsplanen mot tvangsekteskap 2008–2011*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2009). *Konvensjoner og lover om tvangsekteskap*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Barne-, og likestillings- og inkluderingsdepartementet (2010). *Kvinnepanelets rapport*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Bredal, A. & Salole Skjerven, L. (2007). *Tvangsekteskapsaker i hjelpeapparatet. Omfang og utfordringer*. Oslo: Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Universitetet i Oslo.

Bredal, A. (2009). Barnevernet og minoritetsjentes opprør. I *Over profesjonelle barrierer*. K. Eide, N.A. Quereshi, M. Rugkåsa & H.Vike redaktører. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag.

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (2008). *Integreringskart. Tvangsekteskap – en kunnskapsstatus*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (2010). *Underveisrapport*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.

Justis- og politidepartementet (2007). *Vendepunkt. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008–2011*. Oslo: Justis- og politidepartementet.

Justis- og politidepartementet (2008). *Veileder for utvikling av kommunale handlingsplaner mot vold i nære relasjoner*. Oslo: Justis- og politidepartementet. Lynggard, T.L. (2009).

Lynggard, T.L. (2009). *Tvangsekteskap på norsk. Mediedekning i tre aviser 2005–2008*. Masteroppgave UiO.

Steen-Johnsen, K. og Lidén, H. (2009). *Evaluering av handlingsplan mot tvangsekteskap, første delrapport*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Steen-Johnsen, K., Lidén, H. og Five Aarset, M. (2010). *Handlingsplan mot tvangsekteskap. Evaluering av utvalgte tiltak, andre delrapport*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.

Wikan, U. (2008). *Om Ære*. Oslo: Pax Forlag.

Tall og trender i prosjektperioden

«Bak tallene skjuler det seg komplekse og svært forskjellige historier, med mange ulike utfall»

Siden prosjektets oppstart i 2008 har minoritets- og integreringsrådgiverne og Kompetanseteam mot tvangsekteskap rapportert fire ganger i året på sitt arbeid med enkeltsaker. Hovedformålet med rapporteringen har vært å se i hvilken grad tjenestene blir brukt, og hvilken problematikk som gjør seg gjeldende. Rapporteringen har gitt et overordnet innblikk i hvor mange nye saker de har jobbet med hvert kvartal, hva sakene har handlet om, kjønn, alder, landbakgrunn, fra hvem saken kom første gang, og hvilke hjelpeinstanser som har vært involvert. Tallene har vært rapportert til Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD), og publisert på imdi.no. I denne artikkelen oppsummerer vi utviklingen gjennom prosjektperioden, fra 2. halvår 2008 til og med 2. halvår 2011, det vil si en periode på 3 år.¹² Noen variabler ble først hentet inn i 2009 og 2010.

Avgrensninger

Rapporteringen har vært avgrenset til *nye saker* hvert kvartal. Det vil si at problematikken saker har blitt registrert på, er den som var gjeldende da en henvendelse først ble definert som en sak. Hvordan en sak utvikler seg over tid – den kan vise seg mindre alvorlig enn først antatt, mer alvorlige forhold kan avdekkes over tid, og en sak kan også veksle mellom å være akutt og mindre akutt – blir ikke fanget opp av denne statistikken. Erfaring viser også at det kan være vanskelig å si når en sak er avsluttet. Den kan dukke opp igjen etter en tid, kanskje flere ganger over en periode på flere år. Noen saker jobbes det med i korte perioder, andre krever tett oppfølging, kanskje over en lengre periode. Dette er et felt det med andre ord er vanskelig å måle med presise kategorier og statistikk, men en overordnet rapportering kan si noe om trender på noen utvalgte variabler, over en gitt periode.

Av hensyn til personvernet har rapporteringen vært på et aggregert nivå, der koblinger mellom de forskjellige variablene ikke har vært mulig. Det har derfor ikke vært mulig å foreta mer detaljerte analyser av hva som karakteriserer saker som kommer fra for eksempel en landgruppe, eller å kjøre ut analyser på hva som karakteriserer saker som gjelder en spesiell problematikk.

Kategorier for registrering av saker

IMDis mandat har vært å jobbe med forebygging av tvangsekteskap og annen æresrelatert vold. Særlig minoritetsrådgiverne på skolene har opplevd å bli kontaktet av elever med minoritetsbakgrunn som har hatt behov for veiledning eller hjelp til et bredt spekter av utfordringer som de sliter med. Dette gjelder alt fra frafallsproblematikk, karriereveiledning, sosiale og/eller økonomiske problemer til familievold med mer.¹³ Det ble nødvendig å avgrense saksregistreringen til noen utvalgte kategorier som reflekterte mandatet gitt under Handlingsplan mot tvangsekteskap. Følgende definisjon av 'en sak' ble gitt:

Der rådgiveren gjør en aktiv handling i forhold til personer som henvender seg, eller som på en annen måte fanges opp av skolen/ambassaden/Kompetanseteamet, om et av følgende tema:

- ▶ Gjennomført tvangsekteskap
- ▶ Frykt for tvangsekteskap
- ▶ Etterlatt i utlandet
- ▶ Frykt for å bli etterlatt i utlandet
- ▶ Trusler og vold
- ▶ Ekstrem kontroll

(Noen rådgivere har også mottatt henvendelser om kjønnslemlestelse eller frykt for dette, som er registrert som «annet», da dette ikke inngår i vårt mandat.)

12 Artikkelen er skrevet for tallene for 2. halvår 2011 er tilgjengelige.

13 Bredden i minoritetsrådgivernes erfaringer fra arbeidet på skolene er nærmere omtalt i del 1, i artikkelen *Kan foreldres utdanningspress koples til ekstrem kontroll og tvangsekteskap?*

En aktiv handling er videre definert som råd, veiledning, og/eller annen form for oppfølging, og kan finne sted én gang (f.eks. en rådgivningssamtale), eller gå over lengre tid. Å registrere en sak der det kun har vært en rådgivningssamtale, har vært et poeng for å få en idé om omfanget av denne type saker, og i hvilken grad tjenestene er kjent og blir brukt.

Kategoriene gir et forenklet bilde av virkeligheten, og tallene må leses med dette i mente. Sakene inneholder ofte flere elementer, og kategoriene fanger ikke opp denne bredden og kompleksiteten. Kompetanseteamet har for eksempel rapportert at de fleste sakene de mottar, inneholder elementer av trusler og vold. Det kan også være uklare skiller mellom hva de ulike kategoriene betyr, for eksempel kan det være flytende grenser mellom ekstrem kontroll og trusler/vold. For å unngå dobbeltregistrering har det kun vært mulig å rapportere på én kategori per sak; på den problematikken som ble vurdert som viktigst på det tidspunktet saken ble rapportert.

Hvordan en sak defineres, vil nødvendigvis være subjektivt – den enkelte rådgiver vurderer selv hvilken kategori saken faller inn under. I dette ligger at det vil variere hvem som definerer at kontrollen en ungdom er utsatt for, er ekstrem, er det den unge selv eller er det saksbehandler? Der sakene registreres som «frykt for» enten tvangsekteskap eller å bli etterlatt i utlandet, gjelder det samme. I noen saker vil det være den utsattes frykt, og i andre saker en venn, lærer eller saksbehandlers frykt, som gjør at saken følges opp og registreres.

Tabellene under viser hvordan sakene mottatt av henholdsvis minoritets- og integreringsrådgivere og Kompetanseteam mot tvangsekteskap, fordeles seg på problematikk. Noen av sakene registrert av rådgiverne er også registrert av Kompetanseteamet, siden sistnevnte er veiledende instans for førstelinjen. Minoritets- og integreringsrådgiverne benytter seg også av denne. Noen saker kommer også til integreringsrådgivere via Kompetanseteamet.

Antall henvendelser til minoritets- og integreringsrådgivere

Tabellen under viser saker fordelt på kategori per år, og hvilken problematikk som minoritets- og integreringsrådgivere har rapportert. Til sammen 1178 saker er rapportert siden prosjektets oppstart:

KATEGORI	2008*	2009			2010			2011 - 1. halvår			TOTALT
	Tot.	IR	MR	Tot.	IR	MR	Tot.	IR	MR	Tot.	
Gjennomført TVE	14	10	15	25	11	12	23	13	1	14	76
Frykt for TVE	63	27	102	129	21	71	92	4	48	52	336
Etterlatt i utlandet	-	24	15	39	38	10	48	25	3	28	115
Frykt for å bli etterlatt i utlandet	-	14	30	44	1	28	29	8	6	14	87
Trusler/vold	-	7	63	70	4	63	67	0	30	30	167
Ekstrem kontroll	-	5	117	122	0	110	110	0	51	51	283
Annet**	96	7	2	9	1	3	4	3	2	5	114
Totalt	173	94	344	438	76	297	373	53	141	194	1178

* Prosjektet startet i juni 2008, og tall gjelder perioden juni–desember 2008. Andre kategorier ble brukt.

** «Annet» omhandler fra 2009-2011 gjennomført, og frykt for, kjønnslemlestelse.

Antall henvendelser til Kompetanseteam mot tvangsekteskap

Kompetanseteamet ble etablert i november 2004, og har registrert totalt 1636 saker siden da.

Tabellen under viser antall saker (1099) i handlingsplanperioden, fordelt på kategori:

KATEGORI	2008	2009	2010	2011 - 1. halvår	TOTALT
Gjennomført TVE	50	46	73	32	201
Frykt for TVE	91	73	114	55	333
Etterlatt i utlandet	10*	17	36	32	95
Frykt for å bli etterlatt i utlandet	-	26	45	11	82
Trusler/vold	44	77	78	45	244
Ekstrem kontroll	18	19	10	4	51
Annet*	35	18	22	18	93
Totalt	248	276	378	197	1099

* Det ble ikke skilt mellom «frykt for å bli etterlatt i utlandet» og «etterlatt i utlandet» i 2008.

** Kategorien «annet» handler om kjønnslemlestelse, proformaekteskap, bigami m.m.

Bistand til hjemreise for utsatte i utlandet

For personer som befinner seg i utlandet og ber om hjelp, er det begrenset hva norske myndigheter kan gjøre, selv om personen er norsk statsborger. Men utenriksstasjoner kan i noen tilfeller gi praktisk bistand til hjemreise for utsatte som befinner seg i utlandet. Integreringsrådgiverne har erfart at det er særlig vanskelig å hjelpe personer under 18 år tilbake til Norge, fordi de fortsatt er under foreldrenes (i mange land bare fars) omsorg og ansvar. Det kan være stor sikkerhetsrisiko forbundet med å hjelpe personer tilbake til Norge, både for den som skal hjem, og de som skal bistå. I de tilfellene det har lyktes å hjelpe personer hjem, har dette nesten alltid skjedd ved hjelp av medspillere i landet der jenta eller gutten oppholder seg.

I prosjektperioden har utenriksstasjoner med integreringsrådgivere bistått 30 personer med hjemreise.

Refusjonsordningen for hjemsendelse av tvangsgiftede

Kompetanseteamet fikk i januar 2010 ansvar for å administrere refusjonsordningen ved hjemsendelse av tvangsgiftede. Den enkelte utenriksstasjon kan på vegne av den utsatte søke IMDi ved Kompetanseteamet om en slik refusjon hvis forutsetningene er tilstede. Økonomisk bistand til retur gis bare når den unge selv ikke har mulighet til å få finansiert returbillett.

Til sammen fem personer har fått økonomisk støtte til retur siden januar 2010, i samarbeid med utenriksstasjoner og integreringsrådgiver.

Hvorvidt tjenestene blir brukt

Minoritets- og integreringsrådgivere:

Til sammen 1178 saker har blitt registrert av IMDi's rådgivere i de tre årene som har gått siden oppstart. I snitt har integreringsrådgiverne registrert 23 prosent av disse sakene, altså har litt over

en fjerdedel av alle saker kommet via utenriksstasjonene. Dette er en betydelig andel, der oppunder tre hundre personer enten har søkt om bistand selv, eller på annet vis blitt fanget opp av integreringsrådgiverne. Minoritetsrådgiverne ved skolene har også hatt en jevn tilgang på nye saker, med noen periodevis variasjoner. I snitt har minoritetsrådgiverne registrert til sammen ca. 300 saker i per år som faller inn under kategoriene definert over. I tillegg kommer et stort antall ikke tallfestede saker som minoritetsrådgiverne har håndtert i kraft av å være en integreringsfaglig ressurs på skolene, som omtalt over.

Ordningene har truffet et behov – mange har søkt om, og fått hjelp til, utfordringer som har vist seg å svært sammensatte.

I media har tallene resultert i overskrifter som *Tvangsekteskapene øker, og Æresvold øker*.¹⁴ Dette blir misvisende, for det første fordi sakene omhandler et bredt spekter av problematikk der frykt for eller gjennomført tvangsekteskap utgjør en relativt liten andel. For det andre så er ordningene og rapporteringen ny, slik at det faktisk at saker nå avdekkes, ikke betyr at det nå er flere slike saker enn før. Det tallene med sikkerhet vitner om, er at ordningene har truffet et behov – mange har søkt om, og fått hjelp til, utfordringer som har vist seg å være svært sammensatte. Slik har vi fått økt kunnskap og blitt bedre rustet til å møte disse.

¹⁴ Overskrift i sak laget av NRK Norge: <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.6990078>

Kompetanseteamet kjenner til flere tilfeller der den utsatte har kontaktet førstelinjen for hjelp, men saksbehandler har ikke trodd på historien som blir fortalt, fordi den høres for ekstrem ut til å kunne være sann.

Kompetanseteamet:

Ser man på tallene fordelt på år, kan man se en jevn økning i antall saker som Kompetanseteamet har håndtert. I de første tre årene (nov. 2004 – 2007) registrerte teamet til sammen 537 saker, det vil si i snitt 179 saker per år. I 2008 er det registrert 248 saker, og i 2009 er det registrert 276 saker. Fra og med 2010 har antall saker per år ligget på oppunder 400, som representerer litt over en fordobling på årlig basis. I avsnittet *Hvem tar kontakt* (under), kommer det fram at ca. 1/3 av alle sakene til Kompetanseteamet kommer via integrerings- og minoritetsrådgiverne. Dette kan forklare noe av økningen, men ikke hele. Hva den øvrige økningen skyldes, kan vi ikke si med sikkerhet. Forklaringer som går på at problemet generelt er voksende, er problematiske, da det ikke fins data som støtter opp under dette. Derimot er det rimelig å anta at det er en kombinasjon av to faktorer som begge har med økt synlighet å gjøre. For det første at Kompetanseteamet er blitt mer kjent og dermed mer brukt av førstelinjen. For det andre at ansatte i førstelinjen kjenner bedre til problematikken nå enn før (som resultat av ulike tiltak for kompetanseheving), og derfor søker om råd og veiledning, i stedet for at sakene blir sortert under ‘ordinære voldssaker’¹⁵, eller at de avviser sakene fordi de ikke forstår alvoret. Kompetanseteamet kjenner til flere tilfeller der den utsatte har kon-

taktet førstelinjen for hjelp, men saksbehandler har ikke trodd på historien som blir fortalt, fordi den høres for ekstrem ut til å kunne være sann.

Hvilken problematikk tilflyter de ulike ordningene?

Tabellene over presenterer hvordan sakene fordeles seg på problematikk, og viser at det er noe ulikt hvilken type saker som tilflyter henholdsvis minoritets- og integreringsrådgiverne og Kompetanseteamet. Noen av sakene rapport av rådgiverne og Kompetanseteamet er overlappende, da Kompetanseteamet er en rådgivende tjeneste som rådgiverne også i stor grad benytter seg av. Noen saker tilflyter også integreringsrådgiverne via Kompetanseteamet.

Gjennomført tvangsekteskap – færrest via skole:

Ser vi på kategorien gjennomført tvangsekteskap, utgjør dette 6,5 % av alle saker til rådgiverne samlet. Men fordelt på henholdsvis utenriksstasjon og skole, ser vi at gjennomført tvangsekteskap utgjør 15 % av alle sakene til integreringsrådgiverne, og kun 3,6 % av alle sakene til minoritetsrådgiverne.

Kompetanseteamet har rapportert om 18 % saker som gjelder gjennomført tvangsekteskap.

Frykt for tvangsekteskap – en stor andel av sakene som tilflyter alle tjenestene:

Denne problematikken utgjør en stor andel av sakene som tilflyter integreringsrådgiverne (23 %), minoritetsrådgiverne (28 %) og Kompetanseteamet (30 %).

Etterlatt i utlandet – flest saker fanget opp via utenriktjenestene

Om lag 10 % av alle sakene til rådgivertjenesten handler om personer etterlatt i utlandet. Denne kategorien utgjør 39 % av alle sakene til integre-

¹⁵ Æresrelatert vold er også familievold, men har ofte et saksforløp som kan skille seg sterkt fra det som oppfattes som vold i nære relasjoner i en norsk kontekst. Dette utdypes nærmere i artikkelen *Tvangsekteskap i et volds- og menneskerettighetsperspektiv* i del 1.

ringsrådgiverne, og 3,6 % av sakene til minoritetsrådgiverne.

Av Kompetanseteamets saker utgjør etterlatt i utlandet en andel på 8,6 %.

Frykt for å bli etterlatt i utlandet – en relativt liten andel av alle saker

Saker som gjelder frykt for å bli etterlatt i utlandet, utgjør til sammen 7,4 % av alle sakene til rådgiverne. Fordelt på utenriksstasjon og skole er det ikke stor forskjell. Av integreringsrådgivernes saker utgjør dette 10 % av alle saker, og 8 % av minoritetsrådgivernes saker.

Av Kompetanseteamets saker utgjør denne kategorien 7,5 %.

Trusler og vold – én av fem saker til minoritetsrådgiverne og Kompetanseteamet

14 % av alle saker til integrerings- og minoritetsrådgiverne samlet handler om trusler og vold. Med vold menes fysisk og psykisk vold. Av integreringsrådgivernes saker utgjør trusler og vold kun 5 %, mens av minoritetsrådgivernes saker utgjør denne kategorien 20 %.

Av Kompetanseteamets saker utgjør trusler og vold 22 % av alle sakene.

Ekstrem kontroll – fanget opp primært via skolen

24 % av alle saker til rådgiverne samlet har handlet om ekstrem kontroll. De aller fleste kommer til minoritetsrådgiverne, hele 35 % av deres saker gjelder ekstrem kontroll. Integreringsrådgiverne har rapportert om noen få slike saker, kun 2 %.

Av Kompetanseteamets saker utgjør ekstrem kontroll 4,6 % i prosjektperioden.

Minoritetsrådgiverne mottar i all hovedsak saker der tidlig intervensjon og forebygging er mulig.

Ordningene dekker ulike behov

Tallene over viser at de ulike ordningene dekker ulike behov i tiltakskjeden. Minoritetsrådgiverne mottar i all hovedsak saker der tidlig intervensjon og forebygging er mulig, saker som gjelder ekstrem kontroll, frykt for tvangsekteskap og trusler/vold. Dette tyder på at et lavterskeltilbud er viktig for å fange opp unge som sliter og/eller som frykter å bli giftet bort mot sin vilje. Ordningen har i hovedsak vært på videregående skole. Ser man på aldersfordelingen i de fleste sakene rapportert til IMDi, så handler majoriteten av saker om personer mellom 16 og 23 år. Dette taler for at forebyggende tiltak kanskje bør begynne enda tidligere, for eksempel på barne- og ungdomsskolenivå.

Integreringsrådgiverordningen har fanget opp ofte svært alvorlige saker der den utsatte er sendt til utlandet. Denne ordningen treffer ofte de mest sårbare, norske statsborgere og personer med lovlig opphold i Norge som befinner seg i utlandet mot sin vilje – noen er allerede giftet bort mot sin vilje, noen frykter et forestående ekteskap, andre er i konflikt med foreldrene av ulike årsaker. Migrasjon innebærer at flere norske borgere har transnasjonale familieforbindelser – de pleier en nær kontakt med opprinnelseslandet og andre land der slekt og venner bor. Det vil i praksis innebære at det i noen sammenhenger vil være bistandsbehov også utenfor Norges grenser. Ordningen med integreringsrådgivere ved norske utenriksstasjoner har satt søkelyset på hjelpebehovet til en gruppe med få alternativer til hjelp, og har lyktes med å bistå en rekke enkeltpersoner under svært krevende forhold.

Integreringsrådgiverordningen har fanget opp ofte svært alvorlige saker der den utsatte er sendt til utlandet.

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap gir råd, veiledning og kompetanseheving til førstelinjen, i tillegg til å administrere inntaket til det nasjonale bo- og støttetilbudet for ungdom over 18 år utsatt for tvangsekteskap, administrasjon av refusjonsordningen ved hjemsendelse av tvangsgiftede, fungere som kontaktpunkt for Utenriksdepartementet i forbindelse med retur i utlandssaker, samt å besvare spørsmål om tvangsekteskap på nettsiden ung.no. Når vi ser på fordelingen på kategorier, så er det primært saker som gjelder frykt for tvangsekteskap, trusler/vold og gjennomført tvangsekteskap som Kompetanseteamet har mottatt henvendelser om. Kompetanseteamet har svært få saker som omhandler ekstrem kontroll. Dette kan være et uttrykk for at ungdommens terskel for å kontakte hjelpeapparatet utenfor skolene er høyere, de venter til situasjonen har blitt mer alvorlig. Det kan også være et uttrykk for at fenomenet ekstrem kontroll ikke fanges opp av hjelpeapparatet, eller at begrepet i mange tilfeller er overlappende med trusler/vold, og dermed rapporteres i den kategorien.

Hvem gjelder sakene – kort om kjønn, alder og opprinnelsesland

Det ble rapportert på variablene kjønn og alder fra og med 2009. Her presenteres totalen for perioden 2009 - 1. halvår 2011, for å gi en indikasjon på fordelingen. Det har vært noen variasjoner fra et halvår til et annet, særlig gjelder dette hvordan sakene har fordelt seg på kjønn. For denne rapporten er hovedtendensene det viktigste.

Kjønn – flest saker om jenter

De fleste sakene rapportert til IMDi handler om jenter. Men en betydelig andel på 20 % av sakene som minoritets- og integreringsrådgiverne har jobbet med i perioden, gjelder gutter. Andelen gutter har variert noe gjennom rapporteringsperioden. I 2009 lå den på 18 %, og i 2010 hadde den økt til 22 %. Per 1. halvår 2011 var andelen guttesaker på 16 %. Denne variasjonen kan ha hatt noe med å gjøre at IMDi hadde et økt fokus på gutter i 2010, men det kan også være delvis tilfeldig.

Kompetanseteamet har hatt en noe mindre andel guttesaker i samme periode, på 14,7 %. Variasjonene er imidlertid større fra år til år. I 2009 var andelen guttesaker på 12 %, mot 18 % i 2010. Per 1. halvår 2011 er andelen gutter igjen nede i 12 %.

Alder – flest unge voksne fra 16 til 23 år

Hovedtyngden av alle saker faller i alderskategorien 16–23 år. I rapporteringen skiller også mellom personer over og under 18 år. Minoritets- og integreringsrådgiverne har i perioden mottatt 46 % saker som gjelder personer under 18 år, så fordelingen er ganske jevn. Her har det også vært noen årlige variasjoner, der det i 2009 var 42 % saker som gjaldt personer under 18 år, og per 1. halvår 2011 lå denne andelen på 53 %.

Kompetanseteamet har mottatt flest henvendelser om personer over 18 år. Totalt sett i perioden ligger denne andelen på 59 %. Fordelingen har ligget relativt stabilt hvert år.

Opprinnelsesland – reflekterer minoritetsbefolkningen

Tvangsekteskap og annen æresrelatert vold finner sted over hele verden og innenfor alle de store verdensreligionene¹⁶. IMDi har i prosjektperioden ikke gått ut med tall fordelt på opprinnelsesland, men oppgitt de landene som er repre-

¹⁶ Wikan, 2003.

sentert med flest saker. Dette fordi tallfesting kan føre til en type rangering av landbakgrunn som blir misvisende. Antall saker ser vi i stor grad sammenfaller med størrelsen på innvandrergro- pene fra de forskjellige landene. Landene med flest saker er i Pakistan, Irak, Somalia, Afghanistan, Tyrkia, Iran, de palestinske områdene, Sri Lanka, Marokko og Tsjetsjenia.

Tvangsekteskap og annen æresrelatert vold finner sted over hele verden og innenfor alle de store verdensreligionene.

Hvem tar kontakt?

Informasjon om hvordan saken kom til MR, IR eller Kompetanseteamet, ble hentet inn fra og med 2. kvartal 2010. Tallene forteller om hvem som først tok kontakt, slik at saken ble fanget opp i IMDis rapportering. De viser hvordan ordningene når ut til ulike grupper, og slik fungerer som utfyl- lende tjenester og bidrar til et bredt hjelpetilbud:

Hvordan kom saken til minoritetsrådgiverne:

Basert på 332 saker:

- 23 % - via rådgiver
- 20,5 % - via kontaktlærer
- 20 % - personen tok selv kontakt
- 7,8 % - via annet*
- 6,6 % - via lærer
- 5,7 % - via helsetjenesten på skolen
- 5,7 % - via barnevernet

* Annet: MR facebookside, rektor, helsetjeneste på annen skole m.m.

I én av fem saker har eleven selv oppsøkt mino- ritetsrådgiver. Over halvparten (55,8 %) av sake- ne kommer via en ansatt på skolen. Dette vitner om at skoleansatte ser og følger opp elever som

sliter. Et av målene med minoritetsrådgiverord- ningen er at skoleansatte skal bli satt i stand til selv å håndtere denne type saker. Det fremgår ikke av tallene i hvilken grad minoritetsrådgiver har tatt over der videre oppfølging er påkrevd, eller om skoleansatte har fått råd og veiledning i hvordan de skal gjøre dette selv. Men dette har vært et uttalt mål i prosjektets siste fase, og minoritetsrådgiverne har gjennom annen rap- portering meldt om at skolene i økende grad håndterer sakene selv.

Hvordan saken kom til integreringsrådgiverne:

Basert på 99 saker:

- 27,3 % - personen tok selv kontakt
- 13 % - via Kompetanseteamet
- 9 % - via andre norske utenriksstasjoner
- 8 % - via annet*
- 7 % - via den utsattes familie
- 7 % - via konsulærsaker på utenriksstasjonen
- 5 % - via den utsattes venner
- 5 % - via minoritetsrådgiver

* Annet: Politisambandstjenesten på utenriks- stasjonen, asylmottak, advokat, støttekontakt til den utsatte m.m.

I litt over en fjerdedel av alle sakene til integre- ringsrådgiverne har den utsatte personen selv tatt kontakt med utenriksstasjonen, via brev, e-post, telefon eller personlig oppmøte. Når det gjelder hjelpeapparatet i Norge, ser vi at svært få så langt har tatt kontakt med integreringsrådgiver for råd, veiledning eller oppfølging. I all hovedsak er denne kontakten formidlet via Kompetanse- teamet, og i noen få saker har minoritetsråd- givere henvendt seg. Andre utenriksstasjoner har tatt kontakt angående saker, og noen saker avdekkes via konsulærsaker på stasjonen der integreringsrådgivere tjenestegjør. Tallene indike- rer at tilstedeværelsen på utenriksstasjonene tref- fer et behov, og at ordningen er relativt godt kjent i utenriksstjenesten. Men de indikerer også

at det er et potensial for å gjøre ordningen mer kjent i hjelpeapparatet i Norge, også på skolene.

Hvordan saken kom til

Kompetanseteamet:

Basert på totalt 488 saker:

- 20 % - via minoritetsrådgiver
- 11 % - via integreringsrådgiver
- 9,2 % - via politiet (utenfor Kompetanseteamet)
- 8 % - via annet*
- 7,4 % - via UDI (utenfor Kompetanseteamet)
- 6 % - personen tok selv kontakt
- 5,5 % - via barnevernet
- 5,5 % - via krisesenter
- 5,5 % - via frivillige organisasjoner
- 5 % - via den utsattes venner
- 4,5 % - via skolen for øvrig (inkl. kontaktlærer, rådgiver, lærer, helsetjenesten)

*Annet: via NAV, UD, DPS, advokat, flyktningetjenesten, asylmottak, Ullevålsteamet, uteseksjonen m.m.

Én av fem henvendelser til Kompetanseteamet har i perioden kommet fra en minoritetsrådgiver, og ca. én av ti fra en integreringsrådgiver. Til sammen utgjør rådgiverne nesten en tredjedel av alle henvendelsene til Kompetanseteamet. Politiet, barnevern og UDI står for til sammen 22 % av alle henvendelsene i perioden. I tillegg kommer krisesentre, frivillige organisasjoner, skolen (utenom minoritetsrådgiver), og en rekke instanser som sorterer under "annet". Til sammen står disse instansene for nær halvparten (45,5 %) av alle henvendelsene. Vi ser likevel at det er et potensiale for at tjenesten kan bli enda bedre kjent i førstelinjen.

Avslutning

Tallene presentert over er som nevnt innledningsvis innhentet på et overordnet nivå. Målet har vært å få informasjon om hvordan ordningene med integreringsrådgivere på utenriksstasjoner, minoritetsrådgivere på skoler og Kom-

petanseteam mot tvangsekteskap har blitt brukt, og i hvilken grad de har truffet målgruppa for Handlingsplan mot tvangsekteskap. IMDi mener at tallene viser at tiltakene har truffet. Samtlige ordninger har nådd ut til både utsatte og hjelpere innen et problemfelt som med økt synlighet vil kunne føre til at flere saker kommer til overflaten. Det behøver ikke å bety at problematikken er økende, snarer tvert imot: Det *kan* også bety at det er tatt noen viktige steg for å komme problematikken til livs. At flere saker avdekkes og blir en del av hjelpeapparatet, betyr at de som er utsatt, vet at det er hjelp å få, og søker denne hjelpen.

Bak tallene skjuler det seg komplekse og svært forskjellige historier, med mange ulike utfall. Arbeid mot tvangsekteskap og annen æresrelatert vold er prosessarbeid som i mange tilfeller går over lang tid, der utviklingen kan gå i ulike retninger og ta uventede vendinger. Noen saker får en løsning alle parter lever godt med, andre er langt mer konfliktfylte. De øvrige artiklene i rapporten går bakenfor tallene og ser nærmere på perspektiver og sammenhenger som tallene alene ikke kan si noe om.

Referanser:

Tvangsekteskapene øker, artikkel fra NRK Norge, 26.04.2010 <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.6990078>

Wikan, Unni (2003). *For ærens skyld – Fadime til ettertanke*. Oslo: Universitetsforlaget

Æresrelatert vold øker, artikkel i *Utrop* 04.10.2010, <http://www.utrop.no/print/18983>

Begrepsliste

ARRANGERT EKTESKAP

Ekteskap der familie er involvert i å finne aktuelle partnere.

DIASPORA

Betegnelsen på religiøse og nasjonale grupper som lever utenfor sitt moderland eller historiske kulturområde.

EKSTREM KONTROLL

Systematisk sosial kontroll som bryter den enkeltes grunnleggende rett til selvbestemmelse og bevegelsesfrihet (i henhold til alder og modenhet). Kontrollen gjennomføres ved bruk av vold eller trusler om dette.

ETTERLATTE BARN OG UNGE

Barn som mot sin vilje etterlates i utlandet av sine foreldre eller omsorgspersoner. Også kalt «etterlatte, eller alternativt «tvangsflyttede».

INDIVIDUALISME

Et verdisystem som vektlegger individuell frihet mer enn hensynet til fellesskapet.

KOLLEKTIVISME

Et verdisystem som vektlegger hensynet til fellesskapet mer enn individuell frihet.

MIGRASJON

Folkevandring, eller inn- og utvandring. Vanligvis blir uttrykket brukt for å beskrive vandring mellom, ikke innad i, stater.

PATRIARKALSK FAMILIESTRUKTUR

Familier der far eller fars far generelt er øverst i hierarkiet, og deretter rangeres mennene etter alder. Kvinnene rangeres etter mennene, også etter alder. Døtrene i familien kommer aller nederst på den interne rangstigen.

RELIGIØSE/UTENOMRETTSLIGE EKTESKAP

Ulovlige ekteskapsavtaler som ikke er registrert verken hos myndighetene i Norge eller i opprinnelseslandet. Juridisk er man ikke gift, verken i henhold til opprinnelseslandets lovgivning eller norsk lov. I praksis, innad i familien, er man imidlertid «gift». Mange av disse «ekteskapene» inngås religiøst før personen har nådd lovlig ekteskapsalder.

SOSIAL KONTROLL

Innflytelsen som samfunnet, grupper eller individer utøver over enkeltmennesker gjennom påvirkning av ulike slag. Sosial kontroll kan være uformell eller formell, direkte eller indirekte.

TRANSNASJONALISME

Opprettholdelse av familiære, sosiale, politiske, kulturelle og økonomiske bånd på tvers av landegrensar.

TVANGSEKTESKAP

At minst én av ektefellene ikke har reell mulighet til å velge å forbli ugift, velge seg ut av en forlovelse eller inngått ekteskap, eller velge en annen partner på tvers av familiens ønsker uten å bli utsatt for represalier.

VOLD I NÆRE RELASJONER

Vold der overgriper og offer er knyttet til hverandre ved nære familieband eller på annen måte betyr mye for hverandre i hverdagen.

ÆRESRELATERT VOLD

Vold utløst av familiens behov for å beskytte eller gjenopprette ære, anseelse og respekt.

ÆRESKODEKS

Regler for ivaretagelse og gjenoppbyggelse av ære (verdi, anerkjennelse og respekt) i andres øyne.

Ikke bare tvangsekteskap

«De unges problemer handler om mer enn tvangsekteskap. Det dreier seg også om autoritær oppdragelse, og ulike former for kontroll og vold.»

- Innledning: Ikke bare tvangsekteskap
- Tvangsekteskap i et volds- og menneskerettighetsperspektiv
- Akuttsaker – når liv og helse er truet
- Viktig med tidlig inngripen – før konflikten har tilspisset seg
- Fleksibel identitet- utfordringer og muligheter med flere kulturer
- Jentegrupper – «langt mer enn bare prating»
- Lære om tvangsekteskap og retten til å ta egne valg.
Erfaringer fra skolene
- Kan foreldres utdanningspress koples til ekstrem kontroll og tvangsekteskap?
- Bestemme selv? – Autonomi i partnervalg blant norsk minoritetsungdom

Innledning:

Ikke bare tvangsekteskap

«Mandatet vårt er å arbeide mot æresrelatert vold
– men det er mange sultne barn der ute ... »

Sitat fra en minoritetsrådgiver

Ordningen med minoritetsrådgivere i videregående skole er blant de største tiltakene i Handlingsplanen.¹ Siden juni 2008 har 25–30 minoritetsrådgivere tjenestegjort ved utvalgte videregående skoler i åtte fylker.² Hensikten med tiltaket har vært å forebygge tvangsekteskap gjennom å styrke kunnskapen om tvangsekteskap og relatert problematikk i skolen.³

Minoritetsrådgiverne har jobbet både individuelt og systemrettet. Kompetanseheving av de ansatte og forankring av arbeidet mot tvangsekteskap i skolen som organisasjon, har utgjort en viktig del av arbeidet.⁴ Samtidig har minoritetsrådgiverne gitt råd og veiledning i enkeltsaker der elever har vært utsatt for tvangsekteskap eller andre former for æresrelatert vold. I tillegg har de organisert forebyggende tiltak og andre elevrettede aktiviteter. Slik har de kommet tett på ungdommene og fått et godt innblikk i deres situasjon.

De unges problemer handler om mer enn tvangsekteskap. Det dreier seg også om autoritær oppdragelse, og ulike former for kontroll og vold. En del av sakene minoritetsrådgiverne kommer i befattning med, dreier seg om ungdom med sosiale problemer som *kan* være knyttet til tvangsekteskap.

Det er denne bredden i utfordringer vi ønsker å løfte frem i denne delen av rapporten. Vi vil dele våre erfaringer når det gjelder hva ungdommene mer konkret opplever, og presentere noen perspektiver og tilnæringsmåter i arbeidet mot tvangsekteskap, som har vist seg hensiktsmessige for å nå dem som trenger veiledning, råd eller hjelp.⁵

Ekstrem kontroll og andre former for vold

Med referanse både til arbeid med enkeltsaker og elevkontakt for øvrig melder minoritetsrådgiverne om at tvangsekteskap som begrep kan virke misvisende, fordi ungdommenes utfordringer dreier seg om så mye mer.

Siden fokuset har vært forebyggende, har de fleste saker handlet om frykt for tvangsekteskap, frykt for å bli etterlatt i utlandet, trusler, vold og ekstrem kontroll.⁶ De færreste saker handler om gjennomført tvangsekteskap. Betegnelsen «Arbeid mot tvangsekteskap» kan derfor virke lite dekkende for de sammensatte utfordringene som minoritetsrådgiverne har befattet seg med, og hva ungdommene faktisk sliter mest med. Særlig gjelder dette ulike former for, og grader av, sosial kontroll.

Sammen med «frykt for tvangsekteskap» utgjør «ekstrem kontroll» den type problem som ungdommene i størst grad oppsøker minoritetsrådgiverne om. Dette er en type sosial kontroll og vold som utøves i enkelte familier og miljøer for å sikre at familiemedlemmer oppfører seg i tråd med det som er familiens/miljøets normer. Ungdom forteller om ulike former for, og grader av, psykisk og fysisk vold som de er blitt utsatt for fordi de har trådt over grenser for hva familien anser som anstendig oppførsel, eller fordi det går rykter om dette. I ekstrem kontroll ligger det at den unge er/

1 Minoritetsrådgiverne står for en stor andel av bevilgningen til handlingsplanarbeidet.

2 Oslo: Bjørnholt vgs., Etterstad vgs., Hellerud vgs., Holtet vgs., Manglerud vgs., Oslo handelsgymnasium, Sandaker vgs., Sofienberg vgs., Sogn vgs., Stovner vgs., Ulsrud vgs., Rommen skole. Akershus: Rud vgs., Lillestrøm vgs., Lorenskog vgs. Østfold: Greåker vgs. og PPT for videregående opplæring, avd. Nedre Glomma. Rogaland: Bergeland vgs. og Karriereporten (veiledningssenter). Hordaland: Årstad vgs., Bergen Katedralskole, Gimle skole. Sør-Trøndelag: Thora Storm vgs. (tidl. Gerhard Schønings skole), Tiller vgs. Vest-Agder: Kvadraturen Skolesenter, Tangen vgs. Buskerud: Åssiden vgs., Drammen vgs. IMDi har fortløpende vurdert om tiltakene treffer, og om ressurser utnyttes optimalt. I samarbeid med skoleeiere og skoleledere har minoritetsrådgivere blitt flyttet på ut fra faktiske behov og muligheter. Enkelte minoritetsrådgivere dekker også ungdomsskoler og andre jobber mer systemrettet for best mulig å prøve ut effektive måter å nå målgruppen på.

3 Handlingsplanen mot tvangsekteskap 2008–2011

4 For en mer utfyllende redegjørelse for mandatet, se artikkelen «IMDi mobiliserer mot tvangsekteskap» i Innledningsdelen

5 Artiklene i denne delen av rapporten er primært basert på minoritetsrådgivernes erfaringer fra det elevrettede arbeidet i skolen.

6 For mer informasjon om minoritetsrådgivernes saker, se artikkelen «Tall og trender» i Innledningsdelen

kan bli utsatt for vold. I noen historier er det snakk om grove overgrep og fysisk vold. I ytterste konsekvens handler det om at unge blir sendt til utlandet og/eller blir tvangsgiftet.

Ikke bare ære

Ofte er volden begrunnet i idealet om å ivareta eller gjenreise ære, særlig med tanke på å bevare jenters seksualitet og jomfrudom. Kontrollen og volden er dermed ofte «æres- og anseelsesrelatert». I ungdommenes fortellinger finner vi imidlertid eksempler på mange ulike former for og uttrykk for vold. Dette kommer vi nærmere inn på i artikkelen «Tvangsekteskap i et volds- og menneskerettighetsperspektiv». Her blir vold som fenomen og begrep beskrevet og definert, og vi henter frem erfaring fra prosjektet som tilsier at volden som ungdommene er utsatt for, ikke bare har utspring i kultur og tradisjon. Det vises til at vold bl.a. kan være relatert til faktorer som migrasjon, integrering, økonomisk situasjon og psykisk helse. Det kan handle om avtaler man har inngått med storfamilien ved utflytting, nedarvet gjeld og plikt, vanskeligheter med å passe inn i storsamfunnet og tap av status.⁷

Viktig å komme tidlig inn i saker

Minoritetsrådgivernes erfaring fra skolene er at de fleste sakene oppdages, og gradvis avdekkes, via annen problematikk. Samtidig har vi sett at sakenes art og forløp varierer. En sak kan vise seg som mindre alvorlig enn først antatt. Den kan utvikle seg og bli mer alvorlig over tid. Den kan også vekse mellom å være akutt og mindre akutt. Noen saker er minoritetsrådgiverne kort inne i, mens andre er langvarige og tidkrevende. I noen tilfeller ser ikke ungdommene selv alvorret i sin egen situasjon.

⁷ Fra artikkelen «Tvangsekteskap i et volds- og menneskerettighetsperspektiv», som følger etter denne innledningen

Siden juni 2008 har minoritetsrådgiverne gitt råd og veiledning eller annen type oppfølging i saker der *den unge er utsatt for tvangsekteskap eller frykter dette, er etterlatt i utlandet eller frykter dette, er utsatt for ekstrem kontroll eller vold/trusler*.⁸ I tillegg kommer et stort antall ikke tallfestede saker som minoritetsrådgiverne har håndtert i kraft av å være en integreringsfaglig ressurs på skolene.

Voldens og kontrollens art og styrke har betydning for hvordan skoleansatte og andre bør forholde seg. I artikkelen «Akuttsaker – når liv og helse er truet» gjør vi rede for noen av IMDis erfaringer og anbefalinger i saker som utløser meldeplikt til barnevern og politi. I artikkelen «Viktig med tidlig inngripen» deler vi våre erfaringer når det gjelder å avdekke ekstrem kontroll, og vi kommer nærmere inn på hvordan minoritetsrådgiverne har arbeidet for å komme tidlig inn i saker og slik kunnet hindre at konflikten får utvikle seg til det verre. Det dreier seg om forebygging både før og under en konflikt.

Retten til å ta egne valg

Tvangsekteskap handler om fravær av/begrensinger i – muligheten til å velge selv. Det gjør også ekstrem kontroll. Egne valg kan bli sanksjonert og straffet. Ulike represalier kan bli satt i verk. Dette er bakgrunnen for at minoritetsrådgivernes forebyggende arbeid på ulike måter har handlet om retten til å ta egne valg, – og hvordan balansere denne retten mot krav om å innordne seg familiens normer og forventninger. Gjennom ulike forebyggende tiltak og prosjekter har minoritetsrådgiverne hatt som mål å styrke enkeltpersoner i deres evne til å hevde egne

meninger og rettigheter og å håndtere sin flerkulturelle identitet.

I artikkelen «Fleksibel identitet – utfordringer og muligheter med flere kulturer» kommer vi nærmere inn på hvordan de unge ofte står med bena plantet i flere kulturer, og dermed opplever et krysspress av forventinger: «Foreldre og familier mener kanskje at ungdommen skal handle og velge ut ifra opprinnelseskulturens verdsett, mens venner og lærere forventer at de handler ut ifra storsamfunnets normer. Dette kan handle om alt fra høflighetskoder og skolegang til spørsmål om karriere og ekteskap. Vi snakker dermed om at de unge kan oppleve en lojalitetskonflikt – og ikke helt klarer eller vil velge det ene alternativet over det andre.»

Andre minoritetsrådgivere har hatt et liknende utgangspunkt og samlet jenter til diskusjon om retten til egne valg og relaterte temaer. I artikkelen «Jentegrupper som forebygging av tvangsekteskap» presenteres erfaringer fra arbeid med jentegrupper. Flere av elevene har gitt tilbakemeldinger om at de har blitt tryggere på seg selv, og opplever jentegruppen som viktig for å rydde i tanker og følelser.

«Retten til å ta egne valg» er også navn på en veileder som henvender seg til lærere i videregående skole. Den inneholder tips og ideer til hvordan temaet tvangsekteskap kan inkluderes i undervisningen i forhold til kompetansemål på ulike trinn, og viser hvordan det kan kobles til stoff som elevene skal gå igjennom i fag som for eksempel samfunnsfag og norsk. Artikkelen «Lære om tvangsekteskap og retten til å ta egne valg. Erfaringer fra skolene» viser til positive resultater: «Gjennom å formidle kunnskap om tvangsekteskap til elever i videregående skole, bidrar vi til økt bevissthet blant ungdom både om egne rettigheter og om muligheten til å søke hjelp.»

⁸ Sakene rapporteres etter den problemkategori som var mest fremtredende på det tidspunktet den unge først tok kontakt. Les mer om kategoriene og rapporteringen i artikkelen «Tall og trender» i Innledningsdelen

Fravær og frafall⁹

Samtaler med elever om fravær og/eller svake karakterer har vært en vei inn til ungdommene. Via disse temaene har det vært mulig å bygge en type tillit og kontakt som har vist seg viktig for at elever skal snakke om problemer hjemme – der dette har vært aktuelt. Denne innfallsvinkelen til arbeidet har vist at elever utsatt for ekstrem kontroll og andre tvangsekteskapsrelaterte problemer, kan reagere med nedsatt konsentrasjon, tretthet, nedstemthet og vansker med å følge med i timene. Noen, særlig gutter, kan reagere med bråk og vanskelig adferd. Fravær og svake prestasjoner *kan* altså skyldes en vanskelig hjemmesituasjon. I artikkelen «Kan foreldrenes utdanningspress kobles til ekstrem kontroll og tvangsekteskap?», kommer vi bl.a. inn på disse problemstillingene.

Levekår og likestilling

For å avdekke og avverge ekstrem kontroll og tvangsekteskap er det viktig med kunnskap. Vi vet at det handler om ære. Samtidig har vi sett at det handler om noe mer. I prosjektet «Levekår, familiepraksis og likestilling blant unge med ulik grad av innflytelse over valg av egen ektefelle»,¹⁰ blir betydningen av utdanning, yrkesaktivitet, foreldres utdanning og yrkesaktivitet, religiøsitet, kjønn og landbakgrunn analysert. Videre kommer forskerne inn på mulige sammenhenger mellom mangel på innflytelse på valg av ektefelle – yrkesaktivitet i ulike livsfaser, holdninger til likestilling, deling av husarbeid, forhold til storfamilien, psykisk og fysisk helse, psykosomatiske plager med mer. Sentrale funn fra undersøkelsen er oppsummert i artikkelen «Bestemme selv? – autonomi og partnervalg blant minoritetsung-

dom». Vi får mer kunnskap om mulige årsaker til og konsekvenser av det å ha liten eller ingen innflytelse over valg av ektefelle, og en klarere profil på målgruppen for arbeidet mot tvangsekteskap.

Åtte artikler

Minoritetsrådgiverordningen har vist at det er behov for et lavterskel samtaletilbud i skolen. En bred tilnærming og en åpen dør har gjort terskelen for å søke råd og hjelp lavere. Det har vært rom for å «se» den enkelte – spørre og lytte på måter som har gjort at mange har kommet ut med sine historier.

Det handler ikke bare om tvangsekteskap. Familiens transnasjonale liv, foreldrenes inntekts- og utdanningsnivå, familiepraksis og likestilling er blant de forhold som ser ut til å spille inn. De fleste saker er sammensatte. De krever en helhetlig forståelse og en bredere tilnærming uten de begrensninger som et snevert fokus på tvangsekteskap legger.

Gjennom åtte artikler vil vi i denne delen av rapporten komme nærmere inn på ulike måter å jobbe lavterskel på, og vise bredden i problematikk som de unge har gitt oss innblikk i. Den første artikkelen, «Tvangsekteskap i et volds- og menneskerettighetsperspektiv», skiller seg ut ved å pløye dypere. Den gir klangbunn til de påfølgende artiklene, og er en fagartikkel som koplek IMDIs erfaringer mot forskningsbasert kunnskap om vold. Dette gir et godt teoretisk utgangspunkt for lesing av de neste syv artiklene, som alle er mer praksisnære. Her vil vi dele våre erfaringer om hvordan skoleansatte og andre som kommer i direkte kontakt med ungdom, kan bevisstgjøre dem om deres rettigheter og lage åpninger for at de skal kunne ta det vanskelige skrittet og snakke om situasjonen hjemme.

9 NIFU STEP rapport 13/2009, *Sluttere, slitere og sertifiserte. Bortvalg, gjennomføring og kompetanseoppnåelse blant minoritetspråklige ungdommer i videregående opplæring*, er en kartlegging av årsaker til frafall i videregående opplæring blant minoritetspråklig ungdom, og foreslår tiltak for å forebygge dette. Rapporten er resultat av et FOU-prosjekt som IMDi utlyste i forbindelse med arbeidet med Handlingsplan mot tvangsekteskap.

10 Prosjekt som Fafo har gjennomført på oppdrag fra IMDi. Rapport vil foreligge høsten 2011.

Referanser

Lødning, B. (2009) *Sluttere, slitere og sertifiserte. Bortvalg, gjennomføring og kompetanseoppnåelse blant minoritetsspråklige ungdommer i videregående opplæring. NIFU STEP rapport 13/2009*

Tvangsekteskap i et volds- og menneske- rettighetsperspektiv

Det ble i 2009 etablert en månedlig veilednings- og undervisningsrekke for minoritetsrådgiverne i region Øst, i samarbeid med RVTS Øst. Samarbeidet var basert på en tilsvarende modell i region Sør. Gjennom dette initiativet ble viktigheten av å sette arbeidet mot tvangsekteskap og æresrelatert vold i sammenheng med arbeidet med barn som lever med vold i familien, tydeliggjort. Denne artikkelen tar utgangspunkt i erfaringer og perspektiver delt i dette forumet.

Innledningsvis vil vi også presisere at vi i denne artikkelen ikke snakker om grupper med mennesker eller hele miljøer. Vi snakker om noen familier.

Barn og ungdom lever med familievold

I løpet av prosjektperioden har minoritetsrådgivere, integreringsrådgivere og kompetanseteamet kommet i kontakt med unge mennesker som forteller at de er blitt eller blir utsatt for vold og omsorgssvikt. Volden og vanskjøtselen blir utført av omsorgspersoner, familiemedlemmer eller andre de er i nær relasjon med. Historiene er mange og varierte, men flere alvorlige tilfeller av grov vold er blitt avdekket i løpet av prosjektperioden.

Kontroll og ære

I mange tilfeller knyttes overgrepene til en autoritær, patriarkalsk og voldelig oppdragelsesstil, i prosjektet referert til som «ekstrem kontroll». Man har som vi har vært inne på, lenge påpekt sammenhengen mellom denne oppdragelsesformen og idealet om å ivareta eller gjenreise ære, særlig med tanke på å bevare jenters jomfrudom og dydighet. Kontrollen og volden er dermed ofte «æres- og anseelsesrelatert» – den er bundet til kultur og tradisjon¹¹. Man skal derfor ikke

undervurdere de kulturelle og kontekstuelle aspektene ved volden i slike saker. Det betyr at for å fange opp signaler på volden og yte god hjelp, er det viktig å vite noe om det verdenssynet, normene og verdisetet som ligger til grunn.

Volden er ikke bare æresrelatert

Det er imidlertid minst like viktig å vite noe om hvordan situasjonen arter seg for akkurat den personen man har foran seg, og familien som vedkommende lever med. Erfaring fra prosjektet tilsier at volden ikke bare er «æresrelatert» – den har ikke utspring i kun kultur og tradisjon. Volden kan også være relatert til faktorer som migrasjon, integrering, økonomisk situasjon, psykisk helse og miskommunikasjon. Det kan handle om avtaler man har inngått med storfamilien ved utflytting, nedarvet gjeld og plikt, vanskeligheter med å passe inn i storsamfunnet og tap av status. Bekymring for at det norske samfunnet har dårlig påvirkning på barna er heller ikke uvanlig. Det kan være at foreldre og barn snakker forskjellige språk, både bokstavelig og billedlig. Ofte spiller flere mekanismer inn samtidig. Det er derfor også viktig å kartlegge migrasjons- og integreringsbelastninger som et mulig bakteppe for en eskalerende konflikt i familien.

Uansett hvordan man vrir og vender på begreper og årsaker, om de så er sosiokulturelle, strukturelle eller begge deler, så er faktum at noen barn og unge, også i etniske minoritetsfamilier, lever med vold og overgrep i nære relasjoner. Dette må det gjøres noe med, og vi må vokte oss vel for at vi ikke kulturaliserer bort alvoret. Symptomer og uttrykk for at man lever med ekstrem kontroll eller seksuelle overgrep, er ofte de samme. Skadene kan være like omfattende. Sideene som følger, gir noen pekepinner om hvorfor og hvordan et volds- og menneskerettighetsperspektiv kan styrke arbeidet mot tvangsekteskap.

¹¹ Se Wikan 2008 for ytterligere droffing av æresbegrepet.

Vold mot barn på agendaen, lokalt og globalt

FNs barnekonvensjon, som Norge har ratifisert, slår fast i artikkel 19 at statene plikter å «beskytte barnet mot fysisk eller psykisk mishandling, forsettelse eller utnyttelse fra foreldre eller andre omsorgspersoner»¹². Alle former for vold mot barn er i dag forbudt i Norge. I løpet av de siste årene er det blitt et stadig økende fokus på dette samfunnsproblemet. Opprettelsen av Barnehusene har synliggjort behovet for en økt beredskap. Redd Barna satte temaet med å bry seg om barn som sliter, på dagsordenen gjennom sin to år lange kampanje «Vennligst forstyr», UNICEF gjennom sin kampanje «Den ene». Barneombudet har etablert en egen ekspert- og rådgøringsgruppe for regjeringen bestående av barn og unge utsatt for vold.

■ ■ FAKTA

FNs Barnekonvensjon

Artikkel 19: «Staten skal beskytte barnet mot fysisk eller psykisk mishandling, forsettelse eller utnyttelse fra foreldre eller andre omsorgspersoner».

Artikkel 27: «Barnet har rett til en levestandard som er tilstrekkelig på alle områder».

Artikkel 37: «Barn skal ikke utsettes for tortur eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff».

Også internasjonalt er vold mot barn i familien og lokalsamfunnet i ferd med å få mer fokus. FN rapporterer at vold mot barn er en global epidemi som rammer barn i alle land og kulturer, og at den finnes i alle sosiale lag¹³. Konklusjonen er klar: barn opplever vold som like smertefull,

ydmykende og krenkende uansett i hvilken kulturell kontekst volden opptrer i. FN har på bakgrunn av dette opprettet et eget «ombud»: «Special Representative on Violence against Children». Resolusjon 1325 om beskyttelse av kvinner og jenter i krig er vedtatt, på bakgrunn av verdens mange væpnede konflikter hvor kvinner og barn systematisk og brutalt blir utsatt for vold og tortur. Norge har en egen handlingsplan som retter seg mot arbeid med denne resolusjonen¹⁴. Mange bistands- og kunnskapsorganisasjoner har satt vold mot barn og unge på dagsordenen de siste årene. Den globale kampanjen «girls not brides» setter nå tidlige ekteskap på dagsordenen¹⁵. Save The Children International har satt i gang den største globale satsingen noensinne for barns rett til trygghet og beskyttelse – Child Protection Initiative (CPI). Målet er å gi verdens barn bedre beskyttelse mot vold og overgrep innen 2015.

” *Barn opplever vold som like smertefull, ydmykende og krenkende uansett hvilken kulturell kontekst volden opptrer i.*

Hva er vold?

Per Isdal (2000) definerer vold som enhver handling rettet mot en annen person, som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får denne personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutte å gjøre noe den vil. Voldens mekanismer er makt og avmakt.

Det er vanlig å skille mellom forskjellige typer vold. *Fysisk vold* er handlinger som skader eller smerter direkte, og innebærer alt fra å holde noen fast eller gi ørefik, til våpenbruk, tortur

¹² FNs konvensjon om barnets rettigheter 2003.

¹³ Se FNs «World Report on Violence against Children 2006». Rapporten skildrer hvordan én eller flere former for vold mot barn både er tillatt, sosialt akseptert og vanlig praksis i flere deler av verden. Vold mot barn skjer på skolen, i nærområdet, i retts- og justissystemet, på omsorgsinstitusjoner som barnehjem, og i hjemmet. Studien viser også at mye av volden foregår i det skjulte, ikke minst innen familien. Her poengteres at vold mot barn er underreportert, og følgene av volden er sterkt undervurdert.

¹⁴ Utenriksdepartementet 2006 «Regjeringens handlingsplan for gjennomføring av FNs Sikkerhetsråds resolusjon 1325».

¹⁵ <http://girlsnotbrides.org/>

og drap. *Psykisk vold* virker gjennom å skremme, ydmyke eller kontrollere. Denne kategorien inneholder handlinger som utskjelling, utstrakt kontroll over andres bevegelser, direkte og indirekte trusler. *Materiell vold* innebærer å knuse gjenstander, slå i veggen eller bordet, kaste mat eller lignende. *Verbal vold* kan beskrives som brutalt maktspråk, kjefting, utskjelling, trusler eller nedvurderende ytringer. *Strukturell og sosial vold* omhandler ulike former for sosial utstøting, isolering, ryktespredning og stigmatisering. *Seksuell vold* innebærer rene voldtekter, men også andre krenkende eller fornedrende seksuelle handlinger. Ofte er det glidende overganger mellom disse voldsuttrykkene (Van der Weele & Jørgensen 2009; Hammerlin 2004).

”

Vold er enhver handling rettet mot en annen person, som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får denne personene til å gjøre noe mot sin vilje eller slutte å gjøre noe den vil.

Per Isdal

Ekstrem kontroll og tvangsekteskap er også vold

Ungdom som oppsøker hjelpeapparatet mot tvangsekteskap, forteller både om systematisk fysisk disiplinering og straff, strenge sanksjoner og begrenset bevegelsesfrihet. De forteller om vold i oppveksten. Historier handler om å være utsatt for fysisk avstraffelse, bli systematisk rasket ned på, gjort til syndebygg, låst inne eller bli nektet mat og drikke. Noen beskriver også at de har vært til stede når foreldre og søsken blir utsatt for vold. Noen blir tvunget til å delta på avstraffelse av andre familiemedlemmer. Flere unge har forbud mot å delta på fritidsaktiviteter, har foreldrene som

jevnlig sjekker mobiltelefonene og begrenser nettbruken deres. Andre har fortalt om søsken eller andre i miljøet som passer på at de ikke foretar seg noe de ikke skal. Noen er utsatt for seksuelle overgrep av mennesker som de har en nær relasjon med, enten det er kjæreste eller familie-medlem. Noen forteller at de er blitt truet eller presset til å inngå forlovelse eller ekteskap, andre har opplevd å bli lovet eller giftet bort mot sin vilje. I disse fortellingene finner vi eksempler på alle former og uttrykk for vold.

Tvangsekteskap, æresrelatert vold og relatert problematikk er dermed per definisjon vold. Gutter og jenter blir presset til å adlyde. I ytterste konsekvens blir de tvunget til å inngå et ekteskap mot sin vilje – ved bruk av fysiske, psykiske, verbale, sosiale og/eller materielle virkemidler. En konsekvens av et gjennomført tvangsekteskap kan være gjentatte voldtekter, som altså er seksuell vold. Forståelsen av «ekstrem kontroll» og tvangsekteskap som vold og krenkelse av grunnleggende menneskerettigheter er dermed i tråd med både menneskerettighetserklæringen, barnekonvensjonen og sentrale definisjoner av vold. Ettersom det er vold som skjer innenfor rammen av familien, er «ekstrem kontroll» og tvangsekteskap også å regne som familievold.

Vold i oppdragelsen

Oppdragelse er enkelt forklart måten omsorgspersoner ruster barn til å fungere i samfunnet der de vokser opp. Gjennom oppdragelse lærer barnet grunnleggende ferdigheter det forventes å beherske, samt hvordan han eller hun skal oppføre seg i møte med andre. Det er vanlig å skille mellom typer oppdragelse. To av disse kategoriene er autoritær og autorativ oppdragelsesstil. Autorativ stil beskriver en tilnærming til oppdragelse som baserer seg på forklaring og resonnement om akseptert atferd. Autoritær stil beskriver en oppdragelsesform som baserer seg på trusler og fysisk avstraffelse, hvor foreldre tar i bruk ytre pressmidler for å få barnet til å innordne seg hjemmets, miljøets og familiens regler. I praksis er det allike-

vel slik at sosialiseringshandlinger gjerne kombinerer ulike stiler og grader av kontroll¹⁶.

Vold i oppdragelsen er bruk av psykisk eller fysisk disiplinering med den intensjon å få barnet til å lære akseptert atferd. Ofte handler det om noe man som foreldre ønsker at barnet skal gjennomføre, eller noe man vil det skal slutte med. Et eksempel på psykisk disiplinering er verbalt skjenn. Andre er utfrysning, ignorering, nedsettende snakk og trusler. Fysisk disiplinering kan for eksempel være time-out, klaps, lugging og slag med hånd og gjenstand.

For å skille mellom vold i oppdragsøymed og andre former for barnemishandling kan man skille mellom *instrumentell* og *impulsiv* vold. Den instrumentelle volden utøves kontrollert og er ment til et bestemt formål. Den impulsive volden vil være spontan, ukontrollert og styrt av sterke følelser som sinne, frustrasjon og aggresjon. Imidlertid er dette skillet kunstig, ettersom også den instrumentelle volden kan ha impulsive trekk og eskalere til mishandling. Begrepet »oppdrager-vold» er dermed problematisk, ettersom det ikke skiller mellom intensjon og instinktiv reaksjon. Ikke all vold som barn opplever i familien, er oppdragsrelatert (Van der Weele, Ansar & Castro 2011). Begrepet kan også kritiseres for å legitimere vold som skjer i oppdragsøymed, og ta et distansert foreldre- og voksenperspektiv.

Sosiologen Ynge Hammerlin (2004) skriver om «den totalitære familien», som kjennetegnes av en gjennomgripende kontrollvirksomhet og disiplinering. Analysen er gjort fra et barneperspektiv. Den tar utgangspunkt i hvordan det oppleves å vokse opp i en familie der noen bruker makt og vold for å sikre dominans, mens andre er passivt medvirkende. Han skiller ikke mellom å være utsatt for vold eller være vitne til vold, men argumenterer for at det er to sider av samme sak. Her støttes han av mye nyere forskning på skadene påført gjennom vold og omsorgssvikt i

barndommen¹⁷. Med dette utgangspunktet er det nærliggende å forstå ekstrem kontroll og strenge lydighetskrav som familieregimer hvor barns integritet blir krenket – uavhengig av om volden er impulsiv eller intensjonell. Det som er viktig, er å identifisere markører og tegn på at noen lever i en «autoritær» eller «totalitær» familie.

Vold i et kulturperspektiv

Debatten har de siste årene gått høyt om sammenhengen mellom kultur og vold. Bruker innvandrerforeldre mer vold i oppdragelsen? Kan det sies at «familietragedier» der etnisk norske menn dreper sine koner og noen ganger sine barn og seg selv, også er basert på tap av ære? Bredal (2007) skriver om polariseringen mellom «kulturell minoritetsvold» og «individuell majoritetsvold». Hun viser til den utbredte forståelsen om at partnervold forstås som den vanlige/generelle volden, mens volden mot tenåringsdøtre og søstre i minoritetsgrupper fremstår som noe annet, og dermed spesielt. Dermed blir formuleringene «vold i nære relasjoner» og «menns vold mot kvinner» synonymt med partnervold, uten at det spesifiseres. Hun påpeker videre at mediene gjerne omtaler majoritetsbefolkningens vold som individuelle uttrykk for følelser eller sykdom. Kultur nevnes sjelden som forklaring. Når vold i minoritetsfamilier omtales, derimot, trekkes kultur svært ofte frem som grunnlag.

16 Se Lynggard (red.) 2010 for diskusjon om oppdragsstiler og begrepet sosial kontroll.

17 Se Moe, V., Slinning, K. & Bergum Hansen, M. (red.), 2010, for fordypning i sped- og småbarnspsykologi og effekten av vanskjotsel og omsorgssvikt.

All vold fremstår i en kontekst. Denne konteksten påvirker voldens vesen, dens konsekvenser og hvilken hjelp de involverte trenger (Van der Weele & Jørgensen 2009). Verdens samfunn og kulturer vektet sentrale verdier på forskjellige måter. Det er stor variasjon i normer for kommunikasjon, høflighet, maktforvaltning, utviklingsmål og forventinger til barns utvikling. Samfunnets premisser former barnas oppvekst og orientering gjennom familieorganisering, omsorgs- og oppdragelsespraksiser.

Ofte trekkes verdiene *individualisme/kollektivism* fram for å eksemplifisere grunnleggende forskjellige tankesett og livsorganisering. *Individualisme* kjennetegnes av at hensynet til individet går foran gruppen. Uavhengighet, selvstendighet og autonomi står høyt. Verdien *kollektivism* kjennetegnes av at hensynet til gruppen går foran individet. Rettere sagt er hensynet til gruppen å forstå som det samme som hensynet til individet. Her regnes gjensidig avhengighet og fellesskap som sentrale ideal.

Verdiene individualisme og kollektivism kan beskrive variasjoner i hvordan familieliv organiseres¹⁸. *Kjernefamilie* er typisk for individualistisk orienterte samfunn, og *storfamilie* for kollektivistisk orienterte samfunn. I kjernefamilier består familieenheten typisk av foreldre og barn. I storfamilier består familieenheten av en utvidet krets: foreldre, barn, besteforeldre, tanter, onkler samt i flere tilfeller andre slektninger og hele landsbyen, klanen eller lokalmiljøet.

I en utredelse om kulturelle forskjeller på familievold kategoriserer psykologene Van der Weele og Jørgensen (2009) volden som oppstår i familier hvor verdien individualisme er styrende, for «vold i kjernefamiliekontekst». De kaller vold som oppstår i kollektivistisk orienterte familier, for «vold i storfamiliekontekst». Begrepet er langt på vei overlappende med »æresrelatert vold»,

18 Se Salole og Van der Weele 2010 for nærmere utredning om hvordan verdier som individualisme og kollektivism former barns utvikling og oppdragelsespraksiser.

men betydningen er noe videre. Det som grovt sett kan sies å skille vold som utøves i storfamilien, fra vold som utøves i kjernefamilien, er:

- ▶ Flere utøvere
- ▶ Utøverne kan befinne seg i et annet land
- ▶ Legitimeres i større grad av kollektivet

Disse kjennetegnene kan diskuteres. Det kan blant annet drøftes hvorvidt «vold i kjernefamiliekontekst» også har flere utøvere og legitimeres av kollektivet. Begrepet «passiv medvirker» brukes for eksempel der en omsorgsperson unnlater å hjelpe barnet sitt når han/hun vet at det utsettes for vold og overgrep. Er ikke også dette en form for kollektiv legitimering og et eksempel på flere utøvere? Voldsutøvelse i storfamilier kan også inntreffe på bakgrunn av sjalusi og individuelle beveggrunner, hvor kollektivet aldeles ikke legitimerer handlingene¹⁹. Vi skal derfor være forsiktige med å skjematiskere og polarisere.

Kategoriene og begrepene nevnt her er allikevel nyttige å ha som bakteppe og arbeidshypoteser for å forstå noe av variasjonen i voldsuttrykk og dens konsekvenser. Vi trenger en problematisering av hva som skjer om man bruker de samme strategiene overfor foreldre som er «for mye til stede» i barnas liv, som overfor de som er «for lite» til stede (Bredal 2009).

Vold i et migrasjonsperspektiv

Migrasjon kan innebære sterke og belastende sorg- og tapsopplevelser. I tillegg kommer møte med et samfunn som fungerer etter andre premisser enn dem man er vant til. De som selv har vokst opp med at fysisk avstraffelse av barn er normalt, akseptert, forventet og ikke-skadelig, blir konfrontert med at det her er sett på som barnemishandling og forbudt ved lov (Neumayer, Meyer og Sveaass 2008). Flere av landene som er høyest representert i IMDIs tvangsekteskapsstatistikk, praktiserer fysisk avstraffelse av barn,

19 Se Ølnes 2009 for utdypning om individuelle beveggrunner for æresdrap i Tyrkia.

for eksempel i skolen. Undertrykkelse og vold mot kvinner er utbredt. Erfaringer fra prosjektperioden tyder også på at det kan være sammenhenger mellom krig og konflikter i opprinnelseslandet og tvangsekteskapsaker i Norge. Det betyr ikke at alle som kommer fra disse stedene, utøver vold mot sine barn. Men det betyr at flere som er oppvokst i kulturer hvor dette er vanlig praksis, har egne erfaringer med slike disiplineringsteknikker – både i oppdragelsesøyemed og i andre sammenhenger.

Mange sliter med psykiske reaksjoner på flytteprosessen, noen har traumer etter krig og flukt. Man reiser fra sitt nettverk, og familieenheten blir mer sårbar. Å ikke forstå språk og grunnleggende kulturelle koder er et handikap. Det tar tid å bygge opp nye nettverk, forstå referanserammen og skape ny tilhørighet der man har kommet. Samtidig skal man pleie relasjoner til dem man har reist ifra, man har et ansvar for å dele det man har med storfamilien i hjemlandet, som ofte lever under dårligere forhold.

I tillegg er det utbredt for familiemedlemmer å oppleve statusfall eller statusendring når de flytter. Kanskje hadde de et navn eller yrke av betydning der de reiste fra, mens de får et lavstatusyrke i Norge. Kanskje hadde de status på bakgrunn av kjønn eller storfamilie, noe som betyr mindre her i Norge, hvor aspekter som utdanning og karriere teller mer. Kanskje får mor i familien større makt i kraft av en sterkere posisjon i samfunnet. Rasisme og diskriminering er dessverre heller ikke uvanlig å oppleve når man ser og høres annerledes ut enn mennesker fra storsamfunnet.

For foreldre som er oppdratt med et helt annet sett verdier enn de norske, kan mye av det de eksponeres for gjennom media og i møte med storsamfunnet, virke fremmed og truende. Er man oppvokst med at gutter og jenter skal ha separate arenaer, kan for eksempel klasseturer i utgangspunktet fremstå som galt. Mange får ikke forklart eller korrigert sine antakelser og

fordommer. En utbredt konsekvens er at man som migrant hegner mer om sin opprinnelseskultur, blir mer overbevist om dens overlegenhet. Mange foreldre lever også i håp om og tro på å vende tilbake til sitt hjemland. Dermed forsternes og forsterkes behovet for å overføre egen opprinnelseskultur til sine barn. Noe nyere forskning har pekt på at det er selve migrasjons- og diasporasituasjonen i det nye hjemlandet som forsterker faren for kontroll og æresrelatert vold, mer enn selve opprinnelseskulturen (Forsberg 2005; Greenfield, Keller, Fuligni & Maynard 2003).

Interkulturell kommunikasjon om vanskelige temaer

- Relasjonsbygging og en indirekte, ikke-konfronterende stil er spesielt viktig når man snakker om tabuiserte temaer på tvers av kulturer
- Bruk for eksempel ord som «man» og ikke «du», eller «en jeg kjenner»
- Gjennom øvelse vil man etter tid kunne gjenkjenne indirekte og ikke-verbale budskap som formidles av samtalepartner, gjennom kroppsspråk og atferd
- For mange som tilhører kulturer hvor kollektivism er en sentral verdi betyr handling mer enn ord. Å hjelpe med å ta en telefon, følge til en avtale, skrive et brev og lignende vil være viktig for å bygge relasjon og tillit
- Forhold deg til hele familien selv om du bare snakker til en person.
Spør for eksempel: «hva ville din søster/bror gjort i denne situasjonen?»

Konsekvenser for praksis

Alle faktorene skissert ovenfor, gjør noe med familiens indre liv. Forskning viser at psykiske problemer og dårlige sosioøkonomiske forhold har sammenheng med økt bruk av vold i familien (Mossige og Dyb 2009). Omsorgspersoner som selv har vært utsatt for vold og overgrep, har

større sannsynlighet for å være usensitive og i ytterste konsekvens også voldelige mot sine barn²⁰. Temaene påpekt her er derfor viktige indikatorer for risiko og beskyttelse. Det er områder som bør kartlegges når man jobber med voldsutsatte barn, og når man skal utvikle effektive forebyggende tiltak.

Når vi kartlegger vold i et kultur- og migrasjonsperspektiv, må vi være oss bevisste flere ting. Det vi oppfatter som vold i én kulturell sammenheng, er ikke nødvendigvis det i en annen kultur. For eksempel kan kriterier for å være en god sønn eller far i et kollektivistisk orientert samfunn være å følge kvinnene i familien rundt for å beskytte dem mot potensiell fare og trussel. I et individualistisk orientert samfunn, derimot, vil samme type atferd sees på som undertrykkende og kontrollerende. Dette betyr *ikke* at man ikke skal gripe inn dersom en jente føler seg overvåket. Det betyr imidlertid at denne hypotesen om at familien mener å vise omsorg og beskyttelse, kan være hjelpsom å ta med seg inn i arbeidet.

Bestemte typer vold vil kunne oppleves mer krenkende for noen enn for andre. Tolkning og opplevelse henger blant annet sammen med om man er kollektivistisk, individualistisk eller religiøst orientert. Når ungdom forteller noe som kan tolkes som uvesentligheter fra et individualistisk eller ikke-religiøst ståsted, må vi være oppmerksomme på disse kontekstuelle forskjellene. Rykter om upassende atferd og trusler om utestengning kan for noen ha like stor skadeeffekt som fysisk vold. Psykisk og verbal vold kan være like ydmykende som et fysisk slag.

Dersom foreldre er traumatiserte, er deres «alarmberedskap» til stadighet aktivert. Kroppen tror den er i fare, og er overspent. Psykologisk henger dette sammen med lav stresstoleranse, svart/hvittenkning og økt kroppslig aktivering.

Jo høyere traumatisering, desto høyere er risikoen for impulsiv og spontan (over)reaksjon på bagateller. I slike sammenhenger vil ikke volden nødvendigvis ha noen intensjon eller hensikt. På samme måte vil omsorgspersoner som sliter med psykiske reaksjoner på flytting, bekymringer for familien eller hjemlandet, økonomiske problemer, søvnproblemer, tilpasning til nytt land og nye roller, ha lettere for å reagere impulsivt og voldsomt.

Lojalitet og fellesskap forsterkes også av å krysse landegrensener – når nettverket blir borte, er de som reiser, hverandres viktigste støttespillere. Forventninger og forpliktelser kan forsterkes. Mange unge forteller at de er redde for hva som skal skje med deres søsken hvis de bryter med familien sin. Vil de som blir igjen, måtte betale prisen med skjerpet kontrollregime? Ungdom forteller om en lang og opprivende indre drakamp på bakgrunn av alle disse mekanismene. Som et resultat venter mange i det lengste med å oppsøke hjelp eller bryte ut av vanskelige og farlige familieforhold.

Hvilke symptomer har de unge som møter minoritetsrådgiverne?

Den viktigste grunnen til å forstå tvangsekteskap og relatert tematikk ut ifra et voldsperspektiv, er at det gir mening i forhold til symptom-, reaksjons- og atferdsmønstre de unge utviser. Minoritetsrådgivere forteller at det de ser og får beskrevet, blant annet er apati og handlingslammelse, søvnforstyrrelser, sterk uro, konsentrasjonsproblemer, frafall og dårlige prestasjoner på skolen. Flere har også psykiske problemer som kommer til uttrykk gjennom selvskading, selvmordstanker, depresjon og angst. Rådgivere forteller også om en sterk ambivalens hos ungdom som oppsøker dem. En dag etterlyses det akutt hjelp, men ved neste møte får man vite at det har ordnet seg. Noen uttrykker at de er livredde, for så å gjennomføre handlinger som gjør dem mer utsatt for represalier. Det hender også at ungdommen bare slutter å komme til samtaler over en periode og

²⁰ Se også Mossige og Stefansen 2007 for nærmere utredning om årsakssammenhenger og forekomst av vold i barndommen.

blir utilgjengelige. Videre er det flere som beskriver tanker og logikk som ikke stemmer overens med den objektive virkeligheten. En annen gjennomgående erfaring er at det tar tid og krever tilstedeværelse å bygge tillit. Den egentlige grunnen til at de unge søker samtale, råd og hjelp, kommer ofte først frem etter litt tid, når relasjonen er etablert.

Hva trenger barn og unge utsatt for vold?

- at volden stopper
- at tausheten blir brutt
- å vite at de og deres nærmeste er trygge når tausheten brytes
- å få en bekreftelse på at erfaringer de sitter med, er gyldige
- å få vite at det ikke var deres feil
- å få muligheten til å gå gjennom traumer og avmaktfølelse i trygge omgivelser
- å komme ut av destruktive måter å mestre volden
- å lære at vold ikke er akseptabelt
- å lære at det finnes alternativer til vold

«Barn som lever med vold i familien». Fagbrev 3. (2005). ATV og Senter for Krisepsykologi.

Mange voldsutsatte barn forstår ikke at det de er utsatt for, ikke er noe alle opplever. De besitter ikke et språk for volden, og de undervurderer i hvilken grad handlinger rettet mot dem er kriminelle (Cater 2010). Dette fenomenet kan ses i sammenheng med at noen ungdommer som minoritetsrådgiverne har snakket med, slett ikke kjenner seg igjen i begreper som «tvangsekteskap» og «oppdragervold» – de har aldri tenkt at det de opplever, kan beskrives med disse ordene.

Mennesker utsatt for vold i nære relasjoner, har også vanskelig for å angi og bryte med voldsutøver på grunn av motstridende følelser. Barn utsatt for overgrep, vegrer seg for å si noe på grunn av lojalitet, trusler eller skyldfølelse.

Samtidig er de både glad i og redd for den som skader dem. De er på samme tid avhengig av voldsutøver(e) for beskyttelse og hjelp til å dekke basale behov, men samtidig smertelig klar over at det er farlig. Dette er et umulig dilemma for mange. Et flertall av minoritetsunge som oppsøker hjelp av IMDis rådgivere, er i tillegg oppdratt til å sette familiens behov foran sine egne, lojalitet og lydighet sitter i ryggmargen. På denne måten kan ambivalens forsterke seg.

Vold og omsorgssvikt gjør at kroppens og hjernens stress-system er kontinuerlig aktivert. Nyere nevrobiologisk forskning har vist at denne overaktivering av stress-systemet hos sped- og småbarn, har en hemmende effekt på sunn utvikling av hjernen (Hart 2011). Funksjoner som hukommelse og konsentrasjon blir forstyrret, ettersom organismen bruker all energi på å «scanne» omgivelsene for fare. Uro i skolesammenheng, konsentrasjonsproblemer og fall i karakterer kan derfor være typiske uttrykk for en hjerne som er »kontinuerlig på alerten».

Søvnproblemer er utbredt blant voldsutsatte – det er vanskelig å sove med traumatiske opplevelser på netthinnen. Barn og unge kan typisk ligge i forsvarsposisjon om natten, i beredskap enten for vold mot egen person eller familiemedlemmer. Noen barn bruker imidlertid andre strategier for å håndtere overveldelsen – for eksempel underaktivering, nummenhet og stillhet. De prøver å gå i ett med veggen, gjøre minst mulig ut av seg så de ikke trekker til seg oppmerksomhet. Angst, selvskading, spiseforstyrrelser og depresjon er utbredt blant voldsutsatte barn og unge.

Ofte sies det at barn som er utsatt for vold, er »relasjonsforstyrret», ettersom de menneskene som skal beskytte og trygge dem, også skader dem. Der de trenger å søke tilflukt, blir de møtt med overgrep. Tilknytningssystemet blir dermed forvirret og forstyrret (Benum 2006). To vanlige uttrykk for tilknytningsskader er å ikke stole på noen (ofte klassifisert som «avvisende» tilknytningstil), eller å være ukritisk, grenseløs og knytte seg intenst og raskt til folk (klassifisert som

«engstelig» tilknytningsstil). Voldsutsatte barn kan også vekse mellom disse uttrykkene og flere andre, og dermed utvise det som kalles «desorganisert» og utrygg tilknytningsstil. Utrygg tilknytning gir seg også uttrykk som ambivalens, og gjør det tidkrevende å oppnå tillit.

Emosjons- og atferdsregulering utsettes for skade gjennom å vokse opp i et hjem preget av vold. Man mangler voksenpersoner rundt seg som kan modellere eller hjelpe med affektregulering for emosjoner som aggresjon, sinne og frykt. Voldsutsatte barn kan derfor gå raskt opp og ned i følelser, ha problemer med å roe seg ned eller få opp aktivitet på grunn av høyt angstnivå. Noen blir apatiske. Andre igjen utviser atferdsmessig impulsivitet. Vurderingen av sikkerhet og fare kan forstyrres. Tilsynelatende trygge ting kan oppleves skremmende, eller vedkommende opptrer som om hun/han ikke har forstått alvoret ved å utsette seg for farlige situasjoner. Sosial fungering forstyrres av disse faktorene (Mullender, Hague, Imam, Kelly, Malos & Regan 2009).

Skyld og skam er utbredt hos voldsutsatte barn. De spør seg hva det er med dem som gjør at de eller deres nærmeste blir utsatt for slike krenkelser, og tar ofte på seg skyld. Det er vanlig med avanserte metoder for å skjule og dekke over volden som foregår i hjemmet. Mange er også truet til stillhet av overgriper(e). Dette gjelder barn i etnisk norske familier, så vel som unge i etniske minoritetsfamilier. Tillit og relasjon blir dermed ofte viktige faktorer for avdekking.

Tankemønsteret blir sterkt preget av å leve med vold i familien – noe som kan resultere i svart/hvittenkning. Det er for eksempel ikke uvanlig å utvikle en innskrenket og overforenklet kognitiv stil – som er en mekanisme for å unngå at deres uforutsigbare verden blir for overveldende²¹.

21 Se fagbrev fra prosjektet »Barn som lever med vold i familien» 2009 Alternativ til Vold (ATV) og Senter for Krisepsykologi for utdypning av barns reaksjoner på vold.

Barn som lever med vold i familien, kan utvikle traumer. Traumer er ikke størrelsen på hendelsen, men omfanget av effekten som hendelsen har hatt på personen. Traumatiserte mennesker har ofte tilsynelatende god normalfungering. I tillegg til symptomer beskrevet over, kan allikevel traumetilstander identifiseres ved flash-backs, overaktivering/«på vakthet», eventuelt nummenhet eller lite ensing av fare, og en sterk reaksjon på triggere (Van der Hart, Nijenhuis, Steele & Brown 2006). Traumer, krenkelser og en kropp i kontinuerlig forsvar kan også gi kroppslige, somatiske uttrykk – som smerter i ledd, muskler, astma, dårlig immunsystem, motoriske problemer, vondt i mage og hode, samt dårlig koordinasjon (Kirkengen 2009). I tillegg til ambivalens og grenseløshet er også dissosiasjon og amnesi uttrykk for alvorlig traumatisering hos både barn og voksne²².

Konkluderende refleksjoner. Menneskerettigheter og pragmatikk som ledetråd i arbeidet

Uansett hvilken kontekst volden skjer i, om det er kjernefamilie eller storfamilie, eller årsakene til å bruke vold mot sine barn – så er vold skadelig. Alle former for vold som rammer barn og unge, må derfor bekjempes – det må forebygges, avdekkes og skadene repareres. Voksne må tørre å stille spørsmål om hva som er grunnen til atferdsendringer, psykiske problemer, diffuse smerter og andre ikke-verbale signaler. Vi må også være forberedt på å høre vonde historier fra barn og unge som stoler på oss.

” *Hva er annerledes, men ikke skadelig, praksis? Hva er annerledes og skadelig praksis?*

Migrasjon og kulturforskjeller stiller hjelpe- og støtteapparatet ovenfor noen vanskelige etiske og moralske dilemmaer. Dette landskapet krever en

22 Se Blindheim 2011 for videre utredning om kronisk traumatiserte barn.

kulturell ydmykhet, en erkjennelse av forskjell. Samtidig skal vi navigere etter likheter – både menneskelige og juridiske. Å forholde seg til menneskerettighetsperspektivet og pragmatisme har vist seg å være gode veivisere. Da må man som hjelper vite hva man er villig til å kompromisere, og hva man ikke kan gi seg på. Ledetrådene bør hele tiden være å spørre seg: *Hva er annerledes, men ikke skadelig, praksis? Hva er annerledes og skadelig praksis?*

Perspektivene om vold og menneskerettigheter trukket opp i denne artikkelen, gir tyngde til argumentet om å la være å overdrive eller underdrive kulturalisering av «de andres» vold. Vi må heller forholde oss til beretningene de unge gjengir, samt tegn og symptomer som de viser. Den kulturelle og kontekstuelle forståelsen bør brukes som en tilnærming for å kartlegge bakgrunn, kommunisere og finne løsninger – men aldri som en forklaring eller unnskyldning som bagatelliserer eller overdimensjonerer.

LESETIPS

Fagbrev, Barn som lever med vold i familien 1–4. Alternativ til Vold og Senter for Krisepsykologi (ligger på Senter for Krisepsykologis hjemmesider)

Rapport fra prosjektet familievold og etnisitet 2005–2007. Alternativ til Vold

Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp. Unni Heltne og Per Øystein Steinsvåg (redaktører)

Barns stemmer om vold. Å tolke og forstå. Maria Eriksson, Åsa Kallstrom Cater, Gunilla Dahlkild-Ohman, Elisabeth Nasman

Se meg nå. Faktakunnskap om vanlige barn med uvanlige livserfaringer. Redd Barna (gratis hefte)

Se også www.barnehuset.no for informasjon om tegn på vold, tips til handling, og kommunikasjon med utsatte barn

Referanser

Alternativ til Vold & Senter for Krisepsykologi (2009). *Bulleteng fra prosjektet «Barn som lever med vold i familien», nummer 6.* Bergen: Alternativ til Vold og Senter for Krisepsykologi

Benum, K. (2006). «Når tilknytning blir traumatisert». I *Dissosiasjon og relasjonstraumer, integrering av det splittede jeg.* T. Anstorp, K. Benum og M. Jakobsen (red.). Oslo: Universitetsforlaget

Blindheim, A. (2011): «Kronisk traumatiserte barn». I *Barn som lever med vold i familien*, U. Heltne & P.Ø. Steinsvåg (red.). Oslo: Universitetsforlaget

Bredal, A. (2007). «Den spesielle volden. Vold mot minoritetsjenter på sidelinjen». I *Bjørnen sover, om vold i familien.* K. Storberget (red.). Oslo: Aschehoug & Co.

Bredal, A. (2009). «Barnevernet og minoritetsjentes opprør». I *Over profesjonelle barrierer*, K. Eide, N.A. Qureshi, M. Rugkåsa og H. (red.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Cater, Å.K. (2010). «Barns beskrivelser og tolkninger av fedres vold». I *Barns stemmer om vold. Å tolke og forstå*, M. Eriksson, Å.K. Cater, G. Dahlkild-Ohman & E. Nasman (red.). Oslo: Gyldendal Akademisk

Forsberg, M. (2005). *Ungdomar och sexualitet – en forskningsoversikt.* Sverige: Statens Folkhälsoinstitut

FN (1989). *FNs konvensjon om barnets rettigheter.* Oslo: FN-sambandet

FN (2006). *UN Secretary-General Study on Violence against Children.* United Nations

Greenfield, P.M., Keller, H., Fuligni, A. og Maynard, A. (2003). «Cultural Pathways Through Universal Development». I *Annual Psychological Review.* 54:461–90

- Hammerlin, Y. (2004). «Når det ikke-synbare blir gjort synlig». I *Suicidologi*, 9, 1: 3–7
- Hart, S. (2011). *Den følsomme hjernen*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag AS
- Isdal, Per. (2000). *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget
- Lynggard, T. (red.) (2010). *Likestilling og minoritetsungdom i Norden. Med fokus på sosial kontroll – en kunnskapsoversikt*. Oslo: NIKK
- Kirkengen, A.L. (2009). *Hvordan krenkede barn blir syke voksne*. Oslo: Universitetsforlaget
- Moe, V., Slinning, K. & Bergum Hansen, M. (red.) (2010). *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Mossige, S. & Stefansen, K. (2007). *Vold og overgrep mot barn og unge*. Oslo: NOVA
- Mossige, S. & Dyb, G. (2009). *Voldsutsatte barn og unge i Oslo. Forekomst og innsatsområder for forebygging*. Oslo: NOVA
- Mullender, A., Hague, G., Imam, U., Kelly, L., Malos, E. & Regan, L. (2009). *Childrens Perspectives on Domestic Violence*. London: Sage Publications Ltd.
- Neumayer, S.M., Meyer, M.A. og Sveaass, N. (2008). *Forebygging av vold i oppdragelsen. Samarbeid mellom hjelpeapparatet og minoritetsforeldre – en kunnskapsoversikt*. Oslo: NKVTS
- Salole, L. & Van der Weele, J. (2010). «Oppvekst i mellomland». I *Med hjertet på flere steder*. T.S. Drønen og M. Skjortnes (red.). Trondheim: Tapir Akademisk Forlag
- Utenriksdepartementet (2006). *Regjeringens Handlingsplan for gjennomføring av FNs Sikkerhetsråds resolusjon 1325 (2000), om kvinner, fred og sikkerhet*. Oslo: Utenriksdepartementet
- Van der Hart, O., Nijenhuis, E., Steele, K. og Brown, D. (2006). *The haunted Self. Structural Dissociation and the Treatment of Chronic Traumatization*. New York: W.W. Norton & Co
- Van der Weele, J. & Jørgensen, H. (2009). «Vold i storfamiliekontekst». I *Over profesjonelle barrierer*, K. Eide, N.A. Qureshi, M. Rugkåsa og H. Vike (red.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Van der Weele, J., Ansar, N. & Castro, Y. 2011. «Møte med foreldre som bruker oppdragervold «erfaringer fra arbeid med minoritetsforeldre». I *Barn som lever med vold i familien*, U. Heltne & P. Steinsvåg (red.). Oslo: Universitetsforlaget
- Wikan, U. (2008). *Om ære*. Oslo: Pax Forlag
- Ølnes, M.S. (2009). *Et spørsmål om ære? En studie av drap på kvinnelige familiemedlemmer i Tyrkia*. Masteroppgave. Oslo: Universitetet i Oslo

Akuttsaker

– når liv og helse er truet

I handlingsplanperioden juni 2008 – juni 2011 har IMDis rådgivere gitt råd, veiledet eller gitt annen form for oppfølging til ungdommer som

- ▶ er utsatt for tvangsekteskap eller frykter dette,
- ▶ er etterlatt i utlandet eller frykter dette,
- ▶ er utsatt for ekstrem kontroll, trusler og vold.

Sakene har handlet om ulike former for kontroll, vold og tvang, der alvorlighetsgraden og selve forløpet i sakene har vært preget av stor variasjon.

Noen av sakene har utviklet seg over tid. Minoritetsrådgiver kan ha hatt mange samtaler med eleven om problemer av mindre alvorlig karakter før konflikt- og trusselnivået i familien gradvis eller plutselig er blitt forverret. I andre tilfeller har den unge holdt sine problemer for seg selv og ikke snakket med noen før situasjonen er blitt akutt og kritisk.

I en rekke saker har trusselbildet vært så alvorlig at det har vært nødvendig å vurdere spesielle sikkerhetstiltak for å ivareta personens liv og helse. I denne artikkelen skal vi presentere noen av IMDis erfaringer og anbefalinger når det gjelder slike akuttsaker.

Vi vil starte med å presentere en svært alvorlig tvangsekteskaps sak der en minoritetsrådgiver var sentral i prosessen med å få saken meldt til barnevern og politi.

Dømt etter § 222 i straffeloven

»Mamma er uskyldig» (jente 16 år)²³

Viktigheten av et lavterskeltilbud på skolene ble særlig tydelig da minoritetsrådgiver ved en videregående skole våren 2010 ble kontaktet av en 16 år gammel elev som gjennom tre år

²³ Uttalelse under rettssaken mot hennes foreldre. Dette til tross for at jentas mor ikke hjalp sin egen datter da hun var i nød, og lukket øynene for overgrepene som hun sannsynligvis visste hadde funnet sted.

FAKTA

Etter bestemmelser i barnevernloven har offentlige ansatte meldeplikt til barnevernet når det er grunn til å tro at barnet blir mishandlet eller utsatt for alvorlig omsorgssvikt, herunder tvangsekteskap.

Denne bestemmelsen er også spesielt angitt i andre særlover, for eksempel opplæringsloven. Ansatte i skolen har som alle andre også plikt til å anmelde eller avverge visse alvorlig forbrytelser, herunder tvangsekteskap, jfr. Straffeloven.

hadde levd i et ekteskap preget av voldtekter, grove krenkelser, fysisk og psykisk vold. Hun hadde ventet i det lengste for hun ba om hjelp. Som 13-åring hadde hun blitt tvangs-giftet med sin fetter gjennom en ulovlig »vielse» i Norge med en imam og to vitner til stede. Saken ble anmeldt, og det ble tatt ut tiltale mot begge hennes foreldre, mot tanten, onkelen og hennes fetter.

Et sentralt stridspunkt i saken har vært om seremonien jenta var med på da hun var 13 år, var en ekteskapsinngåelse eller ikke. I sin prosedyre la aktor vekt på at fornærmede mot sin vilje ble tvunget til å leve i et ekteskapeleg samliv med sin fetter i leiligheten til hans foreldre, og at hun under dette samlivet også ble utsatt for gjentatte fysiske avstraffelser både av sin fetter, onkel og tante. Jentas bønn om hjelp ble avvist, og foreldrene gjorde ingen forsøk på å få datteren ut av situasjonen. I sin forklaring avviste foreldrene at hun var gift, og de hevder at de aldri har hørt henne si at hun ble slått, sparket eller seksuelt misbrukt. Aktor mente det var liten grunn til å tro på denne forklaringen.

Den seks år eldre fetteren ble funnet skyldig i voldtekt og tvangsbruk mot sin kusine gjennom flere år, og dømt til fem og et halvt års fengsel. Både tanten, jentas far og moren ble dømt til tre og et halvt års fengsel. For moren ble to og et

halvt år gjort til betinget fengsel. I tillegg måtte de fire betale jenta 250 000 kroner i oppreisning. Jentas onkel, som beskrives som familiens overhode og den som fikk ekteskapet i stand, var også tiltalt, men satt ikke på tiltalebenken. Han er fortsatt etterlyst internasjonalt og oppholder seg trolig i Irak.

Dommen ble anket og var oppe i lagmannsretten i august 2011. Straffen mot fetteren ble da skjerpet fra 5 ½ til 6 år. Moren ble frifunnet på alle punkter i lagmannsretten, også for å ha lukket seg trolig for overgrepene mot datteren.²⁴

Jenta, som nå er 18 år gammel, lever på hemmelig adresse. Til tross for at både tanten, fetteren og hennes egen far nå er dømt i saken, lever hun i konstant frykt for eget liv. Politiets trusselvurdering konkluderer med fare for æresdrap. Hun går fortsatt på videregående skole, men må være forsiktig. Jenta har det svært vanskelig og opplever stor skyldfølelse for søsken som ble plassert i fosterhjem etter at overgrepene ble kjent. Familien som helhet er hardt rammet.²⁵

24 <http://lovdata.no/lr/lrb/lb-2011-075341.html>

25 http://mobil.aftenposten.no/a_mob?i=4233154&p=aftenposten

■ ■ FAKTA

«Det nasjonale botilbudet» er et tilbud om skjermet bolig med oppfølging for unge over 18 år (kvinner, menn, par, enslige med barn) i en periode, og hjelp og støtte til å komme seg videre.

Alle henvendelser om bolig, rettes til Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, telefon 4780950 eller e-post kompetanseteamet@imdi.no

Behov for beskyttelse – det nasjonale botilbudet

Ikke bare saken over, men også mange andre henvendelser gjelder personer som er i en situasjon som er så alvorlig at det er nødvendig med spesielle sikkerhetstiltak. I en del tilfeller er det nødvendig at personen flytter fra familie/hjemmemiljø av sikkerhetsmessige årsaker.

Siden 2009 har ca. 70 personer, flest kvinner, fått beskyttelse under det nasjonale botilbudet. Kompetanseteamets erfaring er at flere av disse har liten evne til å klare seg alene. De unge har ofte behov for tett oppfølging på grunn av psykiske problemer, men også i forhold til hvordan de praktisk håndterer hverdagen. Kompetanseteamets vurdering er at botilbud som beredskapshjem og familiehjem etter modell av det som tilbys i barnevernet, vil kunne være et alternativ også for personer over 18. Oppfølging i en periode i mer familieorganiserte botilbud kan bidra til å sikre nødvendig oppfølging og selvstendighetstrening.

Få anmeldelser til tross for meldeplikt

Til tross for at mange av sakene handler om vold og straffbare forhold, er erfaringen at tvangsekteskapsaker sjelden anmeldes. Det ser ut til at offentlig påtale heller ikke tas ut ofte i denne typen saker. Det er nærliggende å tro at dette henger sammen med at den unge ikke vil anmelde og/eller vitne mot sine egne foreldre eller andre familiemedlemmer. Det vil dermed være vanskelig å få noen dømt, og en rettsak vil både kunne svekke den unges sikkerhet i frem-

tiden og gjøre videre kontakt med familien – som de fleste ønsker – umulig.

For hjelpeapparatet representerer dette et dilemma. Det er et mål at lovverket skal håndheves, og at de som begår overgrep, skal straffes. Samtidig må hensynet til den enkelte som er offer i saken, veie tungt. Det er viktig at spørsmålet om anmeldelse tas opp og blir vurdert i hvert enkelt tilfelle.

■ ■ CASE

Ingen straffeforfølgelse til tross for gode bevis

En elev kontaktet minoritetsrådgiver på skolen fordi hun var bekymret for en venninne på 19 år som foreldrene sperret inne hjemme. Hun var blitt fratatt mobiltelefon og pc, og kunne ikke forlate huset uten å bli passet opp av et familiemedlem.

Det lyktes minoritetsrådgiver å få kontakt med jenta, som ble kalt inn til samtale og som fortalte en historie om langvarig frihetsberøvelse, kontroll og vold knyttet til press om inngåelse av ekteskap med en fetter.

Minoritetsrådgiver hadde løpende samtaler med Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og politiet om jentas sikkerhet og hvordan håndtere saken.

Det endte med at jenta anmeldte egne foreldre og ble bragt i sikkerhet på skjermet adresse. Senere trakk hun anmeldelsen, og har gjenopptatt kontakt med foreldrene. Ingen profesjonell instans har vært inne i bildet som mekler eller tilrettelegger for dialogen mellom jenta og hennes foreldre. Hun ville ikke miste dem, men finne en vei tilbake til dem med egne krefter og egne ord. Det klarte hun. Jenta er nå gift med en mann hun selv har valgt og som foreldrene godtar.

På spørsmål om hva hun tenker om det at jenta trakk anmeldelsen og at det ikke ble noen rettssak mot foreldrene, sier minoritetsrådgiver følgende:

»Dette er et dilemma. På den ene side burde foreldrene bli straffet for lovbruddene de hadde gjort seg skyldige i. Men jenta hadde et godt forhold til foreldrene før fetteren kom inn i bildet. Og foreldrene, selv om de hadde krenket jenta og utøvd vold mot henne, var på sin side presset av jentas onkel, som ville ha sin sønn gift i Norge. De sto åpenbart i et vanskelig krysspess som kan ha rommet vold og trusler fra storfamilien. Jenta fryktet at en rettssak mot foreldrene, en dom og mulig fengsling ville ødelagt forholdet deres for all tid. Det ville hun ikke, verken av hensyn til seg selv eller dem. Det var mye å tape på en slik løsning, samtidig som det å ikke straffeforfølge faktisk innebar håp om en slags forsoning. Hun valgte dette siste og har oppnådd noe av det hun ønsket. Selv om hun aldri glemmer det som har hendt, har familien nå mye kontakt.»

Statsadvokaten i Hordaland har besluttet å droppe tiltale mot de to foreldrene som lenge var siktet for frihetsberøvelse. I stedet har de to fått påtaleunntatelse, som innebærer at påtalemyndigheten ikke reiser tiltale til tross for at man mener bevisene er gode nok. «Det er ut fra en helhetsvurdering. Hvordan forholdet mellom partene i saken utviklet seg i etterkant av hendelsen ble avgjørende for at vi til slutt landet på en slik reaksjon», sier førstadvokat Eirik Stolt-Nilsen i et intervju med Bergens Tidende 26/10/2011 ■ ■

Anonym drøfting

Det er politiet som skal stå for trusselvurderingen i en sak, men den som først har samtale med ungdommen, må vurdere saken opp mot meldeplikten. Dermed må det gjøres en første vurdering ut fra den informasjonen som kommer frem i samtale med den utsatte.

”

I enkeltsaker som dreier seg om tvang, kontroll og vold er skolens oppgave å sluse sakene videre til instanser som har et lovverk å jobbe ut fra, og som har det formelle koordineringsansvaret, dvs. barnevern, politi eller NAV.

– Fra artikkelen «Samarbeid, kompetanse og koordinering i tvangsekteskapsaker» i del 5

IMDis erfaring er at dette er vanskelig å gjøre alene, og at saken bør drøftes med barnevern eller politi før den eventuelt meldes. Dette kan skje anonymt, ved at man kun gjør rede for situasjonen og det den utsatte opplever. Saken kan også drøftes med Kompetanseteamet.

En slik drøfting har vist seg nyttig på flere måter. For det første blir saken faktisk anmeldt hvis det er nødvendig, og man slipper å sitte med en så vanskelig vurdering alene. For det andre vil barnevern/politi/Kompetanseteam kunne veilede om hva man skal kartlegge for å kunne vurdere saken på en bedre måte. For det tredje vil barnevern/politi kunne huske saken dersom det senere skulle bli en anmeldelse. Dette er en fordel, særlig i de saker der man frykter tvangsekteskap i forbindelse med nær forestående utenlandsreise. Da er tiden knapp og kjennskap til den unges situasjon viktig for barnevern og/eller politi.

IMDis erfaring er at anonym drøfting av en sak er nyttig uansett alvorlighetsgrad. Ved å diskutere saken kan man få nyttige råd om hvordan den unge best kan bli ivaretatt. I samtale med barnevern/politi/Kompetanseteamet kan man presentere egne tanker om tiltak og oppfølging og få en kompetent og faglig begrunnet tilbakemelding. Man kan bli trygg på egne vurderinger og/eller få innspill til andre tilnæringsmåter. Og man kan få råd om instanser som man bør samarbeide med.

Ikke bare den instans som tar initiativet til drøftingen, kommer styrket ut. Gjennomgang og drøfting av saker har vist seg å bidra til gjensidig læring og kompetanseheving flere veier, av alle som deltar.

Samarbeid, kompetanse og rutiner

Minoritetsrådgiverne rapporterer om at terskelen for at skoleansatte skal kontakte barnevern og/eller politi, virker høy. Inntrykket er at anonym drøfting brukes i for liten grad, og at elever som er utsatt for æresrelatert vold, kunne vært hjulpet og fulgt opp på en bedre måte dersom skolen i større grad hadde henvist saker og/eller samarbeidet med andre instanser.²⁶

For at elever som er utsatt for problemer knyttet til ekstrem kontroll og/eller tvangsekteskap, skal kunne få råd eller hjelp, er det viktig at de ansatte på skolen har kunnskap om æresrelatert vold, kjenner til signaler på mulig tvangsekteskap, og vet hvordan de skal forholde seg. Det transnasjonale perspektivet har i prosjektperioden vist seg som viktig for å forstå den unges situasjon, hvordan familien «fungerer», og for å kunne hjelpe (se del 4 – På tvers av landegrensene). Ved skolene har minoritetsrådgiverne derfor organisert og bidratt med kompetanseheving overfor de ansatte. Slik opplæring er også gitt til andre skoler og andre instanser i skolens område.

IMDi har utarbeidet forslag til rutiner som skoler kan benytte i sitt arbeid mot tvangsekteskap.²⁷ Rutinen gir svar på hvem som skal gjøre hva, avhengig av om situasjonen er akutt eller ikke, og er ment å bidra til å klargjøre roller og øke de ansattes handlingskompetanse. Det grunnleggende er å vite hva meldeplikten, avvergingsplikten og opplysningsplikten innebærer.

²⁶ Dette er mer inngående dokumentert og analysert i artikkelen «Vi løfter hverandre og blir bedre sammen», i del 5

²⁷ http://www.imdi.no/Documents/BrosjyrerHefterHaandbok/Arbeid_mot_tvangsekteskap_net.pdf. I tillegg til rutiner har heftet en liste over tegn som kan peke i retning av tvangsekteskapsproblematikk.

Minoritetsrådgiverne har vært pådrivere for implementering av disse rutineene, som er blitt presentert i sammenheng med kompetansehevingen av de ansatte. Et stort flertall av skolene der det er utplassert minoritetsrådgivere, har nå innført rutiner.

Man må stille de riktige spørsmålene

Rutiner og kompetanse er viktig for at skoleansatte og andre skal se og bistå unge som er utsatt for æresrelatert vold. Samtidig har IMDi erfart at samtalen med den unge er avgjørende. Tillit til lærer/rådgiver har vist seg å være en viktig forutsetning for at den unge skal be om råd/hjelp.

Ved den første kontakten anbefaler Kompetanseteamet at man forsøker å få så bred innsikt i den unges bekymring som mulig. Hun eller han må få fortelle sin historie. Videre må man stille de riktige spørsmålene, slik at det er mulig å vurdere hvor alvorlig situasjonen er, og hvordan hjelpeapparatet skal gå fram videre for å ivareta den unges behov og sikkerhet.²⁸

Kompetanseteamet anbefaler at man prioriterer å få et best mulig overblikk over familie- og risiko-situasjon:

- ▶ Hva er situasjonen?
- ▶ Hvorfor har vedkommende oppsøkt hjelpeapparatet?
- ▶ Er det reell grunn til å være redd?
- ▶ Har vedkommende blitt utsatt for direkte eller indirekte trusler, vold eller press?
- ▶ Har andre i familien blitt presset til ekteskap?
- ▶ Er det fare for utenlandsreise?
- ▶ Hvem er det som bestemmer eller er i posisjon til å utøve makt og ta avgjørelser i familien? Bor vedkommende i Norge eller i utlandet?

Kartleggingsmetode

Slekten kan være stor og vanskelig å få oversikt over, både for den unge selv og den som skal hjelpe. Minoritetsrådgiverne erfarer at kan det være nyttig å tegne et kart over familiemedlemene og deres nettverk. Ved å skrive navnene, ett for ett, gjerne på en flip-over, samtidig som den unge forteller hvem vedkommende er, og hvilken rolle hun tenker personen spiller i forhold til vold, kontroll og tvang, er det lettere å få en forståelse for situasjonen. Slik kan man også identifisere ressurspersoner, bli bevisstgjort på maktforholdene i familien og hvem det eventuelt er mulig for den unge å støtte seg på. Den som skal hjelpe, har mer informasjon og bedre forutsetning for å følge opp på en god og riktig måte.

Avslutning

I denne artikkelen har vi redegjort for IMDi erfaringer med saker der den unges liv eller helse er truet. Dette er saker som innebærer psykisk eller fysisk vold, og det finnes juridiske retningslinjer for hvordan personen skal ivaretas. Ansatte i skolen og andre offentlige tjenester er omfattet av den lovregulerte plikten til å melde, opplyse og avverge vold.

IMDi's forslag til rutiner for skolars arbeid mot tvangsekteskap er vedtatt ved et stort flertall av skolene der det er utplassert minoritetsrådgivere. I tillegg har minoritetsrådgiverne bidratt til å styrke kunnskapen om familier som lever transnasjonale liv, og som tenker og handler i henhold til bestemte æresnormer. Målet har vært at rutiner og kompetanse til sammen skal styrke skolenes mulighet til å se og hjelpe unge i faresonen for tvangsekteskap.

I samtalen med den utsatte er det viktig å stille de riktige spørsmålene, slik at det er mulig å vurdere hvor alvorlig situasjonen er. Slike kartleggingsspørsmål er foreslått i denne artikkelen, og vi har kommet med anbefalinger om anonym drøfting og samarbeid med andre instanser, slik at lover overholdes og den unge blir ivaretatt på en best mulig måte.

²⁸ Dette er også beskrevet i «Arbeid mot tvangsekteskap – en veileder», http://www.imdi.no/Documents/BrosjyrerHefterHaandbok/Arbeid_mot_tvangsekteskap_nettpdf

Viktig med tidlig inngripen

– før konflikten har tilspisset seg

«Mange opplever at de står i en verdimessig spagat mellom familiens æresnormer og kravet om innordning på den ene side – og retten til å ta egne valg på den annen.»

Gjennom sitt arbeid på skolene har minoritetsrådgiverne kommet i kontakt med de fleste av elevene. De har presentert seg i klassene, tatt opp temaet tvangsekteskap i forbindelse med undervisning i ulike fag, de har organisert jente- og guttegrupper, organisert film- og teaterprosjekter, laget skoleavis med elever m.m. Informasjon om tvangsekteskap er utdelt i form av informasjonsmateriell og ved å orientere om elevenes rettigheter og muligheter til å få råd/hjelp.

Sjelden har minoritetsrådgiverne arbeidet mot tvangsekteskap alene. De fleste har arbeidet bredt og utadventd og lagt vekt på å fange opp hva som er på gang blant ungdommene. Uformelle samtaler med elevene i skolens korridorer, i kantina og i skolegården har vært viktig. Samtidig har minoritetsrådgiverne tatt imot elever på sitt kontor. De har da vært velkomne til å snakke om det de er opptatt av, – ikke bare tvangsekteskap.

Denne brede tilnærmingen, sammen med minoritetsrådgivernes synlighet og tilgjengelighet på skolene, har bidratt til at de har fungert som et lavterskel samtaletilbud som har gjort det lettere å komme i tidlig inngrep med ungdommene. Et stort antall elever har snakket med minoritetsrådgiverne om problemer i hjemmet og konflikter med foreldre. Det har vært mulig å se, veilede og hjelpe mens det fortsatt er rom for forebygging, og ikke bare krisehåndtering.

Sosial kontroll

De fleste av ungdommene som minoritetsrådgiverne har hjulpet, kommer fra familier der jentene blir strengt oppdratt. Oftest er det mange begrensninger når det gjelder hva de får lov til. De har fortalt om en rekke regler som handler om hva familien oppfatter som sømmelig oppførsel. Dette er i stor grad knyttet til deres ærbarhet. Det er ikke bare foreldrene som passer på. Også brødre, annen slekt og folk i familiens nettverk kan bidra til å kontrollere at hun oppfører seg i tråd med deres forventninger.

Utgitt av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), IMDi, Helsedirektoratet, Politidirektoratet og Utlendingsdirektoratet i 2011. www.tvangsekteskap.no

I skolesammenheng har IMDi erfart at kontrollen kan arte seg på flere måter: Den unge holdes borte fra skolen, eller må komme rett hjem fra skolen og får ikke delta i fritidsaktiviteter eller møte venner. Hun får ikke lov til å være med på arrangementer og turer i regi av skolen. Mobiltelefonen kontrolleres og datatilgang begrenses på en slik måte at det går ut over skolearbeidet.

Det er også mange eksempler på sterk sosial kontroll i det offentlige rom. Det kan handle om hvordan den unge oppfører seg på bussen, banen og kjøpesenteret, om han eller hun går kledd »riktig», ikke omgås »feil venner» osv. På familiens vegne blir den enkelte overvåket, og eventuelle brudd på »ærbar oppførsel» – eller rykter om dette – blir rapportert til familien. Ikke sjelden i disse sakene er det slik at minoritetsmiljøene i Norge – og i hjemlandet – bidrar til kontrollen ved at «alle spionerer på alle». Vi har sett flere eksempler på dette. I ett tilfelle ble en jente som hadde tatt følge med en venn på vei hjem fra skolen, oppringt av sin tante i Pakistan, som kom med klar melding om at dette var fullstendig uakseptabelt. Hele familien var informert, og hun måtte love at det ikke skulle gjenta seg.

Tiltakende kontroll kan være tegn på forestående tvangsekteskap

Et kjæresteforhold som blir kjent for familien, eller rykter om dette kan utløse sterke reaksjoner i familien og bidra til at kontrollen brått blir skjerpet. I mange av sakene har kjæresteforhold eller rykter vist seg å være den umiddelbare årsaken til at familien reagerer med ekstrem kontroll og vold. Noen ganger reagerer familien med tvangsekteskap. Ved å få døtre gift kan skammen knyttet til kjæresteforholdet repareres, og familiens ære bli gjenopprettet. En reise til utlandet for å inngå ekteskap kan være familiens strategi.²⁹

Oftest har den unge opplevd at hun/han ikke har noe valg. Innsigelser mot ekteskapet er blitt avvist, og manglende innordning og protester er blitt møtt med psykisk og/eller fysisk vold. Tiltakende kontroll fra foreldre, brødre eller andre kan altså være tegn på forestående tvangsekteskap.

Det er »metodene» som familiene benytter for å oppnå at ungdommene innordner seg, som er viktig å få tak i. Strenghet og tydelig grensesetting er legitimt og lovlig. Dette er noe kvalitativt annet enn ekstrem kontroll, som ofte gjennomføres ved bruk av vold eller trusler om dette, og er ulovlig. Begrepsmessig er det altså et viktig skille. Men overgangene er glidende, og det kan være vanskelig å sonde mellom lovlig streng oppdragelse og ulovlig ekstrem kontroll. Den unges opplevelse av det som skjer, må tillegges stor vekt når vi skal vurdere om det er snakk om vold og lovbrudd. Det er viktig å snakke med den utsatte for å finne ut av dette.

Mange veier inn – mulig å avdekke tidlig

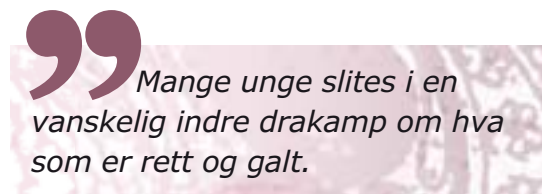
Det er flere eksempler på ekteskapsinngåelse som skjer uanmeldt i foreldrenes hjemland, eller at den unge får vite om gifteplaner kort tid før avreise. Da er tiden knapp, risikoen stor og handlingsrommet lite. Det dreier seg da som oftest

om en hastesak, en akutt krisesak, som politi eller barnevern skal ha eller overta ansvaret for.

Det er et klart mål å komme i dialog med ungdom som er i faresonen for tvangsekteskap, tidlig, før situasjonen er blitt akutt og den unge umiddelbart må bringes i sikkerhet. Ordningen med minoritetsrådgivere i skolen har vist at det er mulig å komme tidlig inn i saker og hindre at konflikten får utvikle seg til det verre. De har vært i posisjon til å kunne forebygge ytterligere vold. Mange elever har kommet ut med sine historier før situasjonen er blitt prekær.

Minoritetsrådgivernes erfaring fra skolene er at de fleste sakene oppdages, og gradvis avdekkes, via annen problematikk. I utgangspunktet kan henvendelsene og bekymringene ha vært knyttet til helt andre forhold, som høyt fravær, problemer med skolearbeidet, konflikter på skolen, endring i atferd, helsemessige utfordringer, problemer knyttet til bolig, dårlige levekår etc.

Personen kan ha gått mange omveier og hatt flere samtaler med ulike personer i støtte- og hjelpeapparatet før hun eller han forteller om problemene knyttet til kontroll, vold og tvang hjemme. For at de unge skal kunne fanges opp og bli hjulpet, er det viktig å være klar over denne nølingen og usikkerheten som kjennetegner mange av de utsatte.

Mange unge slites i en vanskelig indre drakamp om hva som er rett og galt.

Lojalitetskonflikt og ambivalens

En av grunnene til at mange unge vegrer seg for å be om hjelp, er at de er oppdratt til å holde familiens »indre anliggender» skjult. Å fortelle om problemer knyttet til sosial kontroll eller tvangsekteskap kan oppleves som å utlevere familien. For mange er det forbundet med tabu,

²⁹ Les mer om dette i del 3, På tvers av landegrensar

og kan oppleves som illojalt fordi det innebærer kritikk av foreldrenes verdier, handlinger og levesett. Å be om råd/hjelp på grunn av vanskelige familieforhold står i sterk kontrast til den respekten og lydigheten de fleste har lært at de skal vise sin mor, far og slekt.

Mange unge slites i en vanskelig indre drakamp om hva som er rett og galt. Det kan være vanskelig å forene hensynet til egne behov og rettigheter på den ene side og familiens ære på den annen når disse to tingene står i motstrid til hverandre. Mange verdsetter de kollektivistiske verdiene der familie og samhold, ære og skam står sentralt. De er i stor grad en del av ungdommenes eget verdsett og identitet. Samtidig kjenner de unge storsamfunnets liberale og individorienterte verdier, og kan føle trang til å bestemme mer over sitt eget liv. Mange opplever at de står i en verdimessig spagat mellom familiens æresnormer og kravet om innordning på den ene side – og retten til å ta egne valg på den annen. Å be om hjelp og å trosse familien blir ekstra vanskelig av at det er så mye som kan stå på spill. Mange kvier seg for å snakke om det de opplever, og venter i det lengste.

Den klassiske henvendelsen kommer ofte fredag ettermiddag. Noen i familien har enten oppdag et hemmelig kjæresteforhold eller hørt noen rykter. Jenta er i tvil om hva hun skal gjøre, og er redd for å dra hjem. Samtidig kan hun være ambivalent og føle seg skyldig og skamfull. Å søke hjelp kan føles som å angi egen familie, og hun kan frykte konsekvensene. Hun kan være redd for hva som vil skje når familien får vite at hun har gått til myndighetene for å be om hjelp, og kan være engstelig for hva som vil skje med yngre søsken. Noen ser for seg en skremmende situasjon der hun kan måtte bryte med familien for all fremtid.

■ ■ CASE

Aida hadde ventet i det lengste. Siste året på videregående, kort tid før hun fylte 18 år, tok hun omsider kontakt med en miljøarbeider på skolen, som igjen kontaktet minoritetsrådgiver for å be om hjelp. Hun fortalte om en eldre bror som slo og kontrollerte henne døgnet rundt, og om foreldre som lot dette skje. Volden hjemme hadde pågått i mange år. Hun fortalte at barnevernet var inne i familien hennes for noen år siden, men at de avsluttet saken. I det siste hadde volden hjemme blitt verre, og nå hadde det toppet seg. Familien hadde oppdaget at hun har en kjæreste, og dette godtok de ikke. Dagen før hadde politiet blitt tilkalt etter at far slo ned kjæresten på åpen gate. Nå vil hun ikke dra hjem. Skolen kobler inn barnevernet, og hun får tilbud om akutt plassering på institusjon eller i beredskapshjem der og da, men hun vegrer seg. Det ender med at hun drar hjem. Barnevernet oppretter en undersøkelses-sak. I mellomtiden fyller Aida 18 år. Politiet og krisesenteret kobles inn, og hun får tilbud om bolig, men også denne gangen vegrer hun seg for å bryte ut. ■ ■

Det å håndtere den utsattes ambivalens er en utfordring for hjelpeapparatet. I de tilfellene der en person som er fylt 18 år, vegrer seg eller ikke vil ta imot den hjelpen som tilbys, er det begrenset hva hjelpeapparatet kan få gjort. Det er likevel viktig at hjelperne gjør det klart for den unge at han eller hun har rettigheter, og at det er hjelp å få.

Behov for lavterskel samtaletilbud

Det er IMDi's erfaring at mange elever i den aktuelle målgruppen, både i ungdomsskolen og på videregående skole, trenger noen voksne å snakke med, og at det er behov for lavterskel samtaletilbud i tilknytning til skolen. Minoritetsrådgiverne fungerer som et supplement til den ordinære rådgivertjenesten ved skolen. Oppfølging over tid i form av lange og vanskelige samtaler krever at det er satt av ressurser til dette, og at tilbudet er satt i system. Mange videregående skoler har egen avdeling for elevtjeneste eller miljø- og rådgiverteam som ivaretar denne type støttestrukturer. Det er ikke uvanlig at skolehelsetjenesten og andre eksterne samarbeidspartnere, også innenfor psykisk helse, er tilknyttet denne typen avdelinger/team.

Mange av problemene som ungdom i denne målgruppen sliter med, handler om forhold som ligger utenfor skolens primære ansvarsområde. I mange saker vil det være viktig å henvise til instanser utenfor skolen. Å kjenne til hvilke tilbud som finnes, og henvise eleven til den instans som best kan ivareta hans/hennes behov, er viktig. Problemene vil ofte være sammensatte og nødvendigvis kreve et tverrfaglig og tverretattlig samarbeid rundt eleven. Det er skolens ansvar å vurdere alle saker opp mot meldeplikten.³⁰

Lærere og rådgivere er i en unik posisjon til å kunne avdekke ekstrem kontroll og andre former for vold

Lærere er i en særlig gunstig posisjon til å kunne avdekke æresrelatert vold. De kan følge med på sine elever og legge merke til forandringer som kan tyde på tiltakende kontroll, og be om en samtale for å høre nærmere om hvordan han/hun har det. Slik kan lærere fange opp elever før kontrollen har blitt ekstrem, og eventuelt henvise til rådgiver for flere samtaler og oppfølging.

I prosjektperioden har IMDi utplassert rådgivere ved flere ungdomsskoler. Erfaringene herfra tyder på at ordningen treffer et behov også blant ungdom på disse alderstrinnene, og at det å avdekke kontroll når personen er i ungdomsskolealder (12–15 år), kan skape åpninger for å sette inn forebyggende tiltak. At personer kan bli utsatt for tvangsekteskap mens de fortsatt er barn, tilsier at innsatsen i forhold til målgruppen og deres foreldre bør settes inn tidlig.

En utfordring når det gjelder ekstrem kontroll, æresrelatert vold og tvangsekteskap, er at noen grupper er vanskeligere å se. Dette er gjerne elever som klarer seg godt på skolen. De er plikt-oppfylgende, krever ikke så mye av de voksne rundt seg og blir i liten grad henvist til rådgivertjenesten. Det gjør at lærernes rolle blir enda viktigere.

Elevsamtalen som lærerne skal ha to ganger i året, vil være en viktig vei for å nå disse elevene. Ut fra det minoritetsrådgiverne forteller, er det viktig å være oppmerksom på at disse elevene er flinke til å skjule ting, og at man derfor må være flinkere til å tørre å stille mer direkte spørsmål i samtaler. Dersom man i elevsamtalene også fokuserer på hjemmeforhold og ikke bare det faglige, vil man ha en større sjanse til å hjelpe elever som ikke sier ifra.

På samme måte som minoritetsrådgiverne kan skolens ordinære rådgivere lage åpninger for at de unge skal kunne komme ut med sine historier. De sitter ofte langt inne. En holdning og praksis som går ut på å vente til den unge selv forteller om sine problemer, kan i mange tilfeller innebære at problemene får utvikle seg. Situasjonen kan da bli svært alvorlig. Det er derfor viktig at rådgiver ikke forholder seg passiv frem til de unge selv setter ord på sine problemer, men aktivt gir dem mulighet til å formidle at de har det vanskelig hjemme. Det handler dels om å stille relevante spørsmål, men ikke minst om å gi dem tid og skape anledninger for å komme tilbake.

³⁰ Dette er nærmere omtalt i del 5

LESETIPS

om hvordan snakke med barn og unge som lever under vanskelige forhold

«Det magiske øyeblikket – Hvordan komme i kontakt med ungdom som sliter», Barne- og likestillingsdepartementet 2010

«Barnesamtalen». Nasjonalt bibliotek for barnevern og familievern. Åse Langballe, NKVTS. Basert på Åse Langballe og Kari Trøften Gamsts forskning

«Veileder mot tvangsekteskap». Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, Bufdir og IMDi

«Se min kjole. Oda i dommeravhør», Kari Trøften Gamst og Åse Langballe, RVTS Øst og NKVTS, DVD og manual.

«Kan vi snakke med barn om alt?» Magne Raundalen og Jon-Håkon Schultz, Pedagogisk Forum

Hvordan avdekke?

Minoritetsrådgivernes erfaring er at ungdom som er utsatt for æresrelatert vold, kan reagere svært ulikt. Selv om de fleste sakene oppdages via annen problematikk, er det mange som ikke fanges opp på denne måten. Minoritetsrådgivere rapporterer også om henvendelser fra skoleflinke, pliktoppfylgende og tilsynelatende velfungerende ungdommer. De har ingen «synlige tegn» som vekker bekymring blant personalet på skolen. Med mindre den unge selv tar opp sine problemer, er det vanskelig for lærere, rådgivere eller andre å se at de trenger støtte, råd eller hjelp.

Både psykiske reaksjoner, endringer i adferd og praktiske forandringer er vanlig for en person som skal gifte seg mot sin egen vilje, eller frykter dette. Derfor er det viktig at ansatte i skolen følger med på sine elever. Under følger noen »tegn» som kan peke i retning av mulig tvangsekteskap. Det er viktig å understreke at disse tegnene kan være tegn på helt andre utfordringer. Vi har dif-

ferensiert mellom signaler på at barn og unge kanskje strever med en vanskelig hjemmesituasjon, og signaler som kan peke i retning av ekstrem kontroll og tvangsekteskap. Ansatte som observerer slike tegn og signaler, bør uansett snakke med eleven.

Signaler på sosial kontroll og ekstrem kontroll

- ▶ eleven blir overvåket av eldre søsken, slektninger eller miljøer på skolen
- ▶ noen andre i familien har kontroll over ungdommens penge-, mobil- og nettbruk
- ▶ får ikke lov til å være med på aktiviteter etter skolen
- ▶ får ikke delta på gymtimer eller svømming med gutter
- ▶ søknad om lengre ferie
- ▶ kommer ikke tilbake fra ferien til skolestart
- ▶ tatt ut av skolen av foreldre/verger
- ▶ får ikke lov til å fortsette med videre utdanning
- ▶ kjæresteforhold (prøver å skjule et hemmelig kjæresteforhold)
- ▶ plutselige forandringer i familien
- ▶ søsken som blir giftet bort mot sin vilje
- ▶ tidlig inngått ekteskap hos søsken

Signaler på at barn og unge strever med en vanskelig hjemmesituasjon

- ▶ forandring i oppførsel, for eksempel manglende engasjement og punktlighet
- ▶ konsentrasjonsvansker
- ▶ fravær
- ▶ isolering
- ▶ tillitsproblemer
- ▶ grenseløshet
- ▶ rømt hjemmefra
- ▶ ambivalens
- ▶ søvnforstyrrelser
- ▶ løgn og manipulasjon
- ▶ endret klesstil/omgangskrets
- ▶ depresjon
- ▶ angst

- ▶ eleven uttrykker uro/bekymring for kommende fridager
- ▶ pillemisbruk
- ▶ selvskading og selvmordsforsøk (også hos søsken)
- ▶ spiseforstyrrelse
- ▶ vondt i hodet, magen eller muskel- og skjelettplager (søker fri fra gym, har mye fravær eller forteller/viser økning i slike typer plager)

Konkrete råd og anbefalinger knyttet til samtalen med den unge

Vi vil dele følgende råd om hvordan den voksne som har samtale med en ungdom, kan forberede seg og legge til rette for en god dialog der den unge føler seg godt ivaretatt:

- ▶ Vær forberedt til en planlagt samtale om vanskelige ting! Ha eget rom, finn ut mest mulig om den unges situasjon, ha beredskapen i orden.
- ▶ Vær tilgjengelig for den unge, men sett grenser. Vær tydelig på hva du kan gjøre, hva du ikke kan, hva du må gjøre med informasjon i forhold til opplysnings- og avvergesplikt etc.!
- ▶ Ta notater
- ▶ Bruk tid på å skape tillit og trygghet
- ▶ Finn noe konkret som utgangspunkt for samtalen, f.eks. »du virker så trist om dagen», »det som skjedde i timen i dag».
- ▶ Våg å spørre direkte, våg å lytte, men still spørsmålene så åpne som mulig.
- ▶ Vær bevisst hvordan du stiller spørsmål, slik at ungdommen får anledning til å fortelle mest mulig spontant og fritt
- ▶ Husk at ungdommen selv er ekspert på egen situasjon
- ▶ Ikke avspor samtalen fra temaet, selv om det som kommer frem, skulle være smertefullt å høre
- ▶ Dersom ungdommen viser ubehag, ikke press han/henne til å fortelle
- ▶ Sørg for en positiv avslutning
- ▶ Er situasjonen akutt? Vit hvem i hjelpeapparatet du skal kontakte!

Tips til kartlegging og samtale med ungdommen:

- Hva er situasjonen, hvorfor har vedkommende oppsøkt hjelpeapparatet?
- Hva er alderen?
- Får hun/han være sammen med både gutter og jenter? Får han eller hun delta på fritidsaktiviteter?
- Hvilket opprinnelsessted har vedkommende? Hvor i verden har han/hun familie?
- Hvor mange søsken har hun/han? Hva er deres alder og kjønn?
- Blir ungdommens bevegelser fulgt av et familiemedlem?
- Er det reell grunn til å være redd, har vedkommende blitt utsatt for direkte eller indirekte trusler, vold eller press?
- Har andre i familien blitt presset til ekteskap?
- Hvem er det som bestemmer eller er i posisjon til å utøve makt og ta avgjørelser i familien? Bor vedkommende i Norge eller i utlandet?
- Har vedkommende eller andre familiedømmer blitt utsatt for vold? Hva slags vold? Hvor lenge?
- Hvordan er helsetilstanden til den som trenger hjelp, hvilke symptomer utviser han eller hun?
- Hva er status på statsborgerskap/ oppholdstillatelse?
- Er det fare for utenlandsreise?
- Er det andre faktorer som spiller inn?
- Forhold deg til hele familien selv om du snakker med én person – barn bærer med seg foreldrenes stemmer, for eksempel: «Hva ville dine søstre ha gjort i denne situasjonen?»
- Bruk gjerne utarbeidet materiell som kan være til nytte i samtalen, som
- «Arbeid mot tvangsekteskap – en veileder»
- Dersom bekymringen går ut på frykt for tvangsekteskap eller å etterlates i utlandet, viser vi til anbefalinger i artikkelen «Rutiner og anbefalinger ved frykt for reiser til utlandet».
- Det kan være lurt å stille spørsmål på flere måter og å gjenta den tolkningen man selv har gjort for å forsikre seg om at man har forstått budskapet til den som snakker. En samtaleteknikk som anbefales, er å la den som henvender seg, snakke fritt og så notere seg de punktene man ønsker å høre mer om underveis.

Fleksibel identitet

– utfordringer og muligheter med flere kulturer

«Det er mye vanskelig med å ha tilknytning til flere steder – mye savn. Men det er også mye bra, for man får oppleve nye ting og bli kjent med flere og mange slags folk!»

(FLEXid-deltaker)

Dilemmaer og ressurser i en flerkulturell oppvekst

Det er noen tema som går igjen når man snakker om og med flerkulturell ungdom. Det refereres for eksempel ofte til at de står med bena plantet i flere kulturer, og dermed opplever et krysspress av forventninger. Foreldre og familie mener kanskje at ungdommen skal handle og velge ut ifra opprinnelseskulturens verdisett, mens venner og lærere forventer at de handler ut ifra storsamfunnets normer. Dette kan handle om alt fra høflighetskoder og skolegang til spørsmål om karriere og ekteskap. Vi snakker dermed om at de unge kan oppleve en lojalitetskonflikt – og ikke helt klarer eller vil velge det ene alternativet fremfor det andre.

Mange fagfolk snakker om at flerkulturell ungdom som en konsekvens lever et «dobbeltliv» – og bærer én maske hjemme og én utenfor. Andre snakker om at de unge utviser stor grad av ambivalens, at de skifter mening etter som hvem de er sammen med, ombestemmer seg og har problemer med å ta og stå ved valg. Noe som ofte betones negativt. Å tilpasse seg situasjoner og folk er imidlertid ubevisste mestringsstrategier for dem som vokser opp med mange referanserammer. Gjennom sin flertilhørighet besitter disse ungdommene erfaringer, kunnskap og ferdigheter som ikke bestandig får plass verken i den norske skolehverdagen eller hjemme. De er ofte både språkmektige, observante, og har evner til å leve godt med forskjellighet og motsetninger. Dersom kompetente voksne veileder og støtter dem med å bevisstgjøre og aktivisere slike ressurser, kan utfordringene ved å være annerledes reduseres og mulighetene tydeliggjøres.

Minoritetsrådgivere sertifiseres

To minoritetsrådgivere ble opptatt av aktualiteten av denne tematikken for mange av elevene på deres skole, sertifiserte seg i metoden «FLE-

Xid» – og kjørte kurset i en jentegruppe. Etter deres erfaring gir metodikken stor resonans hos de identitetssøkende unge. De mener den er et godt forebyggende tiltak i arbeidet med å styrke de unges selvfølelse og bevissthet i forhold til ytre påvirkning, indre programmering og videre valg om egne liv.

Hva er FLEXid?

FLEXid er et kurs som retter seg mot barn og unge med flerkulturell oppvekst i Norge. Fokus er på identitet, ferdigheter og utfordringer. Det er et bevisstgjøringskurs, som er ment å gå over tid, gjerne to år. Metodikken bygger bl.a. på bruken av «motiverende samtale» – altså å stille spørsmål på en sensitiv og åpen måte slik at deltakerne inspireres til å starte en refleksjonsprosess. Metoden har et sterkt ressursperspektiv og har som hensikt å oppmuntre ungdom til å se mulighetene snarere enn begrensningene i sin situasjon. Tanken er at temaene setter i gang prosesser hos deltakerne som trenger modning, og innimellom gjentakelse. I tillegg til korte undervisningssnutter som presenterer tematikken og drøftinger i gruppe, benytter FLEXid mange praktiske øvelser, rollespill, film og musikk for å illustrere poengene.

”

Det er bra, jeg kjenner meg liksom igjen, det er veldig lærerikt, og jeg forstår mer om meg selv.”

(sitat FLEXid-deltaker)

Organisering og temaer

FLEXid startet som et pilotprosjekt i 2001, og har siden utviklet seg til et kurs som går over omtrent tolv ganger (kurset kan organiseres på

forskjellige måter avhengig av konteksten det skal kjøres i, så antall ganger kan variere noe).

Temaene som FLEXid bygger på, er:

- ▶ Identitet og tilhørighet
- ▶ Flerkulturelle ressurser og brobyggerkompetanse
- ▶ Flytteprosessen
- ▶ Fordommer og rasisme
- ▶ Jenter og gutter – roller og forventninger
- ▶ Identitet og egen historie
- ▶ Typisk ... (et kapittel om kjennetegn ved samfunn, kulturer, folk og generaliseringer)
- ▶ Språk og følelser
- ▶ Jeg i møte med andre
- ▶ Jenter og gutter – forestillinger, valg og fremtid
- ▶ Dilemmaer og valg i et flerkulturelt samfunn

Målsettingen med prosjektet FLEXid er flerdelt:

På et *samfunnsnivå* har kursene som mål å være et forebyggende tiltak:

- ▶ for å motvirke sårbarhet mot psykiske problemer
- ▶ konflikter i hjem og samfunn
- ▶ mot gjengdanning som følge av mangelfull integrering og opplevelse av rotløshet og mangelfull tilhørighet

På et *individnivå* har kursene som mål:

- ▶ å gi den enkelte deltaker økt bevissthet om egen identitet, ressurser, muligheter og valg i møte med utfordringene de møter
- ▶ å oppnå større subjektivitet, velvære og stolthet knyttet til sin opprinnelse og flerkulturelle tilhørighet
- ▶ at den individuelle endring skal vises i form av økt forståelse og toleranse, både mellom ulike minoritetsmiljøer og mellom minoritetsmiljøene og majoriteten, økt selvfølelse og konflikthåndtering

- ▶ å gi trygghet på en flerkulturell identitet
- ▶ bevissthet på utfordringene flerkulturalitet kan gi, og trygghet til å takle dem
- ▶ skape forståelse for hva som skjer når familier flytter til et annet land
- ▶ bidra til økt forståelse for foreldrenes situasjon
- ▶ bevisstgjøre for muligheten til å være «brobyggere» og «kulturoversettere»
- ▶ styrke selvbildet og gi verktøy og strategier til å møte og takle hverdagen

Erfaringer fra et FLEX-id kurs: tema flytteprosessen

En gjeng med engasjerte unge kvinner er samlet rundt et kjøkkenbord et sted utenfor Oslo. De er på FLEXid-kurs, og det er fjerde gang de samles slik for å dele erfaringer og tanker forbundet med det å vokse opp som flerkulturell. Denne formiddagen er temaet «flytteprosessen» på agendaen.

Til sammen representerer de unge kvinnene minst ti nasjonaliteter, behersker et tjuetall språk, har alle slags hudfarger og har forskjellig religion og livssyn. Alle har forskjellige kulturmikser, og historiene om hvorfor og hvordan de kom til Norge, varierer. Det hersker en god stemning blant deltakerne, og samtalen preges av gjensidig interesse og toleranse. Gjennom dagen hører de på hverandre fortelle om hva de og foreldrene deres savner mest fra opprinnelseslandet. Listen er lang, og inneholder blant annet venner, familie, steder, lukter, lyder, dyr, klima, mat og tv på morsmålet – ting vi trenger for å trives og føle tilhørighet. De diskuterer forskjellige samfunnsstrukturer og skolesystemer som de kjenner, og de beskriver høytider de har et forhold til i sin familie. Videre forteller de hvordan det var å flytte til Norge, og dweler ved hvilke reaksjoner de og familiemedlemmer hadde ved utreise og ny etablering.

”

Du må hoppe uti og lære deg å svømme, ellers drukner du. Men når du har lært deg å svømme, går det bra.

(sitat FLEXid-deltaker)

Tilhørighet og savn – på tvers av generasjoner, på tvers av landegrenser

De deler også historier om tradisjoner, høflighetspraksis og kommunikasjonspremisser de behersker. Til slutt snakker de en stund om hvordan de tenker de best kan omfavne livet videre med flertilhørighet, og hvordan en åpen innstilling kan gi dem stadig bedre forståelse og forankring i Norge. Noen vil heller flytte og reise mer. Et par av jentene spiller musikk fra hjemlandet fra i-phonon sin for gruppen, andre danser – én rapper en selvskreven tekst om det å være utenfor, men samtidig høre til. Etter hvert som det snakkes, er det flere som utbryter: «Å, nå savner jeg hjemlandet mitt!» Her er det mye som viser at kultur er kroppsliggjort, og at de bærer med seg viktige erfaringer, minner og verdenssyn som de både mangler ord og mulighet til å reflektere over og uttrykke i andre arenaer.

På spørsmål om hva de synes om kurset, svarer én «Det er bra, jeg kjenner meg liksom igjen, det er veldig lærerikt, og jeg forstår mer om meg selv.»

Andre påpeker at kurset hjelper dem å forstå foreldrene sine bedre. De ser lettere deres savn og offer ved å reise fra kjente og kjære folk og steder, og deres reaksjoner på å komme til et land der de ikke kjenner seg igjen i normer og koder. I stedet må de bygge seg et nytt liv og finne nye trivselstegn – murstein for murstein. En jente i gruppen sa det treffende: «Du må hoppe uti og lære deg å svømme, ellers drukner du. Men når

du har lært deg å svømme, går det bra.» Gjennom å sette ord på følelser og tanker mange strever med, tydeliggjør tematikken også de unges dilemmaer overfor foreldrene. Hvordan beskriver man følelsen av å være i en skvis mellom forventinger og verdier uten å virke respektløs eller utakknemlig? En deltaker sa «Jeg skulle ønske mamma hadde hørt hva vi snakket om her».

Mobilitet, bevissthet og toleranse

Minoritetsrådgiverne understreker at temaer gir bevisstgjøring også til dem som ikke har flyttet mellom land. De som har flyttet innenlands eller innenbys, vil også kunne kjenne seg igjen. Temaet om flytteprosessen vil i tillegg ha relevans for dem som har byttet skole, jobb, partner, mistet noen kjære eller opplevd andre livsoverganger. Det handler om reaksjoner på å være mobil og skifte kontekst – fysisk eller psykisk. Og det handler om å vokse opp i et hjem hvor migrasjon er en del av fellehistorien, uansett om ungdommen har flyttet selv, eller om det er foreldrene som har gjort det. Hovedbudskapet i kurset ligger i å forstå tilpasningens premisser og samtidig lære seg hvor man har grensene sine, og hvilke aspekter i livet man ikke ønsker å kompromisse på. I tillegg ligger mye læring om andre samfunn og kulturer i slike gruppesamtaler – man kan knuse fordommer og få økt toleranse for forskjellighet.

LESETIPS

For mer informasjon om FLEXid, se: www.flexid.no (hjemmeside under utvikling) og heftet *Ungdom med etnisk minoritetsbakgrunn – muligheter og utfordringer*. Erfaringer og refleksjoner fra kurset FLEXid (2009). Oslo: NAKMI

Jentegrupper

– «langt mer enn bare prating.»

Minoritetsrådgivernes erfaringer fra arbeidet med jentegrupper som forebygging av tvangsekteskap viser at det har vært langt mer enn bare et sted der elevene kan diskutere fritt og få informasjon om ulike temaer. Flere av elevene har gitt tilbakemelding på bedre miljø ved skolen, de har blitt tryggere på seg selv, og minoritetsrådgiverne opplever en større pågang fra elever som synes det er enklere å spørre om hjelp. Samtidig foregår arbeidet som en toveisprosess, der både minoritetsrådgivere og elever utveksler kunnskap i en gjensidig prosess. På den måten har også elevene gitt minoritetsrådgivere og skolens ansatte innblikk i hvordan ungdom tenker omkring temaer som generasjonskonflikter, valg av kjæreste, utdanningsvalg, diskriminering og psykisk helse.

Informasjon, dialog og bevisstgjøring

Jentegrupper er et av de forebyggende tiltakene minoritetsrådgiverne har arbeidet med som del av sitt arbeid mot tvangsekteskap ved de videregående skolene de er utplassert på. Gjennom handlingsplanen mot tvangsekteskap legges det vekt på en bred tilnærming til temaet. Her står frihet og selvstendighet gjennom utdanning sentralt for å forberede barn og unge til et liv i samfunnet, og stå imot press eller tvang fra familien ved inngåelse av ekteskap. Felles for arbeidet med jentegrupper har derfor vært å skape en arena for dialog, samt bidra til refleksjon og kunnskap om relevante temaer, herunder frihet og tvang. Hensikten har vært å bidra til bevisstgjøring om egne valg og rettigheter.

Hvordan nå målgruppen uten å stigmatisere?

Til tross for at jentegruppene har et felles forebyggende fokus, er de likevel preget av de ulike prosjektskolenes elev- og miljøutfordringer. Det gjelder både bakgrunnen for å opprette gruppene og sammensetningen av elever. I noen av gruppene er jentene rekruttert på bakgrunn av nasjonalitet, mens andre grupper har rekruttert

mer åpent. Det er spesielt på skoler med et lavt antall elever med minoritetsbakgrunn at en mer åpen rekruttering har vært viktig for ikke å stigmatisere hele grupper eller elever. Erfaringer tilsier også at elevene på disse skolene er mer opptatt av å bli betraktet som del av elevgruppen generelt, og ikke som en del av en minoritetsgruppe. Dette er også noe som kommer frem i IMDi-rapporten *Ungdom med innvandrerbakgrunn. Verdier, normdannelse og livsvalg – en kunnskapsstatus* (Aarset, Lidén, Seland 2008), basert på blant annet fokusgruppeintervjuer med ungdom i videregående skole.

For å nå ut til målgruppen har minoritetsrådgiverne benyttet seg av ulike strategier, alt fra informasjonsmøter til rekrutteringskampanjer i form av informasjonsrunder i klassene og til markedsføring via plakater og skolens intranett. I denne prosessen har de fleste av minoritetsrådgiverne bevisst fokusert på mer generelle temaer enn tvangsekteskap, som for eksempel »flerkulturelle utfordringer, valg og rettigheter».

Skoleforankring og tverrfaglig samarbeid

Minoritetsrådgivernes plassering på prosjektskolene og samarbeid med skolens ansatte har vært viktig på flere nivåer. Først og fremst i form av planleggingsarbeidet med gruppene, der deres erfaringer tilsier at tidspunkt og sted er viktige faktorer for å skape struktur og rammer for arbeidet med gruppene. Samtidig har samarbeid med skolen vært avgjørende i rekrutteringsarbeidet. På en av prosjektskolene hvor jentegruppene har fungert godt og de har klart å rekruttere jenter som befinner seg i målgruppen, har minoritetsrådgiver rekruttert jentene via kontaktlærere og andre rådgivere ved skolen på bakgrunn av at jentene har det strengt hjemme, og/eller at de har vært i kontakt med rådgivertjenesten på grunn av frykt for tvangsekteskap. Samarbeid med andre rådgivere, helsesøstre og miljøarbeidere har også vært vesentlig med tanke på forankring av kunnskapen i skolen, som er et av målene med prosjektet.

Selvstendigjøring som metodisk innfallsvinkel

De fleste av minoritetsrådgiverne har benyttet seg av metodikk inspirert av arbeid for selvstendigjøring (empowerment) for å skape en god gruppedynamikk og styrke jentenes selvtilit. En av inspirasjonene i dette arbeidet har vært «jentesnakk-metoden», som er et praktisk-pedagogisk verktøy med to formål. Metoden slik den er beskrevet i håndboka, skal gjøre det enklere å etablere jentegrupper som forebyggingstiltak. I tillegg skal metoden være veiledende med henblikk på selve gjennomføringen av jentesnakk-gruppene.³¹ For å få jentene til selv å være aktive deltagere i gruppen ble det for det meste brukt en kombinasjon av øvelser der elevene var delaktige enten verbalt eller fysisk, til mer informasjon og dialog i mer eller mindre strukturerte rammer. I noen av gruppene veksler de også annenhver gang med tema og fysisk aktivitet. På den måten lærer jentene om kroppen sin og det å bevege seg på ulike måter, noe som er et ledd i arbeidet med å styrke jentenes selvfølelse og selvtilit.

«Et forum der vi kan diskutere ting vi ellers ikke snakker med noen om»

Minoritetsrådgivernes erfaringer er at det er viktig å skape tillit og trygghet tidlig i gruppa for å få til en god gruppedynamikk. For å skape en slik arena hvor jentene kan prate fritt, ble oppvarmingsøvelser, energiladere og presentasjonsøvelser benyttet før sensitive temaer ble introdusert³². Turer og aktiviteter som spa-kvelder eller sminkekurs ble også brukt som bli-kjent-aktiviteter og for å skape samhold og godt miljø i gruppene. Samtidig ble lunsj servert på flere av gruppene som et ledd i å skape en uformell og god atmosfære.

En av tilbakemeldingene som en av minoritetsrådgiverne fikk fra en av deltagerne i gruppa

etter at arbeidet var avsluttet, var at «det er viktig å ha samtalegrupper siden det var et forum der vi kan diskutere ting vi ellers ikke snakker med noen om». Med tanke på målgruppen handlingsplanen fokuserer på, er det å gi disse jentene et frirom til å kunne diskutere temaer de selv er opptatt av, viktig. Det gjelder både i forhold til forebygging, og for å bidra til refleksjon og dialog om temaer relatert til tvangsekteskap.

Påtvungne følelser

Vi er en jentegruppe på ti stykker fra Ulsrud Vgs. som møtes en gang i uka for å diskutere forskjellige temaer. Vi har snakket mye om tvangsekteskap, som kan skje med noen du kjenner.

Noen jenter og gutter er lydige. De aksepterer personen foreldrene velger for dem, fordi noe annet kan gå ut over familiens rykte. Derimot er det noen som elsker noen, og velger heller å miste foreldrene enn å leve livet med en de ikke elsker. For noen er det mulig å snakke med sin familie.

Hva kan du gjøre? Først og fremst snakke med foreldrene dine – kanskje de ombe-stemmer seg. Det er også viktig ikke å være redd for å kontakte

noen for å få hjelp. Det kan være noen på skolen, en organisasjon, en venn eller noen i familien som du stoler på, eller ambassaden i det landet du er i. Eller kanskje du kan få deg en sommerjobb, slik at du kan si «Jeg kan faktisk ikke reise, jeg har endelig fått jobb og har mange vakter. Pluss at jeg trenger penger!». Dette er kanskje en enkel løsning på et komplisert problem, men det finnes hjelp for dem som trenger det. Vi anbefaler at ungdommer skaffer seg kunnskap om tvangsekteskap og hva de kan gjøre hvis de selv eller noen de kjenner skulle bli utsatt for det.

Jentegruppen, Ulsrud vgs.

31 For mer informasjon, se: <http://www.krad.no/nyhetsarkiv/45-ny-metodebok-om-jentegrupper>.

32 Se Lesetips til arbeid med jentegrupper for mer informasjon

Ressurs- og tidkrevende arbeid

Minoritetsrådgivernes erfaringer fra arbeidet med jentegrupper som forebyggende tiltak har vist at det er ressurs- og tidkrevende å bygge opp grupper som fungerer godt. På de skolene der gruppene har fungert best, har minoritetsrådgiverne og samarbeidspartnere brukt mye tid utenom gruppene for å organisere arbeidet mest mulig og få kontinuitet i gruppa ved å sende påminnelser og beskjeder i forkant av møtene, samt være tilgjengelige for jentene som ressurspersoner i etterkant av møtene. På en av skolene har de også reist på hjemmebesøk til elevene for å snakke med foreldrene om hva de gjør i

gruppa, noe som har ført til et bedre foreldresamarbeid ved skolen. Mange av jentene i de ulike gruppene ønsker at tilbudet om jentegrupper opprettholdes også etter at minoritetsrådgiverne avslutter sitt virke ved prosjektskolene.

Lesetips, filmer og metoder til arbeid med jentegrupper

Under følger utvalgt litteratur, veiledningsmateriell, metoder og øvelser som minoritetsrådgiverne har brukt i sitt arbeid med jentegrupper på prosjektskolene.

LESETIPS

Djuliman, E. og Hjorth, L. (2007). *Bygg broer, ikke murer*. Oslo: Humanist Forlag: 97 øvelser i flerkulturell forståelse og konflikthåndtering. Den deltakende pedagogikken er gjennomgående i boken.

Börjesson, M. (2008). «*Mästerverk och mirakel: om att arbeta med tjejgrupp*». Varberg: Argument Förlag
Boken tar utgangspunkt i et helsefremmende perspektiv hvor fokus ligger på ungdommenes styrker «friskfaktorer»), og å finne løsninger. Tips til øvelser og samtaleemner.

Börjeson, M. (2010). *Motivation och medkänsla: att samtala med tonåringar*. Varberg: Argument Forlag.

Frenning, S.M. (2010) *Sisterhood – en håndbok i jentegrupperarbeid*. Oslo: Rusmiddel-etaten, Kompetansesenter rus.
Sisterhood er et kommunalt tiltak for jenter som er forankret i Bydel Frogner. Metodikken har vært brukt i 12–13 bydeler, i samarbeid med politi, klubbarbeidere, helsesøstre og frivillige organisasjoner. Håndboken inne-

holder praktiske tips, øvelser og opplegg for temakvelder. For mer informasjon og bestilling av håndboken: www.rusmiddeletaten.oslo.kommune.no

Fladstad, T. (RVTS Sør), i samarbeid med Lyngset Holme, I. (2011). *Jenter som stråler*. Jentegruppa – om å bygge relasjoner. Kristiansand: RVTS Sør.

Henriksen, A., Sørensen, R., Thommessen, H. (2009). *Mer jentesnakk – Hvordan og hvorfor jobbe med jenter i gruppe?* En håndbok. Jentesnakk er et praktisk-pedagogisk verktøy med mål om å gjøre det enklere å etablere og gjennomføre jentegrupper som forebyggings-tiltak. Inneholder også øvelser og evalueringsskjemaer. Borgestadklinikken tilbyr kurs i metoden. For mer informasjon: www.jentegrupper.no

Selvtillit, selvbilde og relasjoner. Et hefte for elevmentorer som leder jente- og guttegrupper. For mer informasjon: www.vfb.no

FILMER

«*Når mørket faller*» (2006):

Film med flere ulike historier som fortelles parallelt, men felles for alle er at de dreier seg om individer som blir utsatt for makt- overgrep. En av historiene handler om en suksessfull politiker som blir utsatt for mishandling av sin mann, en annen historie handler om æresdrap på en «fallen» datter i en innvandrerfamilie og en tredje om trusler på livet fra kyniske kriminelle.

«*Tabuenes andre ansikt*» (2008):

En film om minoritetskvinner og seksualitet. Mira – Ressurscenter for innvandrere og flyktninger.

«*Valgets kvaler*» (2010):

To kortfilmer som kan brukes til å ta opp temaet, men også til å fokusere på unge menneskers mulighet til egne valg og foreldrenes rolle. OMOD (Organisasjon mot offentlig diskriminering).

UTVALGTE ØVELSER

Nedenfor presenteres et utvalg øvelser som minoritetsrådgiverne har brukt i sitt arbeid med jentegrupper. Øvelsene kan tilpasses tema og elevgruppe.

Presentasjonsøvelse/oppvarmingsøvelse

Elevene intervjuer hverandre to og to og presenterer hverandre for gruppa. Deretter gjør de det samme ut ifra spørsmål som «et sted jeg liker å være», «en person som betyr mye for meg», «hva jeg håper vil skje innen 5 år», «3 ting jeg er god på» og «hva jeg vil andre skal si om meg».

Temaøvelse

Gruppeleder lager en ramme for gruppa med et overordnet tema, og lar alle elevene få gule lapper hvor de skriver ned et tema som de ønsker å snakke om. Etter noen minutter gis ordet på rundgang slik at alle leser opp hva de har skrevet på sine lapper. Temaene blir sammenfattet der og da. Deretter settes det opp en enkel prioriteringsliste og temaene fordeles på antall møter som er satt for gruppa. Hvis noe er uklart, bes elevene om å spesifisere temaet de har valgt.

Spørreskjema

Spørreskjema som bakgrunn for ulike diskusjoner om temaer som «hvordan oppfører vi oss i en konflikt/krangling?», «hvordan oppfatter vi respekt?», «valg av kjæreste», «jenter, baksnakking og mobbing». Elevene skriver om de er enige eller uenige i ulike utsagn som er oppgitt i spørreskjemaet. Eksempel på utsagn er: Det er lettere å avstå enn å trekke seg fra en krangel selv om jeg vet jeg har rett, å ha makt betyr mer enn å ha rett, og jeg ønsker å bestemme selv og ha frihet i mitt valg av kjæreste.

Krystallkule-øvelse

Én og én later som om de ser i en krystallkule og forteller hvordan de ser på seg selv og livet sitt om fem eller ti år. Alle begynner fortellingen med «om fem år er jeg ...» Det de forteller, bør inneholde opplysninger om utdanning, familieforhold, kjæreste, ektemann, barn, arbeid, fritid osv. Akkurat slik de tror livet deres skal være om fem år. Dette åpner opp for mange diskusjoner og spørsmål og forteller hvordan vi ser på oss selv i fremtiden.

Våpenskjold-øvelse (fremtidsøvelse)

Alle får et ark der de tegner et våpenskjold delt i tre deler (våpenskjold er symbol på noe du møter fremtiden med). I den ene delen av våpenskjoldet skriver de ned minst to ting de er flinke til og ønsker å møte fremtiden med (for eksempel flink til å ta vare på sine venner og være positiv). I den andre delen skriver de to ting de ønsker å bli flinkere til i fremtiden (for eksempel å bli flinkere på skolen og til å ta vare på seg selv). Og i den tredje delen skriver de to ting de synes de har som uvaner nå, som de ønsker å bli kvitt (for eksempel bli lett stresset og gjøre ting i siste liten, slutte å røyke osv). Dette er også bevisstgjøring og refleksjon over sine egne verdier og hva en ønsker for seg som person i fremtiden. En kan også spørre hvordan de skal bli flinkere i det de ønsker å bli flinkere til, og hvordan de skal bli kvitt uvaner. Etterpå kan elevene få litt tid til å tenke over hva de har skrevet, før resultatet presenteres eller brukes i en felles diskusjon.

Avslutningsøvelse Hope chest

Alle jentene har et ark foran seg med navnet sitt øverst. Deretter sendes alle arkene rundt, og alle skriver noe – minst to ord – på arkene til de andre – for eksempel noen gode og fine ord, positive tilbakemeldinger, ønsker for de andre osv. Til slutt får alle sitt ark tilbake, og der står det mange gode ting skrevet om en selv av de andre. Dette arket beholder de som et minne.

Quiz

Ulike quizer på UngInfos hjemmeside om blant annet «vennskap», «sex og samlivsting» og «ekteskap». Quizen kan brukes i papirform eller direkte fra nett og er en fin øvelse som utgangspunkt for en felles diskusjon om et tema. For mer informasjon:

www.ung.no

Lære om tvangsekteskap og retten til å ta egne valg

Erfaringer fra skolene

«Etter at elevene hadde hatt undervisning om temaet i klassene, svarte 80 prosent at de mente dette er et tema alle burde vite noe om, ikke bare elever med minoritetsbakgrunn.»

Temaet tvangsekteskap og retten til å ta egne valg har vært tatt opp i undervisningen ved flere av de skolene som har hatt minoritetsrådgiver utplassert i handlingsplanperioden. Erfaringene er positive. Gjennom å formidle kunnskap om tvangsekteskap til elever i videregående skole bidrar vi til økt bevissthet blant ungdom både om egne rettigheter og om muligheten til å søke hjelp.

Erfaringene fra skolene er nå samlet i en egen lærerveiledning som har fått tittelen «Retten til å ta egne valg».³³ Prosjektet er et samarbeid mellom IMDi og Ulsrud videregående skole i Oslo.

Aktualisering av undervisningen

Det overordnede målet med å ta opp retten til å ta egne valg i undervisningen har vært å forebygge og forhindre tvangsekteskap. Samtidig ser vi at temaet er interessant både for lærere og elever, fordi det kan kobles til mye av det stoffet elevene skal gå i gjennom i fag som for eksempel samfunnsfag og norsk. Gjennom grunnopplæringen skal barn og unge forberede seg til et liv i samfunnet basert på frihet og selvstendighet. I denne sammenhengen er det et viktig mål for den enkelte elev å oppnå forståelse for de grunnleggende menneskerettigheter, demokratiske verdier og likestilling. Arbeidet i skolen mot tvangsekteskap kan kobles til dette viktige målet. Erfaringene fra de skolene som har jobbet med å integrere temaet om tvangsekteskap i undervisningen, er at dette er et tema som engasjerer elevene, og som kan bidra til å aktualisere undervisningen.

³³ I 2009 kom den første utgaven av lærerveiledningen »Retten til å ta egne valg». Dette prosjektet var et samarbeid mellom Ulsrud videregående skole, IMDi og VOX Nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk. Den nye utgaven, som vil publiseres innen utgangen av 2011, er en revidert og utvidet versjon av den første lærerveiledningen fra 2009.

Et praktisk verktøy

«Retten til å ta egne valg» henvender seg først og fremst til lærere i den videregående skolen, men også lærere i ungdomsskolen vil her kunne hente inspirasjon. Veilederen er ment som et praktisk verktøy for læreren. Den inneholder tips og ideer til hvordan temaet kan integreres i undervisningen i forhold til kompetansemål på ulike trinn, i forskjellige fag og ved ulike utdanningsprogram. Samtidig presenteres et utvalg konkrete oppgaver og forslag til ressursmaterieell som har vært benyttet av minoritetsrådgivere og lærere ved flere skoler i den aktuelle perioden.

Temaet tvangsekteskap kan være sensitivt for noen elever, og av samme grunn bør man gå frem med varsomhet i valg av tilnæringsmåter, slik at alle elever har mulighet til å delta hver især med sine forutsetninger. Enkelte elever vil kanskje komme og legge frem sine egne problemer og be om råd etter at undervisningstimen er ferdig. Det er derfor også tatt med et eget avsnitt i lærerveiledningen om hvordan lærere kan håndtere slike situasjoner, og om hvordan hjelpeapparatet kan bistå ungdom som føler seg utsatt for press og trues med tvangsekteskap.

Noen av skolene og lærerne hadde erfaring fra tidligere, for andre var dette et helt nytt tema. I prosjektperioden har skoler og minoritetsrådgivere derfor utvekslet erfaringer og fungert som ressurser for hverandre. Primus motor for dette arbeidet har vært minoritetsrådgiverne ved Ulsrud videregående skole.

Forebyggende arbeid i skolen – bakgrunn og sammenheng

Ifølge opplæringsloven § 9a-1 har alle elever i grunnskoler og videregående skoler rett til et godt fysisk og psykososialt miljø som fremmer helse, trivsel og læring. For å kunne drive godt forebyggende arbeid i skolen og hjelpe elever i vanskelige situasjoner, må skolens personale ha

kunnskap om problemer som berører elevene. Kunnskap om tvangsekteskap og ekstrem kontroll hos skoleledelsen og skolens øvrige personale vil derfor være viktig for å kunne hjelpe elever utsatt for kontroll og tvang og som frykter et fremtidig giftermål uten deres samtykke.

Læreren er den som kjenner sine elever best, og ser eleven når han eller hun sliter. Et godt forebyggingsarbeid kan derfor skje på skolen ved at læreren kan fange opp eleven og henvise han eller henne videre for problemet eskalerer, blir akutt og eleven blir borte fra skolen.

Kompetanseheving i skolen

IMDis minoritetsrådgivere har hatt som en viktig del av sitt mandat å jobbe med forebyggende og kompetansehevende tiltak i skolen. Arbeidet har vært ulikt organisert og forankret på de forskjellige skolene der minoritetsrådgiverne har vært utplassert. Virksomheten har både vært direkte rettet mot skolens elever og mot skolens ansatte. Mange av minoritetsrådgiverne har f.eks. selv drevet jentegrupper og guttegrupper eller på andre måter bidratt til å sette i gang ulike aktiviteter og tiltak for elever. Målet med disse tiltakene har også vært å øke bevisstheten blant ulike ungdomsgrupper omkring tvangsekteskap og relatert problematikk (se omtale av disse tiltakene et annet sted i denne rapporten). Det disse elevrettede tiltakene for øvrig har felles, er at aktivitetene gjerne har foregått utenfor selve undervisningstiden og innenfor rammen av den sosialpedagogiske rådgivningen. Mange steder har gruppene vært gjennomført sammen med skolens rådgivere, helsesøster, miljøarbeidere eller andre tilknyttet skolens elevtjeneste/støtteapparat.

”

Jeg har arbeidet ved en skole som hadde en stor andel minoritetselever og en skole med få. Jeg måtte snu mitt hode og endre metodikken

(Minoritetsrådgiver)

Minoritetsrådgivernes elevrettede virksomhet har vært supplert med kompetansehevende tiltak rettet mot lærere, rådgivere og andre ansatte i og utenfor skolen. I samarbeid med integreringsrådgiverne, Kompetanseteamet mot tvangsekteskap, organisasjoner og andre ressursmiljøer som er aktive på feltet, har det i perioden vært gjennomført en rekke workshops og seminarer. Målgruppene har både vært skolens personale alene og skolens personale sammen med eksterne lokale samarbeidspartnere (barnevern, skolehelsetjeneste, PPT, politi med flere). Formålet med tiltakene har vært å heve kompetansen om tvangsekteskap blant ansatte i skolen. Søkelystet har som regel vært rettet mot skolens rolle i arbeidet med å forebygge, avdekke, bistå og håndtere enkeltsaker i samarbeid med første-linjen og øvrig hjelpeapparat. I dette arbeidet har det vært lagt vekt på å få på plass gode samarbeidsrutiner for håndtering av konkrete saker.

Tema om tvangsekteskap som en del av den ordinære undervisningen

En del av minoritetsrådgiverne har samarbeidet tett med undervisningspersonalet på skolene der de har vært utplassert. På ulike måter har de bidratt inn i undervisningen. Noen ganger ved at minoritetsrådgiveren selv har bidratt i timen gjennom å holde en presentasjon, på linje med at helsesøster kommer for å informere om sitt arbeid eller snakke om kropp og helse. Andre ganger har minoritetsrådgiver vært mer i bakgrunnen og veiledet læreren med informasjon om f.eks. aktuelle filmer, tekster, lovverk og andre ressurser som kan være nyttig for læreren når han/hun skal legge opp en undervisningsøkt om temaet.

Ved noen skoler har det vært jobbet systematisk med å få integrert og forankret temaet tvangsekteskap i den ordinære undervisningen. Når det gjelder forankringsarbeid, er det særlig Ulsrud skole som har utmerket seg. Her ble tematikk knyttet til tvangsekteskap først integrert i undervisningen og i flere klasser som et pilotprosjekt i perioden 2010–2011. Nå er tematikken knyttet

opp mot kompetansemål i ulike fag, og undervisning om emnet er forankret i skoleledelsen. Det er vedtatt at lærere i norsk, samfunnsfag, religion samt kommunikasjon og samhandling skal undervise i temaet minimum to skoletimer i løpet av et skoleår. Lærerne har selvfølgelig metodisk frihet, men det har vist seg svært nyttig å ha et utvalg tekster, filmer og annet ressursmateriale tilgjengelig når opplegg skal planlegges.

Temaet er viktig for alle å vite noe om, ikke bare en liten gruppe

»Retten til å ta egne valg» har vært utprøvd i 22 klasser ved Ulsrud videregående skole med gode tilbakemeldinger både fra lærere og elever. I en undersøkelse gjennomført i november 2010 kommer det frem at over 92 prosent av de spurte elevene (131 elever svarte på undersøkelsen) mener at retten til å ta egne valg og tvangsekteskap er viktige tema å ta opp på skolen. Etter at elevene hadde hatt undervisning om temaet i klassene, svarte over 80 prosent av elevene at de mente dette er et tema alle burde vite noe om, ikke bare elever med minoritetsbakgrunn. I besvarelsene var det mange som sa at temaet er viktig å vite noe om «for å kunne hjelpe venner som kan være utsatt». Erfaringene fra Ulsrud er derfor at temaet er viktig og relevant for alle elever både med tanke på forebygging, fagtilknytning og samfunnsrelevans. Følgende sitater fra elevene viser nettopp dette:

«Dette skjer med flere enn vi tror»

«Dette er et meget viktig tema som kan kombineres med de ulike temaene i blant annet norsk»

«Det er fint å vite hvem man kan kontakte dersom det skulle skje»

«Det kan bli mindre tvangsekteskap hvis dette blir gjort i alle klasser»

Kompetansemål

Lærere som har erfaring fra undervisning om temaet, legger også vekt på engasjementet blant elevene i tillegg til at temaet passer godt inn i deres fag i forhold til kompetansemålene. Dette er et utvalg av kompetansemål tematikken har vært knyttet opp mot:

Samfunnsfag, Studiespesialisering: «Gjør rede for endringer i familie og samlivsformer», «Forklar hvorfor kjønnsroller varierer mellom samfunn og kulturer, og diskuter hvorfor kjønnsrollene endrer seg over tid.»

Norsk, Studiespesialisering: «Drøft fellesskap og mangfold, kulturmøter og kulturkonflikter med utgangspunkt i et bredt utvalg av norske og utenlandske samtidstekster.»

Kommunikasjon og samhandling, Helse- og sosialfag: «Gjør rede for hvordan oppvekstmiljøet påvirker mulighetene for barn og unge.»

Mer åpenhet

Ved å integrere retten til å ta egne valg og tvangsekteskap i undervisningen, vil både personalet og elevene på skolen få mer kunnskap. Kunnskap er frigjørende og kan bidra til å senke terskelen for å søke hjelp. Mer åpenhet rundt dette problemet, som en samfunnsutfordring på linje med andre samfunnsutfordringer, vil gjøre det lettere for mange utsatte elever å håndtere sin situasjon og tørre å be om hjelp. Mange elever ønsker mer åpenhet rundt dette problemet. Som en elev uttrykte det: «Endelig blir det snakket åpent om dette i skolen.»

Kan foreldres utdanningspress kobles til ekstrem kontroll og tvangsekteskap?

«Karakterpress og foreldres involvering i valg av fag og retning på videregående skole kan opptre alene eller sammen med andre former for press og kontroll.»

Minoritetsrådgiverne har fungert som et lavterskeltilbud som har fanget opp mange sider av den æresrelaterte volden. Tilbudet har bestått i en nærhet til elever, lærere, rådgivere og annet skolepersonell, der elevene har vært i hovedfokus. Gjennom dette arbeidet har minoritetsrådgiverne også jobbet med andre utfordringer som minoritetsungdom står overfor. IMDi ønsket å kartlegge denne bredden i minoritetsrådgivernes erfaringer fra arbeidet på skolene, og gjennomførte våren 2011 intervjuer med samtlige 26 rådgivere som da var utplassert. Artikkelen bygger på disse intervjuene.

Minoritetsrådgiverne har vært »tett på« elevene og opparbeidet et tillitsforhold som har bidratt til at mange unge har åpnet seg om sine problemer knyttet til ekstrem kontroll og tvangsekteskap. Samtidig har minoritetsrådgivernes tid og tilgjengelighet bidratt til at elever har villet snakke om andre sider ved sine liv. Dermed har minoritetsrådgiverne fått et innblikk i en større bredde av utfordringer.

Intervjuene med minoritetsrådgiverne viser at høye forventninger til utdanning er noe som mange av minoritetsungdommene de har vært i kontakt med, opplever. Karakterpress og foreldres involvering i valg av fag og retning på videregående skole kan opptre alene eller sammen med andre former for press og kontroll.

I det som følger, blir det redegjort for årsaker til utdanningspresset, og hvordan et slikt press kan kobles til ekstrem kontroll og/eller tvangsekteskap. I tillegg redegjøres det for noen måter skolen kan håndtere slike utfordringer på.

Høye forventninger til utdanning gir driv hos noen

Tidligere forskning peker på at unge med innvandrerbakgrunn har svakere prestasjoner enn unge med norsk bakgrunn. Samtidig gjør de det bedre enn man kunne forvente ut fra deres

klassebakgrunn.³⁴ Unge med innvandrerbakgrunn er ofte mer positive til skolen, nedlegger mye tid på lekser og har høye utdanningsambisjoner, og de sikter ofte mot profesjonsutdanninger. Basert på slike funn sier man gjerne at de har mer driv.³⁵ Et slikt driv viser seg helt eksplisitt i tilbøyeligheten til å gå rett fra videregående til høyere utdanning blant unge med innvandrerbakgrunn som har tatt studiespesialisering. I denne gruppa er det langt vanligere å gå rett fra videregående til høyere utdanning enn det er blant norske. Sammenlikner man jenter og gutter med innvandrerbakgrunn, er det langt vanligere blant jenter å begynne i høyere utdanning enn det er blant gutter.³⁶ Utdanningsdrivet er også synlig i selve utdanningsvalget. Eksempelvis er det en sterkere rekruttering til lege, tannlege, farmasi, veterinær og sivilingeniørstudier blant flere etterkommergrupper enn blant studenter med norsk bakgrunn.³⁷

Viktig å innfri foreldrenes forventninger

En viktig forklaring på utdanningsdrivet er at for de unge er det viktig å innfri foreldrenes forventninger. Foreldrenes utdannings- og yrkesønsker er viktigere blant flere unge med innvandrerbakgrunn enn blant unge med norsk bakgrunn.³⁸ Det kan skyldes at de unge vokser opp med:

34 Se for eksempel Bakken (2003) og Støren (2006).

35 Se Leirvik (2010) og Lauglo (2010) for en gjennomgang av forskningen på dette feltet.

36 Kjønnforskjellene er imidlertid mer markerte blant unge med norsk bakgrunn (Støren 2005).

37 Dæhlen (2000).

38 I en studie av Oslo-ungdom med vietnamesisk bakgrunn i alderen 14–16 år viser Fekjær og Leirvik (2011) at blant etterkommere av innvandrere fra Vietnam, Pakistan, Tyrkia og Sri Lanka er det mer enn halvparten som anser foreldrenes utdannings- og yrkesønsker som svært viktig. Blant unge med norsk bakgrunn er det derimot bare 28 prosent som anser dette som svært viktig. Basert på de samme dataene gjør Øia (2007:41–42) liknende funn. Han finner en tendens til at norsk ungdom i langt mindre grad mener at de lar seg styre av foreldrenes meninger omkring utdannings- og yrkesvalg.

- 1) en kollektivistisk livsanskuelse der individene tar hensyn til familiens ønsker
- 2) et etnisk nettverk der ryktespredning og sosial kontroll gjør at foreldrene blir opptatt av at barna velger statusyrker slik at de opprettholder eller øker sin anseelse³⁹
- 3) en plikt- og takknemlighetspraksis der de unge viser sin takknemlighet til foreldrene ved å velge en prestisjefylt utdanning som vil gi foreldrene anerkjennelse i deres etniske nettverk
- 4) en dyptgående sosialisering der de unge internaliserer foreldrenes utdanningsmål

Et av hovedpoengene i tidligere forskning er at slike mekanismer kan bidra til å forklare at mange innvandrere og etterkommere av innvandrere når langt. Med tanke på integrering i utdanningssystem og arbeidsliv er det positivt.

Foreldrenes utdanningspress kan føre til feilvalg og frafall

Minoritetsrådgiverne ser at utdanningsdrivet kan være positivt for de som har evner til det, og som ønsker det samme som foreldrene. For andre kan det derimot være et driv som leder dem i gal retning – bort fra fag de liker og mestrer, som for eksempel språkfag, samfunnsfag eller yrkesfag. Dersom eleven ikke har de faglige forutsetningene for å velge en realfaglig studiespesialisering, eller tar valget for å imøtekomme foreldrenes ønsker, vil det gå ut over motivasjonen, mestringfølelsen og selvfølelsen. Elevene vil kunne mangle en indre motivasjon, noe som fremheves som viktig for å gjøre det godt.⁴⁰

Nederlaget ved ikke å leve opp til foreldrenes forventninger, kan være en tilleggsbelastning til manglende mestring i skolen. De som ikke klarer å bestå realfagene, og som kommer ut av videre-

gående skole uten generell studiekompetanse og fullført vitnemål, vil stå i en svært svak posisjon på arbeidsmarkedet. Dersom de velger å ta opp igjen fag, må de bruke tid og penger på å fullføre videregående før de kan gå videre i utdanningssystemet. Dersom et resultat av foreldrenes utdanningsdriv er feilvalg, at mange faller fra, eller fullfører uten å bestå videregående⁴², kan man si at foreldrenes utdanningsdriv fører de unge galt av sted.

Minoritetsrådgiverne er svært omforente om hvorfor foreldrenes utdanningsforventninger kan virke negativt inn på elevenes sjanse til å lykkes. Når de unge ikke har mulighet til å innfri foreldrenes ønsker, blir dette en negativ erfaring. Tilsvarende har minoritetsrådgiverne observert hvordan de unge har slitt under press om å skulle velge noe imot sine egne ønsker. Dersom utdanningsdrivet er en forklaring på hvorfor noen gjør det bedre enn forventet, kan det også bidra til å forklare hvorfor andre gjør det dårligere enn forventet.

SI ;D KORT

Jeg vil ikke bli lege!

«Min sønn skal ikke spille fotball, han skal bli lege.» Det var det moren min sa til meg. Jeg er en pakistansk 13-åring som elsker å spille fotball, men mine foreldre er ikke like forståelsesfulle som norske foreldre. Norske foreldre gir deg frihet til å gjøre det du vil, men ikke altfor mye frihet. Foreldrene mine forventer at jeg skal gifte meg med kusinen min i Pakistan, men alt jeg vil er å spille fotball. Jeg lurar på hvorfor de ikke kan skjønne det. Jeg er ganske god til å spille fotball, og har venner som støtter meg. Det gjøre ikke foreldrene mine, de rakker ned på meg 24 timer i døgnet. Det har begynt å bli ganske så irriterende!

Gutt (13)

Aftenposten onsdag 4. mai 2011

³⁹ Se Leirvik (2010) for mer dyptgående beskrivelser av disse faktorene og forskningen rundt slike mekanismer.

⁴⁰ Boggiano og Pittman (1992).

⁴² Lodding (2009).

Kan utdanningspresset kobles til ekstrem kontroll og tvangsekteskap?

Ekstrem kontroll og tvangsekteskap er knyttet til opprettholdelsen av familiens ære i forhold til familiens nettverk i Norge, men også transnasjonalt. Tett knyttet til dette er også familiens anseelse eller status i nettverket. En svært viktig kilde til anseelse er høyere utdanning.⁴³ Foruten et generelt ønske om at barna skal få et godt liv i fremtiden, kan vektleggingen av anseelse bidra til at foreldre oppfordrer sine barn til å ta høyere utdanning. Det kan derfor være relevant å se foreldres oppfordringer og press til utdanning i relasjon til ekstrem kontroll og tvangsekteskap.

Blant minoritetsrådgiverne er det mange som kobler foreldrenes utdanningspress til ekstrem kontroll. En slik kobling handler om at foreldrene kontrollerer mange sider av barnas liv, og at denne kontrollen også omfatter de unges utdanningsvalg – som hvilken videregående skole de skal velge, hva slags linje og hva slags høyere utdanning. Slik foreldre kan utøve psykisk og fysisk vold for å sikre barnas ærbarhet, kan disse formene for vold også utøves om barna ikke gjør det godt nok på skolen.

Dårlige skolerresultater kan også være foranledningen til at foreldre bestemmer at barna skal slutte på skolen. Ekteskap kan da være et alternativ. Minoritetsrådgiverne forteller også om det motsatte: Så lenge man gjør det bra på skolen og får seg en god utdannelse, kan man få lov til å utsette ekteskap.

Hvilken innflytelse de unge vil få rundt valg av ektefelle etter endt utdanning, der dette har vært en måte å utsette ekteskap på, er det for tidlig å si noe om.

Utdanningspress kan være del av en mer omfattende kontroll

En prestisjefylt utdanning kan være viktig for et framtidig ekteskap. Minoritetsrådgivernes erfaring er at enkelte foreldre som oppmuntrer/preser en datter eller sønn til legeutdanning, gjør dette ut fra et ønske om at barna skal få et bedre liv enn de selv har hatt. I tillegg kan et slikt utdanningsvalg være gunstig med tanke på familiens anerkjennelse, noe som gir mulighet til å velge blant potensielle ekteskapspartnere med høy status.⁴⁴ Dette vil kunne påvirke hvor langt foreldrene er villig til å strekke seg – for eksempel la den unge flytte ut for å studere medisin – fordi det på sikt vil kunne være hensiktsmessig.

Det betyr at videregående skoler må få øynene opp for problematikken og være bevisste på at utdanningspress kan være del av en mer omfattende kontrollpraksis. Imidlertid er det ikke slik at utdanningsforventninger eller press alltid innebærer kontroll. Noen elever har høye utdanningsambisjoner og ønsker det samme som sine foreldre uten at det er noe kontroll inne i bildet.

Hvordan kan skolen håndtere utdanningspress?

En strategi for de som utsettes for betydelig press hjemmefra, er å skulke prøver eller eksamener. Gjentatt fravær ved prøver kan være et signal om et uheldig utdanningspress, og bør ses i sammenheng med hvordan eleven ellers opptrer. Ved en skole ble systematisk uteblivelse fra vurderings-situasjoner sett på som et faresignal i forhold til frafall. Disse elevene ble fulgt opp av minoritetsrådgiver med samtaler der situasjonen hjemme og foreldrenes rolle også var et tema. Slik arbeidet man frafallsforebyggende og mot ekstrem kontroll samtidig, og med bevissthet om at elevens problemer kunne handle om begge deler.

43 Se blant annet Din (2006), Gibson (1988), Moldenhawer (2005), Østberg (2003) og Leirvik (under vurdering).

44 Se Leirvik (2010:30), Shaw (2000). Dette poenget ble også nevnt av flere minoritetsrådgivere.

Minoritetsrådgivernes erfaring er at det i tillegg er viktig å være observant på de ikke-verbale tegnene om at noe er galt, som fravær og konsentrasjonsvansker. Blant skolens ansatte er det særlig fravær og frafall som gis størst oppmerksomhet. Det å være oppmerksom på flere signaler kan imidlertid gjøre det mulig å fange opp flere.

Rådgivere og lærere i den videregående skole er godt kjent med de utdanningsforventninger og press en del unge med innvandrerbakgrunn lever med. For å kunne gi de unge relevant veiledning er det viktig at de tar hensyn til den betydning familien har for de unge, og kanskje toner ned den individorienterte karriererådgivningen. Det betyr ikke at man skal akseptere at foreldre styrer barnas utdanningsvalg, men at man må ta hensyn til at de unge i mindre grad enn norsketniske elever skiller mellom egne ønsker og familiens ønsker. Ved å anerkjenne hvor viktig foreldres (og annen families) synspunkter er for den unge, vil det være lettere å finne argumenter som den unge kan bruke overfor foreldrene dersom han/hun ønsker å velge annerledes.

Det er gjerne slik at ved å velge noe man interesserer seg for, og som man har gode forutsetninger for å mestre, vil man ha høyere motivasjon og større sjans for å fullføre. Det er noe de unge bevisstgjøres på. Det kan også være viktig å motivere elever som selv opplever at de «sliter»

faglig, og forklare at det å få en 3'er er godt nok nå. Så kan de heller ta opp fag senere for å forbedre karakterene dersom det er nødvendig. For eksempel kan det være viktig å forklare at de færreste kommer inn på medisin med de karakterene de har på videregående, at det er mange som tar opp fag, og at dette ikke er noe nederlag. Dersom de virkelig ønsker å studere medisin, er det viktig at man ikke tar fra dem håpet, men man må samtidig forberede dem på hva det krever av arbeid.

Det vil også være viktig å nå ut til foreldrene og få dem til å se hvor viktig motivasjon og interesse er for å kunne fullføre. Feilvalg ses som en viktig kilde til frafall i den videregående skole. Og det er viktig at foreldre som har svært bestemte ønsker for barnas utdanningsvalg, og som legger betydelig press på barna, ser at faren for at barna fullfører uten å ha bestått i alle fag, eller faller fra, er reell. Lødding (2009) viser at en betydelig andel minoritetsspråklig ungdom som har valgt studiespesialisering, gjennomfører skolegangen uten å bestå. De kommer med andre ord ut av videregående uten vitnemål. Man kan derfor anta at foreldrenes utdanningsforventninger gjør at de i stor grad er «stayer» – de blir på skolen. Fordi en del velger ut fra foreldres og ikke egne ønsker (eventuelt ikke klarer å finne ut hva som er egne ønsker), sliter de med å bestå i enkelte fag og ender opp med ikke å få vitnemål. Slike utfall er det viktig å formidle til foreldrene.

Referanser

- Aarset, M.F., Lidén, H. & Seland, I. (2008). *Ungdom med innvandrerbakgrunn. Verdier, normdannelse og livsvalg – en kunnskapsstatus*. IMDi-rapport 10-2008. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet og Insitutt for samfunnsforskning.
- Bakken, A. (2003). *Minoritetsspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet?* Oslo: NOVA.
- Boggiano, A.K. & Pittman, T.S. (1992). *Achievement and motivation. A social-developmental perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Din, I. (2006). *The New British. The Impact of Culture and Community on Young Pakistanis*. Aldershot: Ashgate.
- Dæhlen, M. (2000). *Innvandrere i høyere utdanning: en analyse av rekrutteringsmønsteret for ungdomskullene 1955–75 med vekt på sosial bakgrunn, kjønn og opprinnelse*. Oslo: Universitetet i Oslo. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.
- Fekjær, S.N. & Leirvik, M.S. (2011). Silent Gratitude: Education among Second-Generation Vietnamese in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(1), 117–134.
- Gibson, M.A. (1988). *Accommodation without Assimilation. Sikh Immigrants in an American High School*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Lauglo, J. (2010). *Unge fra innvandrerfamilier og sosial kapital for utdanning. En gjennomgang av faglitteratur*. Internasjonal migrasjon og etniske relasjoner (IMER), Norges forskningsråd, NOVA – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Leirvik, M.S. (2010). «For mors skyld». Utdanning, takknemlighet og status blant unge med pakistansk og indisk bakgrunn. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 10 (1), 23–47.
- Leirvik, M.S. (under vurdering). »Å ta kunsthistorie eller statsvitenskap er en luksus ikke alle kan unne seg». Kan utdanningsatferd forstås ut fra ulike kapitalformer i etniske nettverk? *Tidsskrift for samfunnsforskning*.
- Lødding, B. (2009) *Sluttere, slitere og sertifiserte. Bortvalg, gjennomføring og kompetanseoppnåelse blant minoritetsspråklige ungdommer i videregående opplæring*. NIFU STEP rapport 13/2009
- Moldenhawer, B. (2005). Transnational Migrant Communities and Education Strategies among Pakistani Youngsters in Denmark. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31 (1), 51–78.
- Shaw, A. (2000). *Kinship and Continuity. Pakistani Families in Britain*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Støren, L.A. (2005). Ungdom med innvandrerbakgrunn i norsk utdanning – ser vi en framtidig suksesshistorie? I M. Raabe (red.), *Utdanning 2005 – deltakelse og kompetanse* (s. 70–166). Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Støren, L.A. (2006). Nasjonalitetsforskjeller i karakterer i videregående opplæring. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 6 (2), 59–86.
- Øia, T. (2007). *Ung i Oslo. Levekår og sosiale forskjeller* nr. 6/2007. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Østberg, S. (2003). *Muslim i Norge. Religion og hverdagsliv blant unge norsk-pakistanere*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bestemme selv?

– Autonomi i partnervalg blant norsk minoritetsungdom

Olav Elgvin og Anne Skevik Grødem, Fafo

hvilken grad bestemmer norsk minoritets-ungdom selv hvem de skal gifte seg med? Hvor representative er medieoppslagene om tvangsekteskap? Og de som har hatt liten innflytelse på eget valg av ektefelle – skiller livet deres seg fra livet til jevnaldrende som har opplevd større grad av frihet? Det er noen av spørsmålene vi skal se på i denne artikkelen, som er basert på en Fafo-rapport som er bestilt av IMDi under Handlingsplanen mot tvangsekteskap 2008–2011 (under utgivelse).

Rapporten er den første i Norge som forsøker å bruke befolkningsundersøkelser til å si noe om omfanget av foreldreinvolvering i unge menneskers partnervalg. Forskingen som er gjort i Norge på dette temaet, har i all hovedsak vært kvalitativ, det vil si at den går i dybden på erfaringene til noen få informanter (Prieur 2004, Bredal 2006, Bredal 2011). Denne forskningen har gitt oss verdifull kunnskap om prosesser omkring partnervalg, og om hvordan de involverte forstår det som skjer, men sier lite om omfang eller forskjeller mellom grupper. Vi forsøker å utvide denne kunnskapen gjennom å bruke kvantitative data til å besvare to spørsmål: (1) Hva kjennetegner unge med innvandrerbakgrunn som opplever mye versus lite selvbestemmelse i valget av ektefelle, og (2) hvordan blir livet som gift, med hensyn til psykisk helse, yrkesaktivitet og arbeidsdeling i hjemmet, for de som har opplevd mye versus lite selvbestemmelse?

Det at foreldre velger ektefelle for sine barn, eller arrangerer ekteskap, er en vanlig praksis i det som kan kalles kollektivistiske kulturer. Individualistiske kulturer, som dagens norske kultur må sies å være, avviser at andre enn de som faktisk skal gifte seg, skal ha innflytelse på partnervalget. Kollektivistiske tradisjoner foreskriver ofte en relativt streng arbeidsdeling basert på kjønn, mens individualistiske tenkemåter legger vekt på evner og interesse når arbeidet deles, så det er sannsynlig at den enkeltes «grunnorientering» langs disse dimensjonene også vil innvirke på livet som gift. Todelingen er likevel ikke uproblematisk. Blant annet har Anja Bredal problematisert formuleringen om at asiatiske kulturer setter

«familiens interesser foran individets», som er en vanlig tolkning når kulturene ses med vestlige blikk. Hun argumenterer for at dette blir misvisende, fordi det setter individet utenfor familien – «den mangler en forståelse av den sammenhengen mellom individene som er noe av det som utgjør familien» (Bredal 2006:94, uthevinger i original). Individene er ikke utenfor familien, de er en del av den, og opplever seg selv som en del av en større helhet. På samme måte vil mange føle at familien er en del av dem selv, og at det er naturlig og riktig at dette inkluderende kollektivet bidrar når de søker å finne en livspartner. Høy grad av foreldreinvolvering i partnervalg oppleves dermed ikke nødvendigvis som et problem i seg selv. Vår oppgave har ikke vært å kartlegge et sosialt problem, men snarere å se på forskjeller mellom grupper, og si noe om hvordan unge par med ulike utgangspunkter lever i Norge.

1. Kilder til kunnskap om unges ektefellevalg

Utgangspunktet for analysene er to større spørreundersøkelser som blant mye annet inneholder informasjon om hvordan unge med minoritetsbakgrunn har funnet ektefellene sine. Den ene er Statistisk sentralbyrås tilleggsundersøkelse til *Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006*, som omfattet unge med innvandrerbakgrunn under 24 år. Undersøkelsen omfattet personer som hadde innvandret før de var seks år gamle, og norskfødte med to innvandrerforeldre, fra minoritetsgruppene med tyrkisk, pakistansk og vietnamesisk opphav (Gulløy 2008). Den andre er Fafo-undersøkelsen *Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier*. Målgruppen for denne undersøkelsen var personer mellom 20 og 55 år, med bakgrunn fra Vietnam, Iran, Irak, Pakistan og Norge. I tillegg ble det trukket ut et eget utvalg med unge født i Norge av pakistanske foreldre (Kavli og Nadim 2009).

Begge disse undersøkelsene stilte spørsmål angående hvor stor innflytelse respondentene hadde over valget av partner. I Levekårsundersøkelsen til SSB lød det slik: «I hvor stor grad hadde du innflytelse på a) beslutningen om

å gifte deg? b) valget av ektefelle?» Svaralternativene var «svært stor», «stor», «middels», «liten» og «svært liten». Fafos undersøkelse stilte spørsmålet slik: «Foreldre kan bidra på ulike måter når barna deres skal finne en ektefelle. Da du giftet deg, vil du si at ... (a) du traff beslutningen om hvem du skulle gifte deg med, alene, (b) du traff beslutningen selv, men lyttet til hva foreldrene dine mente, (c) foreldrene dine traff beslutningen, (d) foreldrene dine traff beslutningen, men lyttet til hva du mente, (e) vet ikke (f) ingen av de foreslåtte, (g) vil ikke svare».

Spørsmålet i SSB-undersøkelsen har relativt stort frafall, og av de som har svart, har flertallet svart at de hadde «svært stor» innflytelse. I Fafos-undersøkelsen er det minimalt frafall på dette spørsmålet, og respondentene fordeler seg på alle svaralternativene. Dette kan tyde på at det virker mindre provoserende å vektlegge samarbeid i familien, enn å vektlegge individuell «innflytelse». I analysen av SSB-spørsmålet skiller vi mellom flertallet, som har svart at de hadde «svært stor» innflytelse, og alle andre – inkludert de som har avvist å svare. Vi tenker at når så mange gir det mest individualistiske svaralternativet, kan vi anta at de som svarer annerledes, er mer ambivalente, og faktisk har opplevd mindre innflytelse. Dette er likevel å legge en sterk føring på dataene, og innebærer at funnene må tolkes forsiktig.

2. Hvem opplever mindre autonomi?

Den første problemstillingen vår dreier seg om hva som kjennetegner unge som opplever begrenset autonomi i valget av ektefelle. I denne diskusjonen har vi vært begrenset av den informasjonen som ligger i datasettene: Vi må anta at trekk ved foreldrene har stor betydning for om foreldrene involverer seg i barnas ektefellevalg eller ikke, men vi har ingen informasjon om foreldre eller oppvekstfamilie utover det respondentene våre formidler. Vi begrenses dermed til å se på korrelasjoner mellom det respondentene formidler, og det de sier om hvordan ektefellen deres ble valgt, og har ikke hatt mulighet til å gå inn på årsakssammenhenger.

Landbakgrunn, innvandrerstatus og kjønn:

En av de tydeligste effektene er *landbakgrunn*.

I Fafos-undersøkelsen, som omfatter respondenter med norsk, pakistansk, vietnamesisk, iransk og irakisk bakgrunn, ser vi tydelige forskjeller. Blant de etnisk norske er det ingen som oppgir at de hadde liten autonomi i valget av ektefelle. I gruppen under 34 år, som er den mest relevante gruppen når det gjelder arbeidet mot tvangsekteskap, skiller pakistanterne seg tydelig ut. Blant de pakistanske innvandrerne under 34 år sier 67 prosent at foreldrene i hovedsak bestemte. Blant de pakistanske etterkommerne, altså de som er født i Norge av pakistanske foreldre, sier 34 prosent det samme. Til sammenligning er det 12 prosent av irakerne under 34 år som sier at foreldrene bestemte, åtte prosent blant iranerne, og to prosent blant vietnameserne i samme aldersgruppe.

SSB-undersøkelsen omfattet bare unge med tyrkisk, pakistansk og vietnamesisk bakgrunn. Også i denne undersøkelsen skiller de pakistanske respondentene seg ut: En klart høyere andel (48 prosent) oppgir at de hadde mindre enn «svært stor» innflytelse over valget av ektefelle. Men også blant de tyrkiske respondentene er det en høy andel (39 prosent) som har opplevd mindre autonomi.

Det virker som om innvandrere fra Pakistan i større grad enn andre har det vi har kalt en kollektivistisk tilnærming til ekteskapsinngåelse. Samtidig viser begge undersøkelsene at det også i andre grupper er unge som opplever liten autonomi i ekteskapsinngåelse. I tillegg er det grunn til å minne om at det er mange innvandrergrupper i Norge som ikke er representert i disse to undersøkelsene, og at vi ikke kjenner til graden av foreldreinvolvering i disse gruppene.

Kvinner opplever mindre autonomi enn menn i alle landgrupper der dette er et tema. Både menn og kvinner opplever at foreldrene ønsker å velge ektefelle for dem, men kvinner opplever gjennomgående dette oftere.

Fafos-undersøkelsen inneholder også data om personer som er eldre enn 34 år. Sammenligninger mellom aldersgrupper gjør det klart at andelen som velger ektefelle selv, er høyere blant de yngre. Forskjellen er særlig påfallende blant nett-

opp pakistanere. I tillegg kommer forskjellene mellom unge innvandrere fra Pakistan og norsk-pakistanere som er født i Norge: Vi ser altså både en klar alders effekt og en «etterkommereffekt». Unge har opplevd mer autonomi enn eldre, og unge etterkommere opplever mer autonomi enn jevnaldrende innvandrere. Dermed varierer andelen blant pakistanske kvinner som sier de har valgt ektefelle selv, fra åtte prosent blant eldre innvandrere, til 58 prosent blant de unge etterkommerne. Dette er en markant praksisendring i løpet av en relativt kort periode, og tyder på at innarbeidede tradisjoner endres raskt etter hvert som nye generasjoner kommer til.

Utdanning og økonomi: I begge undersøkelsene ser vi en tendens til at høyere utdanning både hos de unge selv og hos foreldregenerasjonen henger sammen med mer autonomi i partnervalg. 53 prosent av de som har fedre med høyere utdanning, sier at de valgte ektefelle selv, det samme gjelder 31 prosent av de som har fedre med utdanning på grunnskolenivå (Fafø-undersøkelsen). Mødres utdanning har tilsvarende effekter. Effektene er likevel svake, og må forstås i lys av at vi bare har de unge voksnes informasjon om foreldrenes utdanning, og at en del respondenter ikke vet hvilken utdanning foreldrene har.

Respondentenes egen utdanning trekker i samme retning. De som har utdanning på høyere nivå, opplever mer autonomi enn de som har lavere utdanning. Denne tendensen er særlig sterk for unge som er født i Norge av pakistanske foreldre.

Årsakssammenhengene her er vanskelige å fastslå. Det virker rimelig å anta at foreldre med høyere utdanning har vært mer eksponert for individualistiske holdninger gjennom utdanningssystemet, og dermed åpner for at barna utviser større autonomi i partnervalg. Når det gjelder de unges egen utdanning, vet vi ikke om det er utdanning som setter dem i stand til å kreve selvbestemmelse i valget av partner, eller om det er «moderne» eller «norskorienterte» familier som tillater både at barna utdanner seg, og at de velger ektefelle selv.

Mors yrkesdeltakelse: Det å ha en mor som har jobbet fulltid gjennom hele oppveksten, er uvan-

lig blant ungdom med bakgrunn fra Iran, Irak og Pakistan, men i det mindretallet som har en slik mor, er det svært mange som har valgt ektefelle selv uten innblanding fra foreldrene. I og med at det å ha en yrkesaktiv mor er såpass uvanlig, er det sannsynlig at de som har det slik, i utgangspunktet er individualistisk orienterte familier der både mødre og barn kan ha høy grad av autonomi. Samtidig kan det ikke utelukkes at det å ha en mor som deltar på arbeidsmarkedet, i seg selv kan føre til at familien får mer individualistiske holdninger og tillater barna mer autonomi.

Partner fra utlandet: Blant dem som har oppgitt å ha stor autonomi når det gjelder valg av ektefelle, er det flere som har giftet seg med en partner som er født i Norge. Blant dem som har oppgitt å ha hatt mindre autonomi, er det flere som har giftet seg med en partner fra utlandet. I tillegg er det flere blant dem som har oppgitt å ha liten autonomi, som har giftet seg med en slektning: 74 prosent av de som oppgir å ha hatt svært stor autonomi, er gift med en person de ikke er i slekt med, mot 55 prosent som sier de hadde mindre innflytelse. Det må likevel understrekes at disse prosentene er basert på få observasjoner.

Ingen betydning av religion: Deltakerne i begge undersøkelsene ble spurt om hvor mye religion betydde i livet deres, SSB-undersøkelsen spurte også om religiøs aktivitet. Verken det å si at religion var svært viktig, eller det å være svært religiøs aktiv, hadde betydning for i hvilken grad man opplevde autonomi i partnervalg. Dette gjaldt innenfor alle landgrupper og i begge undersøkelser.

3. Økonomi, helse og likestilling

Den andre problemstillingen vi har diskutert i prosjektet, er om, og eventuelt hvordan, det å ha valgt/ikke valgt ektefelle selv påvirker livet som gift. Her skal vi kort se på fire dimensjoner: helse, arbeidsdeling i hjemmet, forholdet til storfamilien og økonomi.

Helse: Spørreundersøkelsen til SSB inneholdt spørsmål om både fysisk og psykisk helse. Mens rundt 30 prosent av de som hadde valgt ektefelle

selv, oppga å ha flere kroppslige plager (som smerter i kroppen, hodepine, mageplager), var det så mange som 50 prosent av de som hadde opplevd mindre innflytelse over partnervalg, som oppga å ha tre eller flere slike plager.

Undersøkelsen hadde også med fem spørsmål som utgjør en mye brukt skala for måling av psykisk helse, den såkalte *Hopkins checklist*. I utvalget som helhet hadde 15 prosent indikasjoner på psykiske problemer. Blant de som var gift, var andelen høyere, og aller høyest var andelen blant de som hadde giftet seg med mindre innflytelse på ektefellevalget: 20 prosent av de som hadde hatt stor innflytelse, og 28 prosent av de som hadde opplevd mindre innflytelse, hadde symptomer på psykiske plager. Tendensen var den samme både blant tyrkere og pakistanere. Ekteskap er vanligvis en beskyttelse mot psykiske plager, så dette funnet er overraskende. En mulig forklaring er at alle respondentene i SSBs undersøkelse er under 24 år, og bare et mindretall er gifte. Det tyder på at de som gifter seg tidlig, på visse måter skiller seg de som ennå ikke har giftet seg – og at disse forskjellene blant annet kan forklare hvorfor de som er gift, har mer psykiske problemer.

At det blant dem som giftet seg med mindre grad av innflytelse på partnervalget, er flere som har psykiske problemer, kan også ha å gjøre med at det er flere i den gruppen som oppgir at de ofte føler seg ensomme. Tidligere forskning har etablert at det gjerne er en sammenheng mellom ensomhet og psykiske problemer.

Arbeidsdeling i hjemmet og holdninger til likestilling: Fafo-undersøkelsen inneholder en rekke spørsmål om arbeidsdeling i hjemmet og holdninger til likestilling. Disse har vi analysert kun for gifte 20–34-åringer med pakistansk bakgrunn, siden dette er den eneste gruppen blant de yngre i denne undersøkelsen der andelen som foreldrene valgte ektefelle for, er høy nok til å analysere på. Vi finner at kvinnene som valgte ektefelle selv, langt oftere er yrkesaktive enn de kvinnene foreldrene valgte for. Blant mennene finner vi ingen tilsvarende forskjell. Kvinnene som er gift med en partner foreldrene har valgt,

sier langt oftere enn andre kvinner at de alltid gjør alt husarbeidet, og relativt mange av dem formidler at de opplever dette som urettferdig. Både kvinner og menn som er gift med en partner foreldrene har valgt, formidler større skepsis til kvinners yrkesaktivitet i ulike livsfaser, og de mener oftere enn andre at det er mannens oppgave å forsørge familien, mens det er kvinners ansvar å sørge for at hjemmet er rent. Særlig menn som ikke har valgt partner selv, fremstår som konservativt orientert på disse spørsmålene.

På generelle spørsmål om likestilling, som hvorvidt gutter og jenter bør oppdras likt, og om man synes at arbeidet for likestilling i Norge bør føres videre, finner vi små eller ingen forskjeller mellom gruppene. De forskjellene som er, viser seg på konkrete spørsmål om hvordan arbeidet i familien bør deles i ulike livsfaser.

Forholdet til storfamilien: Kvinner og menn som ikke har valgt ektefelle selv, sier oftere enn andre at de alltid søker råd fra familien om viktige beslutninger, og at de alltid tenker på hvordan handlingene deres kan påvirke omgivelsenes syn på familien. På spørsmål om hva de tenker seg vil skje ved et eventuelt samlivsbrudd, svarer de som ikke har valgt ektefelle selv, klart oftere enn andre at de ikke ville få støtte fra sine nærmeste. På disse spørsmålene er forskjellene mellom de som har valgt ektefelle selv, og de foreldrene har valgt for, gjennomgående større enn kjønnsforskjellene.

Uklare funn om økonomi: Ovenfor så vi at de som opplevde høy grad av foreldreinvolvering i ektefellevalg, oftere enn andre hadde lav utdanning, og vi har også sett at kvinnene sjeldnere er yrkesaktive. Likevel finner vi ingen forskjeller i parenes økonomiske situasjon. Dette kan skyldes at vi har begrensede data om økonomi, men det er også mulig at det per i dag, altså relativt kort tid etter at ekteskapene ble inngått, ikke er økonomiske forskjeller på par som giftet seg med stor selvbestemmelse, og par som giftet seg med mindre selvbestemmelse.

4. Diskusjon

Funnene i denne undersøkelsen tyder på at den generelle verdiorienteringen ikke er uavhengig av andre, mer håndfaste variabler: utdanning, yrkesdeltakelse, botid og så videre. I media får vi iblant lese historier om familier som «på overflaten» later til å være integrerte, men som når det kommer til stykket, kontrollerer sine døtre like hardt som noen gang. Selvfølgelig finnes også disse historiene. Men tallene i disse undersøkelsene viser likevel at den statistiske tendensen går den andre veien: Utdanning og yrkesdeltakelse – både blant foreldre og ungdom – fører til mer autonomi for de unge når det gjelder partnervalg, ikke mindre. Blant pakistanere har de som selv er født i Norge, mer autonomi enn jevnaldrende innvandrere. Det kan tyde på at generelt integreringsarbeid – som ofte går ut på å øke yrkesdeltakelsen eller å gi folk utdanning – også vil påvirke den generelle verdiorienteringen. Det kan i sin tur påvirke hvor stor frihet de unge opplever til å velge ektefelle. Tendensen til at de som framstår som «mest integrerte», oftere velger ektefelle selv, kan ses i sammenheng med allerede kjente trekk ved utviklingen på integreringsområdet, som at unge jenter med innvandrerbakgrunn ofte tar høyere utdanning (Statistisk sentralbyrå 2011), og at ekteskapsalderen blant unge med innvandrerbakgrunn øker i Norge (Henriksen 2010).

Vi finner en del sammenhenger i de to datasettene vi har gjennomgått, mellom grad av autonomi i partnervalg og andre sider ved respondentenes liv. Vi understreker likevel at dette er svært usikre funn, og at mer forskning på dette temaet er ønskelig. Datasettene vi har brukt, er ikke konstruert for å gi svar på de spørsmålene vi stiller. En viktig begrensning er at vi har få respondenter: Vi har begrenset oss til de som er gift eller forlovet, og det er det svært få i SSBs undersøkelse av personer under 24 år som er. Dette gjør det vanskelig å kontrollere for bakgrunnsfaktorer og tilfeldig variasjon. For det andre har vi, som nevnt, lite informasjon om de unge ekteparenes opprinnelsesfamilier, så vi kan si lite om hvilke trekk ved foreldrene som bestemmer om unge tillates mye eller lite autonomi i partnervalg. For det tredje er

vi begrenset til den informasjonen de unge selv gir, ofte mange år etter at de giftet seg. Informantene kan huske feil, eller de kan bevisst ha forsøkt å forskjønne eller svartmale bildet av hvordan ekteskapet deres kom i stand. Gjennomgående mangler vi informasjon nok til å si noe om årsak- og virkningsforhold: Er det bakenforliggende årsaker – som landbakgrunn, generell verdiorientering eller utdanningsnivå – som ligger bak de sammenhengene vi ser, eller er det faktisk slik at de som gifter seg med en partner foreldrene velger, oftere har symptomer på psykiske plager eller velger en tradisjonell arbeidsdeling på hjemmebane? Vi trenger mer kunnskap om livsløpene og livssammenhengene til unge med innvandrerbakgrunn i Norge, og om hvordan ulike former for paretablering inngår i større sammenhenger.

Referanser

- Bredal, A. (2006). *Vi er jo en familie. Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*. Oslo: Unipax
- Bredal, A. (2011). *Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, rapport 2011:4
- Gulløy, E. (2008). *Levekår blant unge med innvandrerbakgrunn 2006. Dokumentasjonsrapport*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, notat 008/31
- Henriksen, K. (2010). *Familieinnvandring og ekteskapsmønster 1990–2008*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, rapport nr 10/2010
- Kavli, H. og Nadim, M. (2009). *Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier*. Oslo: Fafo, Rapport 2009:39
- Prieur, A. (2004). *Balansekunstnere. Betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge*. Oslo: Pax
- Statistisk sentralbyrå (2011). *Høy deltagelse blant norskfødte med innvandrede foreldre* Utdanningsstatistikk, 1. oktober 2010, <http://www.ssb.no/emner/04/02/40/utuvh/>

Ikke bare jenter

«Gutter tvangsgiftes også med jenter de ikke vil ha»

- Innledning: Ikke bare jenter
- Hvordan se og hjelpe gutter
- Guttegrupper – svar på et behov
- Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll
- Skeiv verden – et tilbud til homofile som frykter tvangsekteskap
- Psykisk utviklingshemmede – en særlig sårbar gruppe

Innledning:

Ikke bare jenter

«Guttene forteller, i likhet med jentene, om et dobbeltliv hvor de lever på én måte i hjemme, og en annen måte på skolen og i møte med storsamfunnet.»

arbeidet mot tvangsekteskap er fokus ofte på jenter, da de topper statistikkene over saker som hjelpeapparatet jobber med. Dette har sammenheng med jenters rolle i kulturer og miljøer der æresbegrepet står sentralt og tvangsekteskap forekommer. Døtre må overholde normer om seksuell avholdenhet før de blir gift, for ikke å kaste skam over sin familie. Kontroll med jenter for at de skal oppføre seg i tråd med slike normer, og tvangsekteskap som en ekstrem variant av slik kontroll, har gjort jentene til de mest synlige utsatte i disse sakene. Dermed har innsatsen i stor grad hatt søkelys på hvordan nå ut til og hvordan hjelpe jentene.

Gutter er også berørt

Hjelpere som arbeider i feltet, melder imidlertid om at også gutter lider under ekstrem kontroll, patriarkalske og hierarkiske familiestrukturer. Gutter tvangsgiftes også med jenter de ikke vil ha. Bokollektivet i Oslo¹ har opprettet et botilbud for unge gutter og menn som flykter fra partneren eller familien sin. De kan også være utsatt for vold fra sin kone og hennes familie, eller fra en homofil partner.

I arbeidet på skoler og utenriksstasjoner har det også blitt tydelig at gutter kan være berørt. I starten av prosjektet gjaldt 15 % av sakene gutter. Dette var omtrent som forventet ut fra tall om tvangsekteskap fra andre instanser. Men over tid økte andelen guttesaker og nådde en «topp» på 23 % første halvår 2010. I prosjektperioden har andel saker som gjelder gutter, i snitt ligget på 20 %.

Økningen av andel guttesaker ble en bekreftelse på at gutter som har problemer i familien, har behov for noen å snakke med og få hjelp. Minoritetsrådgiverne på skolene forteller at gutter som oppsøker dem, snakker om både fysisk vold og familiekonflikter. Noen strever med å kommunisere med foreldre som er «for mye» til stede,

og andre med foreldre som er for lite til stede. Flere opplever sanksjoner som utstøtelse. De har ofte høyt fravær og karakterfall. Rådgiverne møter også gutter som sliter hjemme og blir omtalt som bråkmakere på skolen, men som allikevel ikke blir sett og hørt av foreldre, lærere og skolestab. Guttene forteller, i likhet med jentene, om et dobbeltliv hvor de lever på én måte i hjemmet, og en annen måte på skolen og i møte med storsamfunnet. Rådgiverne beskriver guttenes følelser som frustrasjon, sinne, frykt, skam og bekymring. De rapporterer om symptomer som søvnløshet, depresjon, angst, mareritt, selvmordstanker og konsentrasjonsvansker. De forteller at guttene som oppsøker dem, er redde, sinte og forvirret.

Integreringsrådgivere ved utenriksstasjoner har jobbet med saker der gutter er etterlatt i utlandet mot sin vilje. Også Kompetanseteamet har mottatt mange henvendelser om saker som gjelder gutter etterlatt i utlandet, og antallet er økende. Dette er en problematikk der gutter ser ut til å være utsatt på litt andre måter og i større grad enn jenter. Ingen av disse sakene er like, men viser på forskjellig vis at gutter også kan være utsatt for streng disiplinering og kontroll, ved for eksempel å bli sendt til opprinnelseslandet for skolegang. I noen tilfeller fordi foreldrene opplever at barnet deres har blitt «for norsk», og at de ønsker å styrke dets tilknytning til familie og røttene i utlandet. Dette kan skje uten at det foreligger elementer av kontroll. Kanskje ser foreldrene at sønnen sliter på mange fronter, og vurderer skolegang i utlandet som positivt for både faglig og sosial utvikling. Det kan også være et forsøk på å disiplinere en ungdom i opprør. Mange av Kompetanseteamets etterlattsaker handler om gutter med rusproblemer. Andre igjen kan bli sendt ut av Norge som en form for ekstrem kontroll, der inngåelse av ekteskap under tvang med en ung kvinne i utlandet kan være den ytterste konsekvens.

1 Mer informasjon om bokollektivet se: www.bokollektivet.no

Gutter kan ha forskjellige roller

En nærmere kartlegging av erfaringer fra arbeidet med gutter, både med enkeltsaker og forebyggende tiltak som samtalegrupper for gutter, avdekket at gutter kan inneha flere ulike og konfliktfylte roller samtidig. De kan selv være utsatt for tvangsekteskap, og de kan ha fått i oppgave å overvåke, kontrollere eller «beskytte» søstre. Noen forteller at de også opplever at deres kjærester blir passet på av sine brødre igjen, og at dette er frustrerende. Minoritetsrådgiverne rapporterer også om gutter som kontrollerer kjærestene sine, og blant annet truer seg til sex. Hvis hun ikke føyer dem, vil de avsløre forholdet til familien hennes.

Kontroll og «beskyttelse» av jenter kan skje i form av at guttene holder et nært øye med hva de gjør, og hvem de er sammen med. Kontrollen kan også ta mer ekstreme former og gi seg uttrykk i overgrep, det vil si fysisk og psykisk vold, inklusive trusler og ryktespredning. Å sette ut rykter om at en jente er løssluppen, kan være en effektiv kontrollmekanisme for å stoppe uønsket adferd, da slike rykter kan ramme hardt. Noen ganger skjer kontroll og overgrep på eget initiativ, andre ganger er guttene under press fra familien til å fylle en slik rolle som «beskytter», vokter og/eller overgriper. Noen ganger er de under et krysspress; samtidig som det er forventet at de skal passe på søstre, kan gutter selv være utsatt for ekstrem kontroll og press om ekteskap av sine fedre eller andre familiemedlemmer. Dette kan føre til store generasjons- og kulturkonflikter innad i familien, mellom far, som er bærer av verdier fra sin oppvekst og opprinnelsesland, og sønn, som kanskje er oppvokst i Norge og har tatt opp i seg også norske verdier. Slegt utenfor Norge kan også ha stor innflytelse og legge press på både unge menn og fedrene deres om å oppfylle forventede mannsroller.

Under oppveksten har mange gutter et større spillerom enn jenter. De kan ha kjærester og engasjere seg i fritidsaktiviteter og venner. Samtidig forteller noen gutter om like strenge forhold

som jentene, der foreldre ikke tillater deltakelse i sportslige og sosiale aktiviteter som hindrer faglig og religiøs utvikling. Bildet er komplekst og mangfoldig. At gutter ofte oppfattes som friere, kan gjøre det vanskeligere for lærere og andre å se og hjelpe gutter som selv er under kontroll og tvang, og som vil ut av rollene som overvåker, ryktespreder og overgriper. Artikkelen «*Hvordan se og hjelpe gutter?*» beskriver noen innfallsvinkler for å nå gutter.

Samtalegrupper for gutter

Flere minoritetsrådgivere har jobbet med samtalegrupper for gutter og opplevd dette som en effektiv måte å få dem i tale på. I denne formen har det vist seg lettere å opprette kontakt og kommunikasjon om tabubelagte og vanskelige temaer. Flere forskjellige metoder for samtalegrupper ble utprøvd. For eksempel har antall og alder på deltakerne variert mellom gruppene. Det har også teoretisk grunnlag og form. Felles for gruppene er imidlertid at man har tatt opp sentrale temaer og fått til en refleksjons- og modningsprosess blant deltakerne. Relasjon og tillit er også blitt bygget slik at guttene har hatt lettere for å åpne seg for hverandre og rådgiverne om sine problemer. Artikkelen *Guttegrupper – svar på et behov* beskriver noen av erfaringene fra disse prosjektene.

Behov for mer kunnskap

Arbeidet med gutter avdekket et behov for ytterligere kunnskap. IMDi bestilte et forsknings- og utviklingsprosjekt (FoU) som gikk mer i dybden av hvordan gutter kan være berørt. Institutt for samfunnsforskning (ISF) fikk oppdraget, som resulterte i rapporten *Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll* (Bredal 2011), som baserer seg på intervjuer med 29 unge menn, og to kvinner, i alderen 17–30 år. Rapporten viser blant annet at tvangsekteskap som tema er særlig dårlig egnet til å synliggjøre gutters situasjon og å få gutter i tale. Dette fordi begrepet allerede er så sterkt knyttet

til jenters situasjon, og gutter kan oppleve det som truende å bli assosiert med et jenteproblem. For å nå frem til gutter og unge menn anbefaler Bredal at man i stedet for å snakke om tvangsekteskap setter konflikter med foreldre og andre familiemedlemmer som tema på dagsordenen. Dette harmonerer med funn fra det forebyggen- de arbeidet med jenter og foreldre – at å sette søkelyset på allmennmenneskelige temaer senker terskelen for å delta i en diskusjon, og kan være en vei inn for å ta opp mer spesifikke tema som tvangsekteskap etter hvert. Det kan være mange typer konflikter som gutter står i, og som de ønsker å snakke om. For eksempel knyttet til utdanningsvalg, streng oppdragelse, tillit og autoritet, uønskede opphold i utlandet, vold i familien, ansvar og økonomi. Artikkelen *Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll* gjør nærmere rede for funnene i denne studien.

Særlig sårbare grupper

Når vi har valgt å vie en del av rapporten til temaet «ikke bare jenter» – er det ikke bare på grunn av at gutter også i stor grad er berørt. Arbeidet ved skoler og utenriksstasjoner har også tydeliggjort at det er noen grupper som er spesielt sårbare. Dette gjelder for eksempel mennesker med legning som bifil, lesbisk, homofil og transperson. Av kulturelle eller religiøse årsaker kan

noen oppleve seg spesielt fortvilet, truet og trakkassert, og i mange tilfeller tvunget til å fornekte sider av seg selv. Særlige problemstillinger for disse ungdommene løstes frem gjennom artikkelen *Skeiv verden – et tilbud for homofile som frykter tvangsekteskap*. Innholdet i denne artikkelen er basert på Skeiv verdens prosjektarbeid, som IMDi har støttet i perioden.

En annen utsatt gruppe har vist seg å være personer med psykisk utviklingshemning. Både minoritetsrådgivere og Kompetanseteamet har rapportert om saker der den utsatte har vært utviklingshemmet. Som med temaet homofili og tvangsekteskap er det for tidlig å konkludere med at mennesker med utviklingshemninger er mer utsatt for å giftes bort mot sin vilje enn andre. Men erfaring viser at noen foreldre finner løsninger for sitt funksjonshemmede barn innenfor eget nettverk. Spørsmålet om man skal være ekstra på vakt overfor denne problemstillingen, må derfor reises og utredes videre. Tematikken presenteres i artikkelen *Psykisk utviklingshemmede – en særlig sårbar gruppe*.

Referanser

Bredal, Anja. (2011:4) *Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning (ISF).

Hvordan kan vi se og hjelpe gutter?

«For å få guttene i tale må skolen og andre signalisere at det er rom for å snakke om det som gutter faktisk er opptatt av.»

Tvangsekteskap var lenge omtalt som et problem som angår jenter/kvinner. I likhet med andre instanser har IMDi erfart at gutter også kan være berørt. De kan selv være utsatt for æresrelatert vold, de kan være med på å utsette andre for slike problemer, eller de kan være under et krysspress der de befinner seg i begge situasjoner samtidig.

Tvangsekteskap er et begrep som gutter i liten grad identifiserer seg med. Det assosieres i stor grad med jenter, og virker for snevert til å fange bredden i den problematikk som guttene opplever. For å få guttene i tale må skolen og andre signalisere at det er rom for å snakke om det som gutter faktisk er opptatt av, som press når det gjelder utdanningsvalg, foreldres angst for rus og kriminalitet, å bli «for norske», å ta ansvar i familien, deriblant kontroll over søstre og andre kvinner.

IMDis erfaring er at guttenes hjemmesituasjon er noe som lærere eller andre må spørre aktivt om i forbindelse med utviklingssamtale/elevsamtale eller lignende, fordi guttene nødig snakker om dette av seg selv. Helst bør det i tillegg finnes andre fora og aktiviteter på skolen der gutter kan uttrykke seg, som for eksempel filmprosjekter, guttegrupper og lignende. Å snakke og reflektere rundt temaer som likestilling, rykter og ryktespredning, retten til å ta egne valg med mer har vist seg å være noe gutter responderer positivt på. Ofte bidrar det til større selvinnsikt og styrker den enkelte når de ønsker å gjøre noe med forholdet til foreldre og familie.

Antall guttesaker og erfaringer med guttegrupper i prosjektperioden viser at minoritetsrådgivernes måter å jobbe på treffer et behov også hos guttene. Disse måtene å jobbe på skal vi presentere i det som følger. Vi skal dele våre erfaringer med enkeltsaker som gjelder gutter, hvilke problemer disse sakene rommer, hvordan vi kan «se» guttene, og hvordan det går an å legge til rette for at gutter kan bli mer bevisste sin egen situasjon og komme ut med sine historier.

Gutter ber om råd og hjelp

Av minoritets- og integreringsrådgivernes saker er én av fem utsatte gutter – de utgjør i snitt en andel på 20 % av alle sakene. Kompetanseteamet har noen færre guttesaker; de utgjør i snitt en andel på 15 % i prosjektperioden.

Dette er en betydelig andel guttesaker, og vitner om at unge menn som har problemer i familien, både trenger og ønsker å snakke om det. At minoritetsrådgiverne har mottatt flere guttesaker enn Kompetanseteamet, kan ha sammenheng med deres plassering i skolen. Ved å være synlige og tilgjengelige der ungdommene oppholder seg, kan terskelen for å ta kontakt oppleves som lavere.

Gutter venter lenger

«Hvis jeg begynner å snakke, mister jeg kanskje kontrollen. Kanskje vil den jeg forteller til, melde foreldrene mine til politiet. Det blir mer enn jeg ønsker. Eller de skjønner ikke hva jeg snakker om, og reagerer ikke, for de vet ikke hvordan vi tenker i min familie.» (En ung gutt, om hvorfor han nølte med å be om hjelp.)

Selv om guttene også tar kontakt, er minoritetsrådgiverne opptatt av at man ofte når dem for sent. De man fanger opp, har gjerne blitt utsatt for psykisk og fysisk vold over mange år. At de venter med å be om hjelp, kan henge sammen med at de er oppdratt til å holde familiens problemer skjult: At andre får vite hva som skjer, vil skade familiens anseelse. Mange gir uttrykk for at de føler seg illojale og skamfulle over å fortelle om vanskelige familieforhold.

Samtidig er gutter i en litt annen situasjon enn sine søstre. Som nevnt innledningsvis kan de ha flere roller og oppleve et krysspress som kan bidra til at de nøler mer med å be om hjelp enn det jenter gjør. Mange utsetter det å be om hjelp fordi de er usikre på hva de vil.

Gutter kan ha flere roller

Flere minoritetsrådgivere har fortalt om jenter som har brødre som har vært på «deres lag»

FAREN BRØT KONTAKTEN: Da «Mahmoud» (22) nektet å gifte seg med en kusine, brøt faren og hans familie all kontakt med ham.

14
68

► i massevis, både for kusinen og familien. Lovnaden om bryllup snudde opp ned på alt. Alle som hadde vært sinte, ble glade igjen. Familien var stolte av ham. Faren ga ham en lang klem.

- Jeg kommer aldri til å glemme den klemmen. Lukten av trygghet, alt jeg hadde savnet. Det var så godt. Men prisen, det var mitt eget liv.

VÅGER IKKE STÅ FREM. A-magasinet har vært i kontakt med flere gutter og menn i Norge som er blitt forsøkt tvunget inn i ekteskap de ikke ønsker. Ingen av dem kan stå frem med fullt navn, men flere vil gjerne dele sin historie. 22 år gamle «Mahmoud» forteller at han har mistet all kontakt med farens side av familien etter at han nektet å gifte seg med en kusine. Til tross for at han jevnlig forsøker å ringe, er det tre og et halvt år siden han sist hadde kontakt med faren. I tillegg tvang faren Mahmouds mor-

Jeg kan ikke gifte meg med henne. Hva slags liv hadde det blitt?

«Mahmoud»

mor og tante til å flytte ut av huset de bodde i i hjemlandet. Faren ga klart inntrykk av at det ikke hadde skjedd hvis Mahmoud hadde gitt etter og giftet seg.

- I perioder har jeg ikke sovet i det hele tatt. Jeg savner faren min veldig. Og jeg skjønner at dette er en stor skam for ham. Men jeg kan ikke gå med på alternativet, jeg kan ikke gifte meg med henne. Hva slags liv hadde det blitt? Mahmoud ser oppgitt ut. Som så mange andre gutter ønsket han i utgangspunktet ikke kontakt med hjelpeapparatet.

- Nei, jeg ville helst ikke snakke med noen. Det er flaut, jeg skammer meg over å ha et sånt problem. Tvangsekteskap er en jenteting. Jeg er mann. Jeg vil helst løse problemet selv, forklarer han. I dag får han likevel støtte fra en minoritetsrådgiver på sin gamle skole, etter at en lærer slo alarm.

PSYKISK VOLD. - Gutter som presses inn i tvangsekteskap, kan være eldre, helt opp til 30 år. Likevel er mange sjanseløse mot det enorme psykiske presset de blir utsatt for, sier Anne Stifjeld, prosjektleder ved Røde Kors' hjelpetelefon om tvangsekteskap og kjønnslemlestelse. Hun har hjulpet flere norske gutter med å få oppløst eller annullert tvangsekteskap. Flere av dem har i ettertid måttet bo på kritesenter.

- Når en jente presses inn i et tvangsekteskap, skjer det ofte ved hjelp av trusler om fysisk og psykisk vold. I guttenes tilfelle handler det mer om psykisk vold. Om en mor sier at hun vil ta livet av seg om han ikke gifter seg, er det vanskelig å si nei. Hvis slektninger blir syke, skylder de på gutten. «Det er din skyld at jeg fikk hjerteinfarkt,» kan de si. Et slikt press er det umulig å stå imot, forklarer Stifjeld. I likhet med alle de andre ekspertene A-magasinet har vært i ►

når de har vært i konflikt med foreldrene på grunn av problemer knyttet til kontroll og ære. For eksempel har brødre aktivt hjulpet søstre til å holde ting skjult for foreldrene, eller fungert som «endringsagenter» i egen familie.

I de fleste sakene IMDis rådgivere har hatt, der det har kommet frem at brødre eller kjærester har spilt en rolle, har dette ikke vært som støttespillere, men som kontrollører eller også overgripere. De har vaktet sine søstre slik at de oppfører seg i tråd med familiens æresnorm. Denne rollen har i praksis betydning at brødre følger med på om deres søstre snakker med gutter, eller har kjærester. De har et særlig ansvar for å beskytte og bevare søstrens, og dermed hele familiens, rykte, og må vise at de har kontroll over henne. Som kontrollører kan guttene få i oppgave å melde tilbake til familien, som kan reagere med ulike former for sanksjoner og straff overfor datteren. I noen tilfeller vil guttene også være de som utfører straffen, som kan variere fra innstramninger i telefonbruk og fritidsaktiviteter, fysisk og psykisk vold som slag, spark og/eller trusler om dette.

Noen gutter vil mer eller mindre frivillig ta denne rollen fordi de er oppdratt til og har akseptert at det må være slik. De kan selv ha et ønske om å påse at familiens ære blir bevart. Andre blir pålagt en slik rolle, og blir selv utsatt for press og represalier om de ikke utfører denne oppgaven. Samtidig kan det foreligge et sterkt press om å føye foreldrene når det gjelder valg av ektefelle. Begge deler, det selv å bli presset/tvunget inn i ekteskap og det å bli presset tvunget til å kontrollere søstre og andre, kan være smertefullt, skadelig og svært vanskelig å forholde seg til for guttene dette gjelder.

Valget om å trosse foreldrene handler om deres identitet som ung mann og sønn. De er revet mellom familiens tradisjonelle mannsideal og majoritetssamfunnets ideer om likestilling mel-

lom mann og kvinne. I tillegg står gutter ofte i et krysspress mellom foreldrenes forventninger om innordning og majoritetssamfunnets verdier om retten til å ta egne valg. Flere unge menn som har kontaktet minoritetsrådgiverne, tynges av foreldrenes forventninger til dem som sønner. De vil leve et liv mer etter egne ønsker og verdier. Samtidig er det mange som nøler fordi prisen kan bli høy. Status quo er trygt og gir dem en privilegert posisjon i familien. Setter de seg derimot opp mot forventningene til innordning, mister de dette.

Mange vet ikke «hvem de er, og hva de vil». De kan bli handlingslammet og mangle språk for det de opplever. Å gå til rådgiver eller lærer for å snakke er da lite aktuelt. Det er derfor viktig å fange opp disse guttene på andre måter, og se tegnene på at de ikke har det bra.

Gutter er utsatt på andre måter og kan reagere annerledes enn jenter

Minoritetsrådgivernes samtaler med gutter har gitt oss innblikk i hva de strever med, og hvordan de kan reagere, hvordan vi kan se dem, og hvordan vi kan hjelpe dem.

Stort ansvar og mye press

I patriarkalske og kollektivistisk orienterte familier hviler mannens anseelse i stor grad på hans forsørgerevne og hans evne til å «beskytte» egne døtres ærbarhet. Når fedre blir gamle eller av andre grunner ikke er i stand til å ivareta disse oppgavene, forventer far at eldste sønn skal overta, helt eller delvis, avhengig av sønnens alder og muligheter.

Vi har sett at gutter som kommer fra familier der far ikke er i jobb, kan få et stort ansvar i familien ved å måtte bidra økonomisk, og på andre måter overta oppgaver som foreldrene ikke mestrer. Noen ganger forventes det av ham at han også «passer på» sine søstre. Økonomisk ansvar og ansvar for søstres ærbarhet kan være vevet i hverandre. Disse guttene kan oppleve at presset er

stort og tyngende. Mange gutter forteller at de kommer til kort på alle områder, for det totale ansvaret de må bære er for stort. De klarer ikke skolen fordi de jobber for mye og har et stort ansvar hjemme, som kan inkludere oppgaver som går på tvers av deres egne verdier og vilje.

Noen av disse guttene ønsker å flytte for seg selv, og oppsøker rådgiver for å høre om hvilke muligheter som finnes, om det er mulig å få noen form for offentlig støtte, om mulighetene for lån og stipend i Statens lånekasse med videre. I slike saker har flere minoritetsrådgivere stilt guttene spørsmål rundt årsakene til at de vil flytte for seg selv. I noen tilfeller har det vist seg at guttene har hatt problemer knyttet til æresrelatert vold. Å hjelpe til med praktiske spørsmål knyttet til det å skaffe seg jobb, har på samme måte vist seg å være en vei inn for å avdekke underliggende problemer som guttene sliter med.

Press når det gjelder karakterer og utdanningsvalg

I noen tilfeller har fedrene hatt høye stillinger, god økonomi og anseelse i sitt opprinnelsesland før de reiste til Norge eller flyktet. De kan ha opplevd en omvendt klassereise, fra toppen mot bunnen, fra en økonomisk og sosialt velfungerende tilværelse til et liv uten jobb, i fattigdom i Norge. Noen av disse fedrene ønsker å kompensere for familiens statustap gjennom sine sønner og døtre. Det blir viktig at barna presterer på skolen og på andre måter. Å snakke om utdanningsvalg kan være en vei inn til historier om press og kontroll på andre områder.

Vold og trusler

Kompetanseteamet og minoritetsrådgiverne har sett at mange gutter utsettes for vold av sine fedre, og at familiens situasjon totalt sett kan være svært utfordrende med svak økonomi, trangboddhet og en vanskelig livssituasjon. Minoritetsrådgivere ved flere skoler har samarbeidet med skolehelsetjenesten, og vært med på tiltak innenfor rammen av «Psykisk helse i skolen».² Psykiske lidelser er ofte forbundet med skam. Det kan være en lettelse for utsatte gutter å høre om dette temaet, fordi det kan lette opplevelsen av at det er deres skyld at mamma eller pappa ikke har det bra. De får også informasjon om hvor de kan henvende seg hvis de har flere spørsmål eller trenger råd/hjelp.

Noen gutter sier fra ved å bråke eller lage trøbbel på skolen

På samme måte som jenter kan gutter reagere på vanskelige forhold hjemme ved å bli stille og innadvendte. Noen blir deprimerte. Sammenliknet med jenter erfarer minoritetsrådgiverne at gutter har en større tilbøyelighet til å reagere stikk motsatt, med høyt fravær, bråk og trøbbel på skolen. Det er viktig at lærere og andre er seg bevissthet at denne type atferd kan være et «hypersynlig» uttrykk for noe som er usynlig, nemlig problemene i familien. Vanskelige forhold hjemme kan komme til uttrykk ved vanskelig oppførsel på skolen. Det kan være guttenes måte å si ifra på.

2 www.psykiskhelseiskolen.no

Etterlatt i utlandet

■ ■ CASE Brødre etterlatt mot sin vilje

En lærer tar kontakt med minoritetsrådgiver og forteller at en elev ikke er tilbake etter permisjon til utenlandsreise. Minoritetsrådgiver ringer hjem til eleven, men får ikke svar.

Samme dag tar elevens onkel kontakt og forteller at gutten og broren er etterlatt i opprinnelseslandet fordi far synes de har blitt for norske. Minoritetsrådgiver får telefonnummeret og ringer til eleven. Han bekrefter historien, og at de er etterlatt mot sin vilje. De ønsker å reise tilbake til Norge for å få en utdanning. De er begge norske statsborgere.

MR kontakter rådgiver ved brorens skole. Dette er en grunnskole. Ifølge opplæringsloven er det forbudt å holde en grunnskoleelev borte fra skolen. Det besluttes at begge skolene skal politianmelde far.

Saken drøftes anonymt med barnevernet. Siden begge guttene er mindreårige, sendes det så bekymringsmelding. Barnevernet svarer at de kan gjøre lite så lenge guttene er utenfor Norge. De registrerer saken og vil aktivisere den hvis guttene kommer tilbake. NAV orienteres slik at barnetrygden stoppes.

Integreringsrådgiver ved ambassaden i landet guttene oppholder seg i, kontaktes, og vil at brødrene skal komme dit for å fortelle sin historie. Guttene får til det, med hjelp av slektninger. Ambassaden ønsker å hjelpe dem tilbake til Norge, men kan ikke utstede pass uten fars underskrift. Far er i Norge, og det er det lokale politiet som må finne far. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap kobles inn for å bistå ambassaden i arbeidet.

Tiden går. Minoritetsrådgiver har hver dag besøk av bekymrede klassekamerater som lurer på hvorfor det tar så lang tid å hjelpe gutten og broren tilbake. De har telefon- og nettkontakt med ham, og forteller at det er fare for hevnaaksjoner fra slektninger.

Far tar kontakt med skolen for å skrive ut sønnen, fordi han har flyttet til utlandet. Skolen skriver et brev til far som forklarer at siden gutten er over 15 år, sier loven at han må skrive seg ut selv. Minoritetsrådgiver snakker med gutten og sikrer han den skoleplassen han ønsker.

Politiet får til slutt kontakt med far, men han møter ikke til avtalen. Politiet skriver en bekrefteelse til ambassaden om at de uten hell har forsøkt å få tak i far, og at det derfor kan utstedes pass uten fars samtykke. Brødrene vender tilbake til Norge etter fem måneder i utlandet. De blir etter hvert tatt hånd om av barnevernet. I dag er de elever ved hver sin videregående skole i Oslo.

Etter denne saken er det innført rutiner ved skolen i forbindelse med permisjonssøknader:

- ▶ *Elevene skal alltid snakke med en rådgiver før permisjonen innvilges, for å prøve å avdekke en eventuell bekymring hos eleven i forbindelse med reisen.*
- ▶ *Hvis eleven er bekymret, men likevel reiser, brukes skjema for avtale om videre oppfølging. ■ ■*

Bråkete og udisiplinerte gutter som sliter på skolen og andre områder, blir i noen tilfeller sendt til utlandet. Minoritets- og integreringsrådgivere har også hatt saker der foreldre har etterlatt sine barn hos slektninger i utlandet på grunn av rusproblemer, vold og kriminalitet. Flere av sakene om gutter som er etterlatt i utlandet, handler også om foreldre som er misfornøyde med norsk skole og ulike sider ved det norske samfunnet. Mange vil at barna skal lære mer om islam og/eller lære om foreldrenes kultur og verdier. Dette kan være helt legitime grunner, og når barna er under 15 år, opp til foreldrene å bestemme. Noen ganger kan utenlandsopphold også romme en plan om ekteskap som kan gå på tvers av det gutten ønsker.

En utenlandsreise, særlig når det gjelder lengre opphold og søknad om permisjon, bør utløse en rutine ved skolen som går ut på at man snakker med eleven om reisen, og hva han tenker. Slik kan man fange opp de som ikke vil reise, og/eller er engstelige for hva som skal skje. Hvilke spørsmål som bør stilles til eleven, og hvilken informasjon som bør gis, er å finne i *Rutiner for skolens arbeid mot tvangsekteskap*.³ Disse rutinene kan bidra til å fange opp unge som står i fare for å bli etterlatt i utlandet, og/eller tvangsgiftet, før de reiser. Muligheten for å bistå de unge er da fortsatt til stede. Når de er i utlandet, er det lite norske myndigheter kan gjøre. Ved fare for at en ungdom blir etterlatt eller tvangsgiftet, bør unge advares mot å reise.

Behov for tilbud der gutter kan uttrykke seg og bevisstgjøres

Økningen i antall guttesaker vitner om at minoritetsrådgiverne har fungert som et lavterskel samtaletilbud som også gutter har benyttet. Tilstedeværelse på skolen gir en fysisk nærhet som gjør det enkelt å snakke, ikke bare når guttene kommer på kontoret, men også ellers, i gangene, i kantinen, i skolegården osv. Det går an å bli

³ www.imdi.no

kjent med minoritetsrådgiver før man går til det skrittet å snakke om forholdene hjemme.

Minoritetsrådgiverne har satset mye på å være tilgjengelige og åpne for å snakke om det elevene er opptatte av, ikke bare tvangsekteskap. Mange har jobbet bredt og vært åpne for at elever skal kunne ta kontakt nærmest uansett hva de har hatt på hjertet. Samme signal har blitt gitt til lærere og andre ansatte. Minoritetsrådgiverne har villet stille seg åpne og til disposisjon både for de ansatte og for elevene. Dette har bidratt til at elever har blitt henvist, eller selv har tatt kontakt.

Erfaringen er at de fleste ikke snakker om problemer hjemme i første samtale. Mange henvender seg først med spørsmål om praktiske forhold knyttet til for eksempel utdanningsvalg, bostøtte, lån og stipend. For noen elever har dette vært en omvei frem til deres «egentlige» problemer. Mange er ambivalente og trenger tid for å etablere tillit til den de skal åpne seg for.

Tid, tilgjengelighet og signaler om at eleven er velkommen tilbake for flere samtaler, blir sett på

som viktig i en slik modningsprosess der guttene vurderer å snakke, men er i tvil. Vi har også sett at det å være aktiv i samtalen med disse ungdommene kan virke stimulerende på deres evne og vilje til å snakke om problemer hjemme. Spørsmål og oppfølgingsspørsmål til det guttene forteller, kan være viktig i så måte.

En praksis om å vente til guttene selv forteller om sine problemer, kan i mange tilfeller innebære at problemene får utvikle seg. Situasjonen kan da bli svært alvorlig. Det er derfor viktig at skoleansatte og andre ikke forholder seg passive frem til guttene selv setter ord på sine problemer, men aktivt skaper arenaer som gir dem mulighet til å formidle at de har det vanskelig. Vi har også erfart at samtalegrupper og andre aktiviteter kan være positive for å bevisstgjøre guttene på deres egen situasjon og styrke deres kunnskaper. For mange har deltakelse i slike aktiviteter fungert som et viktig springbrett til å be om råd og hjelp. I neste artikkel skal vi se nærmere på erfaringer fra samtalegrupper for gutter.

Guttegrupper – svar på et behov

«Ut over tilbudet om individuelle samtaler er det behov for tilbud der tanker og følelser kan få et språk, og der rammen fremstår som ufarlig.»

ta kontakt med minoritetsrådgiver eller andre for å snakke om egne foreldre og problemer i familien kan være vanskelig for elevene. Dette gjelder gutter i enda større grad enn jenter.

Minoritetsrådgiverne forteller at gutter kan være ambivalente, og mange er lite bevisst sin egen situasjon, hva som er vanskelig, og hvordan det går an å takle utfordringer. Det kan gi seg uttrykk i utagerende atferd, bråk på skolen, fravær og dårlige karakterer.

Tvangsekteskap som begrep har vist seg å være særlig dårlig egnet til å synliggjøre gutters situasjon og å få dem i tale. Dette tror vi har sammenheng med at begrepet er så sterkt knyttet til jenters situasjon, og sees på som et «jenteproblem».

For å nå frem til gutter og unge menn er det viktig å finne egnede innfallsvinkler og skape arenaer der gutter er komfortable med å snakke om sine utfordringer. Ut over tilbudet om individuelle samtaler er det behov for tilbud der tanker og følelser kan få et språk, og der rammen fremstår som ufarlig. Samtalegrupper for gutter er svar på et slikt behov.

Målgruppe og rekruttering

For de fleste av minoritetsrådgiverne har det ikke vært noen særskilte kriterier for valg av deltakere til samtalegrupper. Utgangspunktet har vært at gutter har gitt uttrykk for at de strever, har et behov for å snakke, men trenger en egnet ramme.

Noen minoritetsrådgivere har fortalt at de vil etablere en guttegruppe, til lærerne, rådgiverne og helsesøster på skolen, som på sin side har foreslått elever de tror kan ha godt av et slikt tilbud. Fravær og konsentrasjonsproblemer har ofte vært lagt til grunn. Ved en av skolene var det gutter som gjorde seg bemerket med dårlig atferd og trakassering av jenter, som ble rekruttert til gruppa.

Guttegruppene har i noen tilfeller vært åpne for alle gutter på skolen, og flere kanaler for rekruttering har vært benyttet. Noen har hatt omtale om guttegruppetilbudet på skolens intranett, på skolens informasjonsskjermer og oppslagstavler. Informasjon om tilbudet er gitt ved besøk i klassene og ved utdeling av «flyers». Det har vært informasjonsstand, informasjonsmøter og rekruttering gjennom uformelle samtaler med gutter i gangene og i kantinen.

Flere minoritetsrådgivere har hatt god erfaring med at de selv rekrutterer én eller to gutter som på sin side rekrutterer flere deltakere til samtalegruppa blant sine venner. At en kamerat og jevnaldrende ser positivt på samtalegruppa, kan motivere flere til å delta enn hvis minoritetsrådgiver selv skal «selge inn» tilbudet. Minoritetsrådgiver uttrykker seg slik:

Det var ikke vanskelig å rekruttere. Jeg kjente guttene godt fra før, og siden de også hentet inn folk, var de med på å bygge opp motivasjonen. Elevene får skrive av sitt fravær med fremmøte i gruppa. Det vil si at de får strøket to fraværstimer mot at de møter i gruppa.

Matsservering, for eksempel pizza, og avvikling av møtene i skolens midttide blir også holdt frem som viktig for at guttene har villet være med: Da trenger de ikke å bruke av sin fritid, det går ikke på bekostning av andre timer og fag, og de får attpåtil servert god mat. Behovet de har for å snakke, kan være noe guttene selv er mindre opptatt av, men som de kan bli klar over i kraft av å være med i gruppa.

Noen minoritetsrådgivere har vært åpne for å ta inn nye underveis, og guttene hadde noen ganger med seg gjester. Dette fungerte helt ok så lenge de andre syntes det var greit. Det var tydelig at de hadde snakket om guttegruppa til venner, noe som er positivt fordi det betyr at det er noe de er stolte av.

Guttegruppene har som oftest bestått av 5–10 gutter i 16–19-årsalderen, som har møttes én gang i uka. De fleste av gruppene har gutter med ulik nasjonal bakgrunn. I en av gruppene hadde alle guttene bakgrunn fra Pakistan.

” *Når man skal ta opp sensitive temaer knyttet til ære, kan det være lurt å bruke noen som man vet gruppemedlemmene identifiserer seg med. Det er viktig å huske på at den man eventuelt bruker i en sånn situasjon, er komfortabel med en slik rolle ...*

Delegerer ansvar

Flere minoritetsrådgivere som har hatt guttegrupper, mener det er sentralt at elevene får ansvar og medbestemmelse i samtalegrupper. Det er eksempler på at guttene er blitt gitt ansvar for å skrive referat, lede møtet, skrive opp hovedpunkter på tavla og lignende.

Deltakerne i samtalegruppene, guttene selv, kan med fordel brukes som en ressurs inn i gruppa. En av minoritetsrådgiverne forteller følgende:

Bli enige om temaer

Flere minoritetsrådgivere har hatt god erfaring med å la guttene være med på å bestemme hvilke tema gruppa skulle ta opp til samtale/diskusjon. Dette kan bidra til at temaene oppleves som

interessante og relevante for deltakerne, og det kan skape et større engasjement. Noen mener guttenes involvering i valg av tema skaper et eierforhold til gruppa, som kan ha en positiv effekt på deltakelse.

Ved å åpne for guttenes egne ønsker har det kommet frem at de har ønsket å snakke om politikk i hjemlandet, om seksualitet, om konflikter de har vært med i, eller som de kjenner noen som har deltatt i. En av minoritetsrådgiverne har ved hvert møte først spurt guttene om det er noe de ønsker å snakke om, noe de har opplevd. Om de ikke har noe, så har hun presentert sitt tema.

En annen måte å hente inn guttenes ønsker på har vært gjennom brainstorming første gang gruppa hadde møte. Guttenes forslag til temaer ble skrevet ned på lapper, samlet inn og skrevet opp på flip-over. Dette ble lagt til grunn når planen ble lagt for hvilke temaer som skulle opp på de ulike datoene for når gutta senere skulle samles.

Flere minoritetsrådgivere har aktivt og bevisst styrt unna begrepet «tvangsekteskap», fordi det er lite gjenkjennelig hos mange, og kan skape motforestillinger. Flere har gitt uttrykk for at denne problematikken «ikke angår meg». Minoritetsrådgivere som har hatt guttegrupper, har erfart at fokus på holdninger til kjønn, likestilling, mangfold, respekt og toleranse, medbestemmelsesrett, generasjonskonflikt, kulturkonflikt med videre har gjort det lettere å bevege seg inn på tvangsekteskapsproblemet.

Metoder som er blitt benyttet

I en gruppe oppstår det ofte en dynamikk der noen dominerer og andre blir stille. Det kan oppstå spenninger og hemninger. Motsetninger kan oppstå om temaene som diskuteres. Temperaturen kan bli høy, særlig når guttenes verdier og følelser er berørt. Mange vil ha behov for å fremstå på bestemte måter overfor de andre i gruppa når meninger om sensitive temaer skal komme til uttrykk. Hvordan møteleder håndterer slike ting, kan være avgjørende for hvor godt samtalegruppa fungerer.

Det varierer mellom minoritetsrådgiverne hva slags ledelse de har valgt, og hvordan de har styrt sine grupper. Evnen til å håndtere uenighet mellom guttene i diskusjonene har vært en viktig forutsetning for å lykkes. En av minoritetsrådgiverne mener at det er viktig at guttene opplever at det er rom for å være åpne og vise litt av seg selv uten å bli vurdert eller dømt for hva de måtte mene. Flere har valgt en uformell stil uten ordstyring og med vekt på en fri og avslappet atmosfære. Noen har startet med løs prat og mat før de har gått løs på dagens tema. En av minoritetsrådgiverne har ledet sin guttegruppe med litt strammere tøyler, og hadde god erfaring med å innføre «spilleregler» for sin gruppe sammen med guttene før oppstart. Slik var det klart for alle hvordan man skulle oppføre seg for at alle skulle føle seg hørt og respektert. De ble enig om følgende:

- ▶ at man ikke bråker
- ▶ at alle er presise
- ▶ at man ikke avbryter hverandre
- ▶ at man har regler for gruppa
- ▶ at man forplikter seg til å delta
- ▶ at man kan snakke åpent, og ikke er redd for å si hva man mener i gruppa
- ▶ at man respekterer hverandre

For å få frem meninger og en god diskusjon har minoritetsrådgiverne i noen tilfeller benyttet

bestemte metoder. Særlig to bøker med en rekke metoder og øvelser har vært brukt. Det gjelder bøkene *Bygg broer, ikke murer* (Djuliman og Hjort, 2007) og *I hederns skugga* (Baladiz, 2009). Flere har latt seg inspirere av prosjektet Sharaf Hjältar⁴ ved Fryshuset i Sverige. Sisterhood-metodikk⁵ kan brukes for guttegrupper også. Andre metoder som minoritetsrådgiverne har benyttet, er «Jentesnakkmetoden»⁶ og resilience-metodikk med bakgrunn i «Styrk Sterke Sider»⁷. Innlegg holdt av personer med anseelse og respekt blant guttene, og personer som de kan identifisere seg med, har vært benyttet i gruppene.

Kognitiv Atferdsmestring i Praksis (KAMP) er en arbeidsmetodikk og et påvirkningsprogram som Ungdom mot Vold har utviklet og anvendt i forbindelse med et prosjekt som er støttet av IMDi, og som retter seg mot unge gutter med minoritetsbakgrunn i Oslo og Akershus. De har drevet guttegrupper med utgangspunkt i programmets metode, og rapporterer om gode resultater.⁸

Ungdom mot Vold har vært opptatt av å «treffe» guttene med et språk og en form som appellerer. De har hatt god erfaring med dialog i form av refleksjoner, rollespill, caser og drøftelser. For å oppnå forståelse for temaene og for å skape engasjement er det tatt i bruk fortellinger, historier, metaforer og gjenkjennelige ordtak. Åpenhet og tillit i gruppa har de oppnådd ved å ha individuelle samtaler i forkant av gruppene og vekselvise gruppesamtaler og individuelle samtaler.

4 http://www.fryshuset.se/elektra/elektra/sharaf_hjalta.asp

5 http://www.sisterhood.no/Sisterhood/SH___Startsiden/SH___Startsiden.html

6 <http://www.fmr.no/mer-jentesnakk.4451026-97894.html>

7 [http://www.r-bup.no/CMS/CMSpublish.nsf/\(\\$all\)/AE90E7042A731598C12574F9003DD6A6](http://www.r-bup.no/CMS/CMSpublish.nsf/($all)/AE90E7042A731598C12574F9003DD6A6)

8 Metoden er bygd rundt to komponenter og et prinsipp. SSS-komponenter, S³, består av Selvførelse, Situasjonsforståelse og Samfunnsforståelse. III-komponenter, I³, består av Inkludering, Involvering og Interaksjon. Begge komponentene, S³ og I³, er i sammenheng med et prinsipp, LEI-prinsippet, bestående av Lyst, Engasjement og Interesse.

Å innrømme at man er utsatt for tvang, er flaut og skamfullt.

Sitat av en minoritetsrådgiver

Holdninger og oppfatninger som er kommet til uttrykk

Når de ulike temaene har vært diskutert, har elevene ofte hatt ulike grenser for hva de kan akseptere. En av minoritetsrådgiverne opplevde at disse grensene var ulike ut fra kjønn og grad av religiøsitet. Allikevel hadde de fleste elevene relativt likt syn på jenters ærbarhet og hva det innebærer. De fleste mente at jenter må oppføre seg bedre enn gutter fordi deres oppførsel påvirker hvordan andre ser på deres familie.

Det kom også frem at guttene snakker annerledes om jenter generelt enn om egne søstre. Flere av guttene var relativt liberale i kvinnesynet om man snakket om jenter generelt, men når det gjaldt deres egen søster, mente guttene at de må ha en viss kontroll. De ga uttrykk for at søstrene ikke selv er i stand til å bedømme om en eventuell kjæreste er ok eller ikke. Dette må godkjennes av bror. I denne gruppa har det også kommet frem at guttene mener at jentene trenger hjelp for å beskytte seg mot dårlige gutter, og at de og familien vet hva som er best for sine jenter. Når det gjelder dem selv, vil de ha retten til selv å bestemme.

Slike holdninger kan bli utgangspunkt for nye og fruktbare omdreininger i diskusjonen. I dette eksempelet fulgte minoritetsrådgiver opp med å invitere guttene til å reflektere over at de opererer med ulike regler for seg selv og sine søstre. Slik kan guttene bli mer klar over hva de selv mener, og at de kanskje mener flere ting på samme tid. De har kanskje en diskusjon gående inni seg som kan komme til uttrykk i guttegruppa.

Temaet tvangsekteskap kan virke noe fjernt for en del av ungdommene, selv om de fleste kjenner noen eller har hørt om noen når gruppeleder forklarer hva som menes med det. Minoritetsrådgivere har opplevd at det er lettere å snakke om utfordringer rundt æresbegrepet og holdninger til jenter, da det er noe alle guttene kjenner seg igjen i.

Deltakerne i guttegrupper sier som regel ikke noe om sine egne erfaringer i forhold til temaet tvangsekteskap. De kan snakke om tvangsekteskap når det gjelder andre, for eksempel med utgangspunkt i en case. Deltakerne i en av guttegruppene ga uttrykk for at tvangsekteskap er et ekstremt sensitivt tema, og at det er få som sier ifra eller forteller om det til venner.

«... jeg mener at man er med på å så noen frø.»

De som har drevet guttegrupper, ser på dette som et tiltak med god forebyggende effekt. Samtalegrupper bidrar til større bevissthet, bedre selvforståelse, situasjonsforståelse og samfunnsforståelse. Det at guttene diskuterer og hører andres meninger, bidrar til refleksjon rundt en del holdninger de ikke har stilt spørsmål ved før. Når de har diskutert samme spørsmål flere ganger, og har med seg diskusjoner fra tidligere, kan de prøve ut nye standpunkt innenfor en trygg ramme. En av minoritetsrådgiverne sier:

En annen minoritetsrådgiver mener å ha sett en utvikling i hans gruppe der guttene har blitt mer bevisste på forskjellige problemstillinger, mer verbale og mer komfortable med å snakke om vanskelige tema. I diskusjonene har det gradvis blitt mulig å konfrontere guttene med egne holdninger, hva de sier, satt opp mot hva de faktisk ville gjøre i en gitt situasjon gjennom bruk av mer personlige eksempler. Guttene har vist en positiv utvikling siden gruppas oppstart både

med hensyn til faglig og sosial utvikling. Flere har utviklet vennskap seg imellom.

Flere av minoritetsrådgiverne har mye kontakt med deltakerne utenom gruppa. Det har blitt et tett forhold, og de kommer for å snakke om dagligdagse ting, for å spørre om råd og for å få hjelp til forskjellige problemer. Det kan også dreie seg om vanskeligheter hjemme.

I en gruppe hadde en av guttene store problemer som gjaldt generell mestring av skole og andre sider av tilværelsen. Deltakelse i guttegruppa hadde en helt klar positiv effekt på ham.

I sum kan vi si at gutter responderer positivt på å få en anledning til å snakke om temaer som likestilling og kontroll. Gutter ønsker og har behov for å snakke.

”

Det var alltid gode diskusjoner, og ofte var det mange som hadde noe de ønsket å si om et tema. Noen ganger ble vi sittende utover tiden fordi det var vanskelig å lande diskusjonen. Guttene vil også snakke. Som gruppeledere har vi kommet med faglige innspill, og gjennom diskusjoner har flere av elevene fått med seg nye refleksjoner ... jeg mener at man er med på å så noen frø.

Referanser

Baladiz, Dilek. *I hederns skugga – de unga männens perspektiv*. Gothia Förlag, 2009.

Djuliman, Enver og Hjort, Lillian. *Bygg broer, ikke murer. 97 øvelser i menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og konflikthåndtering*. Humanist forlag, 2007.

Mellom makt og avmakt

Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll

Av Anja Bredal, Institutt for samfunnsforskning

” Det er ikke mange i det norske samfunn, kanskje generelt i verden, som har hørt så mange historier om gutter. De fleste har jo bare hørt om kvinner. ”

Imran 19 år

Imran er én av 29 unge menn som ble intervjuet til et IMDi-finansiert forskningsprosjekt om unge menn og æresrelatert vold i nære relasjoner. Det er første gang dette problemkomplekset har blitt belyst fra gutter og unge menns perspektiv. I artikkelen presenteres noen resultater.

Autoritær og patriarkalsk oppdragelse

Studien viser at noen gutter vokser opp med strenge regler under oppveksten, og med sterke restriksjoner på vennskap og fritid. Det kan handle om å prioritere skolearbeid eller religiøse aktiviteter og holde seg borte fra «trøbbel», men også om en generell frykt hos foreldrene for at sønnen skal bli «fornorsket». Sentralt står en forventning om at sønnen skal ta ansvar for familiens velferd og omdømme/ære, og innordne seg i fellesskapet. Noen unge menn har vært isolerte og ensomme i oppveksten, enten fordi de ikke har fått lov til å bygge relasjoner, eller fordi de føler de ikke passer inn. Andre bruker mye tid med kamerater for å komme bort fra familieproblemene.

Flere av de unge mennene i studien har fått en autoritær patriarkalsk oppdragelse der lydighet, innordning og respekt for eldre står sentralt. Foreldrene legger ikke opp til åpen kommunikasjon, og forsøk på forhandlinger fra sønnens side oppfattes som frekkhet og assosieres med «fornorsking». *Fornorsking* blir dermed en samlebetegnelse på barn og unges uønskede atferd og forsøk på å utvide eget handlingsrom i strid med foreldrenes forventninger.

Tungt ansvar

Gutter og unge menn kan bli pålagt, føle og ta mye ansvar for familien, særlig som storebror eller eneste sønn. Ansvaret kan bli spesielt stort i familier der én eller begge foreldre sliter med psykiske eller andre helseproblemer, foreldrene er skilt, eller far har abdisert fra rollen som familiens forsørger og beskytter:

” *Jeg har lyst til å ha kontroll over hele familien min (...) Det betyr at jeg skal passe på at alt skal gå bra.*

Sitat av Kamran 20 år

Ansvarsbyrden kan være av både praktisk, økonomisk og emosjonell art. Presset kan gå utover guttens psykiske helse og skolearbeid, og forsterke isolasjon og ensomhet.

Utdanningsvalg og manglende anerkjennelse

Skoleprestasjoner og utdanningsvalg er kilde til konflikt i noen gutters familier. Flere har opplevd at foreldrene insisterer på at de skal ta allmennfag, mens de selv ønsker en yrkesfaglig utdanning. Noen justerer utdanningsplanene etter foreldrenes ønske. Andre holder på sitt og møter motbør og manglende anerkjennelse. Enkelte blir utsatt for fysisk og psykisk vold om foreldrene ikke er fornøyd med skolerestatene:

”

Hun sier at du er dum, du er gal. At på en måte ... når du er dårlig på skolen, så er det bedre å dø og drepe seg selv enn å være på skolen og føle seg flau over at du er den dårligste eleven i klassen.

Sitat av Imran 19 år

Gutter som sliter og ikke får anerkjennelse hjemme, kan reagere med frustrasjon og protest på skolen. Det kan se ut som om både foreldre og skole oppfatter slike gutter som ulydige eller trøblete, uten at de etterspør hans egen opplevelse. Dersom skolen oppfatter dette som et «disiplinproblem», er det vanskelig å forstå at slik atferd kan skyldes for mye disiplin hjemme. Manglende respekt og tillit fra skolens voksne vil bare forsterke situasjonen.

Giftepress og tvang

Noen av de unge mennene utvider handlingsrommet sitt i det skjulte, for eksempel ved å ha hemmelige kjæresten. Dette «dobbeltlivet» oppleves ikke nødvendigvis som problematisk av familien, men kan skape store konflikter dersom den unge mannen ønsker å gifte seg med kvinnen, som i familiens og andres øyne har mistet sin ærbarhet – fordi hun har vært sammen med ham.

Også unge menn kan bli tvunget eller presset til å gifte seg mot sin vilje. Det varierer hva som anses som riktig giftealder for menn, men for noen kan presset først inntre i siste del av tjueårene eller seinere. Hvis sønnen selv finner en kvinne han ønsker å gifte seg med, som familien ikke aksepterer, kan presset sette inn i ung alder. Noen blir presset til å gjøre det slutt med kjæresten. Andre inngår ekteskap frivillig, men nektes å skille seg.

Som ledd i giftepress kan foreldre tale nedsettende om kvinnen sønnen selv har valgt, eller mer generelt om kvinner som er oppvokst i Norge. Disse kvinnene omtales som «løse», dominerende og svikefulle, og sønnen advares mot å stole på dem:

”

Mor sier: Hun er blitt norsk. Hun kommer til å forlate deg dagen etter eller stikke av.

Sitat av Amir 20 år

Foreldrenes advarsler gjelder kvinner som er oppvokst i Norge generelt, og kvinner som sønnen blir glad i spesielt. Mennene lærer dermed å se ned på og frykte kvinner med samme bakgrunn som dem selv, samtidig som deres tillit til egen dømmekraft og evne til å etablere relasjoner på egen hånd svekkes.

Disiplinering

Mens noen foreldre bruker fysisk vold, hån og krenkelser for å få sønnen til å innordne seg, appellerer andre til hans lojalitet, respekt for eldre og hans ansvar for familiens ære. På samme måte som unge kvinner kan unge menn ha problemer med å stå imot familiens lojalitetspress. Særlig når giftepresset inntre i voksen alder, kan det være vanskelig å innrømme at man ikke har så mye å si:

”

Jeg hadde ikke tørt å si det for noen år tilbake, men jeg tør å si det nå. Ute er jeg kongen, hjemme er jeg en valp.

Sitat av Tahir 30 år

Noen foreldre lurer eller tvinger sønnen til å flytte til opprinnelseslandet mot sin vilje for å forebygge eller sanksjonere uønsket atferd.

Sin søsters beskytter – og vokter

Prosjektet belyser også hvordan noen gutter læres opp til å «passe på» søstre, slik at hun ikke skal bli eller få rykte som en «løs» eller «dårlig» kvinne. Dette er en tvetydig rolle der kontroll og omsorg flettes i hverandre. En bror som kontrollerer, kan oppleve det som uttrykk for kjærlighet og omtanke, idet han beskytter søsteren samtidig som han beskytter eget og familiens omdømme. Søstre kan se brorens kontroll som velment, kjærkommen og uønsket på én og samme tid. I noen familier får kontrollen karakter av overvåking og regelrett undertrykking, og det hender at brødre aktivt initierer kontroll, opererer uavhengig av foreldrene eller er strengere enn sine foreldre. Andre unge menn opplever rollen som sin søsters vokter som belastende og slitsom:

”

Jeg følte jeg hadde et press på meg. Det var ikke noe behagelig, fordi jeg gikk og tenkte på det hele tiden. Jeg klarte ikke å tenke meg at søsteren min skulle være sammen med en, og gjøre ting med han.

Sitat av gutt 17 år

Kontroll av søstre er ikke bare noe unge menn kan pålegges av foreldre, men kan også være forventet fra kamerater. En mann kan krenke en annens maskulinitet ved å trekke hans kontroll over søsteren i tvil. Tilsvarende forventes det i noen miljøer at en bror reagerer med vold eller andre sanksjoner mot søsterens kjæreste, fordi han har satt hennes ærbarhet i fare. Kamerater

kan hjelpe hverandre med å kontrollere søstre, men en søster og bror kan også samarbeide om å holde jentas kjæresteri skjult overfor hans venner.

De unge mennene vi har intervjuet insisterer på at deres egne søstre ikke har eller ønsker å ha kjæreste. Dermed presenterer de henne som en ærbar kvinne og seg selv som en ærbar mann. Samtidig unngår de å snakke konkret om hvordan de eventuelt utøver kontroll og begrenser søstrenes handlingsrom.

Kontrollerende kjærestere

Noen unge menn opptrer svært kontrollerende i forhold til kjærestene sine. De framstår som engstelige for å bli sviktet, isolerer jenta og bruker vold, kontroll og tvang for å holde på henne. Blant annet truer de med å fortelle jentas familie at hun har hatt sex. Dette er jenter som er oppvokst med strenge kyskhetskrav, og den unge mannen bruker hennes frykt for sanksjoner til å få viljen sin. Denne kjærestekontrollen har klare fellestrekk med søsterkontrollen, og må ses i sammenheng med sosialiseringsskiltisler som lærer gutter at kjærlighet og kontroll går hånd i hånd.

Kjønns- og generasjonsmakt: Dobbelt krysspress

Unge menn som vokser opp med klassisk patriarkalske verdier i en migrasjonskontekst, må forholde seg til motsetningsfylte og tvetydige mannlighetsidealer. Hjemme lærer de å være overordnet i kraft av sitt kjønn og underordnet i kraft av sin alder. Mannlig dominans er betinget av inn- og underordning i fellesskapet, og gutter har mer frihet enn jenter så lenge de innordner seg familien og en tradisjonell kjønnsrolle. Jo mindre de innordner seg disse rollene, jo mer vil de få føle foreldrenes autoritet. Noen unge menn ordner seg sånn at de ikke kommer i situasjoner der de må gjøre motstand. Når de «stryker makten med hårene», har de selv makt. Samtidig møter de nærmest

motsatte idealer og sosialisering fra storsamfunnets side: Man skal gradvis fristille seg som barn fra sine foreldre og slekt, men realisere seg som individ og mer eller mindre kjønnslikestilt par/kjernefamilie.

Arbeidet med denne studien har synliggjort to beslektede kontraster: For det første kontrasten mellom vedtatte sannheter om unge menns frihet, privilegier og *makt* på den ene siden og den sårbarheten og *avmakten* som også preger de unge mennenes liv. Flere av informantene bekrefter og reproducerer de vedtatte sannhetene på ett plan og undergraver dem på et annet, slik også andre forskere har påpekt. Den andre spenningen står mellom *kontinuitet* og *endring*. De vedtatte sannhetene trekker opp et kontinuitets-scenario der foreldre og sønner fortsetter å praktisere de samme normene og rollene som foreldrene har «tatt med seg» fra sitt opprinnelsesland. Flere av informantenes historier passer tilsynelatende med et slikt bilde. Samtidig er det tydelig at både foreldrenes autoritet og tradisjonelle kjønnsroller er under sterkt press, både «utenfra» og «innenfra».

Grovt forenklet kan vi si at de unge mennene befinner seg i *et dobbelt krysspress*. For det første skal de navigere mellom en tradisjonell maskulinitet som gir dem visse privilegier, på den ene siden, og foreldrenes tradisjonsbaserte autoritet som krever inn- og underordning, på den andre. For det andre er dette to autoritetsformer i krise. De skal underordne seg foreldre hvis autoritet er svekket, og de skal dominere kvinner hvis stilling er styrket. En utfordring for de unge mennene ligger dermed i å justere balansen mellom en «sterkere» stilling som sønn/barn og en «svakere» stilling som mann/bror/partner.

Kontroll av kvinner: Menns makt og avmakt?

Kontroll av kvinners seksualitet står helt sentralt i klassisk patriarkalsk guttesosialisering. Gutter lærer at familiens ære er avhengig av at kvinnenes seksuelle ærbarhet ikke kan trekkes i tvil. Kyskhetsnormen for kvinner er langt mer kategorisk og sterkere sanksjonert enn de mer tvetydige normene knyttet til menns seksualitet. Eventuelle negative reaksjoner mot gutter på grunn av kjæresteeri kan ikke sammenlignes med stemplingen og avstraffelsen av kvinner som «dårlige» og « horer ». En viktig implikasjon er at ugifte menn kan bo for seg selv uten å bli oppfattet som «løse», noe som delvis forklarer at unge menn i mindre grad bryter med familien enn kvinner. Det er et generelt poeng at unge menns konflikter med familien ikke blir satt på spissen i samme grad som for kvinner. Kvinner som undertrykkes og presses, kan i større grad stå overfor et kategorisk valg om å bli eller forlate sin familie. Når unge menn ikke i samme grad står overfor et ultimatum, kan noen komme til å bli hengende lenger fast i press og tvang. For eksempel ved at de flytter hjemmefra, men fortsetter å «la seg» presse. På den andre side berøres gutter og unge menn indirekte av det kategoriske kyskhetskravet til kvinner: De kan framstå som dårlige menn om

søsteren blir stemplet som «dårlig» kvinne, og de kan bli nektet å gifte seg med kvinnen de er glad i, fordi hun er «dårlig», blant annet.

Noen menn lærer altså at kvinner må kontrolleres, men er grunnleggende ukontrollerbare og svikefulle. Samtidig er *muligheten* til å ha kontroll sterkt begrenset i et samfunn der menn og kvinner omgås på mange arenaer, og der kvinner ikke er avhengige av menn for å overleve økonomisk. Når maskulinitet er bygd på kontroll av kvinner, og det ikke lenger er mulig å kontrollere dem, blir det stadig tydeligere at dette er *en avhengig og prisgitt maskulinitet*. Det overrasker ikke at noen av mennene opplever rollen som kontrollør som en tung bør.

De unge mennenes konstruksjoner av kvinner må ses i lys av denne dynamikken mellom makt og avmakt. Når noen av dem foraktfullt framstiller kvinner som er oppvokst i Norge, som «løse, krevende, og dominerende», tilskriver de samtidig disse kvinnene en posisjon der de stiller krav til menn. Slik sett tegner guttenes avskrivning av «dårlige jenter her» til fordel for en «ren kvinne fra hjemlandet» et bilde av kvinner med makt og menn med avmakt.

Skeiv verden

– et tilbud for homofile som frykter tvangsekteskap

«Tvangsekteskap kan være en strategi foreldre velger for å hindre at homofile sønner og døtre kaster skam over familien.»

Det å stå frem som homofil er vanskelig, spesielt i ungdomstiden. For mange ungdommer med minoritetsbakgrunn oppleves dette som en umulighet. Ikke bare innebærer det i mange tilfeller å bryte totalt med familie, slekt, miljø og venner. Homofili er i mange miljøer forbundet med stor synd og skam, og den enkeltes liv og helse kan stå i fare.

” *Dør jeg nå, vet i hvert fall noen om min sanne historie.*

Sitat av mann 19 år

Tvangsekteskap kan være en strategi foreldre velger for å hindre at homofile sønner og døtre kaster skam over familien, eller uansett en konsekvens om homofile ikke står frem. Mange homofile er fortvilet over sin situasjon. De ønsker å stå frem, men er redde. De trenger støtte. De trenger å snakke med andre i samme situasjon og et sted å være hvor de ikke trenger å frykte reaksjoner – eller i verste fall for sitt liv.

IMDi har gitt støtte til Skeiv verden, som både er en møteplass, et nettverk og et informasjons- og kunnskapssenter. De mer enn 100 medlemmene utgjør et nettverk og fungerer som en støtte for hverandre. Siden etableringen i 2004 har de vært i kontakt med flere hundre personer. De driver også utadrettet virksomhet, og har etablert en egen Skeiv verden-ungdomsavdeling på Bjørnholt, som minoritetsrådgiver har vært sterkt involvert i. Vi har snakket med prosjektleder Magne Richardsen, og vil i denne artikkelen dele de erfaringene han og Skeiv verden har gjort seg i prosjektperioden.⁹

Når homofile innvandrere gifter seg, dreier det seg oftest om et tvangsekteskap

Et viktig budskap fra Skeiv verden er at homofile som er vokst opp i kollektivistisk orienterte familier, og som er gift med en av motsatt kjønn, i prinsippet alltid er tvangsgiftet. Denne type ekteskap er som oftest kommet i stand fordi den homofile opplever at han/hun ikke har hatt reell mulighet til å forbli ugift uten å bli utsatt for represalier. Frykten for familiens reaksjoner bidrar til at de fleste undertrykker og/eller holder egen seksuell legning hemmelig. Mange godtar stilltiende å bli gift fordi alternativet, å stå frem som homofil, virker umulig og skremmende.

Skeiv verden mener at homofile er sterkt overrepresentert blant dem som er utsatt for denne typen vold. Skeiv verden erfarer at det er lite forståelse for at denne gruppa er sterkt berørt. De beklager at det er liten bevissthet og noen ganger lite vilje til å inkludere de homofiles behov og perspektiv i det pågående arbeidet mot tvangsekteskap. Retten til å forbli ugift uten å bli utsatt for represalier er en rett de homofile kjemper for, som kommer i skyggen av retten til å velge ektefelle selv.

” *Retten til å forbli ugift uten å bli utsatt for represalier, er en rett de homofile kjemper for, som kommer i skyggen av retten til å velge ektefelle selv.*

Sitat av Magne Richardsen i Skeiv verden

⁹ Skeiv verden har rapportert skriftlig til IMDi om tiltak og gjennomføring av prosjektet. De har også levert søknader om prosjektmidler. Denne artikkelen er skrevet på bakgrunn av søknader m/prosjektbeskrivelse, rapporter og samtalen vi hadde med Richardsen.

Når homofili oppfattes som synd, blir det enda vanskeligere

Homofil praksis og et liv som ugift blir i mange muslimske familier sett på som «haraam» – «det som ikke er lov».¹⁰ Tanken på at foreldrene kan være av denne oppfatningen, virker skremmende på mange. Det gjør noe med mange homofile muslimers selvbylde og identitet. Homofile fra andre religioner som kristendom og jødedom opplever også disse mekanismene. Her er læren om frelse og fortapelse viktige dogmer. Homofile fra alle disse tre religionene opplever ofte å bli

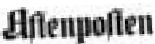
utsatt for andre menneskers forakt og hat, og kan føle at de inkarnerer den største synd.

Skeiv verdens erfaring er at muslimer er en særlig utsatt gruppe blant de homofile. De vil imidlertid understreke den æresorienterte kulturens betydning. Etter deres oppfatning handler det litt om fortolkninger av islam, men mest om tradisjon og kultur.

Dette får støtte i forskningen. Rapporten «Lesbiske og homofile med innvandrerbakgrunn. En pilotundersøkelse» kommer frem til at det ikke er grunnlag for å skille ut spesielle risikogrupper blant lesbiske og homofile innvandrere etter religiøs tilhørighet. Selv om undersøkelsen gir indikasjoner på at ikke-vestlige innvandrere ofte har mer negative holdninger til homoseksualitet enn kvinner og menn fra Europa og Nord-Amerika, er slike negative holdninger ikke nødvendigvis religiøst motivert.¹¹

Nyhetsklipp - Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (...)

Uttak 01.11.2011 Kilde: Retriever

Homofile innvandrere frykter å bli utestengt

Aftenposten Aften. Publisert på trykk 20.06.2005.
Kreklings David Vojislav. Seksjon: Nyheter.
Side: 6.
Del: 1.

Mange homofile innvandrere sliter med depresjoner. De frykter reaksjonene fra familie og nærmiljø om de står frem. Samtidig er homofiliendtlighet i innvandremiljøene nesten ikke omtalt i mediene.

DAVID VOJISLAV KREKLING Da Mansour Saberi vokste opp i Iran, ble homofile trakassert, forfulgt og i enkelte tilfeller henrettet på grunn av sin seksuelle legning.

Saberi, som visste han var homofil allerede fra seksårsalderen, trodde dragingen mot samme kjønn skyldtes en sykdom - en feil han ønsket å forandre.

Så kom han til Norge.

- Da ble mitt verdensbilde drastisk forandret, blant annet i forhold til min seksuelle identitet. Det fikk jeg av Norge. Etter å ha akseptert homofilien som en del av meg, gikk det raskt å stå frem som åpent homofil, sier Saberi.

Og da han først sto frem, valgte han å stå frem for hele verden. For moren og to søstre i Iran, for det iranske miljøet i Norge og for tre søstre og det han kaller en hærskare av onkler, tanter, kusiner og øvrig familie i England.

- Mor ville jeg skulle gifte meg, men så at jeg har det bra. Hun har akseptert det. Søstrene mine har godtatt det uten problemer. Jeg har holdt passe avstand for å leve det livet jeg lever, men uten å miste kontakt med familien eller det iranske miljøet. Jeg har aldri løyet om at jeg er homofil, og jeg har aldri gjort min seksuelle legning til et svakt punkt, sier Saberi.

Tør ikke. Saberi er blant de heldige. For mange homofile med innvandrerbakgrunn innebærer åpenhet at de må kutte bånd til familie og nærmiljø. Det fant sosiolog Randi Rørlien ut da hun skrev hovedoppgave om homofile innvandrere med muslimsk bakgrunn.

- De jeg intervjuet, skjuler sin legning. De mener de vil bli ansett som avvikere. De frykter også å bli utsatt for vold dersom de er åpne, sier Rørlien.

En av dem sosiologen snakket med, fortalte at det å snakke om homofili innen egen etnisk gruppe var som å snakke til en mur. Det ble sett på som en sykdom. Ingen kritikk. Norsk offentlighet reagerer skarpt når kristne kirkeledere markerer seg mot homofili. Ingen kritiserer homofiliendtlighet i innvandremiljøer.

Redaktør Knut Olav Amås i Samtiden stilte i en kronikk i Aftenposten tidligere denne måneden spørsmål om det skyldtes kunnskapsløshet eller kulturell relativisme. Samtidig har Skeiv Verden, en forening for homofile, lesbiske og bifile med innvandrerbakgrunn, kommet på banen. I dag arrangerer de et debattmøte på Filmens Hus med spørsmål om norske medier og politikere glemmer seg bak flerkulturell toleranse for å slippe å konfrontere innvandremiljøene. De ønsker at innvandrerpolitikere bytter tausheten.

- Disse politikerne må ta opp problemene i egne miljøer. Samtidig må de etnisk norske politikere kreve å få vite hvor deres partifeller med innvandrerbakgrunn står i dette spørsmålet, sier Marna Eide i Skeiv Verden.

For snille. Det støtter Saberi.

- Jeg tror mediene er litt for snille når de behandler slike temaer.

- Samtidig må innvandremiljøene utfordres innenfra. Homofile med muslimsk bakgrunn må begynne å pirke i imamer og menigheter.

Kveldens debattmøte finner sted fra klokken 15 til 17 i Filmens Hus. Til stede i panelet er blant andre leder Aslam Ashan ved Ressurscenter for pakistanske barn og leder Nadeem Butt fra Antirasistisk Senter.

david.kreklings@aftenposten.no

Bildetekst: Mansour Saberi ville bli heterofil da han ble stor. Da han kom fra Iran til Norge fikk han en helt ny forståelse av sin egen seksuelle identitet. FOTO: DAVID VOJISLAV KREKLING

© Aftenposten

Retriever Side 2 av 2

«Det er slektens ansvar å gjenopprette æren»

Ifølge Skeiv verden finnes det i mange kulturer ikke et ordforråd som kan beskrive homofil legning eller homofil praksis uten å bruke skjellsord. Det er ikke lett å ta opp dette temaet verken for den homofile eller for familien. Det bringer skam, ikke bare over den enkelte om han eller hun velger å leve ut en homofil orientering, men over hele storfamilien og slekten. Og det er slektens ansvar å gjenopprette æren ved å sette i verk tiltak mot den homofile eller dennes familie.

Et av Skeiv verdens medlemmer fikk erfare dette på en tragisk måte. Da familien fikk vite at han var homofil, tok de ham med til opprinnelseslandet for å gifte ham bort. Slekten i hjemlandet hadde imidlertid hørt om hans homoseksualitet. Han ble drept av sine egne, ved at én eller flere slektninger gjentatte ganger kjørte over ham med bil. Slik ville de gjenopprette familiens ære.

10 «Haraam» brukes for å referere til alt som ifølge Allahs ord, Koranen og Hadith Qudsi er “forbudt”.

11 NOVA-rapport 14/03, Bera Ulstein Moseng

Skeiv verden snakket om at homofile kan bli utsatt for «barmhjertighetsdrap». En mor hadde uttrykt at det var bedre om sønnen ble drept. Da ville han komme til himmelen før han fikk levd ut sin seksuelle legning, og dermed havne i evig død.

Foreldre som vil helbrede sine barn fra homofili

Magne Richardsen i Skeiv verden forteller at mange med innvandrerbakgrunn oppfatter at homofili ikke er en legning, men noe enkelte mennesker velger, og som de dermed også kan velge bort. De unge selv har lært at slik er det, og tenker ofte i samme baner. Kunnskapen om homofili er ofte svak hos både de unge og deres foreldre.

I sitt arbeid har Skeiv verden sett noen eksempler på at homofile tas med til utlandet og etterlates hos slektninger slik at hun/han kan lese Koranen i en periode, og gå i skole for å få bort sine syndige tanker og følelser. Formuleringen «å drikke Koranen» viser til en oppfatning blant noen muslimer om hvordan koranlesning kan fungere som en slags medisin som kan gjøre en frisk.

Historien Richardsen fortalte om at det ble vasket i en butikk med såpe og vann etter at en homofil mann hadde handlet, er eksempel på at homofile kan oppfattes som urene. Den forteller oss hva krenkelsene og den psykiske volden kan gå ut på.

Skeiv verden har opplevd at foreldre vil «kurere» homofile sønner og døtre gjennom ekteskap: Som gift med en av det annet kjønn vil tiltrekningen også gå mot det annet kjønn. Det som barna opplever som umulig å velge bort, nemlig ekteskapet, blir av foreldrene ofte oppfattet som det beste for barna. Foreldre kan tenke at barna blir kvitt sin homoseksuelle legning og, kanskje like viktig, familien fremstår som respektabel og ærbar.

Strategier og fleksibilitet

Hvordan sønners og døtres homofili blir håndtert, har ifølge Skeiv verden en viss sammenheng med den homofiles evne og vilje til å være fleksibel og inngå kompromisser med sin familie og vice versa. Hvis man ikke sier direkte at man er homofil, og viser en unnskyldende holdning, vil noen foreldre være mer tolerante. I mange familier er ryktene og ansiktet utad det viktigste, så om den homofile er «diskré», kan familien se gjennom fingrene med at han/hun lever et dobbeltliv. Men det forutsetter altså ekteskap.

Dette er ikke ulikt hvordan mange heterofile manøvrerer hvis de opplever press og tvang når det gjelder valg av ektefelle. IMDi kjenner til at familievernet i flere saker har brukt «kreative metoder» for å hjelpe familier med løsninger som gjør at de redder ansikt og ære overfor storfamilien. Å velge å la seg gifte bort, og heller leve et dobbeltliv, eller fortrenge sider av seg selv, er noe vi kjenner fra heterofile også. Det er med andre ord mange paralleller.

Psykiske problemer og selvmordsforsøk

Homofile innvandrere og etterkommere velger ofte å isolere seg fremfor å søke støtte i homomiljøet, noe som er vanlig blant «norske» homofile, sier Magne Richardsen. Mange er veldig ensomme. Det er heller ikke en selvfølge at homofile med innvandrerbakgrunn tas godt imot i homomiljøer, som kanskje er skeptiske og vil unngå problemene som følger med.

Skeiv verden møter unge som opplever håpløshet og fortvilelse. Mange er deprimerte og ser ikke noen løsning. Psykiske problemer og selvmordsforsøk er større i denne gruppa enn i andre lag av befolkningen – inkludert etnisk norske homofile. Dette bidrar til at mange mangler styrke til å stå opp mot familien. Mange har behov for støtte og hjelp.

Sosiale arrangement er viktig – mange er alene og isolerte. Medlemmene opplever at det er viktig å treffe andre i samme situasjon. Skeiv verden jobber for å gi personer en grunnleggende trygghet og selverkjennelse av sin homofile legning. Dette kan lettere skje ved å være sammen med andre i samme situasjon og med samme legning.

Små, langsomme skritt og høy terskel

Å komme til Skeiv verden kan være et første viktig skritt på veien mot litt eller mye åpenhet om egen seksualitet. For mange er andre nettverksmedlemmer de første de betror seg til. Noen tar så et neste skritt og forteller det til en nær venn, en søster eller bror før foreldrene og familien eventuelt får høre det.

Å stå frem som homofil kan ta tid, og prosessen kan bli satt i revers hvis reaksjonene blir ubehagelige. Og det blir de ofte. Skeiv verden erfarer at prisen for full åpenhet alltid er høy. Ifølge Skeiv verden varierer åpenheten med hvem man er sammen med, og hvor man befinner seg. Det er sjelden noen er 100 prosent åpne i alle situasjoner og overfor alle mennesker. For medlemmene oppleves det som befriende å kunne være seg selv i det minste mens de er sammen med de andre i Skeiv verden. For dem som har opplevd vold, trusler eller utstøtelse fra familien, kan Skeiv verden være kimen til et nettverk de kan falle tilbake på og utvikle vennenettverk rundt.

Forbilder og ressurspersoner er viktig for at flere skal komme «ut av skapet»

Det er viktig for de homofile å se at det er noen andre der ute som har klart å stå imot presset fra familien. De kan inspirere og motivere andre til å ta steget og støtte dem i denne prosessen. Derfor jobber Skeiv verden med å styrke enkeltindivider som kan være kontaktpersoner og brobyggere og synlige utad.

I dag er det flere av Skeiv verdens medlemmer med annen kulturell bakgrunn som er åpent homofile, og som har en rolle som ressursperson i organisasjonen. De fungerer som forbilde for andre, og de bidrar i den utadrettede virksomheten med informasjon rettet både mot foreldre og ungdommer.

Disse åpent homofile ressurspersonene opplever ikke sjelden trakassering fra egen familie, venner og nettverk, men kan likevel kjenne en styrke i det å kunne leve ut sitt virkelige jeg. Erfaringen er at åpenheten tar på, og at mange har behov for å skjerme seg i perioder for å komme sterkere tilbake for å bidra som ressurspersoner i Skeiv verdens aktiviteter igjen.

Asylsøkere står oftere frem mer tydelig som homofile, sier Magne Richardsen. De har sjelden en familie og et sosialt nettverk som vil reagere negativt på deres seksuelle legning. I så måte har asylsøkere vist seg å være en viktig ressurs for Skeiv verden.

Først Ola, så Mohammed

Skeiv verden forteller om et hierarki og usikkerhet og gjensidig skepsis mellom personer fra samme nasjonale, etniske og religiøse grupper, særlig i startfasen. Frykten for rykter gjør at de fleste av de som kommer til Skeiv verden, først vil snakke med en som har norsk bakgrunn. Det lages kanskje en avtale om å møtes på en kafé eller lignende. Ofte har de flere individuelle samtaler før vedkommende deltar på noen av Skeiv verdens aktiviteter, de første gangene med tilbud om en fadder. Tillit bygges gradvis.

Etter en tid, når personen er blitt tryggere, er det mange som velger å snakke med en med samme kulturbakgrunn. Da kan man lettere kjenne seg igjen, og lære av de strategiene som den andre har benyttet, for eksempel når temaet skal tas opp med foreldrene eller andre.

Personene i Skeiv verden-nettverket har bakgrunn fra mange land og kulturer. Slik kan medlemmene kjenne seg igjen i, og å få anerkjennelse fra, personer fra samme kulturkrets. De utgjør et verdifullt mangfold.

” *Han gjør det lettere for dem å puste i skapet og viser at det er mulig å komme ut.*

Sitat av Magne Richardsen i Skeiv verden

Imam åpner opp og viser at man ikke må velge mellom å være homofil eller muslim

Imamen Daayiee Abdullah ble invitert av Skeiv verden og kom til Norge i 2008 og 2010. Han er kjent som en av verdens få åpent homofile imamer. Han holdt blant annet foredrag på Litteraturhuset og fikk stor medieoppmerksomhet. Mange grep muligheten for en privat samtale.

Magne Richardsen i Skeiv verden sier at det er viktig for homofile muslimer i Norge at imam Abdullah er åpen homofil. Han åpner opp og viser at man ikke må velge mellom å være homofil eller muslim. «Han gjør det lettere for dem å puste i skapet og viser at det er mulig å komme ut.» Arbeid gjennom religiøse ledere er viktig i det holdningsskapende arbeidet.

Også andre imamer har vært invitert av Skeiv verden. En av disse var verdens andre åpent homofile imam. Det å få møte og be sammen som åpne homofile muslimer var angivelig en sterk og sjelden opplevelse for mange.

” *Før gruppa tenkte jeg at jeg er alene i denne verden, og at ingen kan forstå meg. For første gang traff jeg likesinnede.*

Sitat av mann 23 år

Hjelp til selvhjelp

I 2009 ble den første selvhjelpsgruppa avviklet over åtte ganger med åtte deltakere. Målgruppa var homofile muslimer, men både norske og andre homofile med innvandrerbakgrunn var med. Opplegget i selvhjelpsgruppene baserer seg på mestringsteori og løsningsorientert tilnærming. Det blir lagt stor vekt på å skape trygghet innad i gruppa fra første møte. Problemstillingene som kan komme opp, er for eksempel knyttet til kjønn, seksualitet, etnisitet, familie og sosialt nettverk, ulike perspektiver på religion, asyl, ekteskap, tvang, ulike tap, vold/overgrep og å leve som åpen/skjult.

Flere av dem som har vært med, har blitt sterkere og tryggere på flere måter. En av deltakerne meddelte sine foreldre at han ikke kom til å gifte seg. Dette fikk en overraskende god mottakelse. Han hadde brukt gruppa til å tenke gjennom hvordan dette kunne snakkes om. De som begynte som helt skjulte homofile muslimer, har på kort tid kommet til et punkt hvor de ønsker å ta ansvar både for studietur til London og nye selvhjelpsgrupper.

” *Samlingene har vært romslige, med en veldig støttende atmosfære og bekreftende miljø, dette har vært viktig.*

Sitat av kvinne 30 år

Svak rettssikkerhet

Hvert år søker et antall homofile personer asyl eller opphold på humanitært grunnlag i Norge, etter å ha blitt drapstruet, opplevd trakassering, vold og overgrep i andre land. Skeiv verdens erfaring er at disse søknadene som regel blir avslått, og mener dette er et tankekors, ettersom FN tar ut overføringsflyktninger blant annet ut fra forfølgelse pga. seksuell legning.

Tirsdag 20. november 2007

Homofile ungdommer redde for å bli drept

Utlendingsdirektoratet (UDI) jobber nå med flere saker hvor homofile innvandrere frykter for livene sine etter at familien har oppdaget legningen deres.

I UDIs kompetanseteam mot tvangsekteskap har de så langt i år jobbet med 160 saker der gutter og jenter risikerer å bli eller er giftet bort mot egen vilje. En håndfull av sakene teamet arbeider med, dreier seg om homofile og lesbiske ungdommer. Til teamet forteller de homofile ungdommene om drapstruslene og om frykten for å bli utstøtt av familien.

– De frykter at de skal bli drept, sier rådgiver **Terje Bjørnanger** i kompetanseteamet til Dagsavisen.

(NTB)

I Norge er det forbudt å diskriminere på grunn av kjønn, hudfarge, religion eller seksuell legning. Dette bidrar til å beskytte de homofile, men Skeiv verden mener de andre gruppene som er omfattet av diskrimineringsloven, har et bedre vern, og at det finnes et hierarki gruppene imellom, der de homofile rangerer lavt. Samfunnet har stort fokus på diskriminering ut fra kjønn og etnisitet, mens de homofile har mindre oppmerksomhet. Skeiv verden opplever at homofile med innvandrerbakgrunn kan oppleve en uheldig kombinasjon av å være blant de mest utsatte og sårbare, samtidig som myndigheter og samfunn vier dem liten oppmerksomhet og satser relativt lite på å bedre deres situasjon.

Skeiv verden erfarer også at mange homofile med innvandrerbakgrunn vegrer seg for å melde fra til politiet fordi de har erfaringer med fordommer. De er også redde for at barnevern og politi skal håndtere saken på en måte som gjør situasjonen verre på grunn av manglende kunn-

skap om æresrelatert vold og kollektivistiske kulturer. Det er viktig å merke seg at dette ikke bare gjelder homofile, men også folk som blir antatt å være homofile av en eller annen årsak. Trusler og vold mot antatt homofile rammer også heterofile som avviker fra kjønnsnormene, eller på andre måter skiller seg ut.

Informasjon og bevisstgjøring

Skeiv verden driver utstrakt informasjonsvirksomhet. En del av dem som har stått frem som åpent homofile, har bidratt med foredrag på skoler eller står på stand for å informere om Skeiv verden. Elever er en viktig målgruppe. På Bjørnholt skole er det opprettet en egen Skeiv verden-ungdomsavdeling. Disse opplever stor pågang fra «homofile i skapet» som vil ha råd og veiledning.

Under «Skeive dager»¹² jobber Skeiv verden med nettverksbygging mot andre organisasjoner (både «skeive» og andre organisasjoner). Dette er viktig fordi mange muslimer opplever dobbelt diskriminering, både som homofile og som muslimer/innvandrere. Mange opplever at det er vanskelig å komme inn i de vanlige homomiljøene.

Skeiv verden jobber også opp mot andre organisasjoner som jobber på tvangsekteskapsfeltet, for å synliggjøre det spesielle med homofile og tvangsekteskap. Skeiv verden opplever at mange av organisasjonene, også de som mottar statlig støtte for å arbeide mot tvangsekteskap, ikke tør/ønsker å «ta i» temaet homofili.

På Skeiv verdens hjemmeside www.skeivverden.no ligger det mye informasjon. Her er det lenker til ulike andre nettsteder, samt en spørsmål-svar-tjeneste, som er mye brukt.

¹² <http://www.skeivedager.no/>

Det er flere referanser til filmer og bøker om homofile med innvandrerbakgrunn på følgende nettside: www.imdi.no

Behov for flere møteplasser

Ut fra det Skeiv verden forteller, dekker organisasjonen et behov hos homofile med innvandrerbakgrunn for en møteplass der man kan gi hverandre støtte. Terskelen for å komme ut som åpent homofil er høyere enn for etnisk norske homofile, fordi reaksjonene til foreldre og slekt oftest vil være enda mer negative, og innebære ulike typer sanksjoner og represalier, herunder «dumping» i opprinnelseslandet og tvangsekteskap. Behovet for noen å snakke med er stort, og Skeiv verden kan bistå med råd og anbefalinger.

Skeiv verden får til mye innenfor egne rammer, men savner en bedre samkjøring med andre organisasjoner/instanser som arbeider mot

tvangsekteskap. Det er vanskelig for Skeiv verden og de homofile å drive informasjonsarbeid alene. Hvis andre instanser/organisasjoner kunne ivareta behovet for å spre kunnskap om sammenhengen mellom homofili og tvangsekteskap, ville man kunne nå flere, ikke minst innenfor innvandrer miljøene selv, der foreldrene er en målgruppe som Skeiv verden har problemer med å nå. Det handler om en bedre utnyttelse av mulige synergier for å bedre rettssikkerheten til, bevisstheten og kunnskapen om og ivaretagelsen av denne særlig sårbare gruppa.

Referanser

Moseng, B.U. (2003) *Lesbiske og homofile med innvandrerbakgrunn. En pilotundersøkelse*. Bera Ulstein
Moseng, NOVA-rapport 14/03

Psykisk utviklingshemmede – en særlig sårbar gruppe

«Dette er ikke tvangsekteskap i den formen vi vanligvis møter, men et overgrep mot en person som ikke selv kan vurdere sin situasjon».

arbeidet mot tvangsekteskap har IMDis rådgivere og Kompetanseteamet vært involvert i flere saker som gjelder utviklingshemmede. Integreringsrådgiver i Islamabad i Pakistan har satt et særlig søkelys på de utviklingshemmedes situasjon. Erfaringen er at mange familier, i stedet for å søke hjelp i det ordinære hjelpeapparatet, finner løsninger for sitt funksjonshemmede barn innenfor eget nettverk. En løsning er å sørge for at vedkommende blir gift, og slik sikre omsorg og ivaretagelse av den utviklingshemmede på lengre sikt. Vi har sett at tvangsekteskap kan berøre denne særlig sårbare gruppen.

Brudd på ekteskapsvilkårene, og overgrep mot en person som ikke selv kan vurdere sin situasjon

IMDis erfaring er at ektefellen som oftest hentes fra foreldrenes hjemland, selv er funksjonsfrisk og i noen tilfeller ikke klar over partnerens fungeringsnivå. Den utviklingshemmede kan ha små eller ingen forutsetninger for å forstå hva ekteskap og foreldreansvar innebærer, og gir gjerne selv uttrykk for glede og forventning når ekteskap planlegges. Slik sett er dette ikke tvangsekteskap i den form vi vanligvis møter, men et overgrep mot en person som ikke selv kan vurdere sin situasjon. Det er også et brudd på vilkårene for å inngå ekteskap i Norge. Ifølge ekteskapslovens kapittel 2. § 9, skal ektefellene *ha evne til normal forståelse av hva en ekteskapsinngåelse innebærer, og evne til normal motivering for å inngå ekteskap*. IMDis erfaring er at dette vilkåret mange ganger ikke er til stede, eller det kan være grunn til tvil.

Politiet er også opptatt av dette. De har gitt uttrykk for at dagens lovverk gir for liten beskyttelse til denne særlig sårbare gruppen. I samtale med politiet har det kommet frem at mange av disse sakene resulterer i mye vold og misbruk.

Et «indre anliggende»

IMDis erfaring er at mange familier anser situasjonen med den psykisk utviklingshemmede som et «indre anliggende», hvor familien selv finner ut hva som *kollektivt* er den beste løsningen for personen og familien. Utvikling og opplæring for den psykisk utviklingshemmede mot mer selvstendighet og mestring av hverdagen, synes ikke å være tema i seg selv. I flere av sakene er familiene tilsynelatende mest opptatt av å «normalisere» situasjonen slik at den psykisk utviklingshemmede utad har et livsmønster som alle andre. Målet ser ut til å være at utviklingshemningen skal være minst mulig synlig i omgivelsene, uavhengig av om personen er i stand til å leve i en ekteskapeleg kontekst eller ikke. Familiene legger derfor ofte opp til at personene skal gifte seg og få barn som andre folk.

The collage features several articles from Norwegian newspapers. At the top right is a 'LØRDAG' (Saturday) section with a photo of a woman and the headline 'Foreldremøte' (Parents' meeting). Below it is an article titled 'Slik falt tyrannene' (This is how the tyrants fell) with a sub-headline 'Mouassat al-Gudali døde ved å bli overvåkingsvideo tatt fra en mobiltelefon' (Mouassat al-Gudali died by being watched on a video taken from a mobile phone). The main article is 'Funksjonshemmede barn gjemmes bort' (Functionally impaired children hidden away) with a large photo of a woman in a blue dress and a white headscarf. Other smaller articles include 'INSTRUKSEN GJALDT LIKEVEL' (The instruction still applies), 'TAPTE MED GADAFI' (Lost with Gadafi), 'HVEM ER RIKEST I LANDET HER?' (Who is the richest in the country here?), and 'Aktiv 10-åring' (Active 10-year-old).

Proforma ekteskap og menneskehandel

Å gifte bort en sønn eller datter med en fra utlandet kan være en migrasjonsstrategi. Gjennom inngåelse av ekteskap med slektninger i foreldrenes opprinnelsesland, er det flere eksempler

på at den utviklingshemmede benyttes som «inngangsbillett» til Europa. I enkelte tilfeller kan dette ta form av serieekteskap hvor vedkommende blir gift og skilt opp til flere ganger. Det er sannsynlig at noen av disse ekteskapene er rent proforma, og at det også kan ligge økonomisk gevinst for familiene i å utnytte de utviklingshemmede på denne måten – altså en form for menneskehandel. Det er viktig at utenriktjenesten og norske innvandringsmyndigheter er klar over denne praksisen. Skoleansatte og andre som kommer i kontakt med utviklingshemmede, bør være klar over at slike overgrep kan skje.

Hvordan avdekke?

Politiet har mulighet til å «avsløre» at herboende som søker familiegjenforening med ektefelle fra et annet land, ikke forstår hva søknaden eller ekteskapet innebærer, og at vilkårene for ekteskap dermed ikke er til stede.¹³ Dette kan avdekkes i løpet av intervjuet, eller gjennom attest fra lege, som bekrefter brudens/brudgommens manglende rettslige handleevne. Slik attest kan kreves fremlagt. Politiet varsler da Utlendingsdirektoratet, som tar dette med i sin vurdering av søknaden.

På utenriksstasjoner der IMDi har utplassert integreringsrådgivere, er det bevissthet om denne problematikken. Flere saker er meldt til norsk politi og UDI.

På skolene er det mulig å fange opp tvangsekteskapsaker ved å snakke nærmere med eleven om ekteskapet som planlegges, eller er inngått. Det er viktig at den som får kjennskap til dette, ikke slår seg til ro med at eleven virker fornøyd. Som i andre saker vil det være viktig å lytte og spørre for å få mest mulig informasjon og eventuelt diskutere med Kompetanseteamet, eller drøfte saken med barnevern, helsevern og/eller politi. Her vil de juridiske sidene ved saken kunne bli

avklart, og man kan drøfte de etiske dilemmaene som sakene ofte rommer.

Hvis ansatte i skolen vurderer at eleven har for lite oppfølging fra hjelpeapparatet sett i forhold sin utviklingshemning, kan det være grunn til å undersøke forholdene nærmere, ta kontakt med barnevern eller fastlege for å uttrykke en generell bekymring for barnets/ungdommens omsorg, og invitere til en diskusjon omkring ekteskapet. Hvis det er en ansvarsgruppe rundt den unge, kan denne utgjøre rammen for en slik diskusjon.

Uten at man lukker øynene for at det i noen tilfeller faktisk er grunn til bekymring, er det selvfølgelig viktig å nærme seg de utviklingshemmede og deres familier med åpenhet for at ekteskap der en eller begge ektefellene er psykisk utviklingshemmet, kan være ønsket og inngått på lovlig vis.

Forskning viser at familier kan være særlig opp-tatt av å ikke gifte bort psykisk utviklingshemmede døtre fordi de da vil gå over i ektemannens families omsorg, og dermed risikere et dårligere liv enn hvis hun blir hos sin biologiske familie.¹⁴ Sønnene fortsetter derimot å være en del av sin biologiske familie, også når han er gift. Eldste søster får i mange familier stort ansvar for å følge opp yngre søsken med utviklingshemninger. Slik ser kjønn og plass i søskenflokket ut til å ha betydning for familiens håndtering av den utviklingshemmedes situasjon.

Behov for mer kunnskap og bedre tilpassede tjenester

Inntrykket blant minoritetsrådgivere som har hatt kontakt med utviklingshemmede elever, er at deres familier ikke bruker tilbud fra det offentlige i tilstrekkelig grad. For mange er kontakten med hjelpeapparatet en utfordring. Familiene vet ofte ikke hvordan de skal benytte hjelpeapparatet, og hjelpeapparatet kan mangle

¹³ Det er rutine at politiets utlendingsseksjon gjennomfører intervju av herboende person som søker om familiegjenforening. I de fleste saker om familiegjenforening må den norske parten gjennom et politiintervju.

¹⁴ Sørheim, Torunn Arntsen, Innvandrere med psykisk utviklingshemmede barn i møte med tjenesteapparatet, Gyldendal 2000

kunnskap om hvordan de skal hjelpe minoritetsfamilier. Utfordringene handler ofte om språklige og kulturelle barrierer for god kommunikasjon. I mange tilfeller klarer ikke hjelpeapparatet å få til en god dialog og dermed et godt tilbud til den utviklingshemmede og hans/hennes familie, som på sin side kan være mistroiske overfor det norske systemet og ha et ønske om å ta vare på egne barn uten innblanding fra hjelpeapparatet.

I sitt arbeid ved skolene har minoritetsrådgivere erfart at familiene ofte ikke benytter tilbud og ordninger som det norske samfunnet tilbyr. Mange får dermed ikke den oppfølging de har behov for. Dette kan skyldes at familien ikke kjenner til de tilbudene som finnes, eller at de har benyttet tilbud som de har gått bort fra fordi de ikke synes de har fungert tilfredsstillende. Ordningen med støttekontakt er et tilbud flere minoritetsrådgivere har erfart at familier etter en tid har takket nei til. Det kan handle om offentlige tjenester som i liten grad er tilpasset behovene til personer med innvandrerbakgrunn.

Vi har sett at disse unge, ofte sårbare menneskene kan bli utsatt for flere former for diskriminering som kan virke forsterkende på hverandre. De kan oppleve indirekte diskriminering i form av offentlige tjenester som er lite tilpasset deres behov, og ansatte med svak flerkulturell forståelse. I tillegg kan innvandrere med utviklingshemning oppleve direkte diskriminering og undertrykkelse i møte med andre mennesker generelt, innenfor eget miljø og egen familie.¹⁵

Minoritetsrådgiverne har erfart at det flere steder er behov for mer informasjon til habiliteringstjenesten om dette temaet, og at det er behov for mer, bedre og tolket informasjon til minoritets-

foreldre om hvilke hjelpetiltak som finnes, og hvordan de kan søke. De ser også at mange foreldre har behov for tettere oppfølging/veiledning om hvordan de kan følge opp sine psykisk utviklingshemmede barn.

Også Kompetanseteamet erfarer at personer med nedsatt psykisk funksjonsevne har behov for særlig oppfølging i forhold til bistand og tilsyn. Teamet har mottatt flere henvendelser som gjelder tvangsgifte eller frykt for tvangsgifte for personer i denne gruppen. I noen tilfeller har det vært behov for trygg plassering vekk fra familien. Det har imidlertid vist seg vanskelig å finne egnede plasseringer. Akutte løsninger har blitt funnet, men Kompetanseteamet ser et behov for permanente, sikre systemer og botilbud for personer med spesielle behov. En kartlegging av hva som faktisk finnes av aktuelle botilbud innenfor eksisterende psykisk helsevern, vil kunne bidra til å utrede om det finnes løsninger, eller om det bør etableres nye.

Avslutning

IMDis erfaringer viser at det er behov for videre utredning av psykisk utviklingshemmede personer med innvandrerbakgrunn og deres situasjon når det gjelder ekteskap. Det ser også ut til å være behov for kompetanseheving i hjelpeapparatet og i familiene, samt en evaluering av hvordan offentlige tjenester fungerer for psykisk utviklingshemmede personer med innvandrerbakgrunn i forhold til deres behov for oppfølging generelt, og i forhold til å forebygge tvangsekteskap spesielt.

Det er et interessant funn i seg selv at det synes vanskelig å finne noen som har mye kompetanse om psykisk utviklingshemmede minoritetsspråklige. Det viktigste vi har lært, er kanskje at dette er et område som mange vet for lite om.

Referanser

Torunn Arntsen Sørheim (2000). *Innvandrere med funksjonshemmede barn i møte med tjenesteapparatet*, Gyldendal.

15 Diskrimineringsloven sier: Med direkte diskriminering menes at en handling eller unnlattelse har som formål eller virkning at personer eller foretak på grunnlag som nevnt i første ledd blir behandlet dårligere enn andre blir, er blitt eller ville blitt behandlet i en tilsvarende situasjon. Med indirekte diskriminering menes enhver tilsynelatende nøytral bestemmelse, betingelse, praksis, handling eller unnlattelse som fører til at personer på grunn av forhold som nevnt i første ledd blir stilt særlig ufordelaktig sammenliknet med andre.

På tvers av landegrenser

«Samarbeid på tvers av landegrenser er nødvendig både for å forebygge tvangsekteskap og for å bistå i enkeltsaker der tvangsekteskap er en del av problemet.»

- Innledning: På tvers av landegrenser
- Ikke bare en forlovelse – religiøse/utenomrettslige ekteskap av mindreårige
- Barn og unge som etterlates i utlandet
- Migrasjon, bistand og konsulære saker
- Norsk-irakisk samarbeid mot tvangsekteskap
- Rutiner og anbefalinger ved frykt for reiser til utlandet

Vedlegg: Skjema for avtale om oppfølging

Innledning:

På tvers av landegrenser

For å bekjempe tvangsekteskap og annen æresrelatert vold holder det ikke bare med innsats i Norge. Forekomsten av tvangsekteskap og annen æresrelatert vold er nært knyttet til kvinnens situasjon og stilling i opprinnelseslandet.

Ett av hovedfunnene i løpet av handlingsplanperioden er at det er nødvendig å ha et transnasjonalt perspektiv i arbeidet mot tvangsekteskap. I denne delen av rapporten skal vi gå nærmere inn på hva vi legger i dette, og rette søkelyset mot konkrete erfaringer, utfordringer og anbefalinger i arbeidet med «å jobbe på tvers av landegrenser».

Stadig flere kvinner blir fratatt passet og sendt til landet de opprinnelig kom fra. Ektømmene deres i Norge fortsetter å heve kvinnenes trykk.

Torsdag 27. oktober 2011 | **Aftenposten**

De fleste tvangsekteskap inngås i utlandet

IMDi erfarer at samarbeid på tvers av landegrensener er nødvendig både for å forebygge tvangsekteskap og for å bistå i enkeltsaker der tvangsekteskap er en del av problemet. Handlingsplanen fastslår at de fleste tvangsekteskap som involverer norske borgere eller personer med lovlig opphold i Norge, inngås i utlandet. En undersøkelse av alle integreringsrådgivernes og minoritetsrådgivernes saker i kategorien «gjennomført tvangsekteskap» som ble foretatt i 2009, støtter opp om dette. I artikkelen *Ikke bare en forlovelse* retter vi søkelyset mot ulovlige avtaler om ekteskap som involverer mindreårige og ofte inngås i opprinnelseslandene.

Tvangsekteskap og annen æresrelatert vold kjennetegnes både ved at flere familiemedlemmer kan være voldsutøvere, og at den som setter dagsorden i familien, kan være en fjernere slektning som fysisk befinner seg i et annet land. Den ekstreme kontrollen, volden og overvåkingen som utøves både i familien og i omgivelsene i Norge, kan være regissert fra opprinnelseslandet. Her er hendelser eller avtaler blant slektninger og i storfamilien ofte avgjørende for den enkeltes situasjon. Det som individet gjør i Norge, kan ha konsekvenser for storfamilien i opprinnelseslandet, og det storfamilien i utlandet gjør, kan ha betydning for mennesker i Norge. Det å sende ungdom til opprinnelseslandet og etterlate dem der for å stoppe «fornorskingen» kan for eksempel være en del av et slikt ekstremt kontrollregime. I artikkelen *Barn og unge som etterlates i utlandet* retter vi blant annet søkelyset mot denne problematikken. En betydelig andel av IMDIs registrerte saker gjelder barn og unge som etterlates i utlandet. Men vi har også i perioden avdekket saker der voksne kvinner er blitt etterlatt mot sin vilje i opprinnelseslandet, alene eller sammen med barna. Årsakene kan være mange og sammensatte. Vi ser at tvangsekteskap kan være en del av problemkomplekset også i disse sakene.

Dumpet i Pakistan - ektemannen giftet seg med ny kvinne

MINORITETER

KARINE ØSTVIT

- Disse kvinnene er helt glemt av offentligheten. Vi snakker forlates, men vi glemmer helt de voksne kvinnene.

Det sier Eva Terill Jacobsen, som jobber som integreringsrådgiver ved ambassaden i Jortdin. De siste tre nærmere 30 kvinner som har blitt etterlatt mot sin vilje - bare til fire land i Midøsten.

De tokale tallene er sannsynligvis langt høyere, da bare et fåtall med fra fra til ambassadene og det er store mørketall.

Det er en opplysning som delegeringene som jobber ved ambassadene i Pakistan, Tyrkia og Kenya, sier Jacobsen. Hun mener sakene er svært triste.

- De handler om kvinner som blir fratatt muligheten til å se sine egne skam - ofte i krigeplagede land som ektemannen selv mener det er stor

farlig å bo i Mangelbergseierettersen som gattes familie. Det er fangeret kvinner i alle aldre, sier Jacobsen. Hun fortviler at det vanligvis er at det på ferie, eller for å delta i familiegjenværelser.

- Og så når gjerningene nærmer seg og de bokstavelig talt omstrettar står på flyplassen, blir kvinnene fratatt muligheten, og jeg beskjede om at hun skal bli igjen alene, sier Jacobsen.

Fleire blir dumpet

Hun har de siste årene sett en klar økning i antall voksne kvinner som beskjedes, til og med i opprinnelseslandet, og jeg mener det er et historisk seg tilbake til et nivå som er svært høyt.

- Jeg har sett flere saker der barna og moren er folker registret i Norge, men etterlates i opprinnelseslandet. Pengene for kostnader, barn og mors konto i Norge - men den til, dermed kan ektemannen i Norge leve godt av pengene, fortviler Jacobsen.

I andre tilfeller blir kvinnene etterlatt fordi ektemannen ønsker å bli som skjedde med Sara (22). Hun vokste opp i Pakistan, og var bare 15 år da foreldrene giftet henne bort til en fetter i Norge. Hun kjente ham fra barndommen og fremtiden i Norge, håpet på barn, på reise på flykke. Virkeligheten ble en annen.

Da papirene endelig var klare, og Sara ble hentet til Norge, viste det seg at ektemannen allerede hadde en kjæreste i Norge. Hun hadde ingen interesse av sin utrige kone.

Henners hele tiden

- Jeg fikk ikke gå ut, ikke ta buss, ikke ringe til noen, ikke handle mat. Jeg var bare inne i leiligheten, hele tiden, sier Sara i dag.

Noen ganger ble hun låst inne på sovrommet, slik at hun ikke kunne gå ut flere dager av gangen. Selv bodde hun med mat til henne i blant.

- I tillegg ble jeg slått. Da jeg ble styrt ut, skulle jeg gå ut. Da jeg ble styrt ut, skulle jeg gå ut. Da jeg ble styrt ut, skulle jeg gå ut.

Fortsett stajever hun har i sin fortell om saken i Norge. Likevel er det det som skjedde etter søsken har prøvet tenne eller mass.

I Pakistan uten pass

For en kvindig ektemannen henne en bag og beskjede om å pakke. Da landet de i Pakistan. Der te henne til foreldrene hennes. Et fra flyplassen, og så var hun borte.

Sara måtte bli igjen alene - i slamt tilbake til Norge.

- Foreldrene mine ville ikke ha meg der alle nabene snakker - alle visste at jeg var jente som låst inn i huset, så de sendt tilbake. Faren min ønsket ikke å se på meg en gang. Jeg var en enorm skam for han, for hele

familien, sier Sara.

Hun var likevel en av de heldigste. Ektemannen sendte passet hennes til LID, så at hun ville skulle seg kansellert. Han var tatt, så hun ble sett endre opp på ambassaden i Islamabad, som hjalp henne tilbake til Norge.

Bør på kreftstener

Der hadde ektemannen allerede giftet seg på nytt med kjæresten sin, som oppstas midten med Sara ennå ikke var over.

Hennes egne muligheter, på ekteskapsmarkedet er sterkt redusert. Hun håper det ikke vil påvirke hennes muligheter for nye. Selv at hun kom tilbake til Norge for halvparten av tiden.

Hjelp fikk hun hjelp til å skaffe seg egen leilighet, men ennå vet hun ikke om hun får være oppholdstid.

- Så har fremtiden min? Finnes det hjelp for meg, etter å ha blitt etterlatt på den måten? Jeg vet ikke. Men jeg håper fortsatt.

Faren min orket ikke å se på meg en gang. Jeg var en enorm skam for ham, for hele familien.

Sara (22)

Forholdet mellom opprinnelsesland og diaspora

For å kunne avdekke og håndtere saker vedrørende tvangsekteskap eller annen æresrelatert vold og kontroll er det nødvendig - både for hjelpeapparatet i Norge og for utenrikstjenesten - å være klar over den dynamikken og det samspillet som er mellom «de som ble igjen hjemme» i opprinnelseslandet, og «de som reiste ut» og deres etterkommere i Norge og i andre land. Dette er også en viktig erkjennelse i det forebyggende arbeidet mot tvangsekteskap. Det holder ikke bare med innsats i Norge. For å bidra til endring og utvikling må vi jobbe på flere fronter samtidig.

Sammensatte saker krever helhetlig og tverrfaglig tilnærming

En tvangsekteskapsak er i seg selv sammensatt og dreier seg som regel også om langt mer enn «bare tvangsekteskap». De enkeltsakene (konsulære saker

og visumsaker/saker vedrørende søknader om familieetablering) som integreringsrådgiverne har vært involvert i, har også omhandlet annen migrasjonsproblematikk som f.eks. æresrelatert vold, vold mot kvinner og barn, etterlatte, barne bortføring, barn som brukes i foreldrekonflikter, proformaekteskap og menneskehandel. I alle sakene har det vært nødvendig å ha en helhetlig tilnærming og jobbe på tvers av utenriksstasjonens ulike arbeidsfelt innenfor visum, konsulære saker, politisaker og bistandsoppgaver.

Likheter og forskjeller

Integreringsrådgiverne har vært utplassert og dekket områder med store samfunnsmessige forskjeller. Samtidig har ulike betingelser som utenriksstasjonens størrelse og beliggenhet, tidligere erfaring med tvangsekteskapsaker ved utenriksstasjonen og om utenriksstasjonen allerede hadde oppfølging av bistandsprosjekter eller ikke, gjort at innretningen på arbeidet har vært noe forskjellig.

De sosiale, kulturelle, økonomiske og politiske ulikhetene mellom land som Pakistan, Somalia, Irak og Tyrkia har krevd og krever ulike tilnæringsmåter i arbeidet mot tvangsekteskap. Først og fremst er både Somalia og Irak land som på ulike måter er sterkt preget av krig og konflikt, med mange internt fordrevne og flyktninger over hele verden som en konsekvens av dette. De fleste med somalisk og irakisk bakgrunn som er bosatt i Norge, har kommet hit som flyktninger, er etterkommere av flyktninger eller familiegjennforent med disse. I motsetning til dem med pakistansk og tyrkisk bakgrunn, som hovedsakelig har kommet hit som arbeidsmigranter og er etterkommere eller familiegjennforent med disse.

De samfunnsmessige forskjellene mellom landene og migrasjonens ulike årsaker (om den er frivillig eller tvungen) er et viktig bakteppe både for hvordan man håndterer enkeltsaker (konsulære saker), og for innretningen på det holdningsskapende forebyggende arbeidet mot tvangsekteskap (bistandsarbeidet).

Gjennom handlingsplanperioden er ulike innfallsvinkler og metoder prøvd ut ved de ulike utenriksstasjonene. I det videre arbeidet må det legges mer vekt på systematisk fagutvikling og forankring av arbeidet mot tvangsekteskap innenfor følgende tre arbeidsfelt som tydelig har pekt seg ut i prosjektperioden: Migrasjon, bistand/likestilling og konsulære saker. Casebeskrivelsen med samme navn eksemplifiserer og tydeliggjør koblingen mellom disse tre arbeidsfeltene.

Tvangsekteskapsaker ved utenriksstasjonene

Det har vist seg vanskelig å avdekke tvang gjennom utenriksstasjonenes saksbehandling av familieetableringssaker. Særlig stor aldersforskjell, avvik i ekteskapsritualer, irregulær tidligere ekteskapspraksis i familien etc. kan være indikatorer, men vanskelig å «bevise». Det har også vist seg vanskelig å avdekke tvangsgifte ved intervju av visumsøkere i opprinnelseslandet. Det er først når UDI sammenstiller intervjuet fra utenriksstasjonen og intervjuet som politiet foretar av referansepersonen i Norge, at dette er mulig. Da først får man et helhetsbilde av situasjonen, og man kan se om for eksempel opplysninger som er gitt fra begge parter, er sammenfallende.

Årsakene til at det er vanskelig å oppdage tvangsekteskapsaker fra utenriksstasjonene kan være sammensatte. En del søkere vil ha det å komme til Norge som overordnet mål. Å fortelle om tvang i en intervjusituasjon vil da være uaktuelt, fordi det kan bety avslag på søknaden om familieinnvandring. For andre søkere vil det å gå imot et ekteskap som er blitt bestemt av familien, oppleves som en umulighet. Tvangsekteskap må ses som ledd i den generelle undertrykkingen av kvinner og kvinners manglende mulighet til å påvirke sin egen situasjon og eget liv.

IMDi erfarer at tvangsekteskapsproblematikk er lettere å oppdage fra Norge. Det er uansett viktig at de ansatte ved utenriksstasjonene har fokus på tvangsekteskap, og kunnskap om hvordan de kan

identifisere og håndtere saker som dukker opp. IMDi har bidratt aktivt i oppdateringen av UDIs veileder for utenriksstasjonene. Samtidig har IMDi utarbeidet supplerende retningslinjer og rutiner for å avdekke og håndtere enkeltsaker på den enkelte utenriksstasjon, i samarbeid med ansatte på utenriksstasjonene. Rutinen er oversatt til engelsk. Tilbakemeldinger fra utenriksstasjonenes ansatte er at rutinene er et viktig verktøy i arbeidet mot tvangsekteskap.

Nødvendig med en bred tilnærming

Forekomsten av tvangsekteskap og annen æresrelatert vold er nært knyttet til kvinnens situasjon og stilling i opprinnelseslandet og i diaspora. Tvangsekteskap er ikke er knyttet til bestemte religioner, nasjonaliteter eller kulturer. De fleste av pakistansk opprinnelse i Norge tvangsgifter for eksempel ikke sine barn, men det finnes eksempler på at noen norskpakistanere gjør det. Det samme kan sies om foreldre med opprinnelse fra Somalia, Irak, Tyrkia og alle de andre landene som er representert i de sakene IMDi har registrert.

Saker IMDi har vært involvert i, kan tyde på at tvangsekteskap er knyttet til bestemte familier som lever i samfunn med sterke patriarkalske familiestrukturer, hvor kvinnen blir sett på som mannens eiendom. Disse familiene synes i tillegg å være sterkt bundet til relasjoner og tradisjoner i opprinnelseslandet, uavhengig av hvor lenge familiene har bodd i Norge, familiens utdanningsnivå eller sosiale posisjon.

Samfunn der æresbegrepet står sterkt, kjennetegnes av en patriarkalsk familiestruktur. En slik familiestruktur er vanlig i mange deler av verden, som i Midtøsten, Nord-Afrika og visse deler av Asia og Latin-Amerika. I disse områdene finnes det også flere andre måter å organisere familien på, og hvor strengt patriarkalsk familiene er organisert, avhenger av klasses tilhørighet, utdanningsnivå og om familien bor i en stor by eller på et lite sted (Arbeid mot tvangsekteskap – en veileder, IMDi 2008).

En annen tilleggsfaktor er at tvangsekteskap forekommer hyppigere i land med krig og interne konflikter, hvor rettssikkerheten er svekket og voldsnivået i samfunnet av samme grunn er høyt. En ytterligere tilleggsfaktor er forekomsten av brudd på menneskerettighetene og diskriminering av kvinner i de land der tvangsekteskap forekommer. Erfaringen tilsier derfor at det er nødvendig med en bred tilnærming til arbeidet mot tvangsekteskap.

Dette er utenrikspolitikk.

Sitat fra en ambassadør

Kobling til kvinne- og likestillingsinnsats i opprinnelseslandene

Ved utenriksstasjonene må håndteringen av konsulære saker ses i sammenheng med bistanden til organisasjoner som jobber for å bedre kvinnens stilling og bekjempe vold mot kvinner og barn i det aktuelle landet. Assistanse til norske borgere og andre personer med lovlig opphold i Norge som er etterlatt mot sin vilje i utlandet fordi de er tvangsgiftet, frykter tvangsekteskap eller annen æresrelatert vold, må kobles til kvinne- og likestillingsinnsats i opprinnelseslandene.

IMDi erfarer at UD og utenriksstasjonenes kvinne- og likestillingsinnsatser i de ulike opprinnelseslandene og støtten til organisasjoner som jobber for å bekjempe vold mot kvinner og barn, har vært viktig og har bidratt til å sette arbeidet mot tvangsekteskap inn i en større sammenheng. I denne forbindelse viser vi til Handlingsplan for kvinners rettigheter og likestilling i utviklingsarbeidet 2007–2009 og Regjeringens handlingsplan for gjennomføring av FNs Sikkerhetsråds resolusjon 1325 (2000) om kvinner, fred og sikkerhet. Dette er en innsats som ikke bare er viktig for utviklingen i opprinnelseslandene, men også for utviklingen i Norge. I artikkelen *Norsk-irakisk samarbeid mot tvangsekteskap* presenterer vi et praktisk eksempel på hvordan man har jobbet ved ambassaden i Amman i Jordan.

Økt bevissthet og kompetanse om opprinnelseslandets betydning

For å kunne hjelpe en person som er utsatt for tvangsekteskap eller annen æresrelatert vold, er det nødvendig for hjelpeapparatet i Norge å krysse grenser på flere måter, ikke bare mellom sektorer, enheter og profesjoner i Norge. Sakenes transnasjonale karakter innebærer at man må løfte blikket utover Norges grenser. Som rådgiver eller ansatt i hjelpeapparatet – i møte med utsatt ungdom og deres familier – betyr dette at man må sette seg inn i den sosiale og kulturelle sammenhengen problemene opptrer i, i diasporaen og i opprinnelseslandet. Det betyr:

- ▶ Å ha grunnleggende kunnskap om de politiske, sosiale, økonomiske og kulturelle forholdene i opprinnelseslandet til de man skal hjelpe. Herunder menneskerettighetssituasjonen, med særlig fokus på likestilling og kvinners rettigheter.
- ▶ Å ha kjennskap til ekteskapsmønstre og tradisjoner i den aktuelle familien.
- ▶ Å ha bevissthet om at familien til den man vil hjelpe i Norge, kan være under sterkt press fra andre slektninger som befinner seg i opprinnelseslandet eller i et annet land.
- ▶ Å ha bevissthet om at norske myndigheters muligheter til å hjelpe norske borgere eller andre personer med lovlig opphold i Norge som er utsatt for tvang, vold og kontroll i utlandet, er begrenset – særlig hvis personen er under 18 år.

Assistanse til hjemreise er vanskelig, men mulig

Når en person befinner seg i utlandet og ber om hjelp, er det begrenset hva norske myndigheter kan gjøre selv om personen er norsk statsborger. Assistanse til hjemreise er vanskelig, men mulig. Til sammen 30 personer er blitt hjulpet tilbake til Norge i prosjektperioden fra de utenriksstasjonene som har hatt integreringsrådgiver. Ungdom som er etterlatt i utlandet på grunn av problematikk knyttet til tvangsekteskap eller kjønnslemlestelse, kan få økonomisk støtte til retur så fremt de ikke har mulighet til å dekke utgiftene selv. IMDi administrerer denne refusjonsordningen. Det er Kompe-

tanseteamet mot tvangsekteskap som gjør den faglige vurderingen av henvendelser som gjelder hjelp til retur. Siden januar 2010 til og med første halvår 2011 har fem personer fått støtte over denne refusjonsordningen.

I artikkelen *Barn og unge som etterlates i utlandet* går vi blant annet nærmere inn i denne problematikken. Ved frykt for tvangsekteskap eller annen æresrelatert vold er hovedbudskapet at hjelpeapparatet (skole, barnevern, politi med flere) må jobbe for å forhindre utreise fra Norge. I artikkelen *Rutiner og anbefalinger ved frykt for reiser til utlandet* oppsummerer vi blant annet minoritetsrådgivernes erfaringer med bruk av oppfølgingsavtaler med ungdom som et forebyggende tiltak i denne sammenhengen.

Integreringsrådgiverne som «lenke» mellom diaspora og opprinnelsesland

I tvangsekteskapsaker, som i andre familierelaterte saker, kan det være flere parter og ulike interesser involvert i selve saken både i Norge og i opprinnelseslandet. Det kan være mye som står på spill for ulike familiemedlemmer både i opprinnelseslandet, i Norge og andre steder. Det at familiene er transnasjonale, altså at de har tilholdssted og tilhørighet i flere land, flytter mellom ulike steder osv., er en realitet som både hjelpeapparatet i Norge og utenriksstjenesten må forholde seg til.

Det å ha en lenke mellom diaspora og opprinnelsesland i form av integreringsrådgiver utplassert ved utenriksstasjoner i land og områder der tvangsekteskap forekommer, har vist seg å være nyttig for kunnskapsutviklingen på feltet.

I håndteringen av de konsulære sakene ved utenriksstasjonene kan dette f.eks. dreie seg om følgende konkret problematikk:

- ▶ Personen man skal bistå, har dobbelt statsborgerskap.
- ▶ Jenta eller gutten er mindreårig.
- ▶ Reisedokumenter og penger er fratatt personen.

- ▶ Personen holdes innesperret eller har ikke mulighet til å ta seg til nærmeste utenriksstasjon fordi hun ikke kan bevege seg fritt uten mannlige slektninger.
- ▶ Personen som ber om bistand, befinner seg i et naboland og eller må krysse landegrensener eller ta seg gjennom områder med store sikkerhetsutfordringer pga. krig og konflikt.

I forhold til hjelpeapparatet i Norge har integreringsrådgiverne både bidratt med kunnskap om de lokale forholdene «på bakken» i arbeidet med konkrete enkeltsaker og samtidig bidratt til å heve kompetansen om hva som er utenriksstasjonenes handlingsrom i denne typen saker.

På tilsvarende måte har integreringsrådgiverne bidratt til å heve kompetansen om migrasjonsproblematikk og forhold i diaspora til de ansatte ved utenriksstasjonene. I håndteringen av konsulære saker har integreringsrådgiverne f.eks. både bidratt med sosialfaglig erfaring og kompetanse, kunnskap om hjelpeapparatet samt utviklingen på integreringsfeltet i Norge.

”

Egen integreringsrådgiver sørger for at vi har rett kompetanse når ambassaden på den ene eller andre måten blir konfrontert med tilfeller av tvangsekteskap. Dette vil alltid dreie seg om kompliserte konsulære saker. Integreringsrådgiver sørger for god saksbehandling og effektivt samarbeid med hjemmeapparatet.

Sitat fra en ambassadør

Innenfor bistandsfeltet har integreringsrådgiverne bidratt til at flere prosjekter og tiltak for å bekjempe vold mot kvinner og barn, herunder tvangsekteskap, er blitt satt i gang og videreutviklet i opprinnelseslandene.

Prosjekter og tiltak i opprinnelseslandene

De fleste prosjektene og tiltakene får støtte over kvinnebevilgningen i UD for å bekjempe vold mot kvinner og barn, og noen av prosjektene får støtte fra IMDi til holdningsskapende og forebyggende arbeid mot tvangsekteskap. Prosjektene og tiltakene er hovedsakelig lokalisert i områder der man har stor migrasjon til og fra Norge.

Vi navngir her de prosjektene som har fått støtte til holdningsskapende og forebyggende arbeid mot tvangsekteskap i de ulike landene. I tillegg til disse nevner vi noen av de prosjektene der tvangsekteskap er «bakt inn» i eksisterende kvinneverrettede bistandsprosjekter, og der det er en lenke til diasporaen i Norge:

Pakistan

Ved ambassaden i Islamabad i Pakistan har integreringsrådgiver bidratt til at tiltak mot tvangsekteskap er blitt «bakt inn» i allerede eksisterende kvinneverrettede prosjekter. UD via ambassaden i Islamabad gir støtte til flere organisasjoner som har fokus på kvinner, barn og menneskerettigheter. Prosjektene som støttes, handler om alt fra bevisstgjøringsarbeid, opplæring på grasrotnivå, juridisk hjelp, krisesenterdrift, talsmannsfunksjoner og til lobbying overfor myndighetene. I tillegg støttes ulike helse- og utdanningstiltak som skal bidra til å forbedre kvinnens situasjon i Pakistan.

På myndighetsnivå er det utviklet en familieprotokoll mellom Norge og Pakistan. Familieprotokollen skal bidra til å styrke det bilaterale samarbeidet rundt familierelaterte saker og migrasjonsrelaterte utfordringer. Integreringsrådgiver har hatt en aktiv rolle i videreutviklingen av dette samarbeidet.

«Promoting Gender Justice» er startet opp i 2011 og gjennomføres av Kirkens Nødhjelp. Et delprosjekt skal se på ekteskapspraksiser i Gujrat, som er det distriktet i Pakistan med

størst migrasjon til og fra Norge. Mer kunnskap om ekteskapspraksis i dette distriktet er nyttig fordi det også vil kunne gi oss kunnskap om praksis i diaspora. I forlengelsen av dette prosjektet skal det også produseres en dokumentarfilm om tvangsekteskap fra dette distriktet. Filmen vil oversettes til norsk.

«Institusjonssamarbeid med universitetet i Gujrat». Prosjektet er ikke iverksatt, men er på planleggingsstadiet. Det bærende elementet i prosjektet er institusjonssamarbeid mellom University of Gujrat og en eller flere tilsvarende undervisningsinstitusjoner i Norge. Prosjektideen tar utgangspunkt i migrasjonen mellom Pakistan og Norge. Man ønsker blant annet å undersøke mulighetene for å gi et tilbud om norskopplæring med samfunnskunnskap til personer i Gujrat som skal flytte til Norge (i forbindelse med familieetablering). Prosjektet er tenkt å kunne bidra til å styrke integreringsarbeidet og den enkelte situasjon i Norge.

«Minhaj-ul-Quran Reconciliation Council i Kharian» har fått 150 000 kroner i støtte til å drive holdningsskapende og forebyggende arbeid mot tvangsekteskap i Kharian. Organisasjonen er en filial av Minhaj konfliktråd, som driver med tilsvarende virksomhet i Oslo, og har fått støtte også til sitt arbeid her. Filialen i Kharian gir blant annet råd og veiledning til familier og bistår i familiekonflikter der tvangsekteskap er en del av problemet.

Afrikas horn

Ved ambassaden i Nairobi i Kenya har integreringsrådgiver bidratt til at tiltak mot tvangsekteskap er blitt bakt inn i et tiltak i regi av University of Nairobi. Donor i dette prosjektet er FN-organisasjonene WHO/UNFPA. Det er etablert et samarbeid med Nasjonalt kompetansesenter mot vold og traumatisk stress (NKVTS). Søkelyset er rettet mot å bekjempe kjønnslemlestelse. Det gjennomføres feltbesøk og seminarer.

«SCILO – Support Cooperation International Living Organization, Norway» har fått 300 000 kroner i støtte til prosjektet «Ikke tving meg – det

gjelder mitt liv». Dette er en undersøkelse om somaliske ekteskapstradisjoner i lys av transnasjonale ekteskap mellom diaspora i Kenya og Norge. Prosjektet avsluttes i 2011.

Tyrkia

Ved ambassaden i Ankara i Tyrkia har integreringsrådgiver bidratt til etableringen av et kvinneprosjekt i 2010. Prosjektet drives av organisasjonen EKDAV og hadde fokus på bekjempelse av kjønnsbasert vold, med tiltak rettet mot menn og gutter for å påvirke deres holdninger og handlinger. Det ble blant annet gjennomført informasjons- og dialogmøter med politifolk om tvangsekteskap i Ugas. Ugas er et område med stor migrasjon til og fra Norge.

Photo: Norsk-Norwegian Embassy

Opening ceremony of a new project in Konya supported by Norway

Last updated: 22/05/2011 // On 13 May 2011, the ambassador, H. E. Cecilie Landverk, and the integration/social affairs attaché Mohammad Elafi participated at the opening ceremony of a project in Konya.

The project is initiated by the Norwegian embassy in Ankara, with financial support from the Norwegian Directorate of Integration and Diversity. Konya province mufti, İsmail ÖZBUĞDAYI, director of the provincial directorate of social services for children and youth, Turgut KOC, director of the national education directorate Konya, Hacer ŞENÜZÜM, Konya tourism director of culture and tourism, Dr. Mustafa ÇİPAK, Dost Eli Derneği chairman, Mehmet İÇER, were among those who attended the ceremony.

The overall goal of the project is to prevent forced and early marriages by raising awareness about the consequences of forced and early marriages on youth, their families and the society as a whole. The main implementing partner of the project is Dost Eli Derneği, a Turkish humanitarian organization based in Konya. Dost Eli will implement the project in close cooperation with the county's education and religious affairs directorates, the directorate of social services and child protection, Konya Metropolitan municipality, municipalities in Meram, Çarşamba, Kulu and Beyşehir.

The main target group of the project is children and youth between age 11 – 18 and their families. With the help of teachers, village leaders and influential persons, information meetings and trainings will be conducted in certain districts. Brochures and poster will be published and distributed and a conference on forced and early marriage will be convened in Konya towards the end of this year.

Norway has a population of 4,9 m – among them around 16.000 have Turkish background. It is not a large figure, but they represent a valuable part of the Norwegian society. The Turkish community is expanding in terms of size and its impact on the Norwegian society. Immigration and integration are potential areas where Norway and Turkey can do more to deal with some challenges – challenges which sometimes disrupt integration process. Some of these challenges result in that some families find themselves in complicated life-situations – since immigration is a process involving different elements, it may sometimes be a harsh, long and complicated process.

We see the value of expanding our cooperation with Konya district for several purposes, it will enable us to contribute to their good work to assist people in their own district, but also we benefit from the good cooperation by learning and gaining knowledge about this region, as one the main areas of origin for our Turkish-Norwegian citizens.

Organisasjonen «Dost Eli Derneği» har fått 400 000 kroner i 2011 til å drive holdningsskapende arbeid mot tvangsekteskap i Konya.

Konya er et område i Tyrkia med stor migrasjon til og fra Norge. Organisasjonen driver blant annet opplæring av ressurspersoner (lærere og imamer) og opplæring av elever og lærere i skolen. Samtidig utvikles informasjonsmateriell om konsekvensene av tidlig ekteskap/tvangsekteskap. Materialet skal også spres blant tyrkisk diaspora i Norge. Det skal arrangeres en konferanse i Konya mot slutten av 2011.

Irak

Ved ambassaden i Amman i Jordan har integreringsrådgiver bidratt til etableringen av flere prosjekter for å bekjempe vold mot kvinner og barn. Prosjektene og tiltakene er hovedsakelig lokalisert i Irak i områder med stor migrasjon til og fra Norge. Representanter for flere av disse organisasjonene har besøkt Norge som et ledd i erfaringsutveksling og kunnskapsutvikling på feltet. Ambassaden i Amman støtter i tillegg FNs utviklingsprogram (UNDP) i Irak. Midlene går til opplæring av lokale organisasjoner og myndighetene innen juridiske rettigheter for kvinner utsatt for vold, og til generell fri retts hjelp.

Norsk Folkehjelp har fått 2 010 000 kroner i støtte til å drive kampanjer mot tvangsekteskap, opplæring av kvinner og dialogmøter med religiøse ledere i det kurdiske selvstyreområdet. Det er også gjennomført en undersøkelse om utbredelsen av tvangsekteskap i dette området og produsert informasjonsmateriell rettet mot ulike målgrupper. Partnerorganisasjonen i Irak har vært i Norge ved flere anledninger. Dette har bidratt til erfaringsutveksling mellom organisasjoner som jobber forebyggende og holdningsskapende blant minoritetsbefolkningen i Norge og i Irak.

Det transnasjonale perspektivet

Arbeidet mot tvangsekteskap har bidratt til å øke bevisstheten i hjelpeapparatet om at migrasjon ikke nødvendigvis er ensbetydende med innvandring og permanent bosetting i Norge. Innvandrere opprettholder kulturelle, sosiale, politiske og økonomiske bånd til opprinnelseslandet. Gjennom å sende penger hjem, besøk til og fra opprinnelses-

Ord mot æresdrap

5000 kvinner blir drept av familien hvert år

Bli voldtatt. Ha ukjente numre på mobilen. Gå i for kort skjørt. Dette er eksempler på «vanære» som fører til at tusener av kvinner blir drept hvert år. Drapsmennene går ofte fri, eller får milde straffer.

«Viktige, positive endringer er kommet i Jordan, endringer vi foreløpig ikke har sett i noe annet arabisk land, sier kriminalreporter og forfatter Rana Husseini til Aftenposten. I 16 år har hun ført en savbrutt kamp mot denne type forbrytelser, først i sitt hjemland, nå også internasjonalt.

Husseini gir akkurat nå stor selvsuksess med sin bok *Mord i ørns navn* (Murder in the Name of Honour). Boken kom på engelsk i fjor høst og er nylig blitt utgitt også på arabisk. «Rana arbeidet et vitnesbyrd om at pennen er mektigere enn sverdet», skriver den amerikanske skuespillerinnen og kvinneaktivisten Jane Fonda i forordet.

Koen var lang i bokhandelen Readers vest i Amman da forfatteren for noen uker siden måtte lese om ville sikre seg et signert eksemplar. De aller fleste bokhandlere var kvinner.

Hvite FN blir hvert år cirka 5000 kvinner over hele verden drept av en gjerningsmann som påberoper seg familens ære som motiv. I Jordan blir mellom 25 og 30 døtre,

søstre eller mødre tatt livet av. Flest slike drap registreres i det muslimske folkeferietallet, men Husseini påpeker at også jenter og kvinner i den kristne minoriteten «dommen» til døden av sin familie.

Tabu. Rana Husseini brøt et tabu da hun i 1994 skrev i *The Jordan Times* om 16 år gamle Kifaya som måtte dø fordi hennes storebror Muhammad hadde voldtatt henne.

«Dommere» var moren, onkelen og broderne, og «shahada» var hennes bror Khalid. Han bandt henne til en stol og ba henne sitte ven fra Koranen før han hevet kniven.

Khalid gikk selv til politiet med det blodige drapsvåpenet. Naboer og familie gratulerte ham. Drapsmannen ble behandlet som en helt i fengselet og ble løslatt etter fem år, to år før tiden. Polit, påtalemyndighet og domstol hadde tatt hensyn til at det dreide seg som et «æresdrap». Den gang var det en selvfølge at slike omstendigheter førte til mildere straff, men takket være blant andre Rana Husseini er det ikke lenger slik.

Rana Husseini, kriminalreporter og forfatter

Den jordanske journalisten Rana Husseini bok om æresdrap på kvinner vekker stor interesse i hjemlandet. Her signerer hun bøker i Amman.

Rana Husseini

Jordansk journalist og forfatter, kjent for sin kamp mot æresdrap på kvinner.

Ånerkjent internasjonalt med Febeek Human Rights Award, Human Rights Watch Award, MEDINEV prize og Ida B. Wells pris for modig journalistikk.

Hjertepolen fakta

Fremgang. - De siste tre-tre månedene har domstolene gitt menn hardere straffer for å ha drept kvinnelige slektninger, 10 og 15 års fengsel. Det er økende bevissthet i påtalemyndigheten, i politiet og blant dommere. Men det er først og fremst holdningene ute i samfunnet som må endres. Hardere straffer kan ikke få slutt på de såkalte æresdrapene, selv ikke dødsstraff, fastslår forfatteren.

- Ingen har rett til å ta en annen

liv, uansett hva som måtte ligge bak, sier Lama Haddadin som står i kø for å møte forfatteren. Hun mener den ungdomsgenerasjonen hun selv tilhører har lært mye av kampanjen som nå har pågått siden høsten 1994.

- Har noen du kjenner blitt utsatt for eller truet med drap for å ha vanæret familien?

- Også den som begår æresdrap er ilbert et offer. Denne boken er svært viktig når det gjelder å få oppmerksomhet om miljøene dette skjer i, om rettsoppfølger og om forebyggende tiltak. Også i bokhandelen for å sikre seg et eksemplar av den arabiske utgaven.

Kongens støtte. - Vi har langt igjen. Men kongefamilien, regjeringen, det sivile samfunn, advokater, dommere og medier - mange spiller nå på lag, fremholder Rana Husseini. - Og alle er enige om at det var du som startet det hele.

- Vel, det får du få noen andre til å bekrefte, sier Rana Husseini og ler hjertelig.

jordana.husseini@afpost.no

1 Begrepet transnasjonalisme ble først tatt i bruk på slutten av 1980-tallet av forskere som i studier av integrasjonsprosesser i bosettingslandet ble oppmerksomme på at denne tilpasningen til det nye var vanskelig å utskille fra kontakten med det gamle, men som ikke hadde noe analytisk perspektiv tilgjengelig for å diskutere dette fenomenet. Boken *Towards a Transnational Perspective on Migration* (Glick Schiller et al. 1992) kan sies å markere etableringen av transnasjonale studier (Fuglerud, 2004).

Dette er realiteter som både kan være til hinder og en ressurs for integreringen i Norge. For eksempel at unge innvandrekvinner i Norge tvinges til å gifte seg med en fetter fra familiens opprinnelsesland, eller at diaspora brukes som nettverk til rekruttering av attraktive jobber utenfor Norge. Forståelsen for den dynamikken og det samspillet som er mellom opprinnelsesland og diaspora, er med andre ord viktig for alt inkluderings- og integreringsarbeid.

Ved utenriksstasjonene har informasjonen og saksbehandlingen rundt saker som gjelder tvangsekteskap og andre familierelaterte spørsmål, blitt styrket gjennom handlingsplanperioden. Denne innsatsen har også synliggjort at det er behov for økt oppmerksomhet omkring hvordan myndighetene skal møte mange av de sosialfaglige, barnevernfaglige og politifaglige og juridiske utfordringene som følger av at folk flytter på seg og lever transnasjonale familieliv.

Hjelpeapparatet i Norge har gjennom integreringsrådgiverne hatt tilgang på oppdatert kunnskap om lokale forhold i de områdene som de har dekket. Dette er kunnskap som er viktig både for å bistå personer som trenger akutt assistanse til å komme seg ut av eller håndtere en uønsket situasjon, og for å planlegge og å gjennomføre forebyggende tiltak for den enkelte og den enkeltes familie i Norge.

På tilsvarende måte har ansatte ved utenriksstasjonene og deres samarbeidspartnere i opprinnelseslandene, gjennom integreringsrådgiverne, hatt tilgang på kunnskap om forholdene i diaspora. Denne innsatsen har bidratt til en økt bevissthet om betydningen av det transnasjonale perspektivet i det forebyggende arbeidet mot tvangsekteskap og annen æresrelatert vold både i Norge og i de ulike opprinnelseslandene.

Referanser

Arbeid mot tvangsekteskap – en veileder, Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (2008).

Utenriksdepartementet (2007). *Handlingsplan for kvinners rettigheter og likestilling i utviklingssamarbeidet 2007–2009*. Oslo: Utenriksdepartementet

Utenriksdepartementet (2006). *Regjeringens handlingsplan for gjennomføring av FNs Sikkerhetsråds resolusjon 1325 (2000) om kvinner, fred og sikkerhet*. Oslo: Utenriksdepartementet

Øivind Fuglerud (red.) (2004). *Andre bilder av «de andre». Transnasjonale liv i Norge*, Oslo: Pax Forlag AS.

«Ikke bare en forlovelse»

– Religiøse/utenomrettslige ekteskap av mindreårige

De fleste tvangsekteskap som involverer norske borgere eller personer med lovlig opphold i Norge, gjennomføres i utlandet. Mange av disse ekteskapene inngås religiøst/utenomrettslig før personen har nådd lovlig ekteskapsalder. For å få bukt med denne praksisen – som er ulovlig både i Norge og i opprinnelseslandene – må man jobbe på flere fronter samtidig.

Minoritetsrådgivernes og integreringsrådgivernes svar i en undersøkelse om 23 gjennomførte tvangsekteskapsaker viser at de fleste ekteskapene ble inngått i opprinnelseslandet. I over halvparten av disse sakene var ekteskapet inngått da personen var under 18 år.

Kompetanseteamets erfaring fra Norge er at religiøse/utenomrettslige ekteskap ofte omtales som «forlovelser» når hjelpeapparatet stiller spørsmål til familien. Det er også minoritetsrådgivernes erfaring at en del elever blir «forlovet» med personer i opprinnelseslandene i løpet av ungdomsskolen. I realiteten kan den såkalte forlovelsen være en ulovlig ekteskapsavtale mellom familiene.² Det er viktig at ansatte i skolen, barnevernet, politiet og øvrig hjelpeapparat er oppmerksomme på at disse såkalte forlovelsene både kan dreie seg om religiøse/utenomrettslige (altså ulovlige) ekteskap og seksuelle overgrep mot mindreårige. I henhold til barnevernloven er ekteskap hvor én eller begge partene er mindreårige, eller det er inngått under press eller tvang, en form for alvorlig omsorgssvikt. Barneverntjenesten har derfor et ansvar for å forhindre at barn blir gift, og for å gi utsatte barn nødvendig hjelp og oppfølging (BLD, 2010).

Selv om de fleste religiøse/utenomrettslige ekteskapene som involverer mindreårige, gjennomføres i opprinnelseslandene, har vi også eksempler på at dette har skjedd i Norge. Vi har ikke noen statistikk på omfanget av denne praksisen i Norge. Vi vet lite om hvem som står for disse ulovlige vielseene i Norge, og i hvilke miljøer dette skjer. Den utsatte kjenner ofte ikke navnet på den imamen/religiøse personen som sto for «vielsen», og har ikke tilgang til papirer på den ulovlige inngåtte avtalen. Hittil har ikke norske myndigheter identifisert hvem som står bak disse ulovlige «vielsene». Islamsk råd og de trossamfunn som mottar tilskudd fra den norske stat og faktisk innehar vigselmyndighet, tar avstand fra denne praksisen og hevder at dette ikke skjer innenfor deres rekke.

Tvangsgiftet som 13-åring i Norge

I 2010 ble det tatt ut tiltale mot flere familiemedlemmer i forbindelse med en svært alvorlig sak der en nå 16 år gammel jente ble tvangsgiftet med sin fetter da hun var 13 år. Den ulovlige vielsen fant sted i Norge med en imam og vitner til stede. Den seks år eldre fetteren ble funnet skyldig i voldtekt og tvangsbruk mot sin kusine gjennom flere år, og dømt til seks års fengsel. Jentas far og tante ble dømt til tre og et halvt års fengsel. Jentas onkel, som beskrives som familiens overhode og den som fikk ekteskapet i stand, var også tiltalt, men satt ikke på tiltalebenken. Han er fortsatt etterlyst internasjonalt og oppholder seg trolig i Irak.

Dommene i denne saken, som falt tidligere i år, ble strenge, og sendte et signal til samfunnet om at medvirkning til tvangsekteskap av en så ung jente er noe som ikke aksepteres i Norge.

■ ■ FAKTA

Ekteskap inngått mellom personer under 18 år er ulovlig i Norge. Straffelovens spesifikke bestemmelse § 220 om barneekteskap trådte i kraft september 2003 som ett av flere tiltak for å bekjempe tvangsekteskap. Hovedpoenget er at ekteskap med person under 16 år regnes som tvangsekteskap, uavhengig av om barnet opplevde det som frivillig eller ei. Både den som inngår ekteskapet og de som medvirker, kan straffes med inntil seks års fengsel.

Ref. Konvensjoner og Lover om tvangsekteskap, BLD, 2010

Heller ikke i opprinnelseslandene er slike utenomrettslige ekteskap gyldige eller lovlige. I mange land er det ikke selve lovgivningen det er noe galt med, men det at lovene ikke håndheves. I Irak, der denne familien hadde sin opprinnelse, er både tvangsekteskap og tidlig ekteskap – i form av utenomrettslige/religiøse ekteskap forbudt. Likevel er dette en utbredt og sosialt akseptert praksis over hele Irak (People's Development Association, 2010).

² Barneloven § 30 a slår fast at: «Ein avtale foreldre eller andre gjer om ekteskap på vegne av barnet er ikkje bindande.»

■ ■ FAKTA

I henhold til irakisk lovgivning er nedre aldersgrense for å inngå ekteskap 18 år. Ekteskap kan inngås ned til 15 år hvis retten og verge godkjenner det. Article no 3 i Personal status Law, 1959 1. ledd: «Marriage is a contract between a man and a woman who is lawfully permissible to him, the purpose of which is to establish bond for the mutual life and procreate children. Article no 9: "No relative or non-relative has the right to force marriage on any person, whether male or female, without their consent. The contract of a forced marriage is considered void if the marriage is not yet consummated.»

Alle sakene vedrørende gjennomført tvangsekteskap som er registrert av integreringsrådgiver i Midtøsten siden prosjektets oppstart til og med mars 2011, er religiøse ekteskap/utenomrettslige ekteskap. 16 av de til sammen 19 gjennomførte tvangsekteskaps sakene hadde funnet sted i et land i Midtøsten, og tre av dem hadde funnet sted i Norge.

Utfordringen med disse religiøse/utenomrettslige ekteskapene er at selv om de mindreårige juridisk sett ikke er gift, verken i henhold til opprinnelseslandets lovgivning eller norsk lov, så er de det i praksis, altså i egen og slektningers bevissthet både i Norge og i opprinnelseslandet.

Straffeforfølgelse begge steder

For å bekjempe denne praksisen holder det ikke bare med innsats i Norge. Religiøse/utenomrettslige ekteskap av mindreårige norske borgere eller personer med lovlig opphold i Norge som er inngått i opprinnelseslandet, bør også straffeforfølges i opprinnelseslandet. Vi har hittil ingen eksempler på en slik parallell straffeforfølgelse. Norske myndigheter v/utenriksstjenesten kan ha en viktig pådriverrolle overfor de ulike opprinnelseslandenes myndigheter. Erfaringene fra handlingsplanperioden tilsier at denne innsatsen bør styrkes i det videre arbeidet ved utenriksstasjonene. Det er behov for tettere samarbeid og erfaringsutveksling

mellom justismyndighetene i Norge og justismyndighetene i opprinnelseslandene. En straffesak og påfølgende dom fra f.eks. en irakisk domstol i tillegg til en norsk domstol sender et sterkt signal til samfunnet om at tvangsekteskap/tidlig ekteskap er overgrep. Et slikt signal er viktig i et forebyggende perspektiv og kan bidra til endring og utvikling både i opprinnelseslandet og i Norge.

Forebyggende og holdningsskapende arbeid må foregå parallelt

Arbeidet for å få slutt på tvangsekteskap/tidlig ekteskap er et langsiktig arbeid. Holdningsendring tar tid og krever målrettede tiltak både i forhold til minoritetsmiljøene i Norge og i forhold til lokalsamfunnene i opprinnelseslandene. UD's og utenriksstasjonenes kvinne- og likestillingsinnsatser i de ulike opprinnelseslandene og støtten til organisasjoner som jobber for å bekjempe denne praksisen, har vært og er viktig i denne sammenhengen. I tillegg til å jobbe direkte med de voldsutsatte er de kvinneorganisasjonene som har fått støtte fra norske myndigheter, også viktige pådrivere for endring og utvikling når det gjelder kvinnens stilling i landene.

Det å få slutt på de utenomrettslige ekteskapene er en viktig kampsak for kvinneorganisasjonene i Irak. Et ekteskap som ikke er offentlig registrert hos myndighetene, er ugyldig. Blir kvinnen forlatt eller mannen dør, settes kvinnen og barna i en meget vanskelig og utsatt situasjon både økonomisk, sosialt og sikkerhetsmessig. (Notat Landinfo, 2011.)

Offentlig ut mot tvangsekteskap

I arbeidet med å bekjempe de religiøse/utenomrettslige ekteskapene som involverer mindreårige, har trossamfunn og religiøse ledere både i Norge og i opprinnelseslandene en viktig rolle. IMDi erfarer at det forebyggende arbeidet rettet mot ulike trossamfunn og minoritetsmiljøer i Norge, må foregå parallelt med tilsvarende virksomhet rettet mot de områdene der diasporaen i Norge har sin opprinnelse. Et eksempel på slik holdningsskapende virksomhet er dialogmøter med religiøse ledere.

Foto: Rana Myrvold

Vellykket møte med kurdiske mullaer – tok avstand fra tvangsekteskap

Sist oppdatert: 19.12.2010 // Norske representanter møtte 51 kurdiske mullaer i Sulaymaniyah 12. Desember. De fleste av mullaene tok avstand fra tvangsekteskap, og beskrev praksisen som forbudt i følge islamsk lov.

I perioden har Norsk Folkehjelps partnerorganisasjon i Irak, People's Development Association, arrangert flere dialogmøter med religiøse ledere i Irakisk Kurdistan. I mars 2011 deltok 51 kurdiske religiøse ledere på et dialogmøte i Sulaymaniyah i Irak. Til stede på møtet var, foruten de religiøse lederne, statssekretær i Justis- og politidepartementet Pål Lønseth, representanter for Den norske ambassaden i Amman og representanter for Departementet for religiøse saker i Irakisk Kurdistan. Dialogmøtet resulterte i at mullaene gikk offentlig ut mot tvangsekteskap, og var enige om å forkynne at tvangsekteskap er forbudt i henhold til sharia, i fremtidig fredagsbønner.

I prosjektperioden er det ikke tatt initiativ til tilsvarende møter med religiøse ledere i Norge.

Familierettet arbeid i Norge

IMDi kjenner til eksempler på at imamer i Norge har oppløst ulovlige bindende ekteskapsavtaler. I noen av disse sakene har Kompetanseteamet vært

inne i bildet på ulike stadier i prosessen. Gjennom Drammensprosjektet (Vold i nære relasjoner – æresrelatert vold) er det bygget opp en del kompetanse på hvordan hjelpeapparatet (politi og barnevern) kan gå i dialog med familier for å få oppløst ulovlige bindende avtaler. I dette familierekkede arbeidet har politiet og barnevernet med stort hell trukket inn imamer. I en del saker har de klart «å få oppløst» avtalen på en måte som man antar vil kunne bidra til å gjøre en fremtidig gjenforening med familien lettere for den utsatte.

Lærdommen fra denne typen saker er at den beste løsningen ikke alltid er straffefølgelse av foreldre/familie, men å få oppløst den ulovlige avtalen mellom familiene på en måte som alle parter kan leve med. Følgende case eksemplifiserer denne måten å jobbe på:

■ ■ CASE

Jente 16 år fra Midtøsten fortalte saksbehandler i barneverntjenesten at hun var blitt forlovet, og at hun opplevde forloveden som svært kontrollerende og truende. I denne saken var barnevernet allerede inne i familien fra før. Saksbehandler i barnevernet tok kontakt med minoritetsrådgiver og ba om råd og veiledning.

Minoritetsrådgiver mistenker at dette dreier seg om et ulovlig religiøst inngått ekteskap, ikke «bare en forlovelse». I samtaler med jenta spør minoritetsrådgiver blant annet om hvordan «forlovelsen» foregikk, hvor og hvem som var til stede, osv. Minoritetsrådgiver får bekreftet sine mistanker, og det kommer frem at paret hadde blitt religiøst gift. Jenta er i stor konflikt med foreldrene fordi hun ønsker å bryte ut av ekteskapet. Saken blir akutt når jenta overhører far si til ektemannen på telefon at han kan gjøre hva han vil med henne, til og med drepe henne om han ønsker det. Dagen etter kontakter jenta barneverntjenesten, og hun tas ut av hjemmet og akutt plasseres etter § 4:12.

Saken blir samtidig meldt til politiet, som setter i gang etterforskning. I samtaler med barnevernet sier jenta at hun hadde følt seg presset til å gifte seg for å gjenopprette æren til familien. Foreldrene sier noe annet. I denne saken samarbeidet flere. Det ble opprettet en ansvarsgruppe bestående av barnevernet, Bufetat (de som hadde ansvaret for jentas plassering), politiet og minoritetsrådgiver (som representerte skolen). Politiet hadde dialog med foreldrene og fortalte dem at det var deres ansvar å sørge for å få det religiøse ekteskapet oppløst.

Barnevernet foretar sine undersøkelser i forhold til sitt mandat, og via Barnevernet blir minoritetsrådgiver bedt om å ha samtaler både med jenta selv og foreldrene. Minoritetsrådgiver veileder også saksbehandler i barnevernet og snakker med politiet via barnevernet. Alle samtalene som minoritetsrådgiver har, skjer «på oppdrag» fra barnevernet. Det er barnevernet og politiet som eier saken.

Politisaken løser seg ved at det religiøst inngåtte ekteskapet oppløses ved hjelp av en imam. Dette skjer med både politiet, barnevernet og familien til stede. Straffesaken mot foreldrene og «forloveden» henlegges på grunn av bevisets stilling. Jenta ble plassert utenfor hjemmet og blir senere tilbakeført.

Minoritetsrådgivers refleksjon:

Lærdommen i denne saken er at «den beste løsningen» ikke alltid er straffefølgelse. I denne saken klarte man å hjelpe familien til å finne en god løsning der ingen tapte ansikt. Politiets og barnevernets felles innsats med å få til en dialog med familien førte frem. Myndighetene fikk foreldrene til å innse at de hadde gjort noe feil, og de ønsket selv å rette opp dette. Vi ser at de fleste ungdommer ikke ønsker å bryte helt med familiene sine, og at mange også drar tilbake til familien, noen ganger som følge av sterkt press. Etter et brudd hvor vi også har å gjøre med tap av ære, er dette ikke nødvendigvis en god løsning. I denne saken klarte man å få det religiøse ekteskapet oppløst på en måte som vil kunne bidra til å gjøre en fremtidig gjenforening med familien lettere. Men i alvorlige saker som denne er det avgjørende at man sørger for den utsattes sikkerhet før man går i dialog om avtaler og liknende. Det må alltid være politiet og barnevernet som sørger for dialogen. ■ ■

Referanser

Konvensjoner og lover om tvangsekteskap Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet (2010).

Forced Marriage: Life and a Critical Destiny. Forced Marriage Traditions, Lack of Public Awareness, and Authority Negligence. People's Development Association, 2010.

Irak. Spesifikke problemstillinger knyttet til tvangsekteskap og skilsmisse. Notat fra Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon, september 2011.

Barn og unge som etterlates i utlandet

En betydelig andel av IMDIs registrerte saker gjelder barn og unge som etterlates i utlandet. Henvendelsene kommer blant annet fra skoler og gjelder barn og unge som ikke kommer tilbake fra ferie i utlandet, eller ikke møter opp ved skoleårets begynnelse.

Minoritetsrådgiverne og integreringsrådgiverne har gjennom sin tilstedeværelse på skoler og utenriksstasjoner bidratt til å avdekke at barn og unge i noen tilfeller er blitt etterlatt i utlandet for å bli giftet bort mot sin vilje og/eller utsatt for andre typer overgrep.

Det er begrenset hva norske myndigheter kan gjøre for barn og unge under 18 år når de først er tatt ut av Norge mot sin vilje og foreldrene ønsker at de skal oppholde seg i utlandet. Det er viktig at de ulike hjelpeinstansene i Norge først og fremst jobber for å forhindre utreise hvis det er frykt for tvangsekteskap, kjønnslemlestelse eller andre overgrep i forkant av en utenlandsreise.

Henvendelser om etterlatte barn og unge

Kompetanseteamets saker om personer som er etterlatt i utlandet, er mer enn fordoblet fra 2009, fra 17 saker i 2009 til 36 saker i 2010. Hittil i 2011 har Kompetanseteamet registrert 32 slike saker. Det har også vært en økning i antall henvendelser om etterlatte til minoritetsrådgiverne ved skolene og integreringsrådgiverne ved utenriksstasjonene i samme periode. Totalt håndterte minoritetsrådgiverne og integreringsrådgiverne 48 slike saker i 2010, mot 39 saker i 2009. Hittil i 2011 har minoritetsrådgiverne og integreringsrådgiverne registrert 28 saker om etterlatte personer.

IMDis registrering av saker i ulike kategorier sier ikke noe om utviklingen i en sak, men sier hva som var hovedproblemet på det tidspunkt saken ble registrert. En etterlattesak kan derfor i praksis dreie seg om svært ulike forhold. Narrative rapporter og intervjuer med IMDIs rådgivere samt Kompetanseteamets medlemmer utfyller dette tallmaterialet.

Hvem henvender seg, og hva dreier sakene seg om?

De fleste henvendelsene som Kompetanseteamet har mottatt, kommer fra skoler og gjelder barn og unge som ikke kommer tilbake fra ferie i utlandet, eller ikke møter opp ved skoleårets begynnelse. Noen av henvendelsene kommer fra barnets slektninger eller mor, som har tatt kontakt og bedt om hjelp til å få barn som har norsk statsborgerskap, hjem igjen til Norge. Slektningene eller mor har i disse tilfellene ikke vært norske statsborgere, mens far og barna er det. I mange av disse sakene ser vi at far har plassert barn hos mor og andre slektninger i utlandet, og av ulike årsaker ikke ønsker å ta ansvaret for dem i Norge. Det hender også at personene selv melder fra om at de holdes tilbake i utlandet mot sin vilje, og tar kontakt med norsk utenriksstasjon eller hjelpeapparatet i Norge for å be om bistand.

Vold og trusler

De fleste av de etterlattesakene som Kompetanseteamet har vært involvert i, inneholder elementer av vold og trusler mot den enkelte. I noen saker kan det å bli etterlatt i utlandet helt klart også kobles til ekstrem kontroll og tvangsekteskap. For enkelte familier kan det å plassere barna i opprinnelseslandet tidlig i tenårene og forlove eller gifte dem bort før fylte 18 år, være en måte å omgå det norske lovverket på.

Ungdom tar ofte kontakt via venner på skolen

Ungdommer som er etterlatt i utlandet, tar ofte kontakt via venner i Norge på Facebook, per e-post eller telefon. Det er gjerne vennene som så tar kontakt med minoritetsrådgiver eller annen ansatt på skolen som de har tillit til. Det er ikke alltid, på dette tidspunktet, like klart hva saken egentlig dreier seg om, og om det er grunn til bekymring. Ofte vil det kun være bruddstykker av informasjon som når frem – særlig hvis informasjonen har gått via mange ledd og minoritetsrådgiver ikke oppnår kontakt med den unge selv. Uansett vil det være behov for å undersøke saken nærmere, både fra skolens, utenriksstasjonens og eventuelt det øvrige hjelpeapparatets side.

Er det grunn til bekymring eller ikke?

I saker som gjelder etterlatte barn og unge, er det i første omgang nødvendig å avdekke de ulike sider ved saken og om det er grunn til å være bekymret for barnets liv og helse. Dersom skolen ved minoritetsrådgiver eller andre deler av hjelpeapparatet har oppnådd kontakt med foresatte, oppgir foreldrene ofte at barnet skal gå på skole enten i foreldrenes opprinnelsesland eller i et annet land i regionen. En annen grunn som foreldre ofte oppgir, er at barna skal oppholde seg hos familie i utlandet for å lære kulturen og språket bedre å kjenne.

I noen tilfeller har det vært mulig å få kontakt med barnet, eller med skolen i det landet der barnet skal være elev, gjennom integreringsrådgiver

ved den aktuelle utenriksstasjonen og deres nettverk. Da har det hendt at barnet har uttrykt at han/hun har det bra og selv ønsker å være der en stund.

Bekymringshenvendelser til Kompetanseteamet eller utenriksstasjonene der skolen, barnevernet eller andre kan ha fryktet for tvangsekteskap eller andre overgrep, kan vise seg å være grunnløse. Det motsatte skjer også. I noen saker finner man for eksempel ut at barnet ikke er elev ved oppgitt skole, eller at det ikke er mulig å oppspore barnet på de adressene som foreldre har oppgitt. Dette kan føre til at en bekymring man i utgangspunktet hadde, forsterkes.

Barn og unge som etterlates fordi foreldre sier de frykter fornorskning

Foreldrenes beveggrunner for å sende barna til sitt opprinnelsesland kan være mange og sammensatte. Erfaringen fra minoritetsrådgivernes arbeid i skolen er at de ungdommene som plutselig og gjerne uten forvarsel forsvinner fra skolen, ikke kommer tilbake til skolen etter ferieopphold i foreldrenes opprinnelsesland osv, ofte er etterlatt fordi foreldre og/eller øvrig familie enten er redd for at ungdommene skal bli «for norske», eller at de i familiens øyne «allerede er blitt for norske».

Det å sende barna til opprinnelseslandet for en periode kan både være et uttrykk for foreldregenerasjonens ønske om å ta vare på sine kulturelle verdier og tradisjoner og en form for håndtering av noe som for dem er uakseptabel oppførsel. Det er viktig å understreke at dette kan være helt legitimt. Det er ikke ulovlig å ta barna sine ut av norsk skole for å gå på skole i utlandet.

■ ■ CASE

Barnevernet i en mindre kommune i Norge henvendte seg til UD angående en jente på 15 år, norsk statsborger, som plutselig var blitt tatt ut av skolen. Saken kom til integreringsrådgiver ved den aktuelle utenriksstasjonen. Kommunen var bekymret for om hun ville bli utsatt for tvangsekteskap. Barnevernet hadde få opplysninger, men de hadde fått greie på at jenta visstnok var flyttet til en onkel i nabolandet for å gå på skole der. Foreldrene hadde meldt jenta ut av skolen, men barnevernet hadde likevel fått inntrykk av at foreldrene ikke ville at jenta skulle tas ut av Norge, men at de var presset av onkelen. Etter en tid lyktes det integreringsrådgiver å oppspore jenta på den skolen der hun var elev. Integreringsrådgiver oppsøkte skolen og hadde samtale både med jenta og rektor. Jenta forklarte at hun var blitt mobbet på skolen i Norge. Etter også å ha snakket med jentas onkel, som bekreftet jentas historie, ble det sendt en rapport til barnevernet i Norge. Jenta hadde i løpet av tiden på skole i utlandet blitt faglig mye sterkere, ved hjelp av en kombinasjon av streng skolegang og privatlærer i flere fag. Jenta dro tilbake til Norge etter ett år på skole i landet. ■ ■

Den unge må tas på alvor

I en del saker har vi erfart at den utsatte ungdommen ikke har blitt tatt på alvor når hun eller han har henvendt seg til hjelpeapparatet i forkant av en utenlandsreise. Minoritetsrådgiverne og integreringsrådgiverne gir mange eksempler på situasjoner der de mener den utsatte ungdommen ikke

22 LØRDAG
Årsmøtet
Lørdag 11. oktober 2011

«Jeg har ikke det så bra i Pakistan. Jeg gråter hver natt. Jeg har det så vondt, jeg orker ikke mer.»

Aisha (18)

KARINE ØSTVIKT
HELENE SØGGESTAD
ANETTE KARLSEN (foto)

Den 14. november i 2009 fikk jeg en e-post fra en «Trude»-møllebak. Hun skjønte umiddelbart hvem det var fra. Verneinstans «Aisha» (18) har vært hos tanteen sin i Pakistan siden for skolestart. Paret hennes har hele tiden lovet at hun snart skal komme hjem igjen. Men når e-poster og tekstmeldinger begynner å komme utpå høsten, frykter Trude at hun aldri skal få se verneinstans igjen.

Jeg har det så vondt, jeg orker ikke mer, det er ikke før jeg tar søvnmed. Jeg er utrolig redd. Du må seriøst hjelpe meg!
SMS sendt 14. november 2009

har blitt trodd eller blitt tatt på alvor av ansatte i barnevernet eller NAV. En av de som er blitt assistert hjem fra opprinnelseslandet ved hjelp av norske myndigheter etter at hun hadde fylt 18 år, fortalte integreringsrådgiver i ettertid om sin opplevelse:

«Jeg trodde jeg skulle dø der nede. Foreldrene mine sa til meg at om jeg ikke gjorde som de sa, så ville jeg aldri få se solen igjen. Rett før jeg ble tatt med til utlandet, var jeg i kontakt med barnevernet. Når jeg fortalte dem om at jeg fryktet for å bli tvangsgiftet, trodde de ikke på meg og kalte det jeg sto midt oppi, for en generasjonskonflikt og et tenåringsopprør. Jeg prøvde å forklare dem at det ikke var det, og at dette har med kultur å gjøre. Da sa de til meg at dette var noe jeg var nødt til å leve med.»

Jeg trodde jeg skulle dø der nede. Foreldrene mine sa til meg at om jeg ikke gjorde som de sa, så ville jeg aldri få se solen igjen.

Sitat fra en jente 18 år assistert hjem ved hjelp av norske myndigheter

Det er viktig å være klar over at det å snakke med utenforstående om problemer i hjemmet og konflikter med foreldre, søsken og annen familie er vanskelig. En ungdom kan ha gått mange omveier før hun eller han tar kontakt med rådgiveren på skolen eller andre i hjelpeapparatet. Det kan ta tid å bygge opp tillit og komme i posisjon til å kunne snakke med barn og unge om hvordan de har det hjemme.

Når personen først åpner seg og forteller om problemer knyttet til æresrelatert vold, blir det desto viktigere at hun eller han opplever å bli ivaretatt og møtt på en god måte av hjelpeapparatet. De færreste ungdommer ønsker å bryte med sine familier. I noen tilfeller er et brudd med familien – i hvert fall for en periode – eneste løsning. På lengre sikt vil de fleste ha et ønske om å gjenopprette kontakten med familien.

De fleste av de mottatte sakene ved utenriksstasjonene som har blitt håndtert av integreringsrådgiverne, har en forhistorie i Norge. Skoler, barnevern og politi har ofte vært involvert i familier over lengre tid uten å fange opp tvangsekteskapsproblematikk. I flere av sakene har barnevernet og/eller andre deler av hjelpeapparatet på et eller annet tidspunkt i oppveksten vært inne i familien til ungdommene, uten at den unge har opplevd at dette har hjulpet. Grunnleggende kunnskap og forståelse for æreskultur/æresbegrep er viktig for å forstå alvoret i en situasjon og kunne gripe inn for situasjonen har tilspisset seg og den unge sendes ut av Norge.

Ikke ære alene

Saker vedrørende barn og unge som etterlates i utlandet, og saker der man frykter at dette kan skje, dreier seg ikke alltid om bevaring/gjenoppsetting av ære. IMDi erfarer at sakene som regel, hvis ære er en del av problemet, også inneholder andre elementer. Sakene er alltid sammensatte, og konfliktene i familiene kan også skyldes andre forhold som integreringsutfordringer, migrasjonsprosesser, oppvekstproblemer, ungdomsopprør/rusproblematikk med mer.

Kommunikasjonen mellom foreldre som er formet av opprinnelseslandets kultur, og barn/ungdommer som påvirkes og vokser opp i Norge, kan være vanskelig. Eskalerende familiekonflikter på bakgrunn av at foreldre og barn har forskjellige oppfatninger om viktigheten av skoleprestasjoner, prioriteringer og normer for atferd, er derfor ikke uvanlig. Foreldre kan være oppdratt til at barn viser sin takknemlighet for deres offer gjennom å arbeide hardt, bidra i hjemmet og være lydige overfor autoriteter og voksenpersoner. De unge har i mange tilfeller også behov for å leve ut andre sider av sin identitet enn det foreldrenes normer og verdier tillater. Sosiale faktorer som fattigdom, språkproblemer og statusfall kan også virke forsterkende på konflikter.

Skolens rolle og viktigheten av tidlig inngripen

Minoritetsrådgivernes tilstedeværelse i den videregående skolen og ved enkelte ungdomsskoler i prosjektperioden har bidratt til mer oppmerksomhet rundt skolens viktige rolle og ansvar i det forebyggende arbeidet mot tvangsekteskap.

Lærere, rådgivere og andre ansatte i skolen har en nøkkelrolle fordi de møter barn og ungdom til daglig. Gjennom dette og foreldresamarbeidet er lærere og andre ansatte i skolen i en posisjon der de kan følge utvikling over tid, oppdage endring i atferd og dermed fange opp barn og unge som kan være i faresonen.

Gjennom prosjektperioden har vi erfart at det er spesielt viktig at dialogen med minoritetsfamilier som sliter, starter tidlig. Ved å koble inn hjelpeapparatet på et tidlig tidspunkt har vi større sjanser til å forhindre at konflikter i familier låser seg, eskalerer og fører til brudd mellom foreldre og barn.

Elever som ikke kommer tilbake til skolen

Elever i den videregående skolen som ikke kommer tilbake etter ferier, uteblir fra undervisningen eller plutselig forsvinner, er både vanskeligere å fange opp og fanges opp senere enn elever i grunnskolen. På grunn av opplæringsplikten i grunnskolen er det klare retningslinjer for hvordan kommuner og skoler skal følge opp for eksempel udokumentert fravær og saker der elever plutselig blir borte fra skolen. Utdanningsdirektoratet (UDIR) har utarbeidet en egen veileder om hvordan kommuner og skoler systematisk kan håndtere situasjoner der barn ikke møter i grunnskolen. Tilsvarende retningslinjer og rutiner finnes ikke i den videregående skolen.

Minoritetsrådgiverne har erfart at overgangen mellom grunnskolen og videregående skole er en spesielt stor utfordring i denne sammenhengen. Hvis en elev uten forvarsel ikke møter til skolestart i videregående, mister eleven skoleplassen. Etter at eleven har mistet plassen, vil det erfaringsmessig gå en tid før eleven kommer i Oppfølgingstjenestens søkelys. En elev som er tatt ut av Norge og etterlatt i utlandet mot sin vilje i som-

merferien mellom 10. trinn og videregående, vil dermed ikke automatisk fanges opp med mindre det foreligger en bekymring i forkant mens eleven gikk på ungdomsskolen.

Barn som etterlates, og utenriktjenestens handlingsrom

Utenriktjenesten blir hvert år kontaktet i saker der norske barn i utlandet har behov for akutt bistand. I de fleste tilfellene dreier det seg om saker der det er en uenighet enten mellom foreldrene og barnet eller mellom foreldrene i forhold til barnet. Der som foreldreansvaret er felles og begge foreldrene er enige om å etterlate barnet i utlandet, har ikke norske myndigheter mulighet til å forfølge saken med mindre foreldrene samtykker til dette.

Dersom utenriktjenesten får kjennskap til at norske barn er i en vanskelig situasjon i utlandet, vil den normalt følge opp saken gjennom å ta kontakt med foreldrene. Med mindre foreldrene samtykker, vil det bare være i tilfeller der det anses å foreligge akutt fare for barnets liv og helse at man vil gå ut over dette. (St.meld. 12, Bistand til nordmenn i utlandet, side 26).

Assistanse til hjemreise er mulig, men vanskelig

Til sammen har 30 personer fått hjelp til hjemreise fra utenriksstasjonene der integreringsrådgiverne har tjenestegjort, siden prosjektets oppstart. Det

I det videre arbeidet for å forebygge og forhindre at barn og unge tas ut av skolen, etterlates i foreldrenes opprinnelsesland og giftes bort mot sin vilje, ser vi at det er nødvendig med et økt fokus på forebyggende innsats også i grunnskolen.

avgjørende for at det gikk bra i disse sakene, har vært «gode hjelpere» i opprinnelseslandet, både i og utenfor familien.

Integreringsrådgiverne har kartlagt relevante samarbeidspartnere i de landene der de har tjenestegjort. Disse samarbeidspartnerne består av lokale og internasjonale organisasjoner, andre lands ambassader og lokale myndigheter. Integreringsrådgiverne har benyttet dette nettverket ved innhenting av informasjon om lokale forhold, noe som er av stor betydning for å kunne hjelpe enkeltpersoner.

” Hver av redningsaksjonene har vært ytterst risikable både for den personen som skal hjelpes tilbake til Norge, og for de som har stått for hjelpen

Sitat fra en integreringsrådgiver

Hver av «redningsaksjonene» har vært ytterst risikable både for den personen som skal hjelpes tilbake til Norge, og for de som har stått for hjelpen. I flere av de landene der integreringsrådgiverne har jobbet, er sikkerhetssituasjonen meget vanskelig, og det er forbundet med særlig stor risiko å hjelpe personer ut av landet. Personer utsatt for tvangsekteskap i utlandet er i tillegg truet av familien, noe som også vanskeliggjør assistanse til hjemreise.

■ ■ FAKTA

Ungdom som er etterlatt i utlandet på grunn av problematikk knyttet til tvangsekteskap eller kjønnslemlestelse, kan få økonomisk støtte til retur. IMDi administrerer denne refusjonsordningen. Kompetanseteamet mot tvangsekteskap gjør den faglige vurderingen av henvendelser som gjelder hjelp til retur. Ved spørsmål, henvend deg til Kompetanseteamet, telefonnr.: 478 09 050.

■ ■ CASE

Jente på 17 år ble tatt med til fars hjemland sammen med resten av familien sin. I fars hjemland ble hun forlovet med en langt eldre fetter som er en innflytelsesrik person. Hun ville ikke gifte seg med ham og kontaktet en venninne i Norge for å fortelle om hva som hadde skjedd. Venninnen varslet minoritetsrådgiver på skolen, som så ringte tilbake til jenta. Til minoritetsrådgiver fortalte jenta at hun ville tilbake til Norge, men at hun ikke fikk lov av faren sin. Minoritetsrådgiver tok da kontakt med integreringsrådgiver på ambassaden. Ingen kunne hjelpe henne tilbake til Norge da hun fortsatt var under 18 år, og måtte ha fars samtykke til å forlate hjemlandet. Det fikk hun ikke.

Noen måneder senere tok jenta igjen kontakt med minoritetsrådgiver. Hun hadde da fylt 18 år. Hun fortalte at hun snart ville bli tvunget til å bo sammen med sin fetter, som mishandlet og truet med å voldta henne. Hun var nå i en desperat situasjon og ba om hjelp til å komme seg ut av landet. Hun befant seg på et vanskelig tilgjengelig sted, og selv om hun på dette tidspunkt hadde fylt 18 år, måtte hun fortsatt ha tillatelse fra far til å reise ut av landet og tilbake til Norge. Etter en stund, da far forsto hva slags situasjon han hadde brakt datteren opp i, ga han henne lov til å reise. Utreisen måtte skje uten at forloveden fikk vite om dette. Ambassaden fant noen som kunne hjelpe henne med transporten til flyplassen. Reisen fra oppholdsstedet til flyplassen var komplisert, med mange militære kontrollposter underveis. Det var også flere bombeangrep i de områdene hun måtte reise gjennom. Ingen visste om forloveden hadde oppdaget at hun hadde flyktet og eventuelt kontaktet noen av kontrollpostene eller flyplassen. Jenta hadde ikke pass, det hadde forloveden tatt fra henne. Hun var derfor redd for at hun ikke ville komme seg ut av landet. Ambassaden fikk laget et nødpass til henne og ordnet flybillett til Norge. Dette fikk hun idet hun møtte opp på flyplassen sammen med dem som hadde hjulpet henne med transporten. ■ ■

Referanser

Det er utarbeidet egne retningslinjer for hvordan hjelpeapparatet skal håndtere saker med etterlatte barn i utlandet. Se www.regjeringen.no

Veileder om hvordan kommuner og skoler systematisk kan håndtere situasjoner der barn ikke møter i grunnskolen.
www.udir.no

St.meld. 12 (2010–2011). *Bistand til nordmenn i utlandet*

Sammenhengen mellom migrasjon, bistand og konsulære saker

I arbeidet mot tvangsekteskap ved utenriksstasjonene må det legges mer vekt på systematisk fagutvikling og forankring av arbeidet innenfor følgende tre arbeidsfelt som tydelig har pekt seg ut i prosjektperioden: Migrasjon, bistand og konsulære saker. Følgende casebeskrivelse eksemplifiserer og tydeliggjør koblingen mellom disse tre arbeidsfeltene.

■ ■ CASE

Migrasjon

En familie måtte flykte fra landet sitt grunnet forfølgelse. De kom til Norge i 1992 etter to år på flukt. Først som internt fordrevne i sitt eget land og deretter som flyktninger i en leir i et naboland. Familien har fire barn, to gutter født i leiren og to jenter født i Norge. Familien blir bosatt i Norge og får etter hvert norsk statsborgerskap. De har hele tiden kontakt med slektninger i hjemlandet sitt via telefon, SMS, Internett og Skype. Far og sønnene har besøkt familie i hjemlandet flere ganger. De har også god kontakt med mors søsken i Canada. Familien har også klare formeninger om at døtrene skal gifte seg med fettere fra hjemlandet. Den eldste sønnen utdanner seg i Norge, men får en god stilling i et internasjonalt konsern i et annet land fordi han behersker mange språk. Stadige nyheter om krigen i hjemlandet bidrar til at tankene ofte er mer i hjemlandet enn i Norge. Foreldrene i familien har begge gode jobber i Norge, behersker det norske språket, og alle barna er i jobb eller under utdanning. Fra utsiden tyder alt på at familien er godt integrert i Norge.

Bistand

I hjemlandet er den humanitære situasjonen forverret grunnet krigshandlinger. Kvinners situasjon har blitt vesentlig dårligere i løpet av de siste årene. Den norske utenriksstasjonen forvalter kvinneverrettede bistandsmidler. En av organisasjonene som får økonomisk støtte over kvinnebevilgningen, er en organisasjon som blant annet bistår voldsutsatte kvinner med fri rettshjelp og psykososial støtte samt driver holdningsskapende arbeid for å bekjempe vold mot kvinner. Organisasjonen driver blant annet i et område med stor migrasjon til og fra Norge. Integreringsrådgiver ved utenriksstasjonen sørger for at denne organisasjonen inkluderer målgruppen «norske borgere som utsettes for tvangsekteskap eller annen æresrelatert vold mens de oppholder seg i opprinnelseslandet» i sitt prosjekt.

Konsulære saker

Om sommeren reiser familien på ferie til hjemlandet. Alle reiser tilbake til Norge etter endt ferie unntatt den eldste datteren på 19 år, som etterlates hos slektninger mot sin vilje. Hun frykter at hun skal tvangsgiftes med en fetter. Hun forstår nå at det har vært en avtale mellom hennes far og onkel, da onkelen hjalp faren hennes med penger til flukten for over 20 år siden. Hun har jevnlig kontakt med en venninne på Facebook. Hun er redd og sier hun vil tilbake til Norge. Hun er fratatt sitt norske pass og har ikke penger. Venninnens mor kontakter politiet i Norge. Politiet ringer UDOPS, som orienterer den norske utenriksstasjonen. Venninnen i Norge får utenriksstasjonens telefonnummer og formidler dette til jenta som holdes tilbake mot sin vilje. Jenta tar kontakt med den norske utenriksstasjonen og sier hun frykter tvangsekteskap og verken har pass eller penger. Den norske utenriksstasjonen kontakter en av organisasjonene som får bistand fra norske myndigheter i det aktuelle området. Jenta og organisasjonen settes i kontakt med hverandre. Jenta hentes av organisasjonen som kjører henne til flyplassen. Den norske utenriksstasjonen utsteder norsk nødpass og ordner med betaling av flybillett. ■ ■

■ ■ FAKTA

I april 2010 ble det opprettet et eget operasjonssenter (UD-OPS) i Utenriksdepartementet i Oslo. Tretten personer er tilknyttet senteret, som er åpent på døgkontinuerlig basis. En sentral oppgave for senteret er å bistå publikum i utlandet, da alle henvendelser som rettes til utenriksstasjonene utenfor kontortid, kanaliseres til UD-OPS. Ambassadene og konsulatene kan også når som helst konsultere UD-OPS i kompliserte konsulære saker.

Norsk-irakisk samarbeid mot tvangsekteskap

Norske myndigheter finansierer flere kvinnerettede prosjekter for å bekjempe vold mot kvinner og barn i Irak. Tidligere i år var om lag 30 representanter fra ulike kvinneorganisasjoner samlet i Erbil i det kurdiske selvstyreområdet i Irak. De kom reisende fra hele landet for å bygge nettverk, jobbe sammen, lære mer om organisasjonsarbeid og hvordan bistå kvinner som er utsatt for tvangsekteskap, æresrelatert vold og kontroll.

Målgruppen for de prosjektene og tiltakene som støttes av norske myndigheter, er både irakiske kvinner bosatt i Irak og norske statsborgere/personer med oppholdstillatelse i Norge som er utsatt for trusler, vold og tvang mens de befinner seg i Irak.

I tillegg til å hjelpe voldsutsatte kvinner er disse kvinneorganisasjonene pådrivere for utvikling og endring av holdninger i de lokalsamfunnene der de arbeider. Gjennom dialog med religiøse ledere og beslutningstakere på ulike nivåer, mediekampanjer og workshops bidrar de til økt bevissthet omkring tvangsekteskap og annen æresrelatert vold i det irakiske samfunnet.

For å bekjempe tvangsekteskap må vi jobbe på flere fronter

De fleste prosjektene får bistand gjennom UD via ambassaden i Amman, og ett av prosjektene støttes av IMDi via Norsk Folkehjelp. Prosjektene og tiltakene er lokalisert flere steder i Irak i de samme områdene som den irakiske befolkningen i Norge har sin opprinnelse. På denne måten kobles innsatsen mot tvangsekteskap og integreringsarbeidet i Norge til bistandsarbeidet i Irak, innen likestilling og kvinners rettigheter.

– For å bekjempe tvangsekteskap og bidra til endring og utvikling må vi jobbe på flere fronter samtidig. Håndteringen av enkeltsaker/konsulære saker som involverer norsk-irakiske kvinner og barn, må ses i sammenheng med støtten til organisasjoner som jobber for å bedre kvinnens stilling og situasjon her i Irak, sier Runa Myrvold, integreringsrådgiver fra IMDi ved ambassaden i Amman.

Økt vold som følge av krig og konflikt

Først og fremst kommer bistanden fra Norge kvinner i Irak til gode. Vold i nære relasjoner, såkalt genderbased violence, som inkluderer tvangsekteskap, tidlig ekteskap og æreskriminalitet, er et stort

samfunnsproblem i Irak. Dette skyldes ikke bare patriarkalske tradisjoner og kvinnens underordnede stilling i samfunnet. Som flere av organisasjonene peker på: Krig, lovløshet, økning av generell vold og sammenbrudd i de sosiale strukturer har også bidratt til en økning av volden i de nære relasjonene. Videre har faktorer som fattigdom, det at familier er blitt fordrevet fra sine opprinnelige hjemsteder, og sikkerhetssituasjonen mange steder ført til at en del familier gifter bort sine døtre tidligere enn før. Ekteskap betraktes som den eneste måten å sikre jenters fremtid på. Det som vi i en norsk sammenheng vil definere som «ekstrem kontroll», vil for mange familier her anses som «beskyttelse av kvinner og barn».

Hjelp til voldsutsatte

Siden 2010 har UD via ambassaden i Amman støttet det arbeidet som en rekke kvinneorganisasjoner i Irak driver for å hjelpe voldsutsatte kvinner og barn. Organisasjonene driver støttesentre som tilbyr både psykososial/medisinsk hjelp og juridisk bistand til kvinner som er utsatt for overgrep. Her møter kvinner som er utsatt for overgrep, fagpersoner som lytter og gir råd og veiledning om hvordan håndtere situasjonen. Dette er ikke krisesentre, eller steder der kvinner kan bo. Noen steder er «senteret» bare et rom, lokalisert innenfor veggene til en liten kvinneorganisasjon, spartansk innredet med to stoler og et bord. For mange kan dette rommet likevel være redningen. Her møter de forståelse fra sosialarbeidere, psykologer, advokater og andre kvinner som hjelper dem med å komme videre.

Pådriverarbeid

I tillegg til å jobbe direkte med voldsutsatte er organisasjonene viktige pådrivere for endring og utvikling når det gjelder kvinnens stilling i landet. Til tross for at både tvangsekteskap og tidlig ekteskap – i form av religiøse ekteskap/utenomrettlige ekteskap – er forbudt i henhold til irakisk lovgivning, er dette en utbredt og sosialt akseptert praksis. Særlig arbeidet med å få bukt med de ute-

Arbeid mot tvangsekteskap og annen æresrelatert vold i Irak

nomrettslige ekteskapene er en viktig kampsak for de irakiske kvinneorganisasjonene. – Et ekteskap som ikke er offentlig registrert hos myndighetene, er ugyldig. Bli kvinnen forlatt eller mannen dør, settes kvinnen og barna i en meget vanskelig og utsatt situasjon både økonomisk, sosialt og sikkerhetsmessig, sier lederen for en av kvinneorganisasjonene ambassaden støtter.

Opplæringen av ansatte i organisasjonene

Under samlingen i Erbil fikk ansatte ved flere av organisasjonene ulike oppgaver som måtte løses i fellesskap gjennom rollespill og gruppearbeid. En av oppgavene lød som følger:

En norsk-irakisk jente henvender seg og ber om hjelp fra din organisasjon. Hun sier hun er blitt fratatt passet sitt, frykter å bli etterlatt i Irak og utsatt for tvangsekteskap. Hva gjør du/din organisasjon?

Før denne seansen hadde deltakerne fått en del bakgrunnsinformasjon om forholdene i Norge med hensyn til kvinnens stilling og arbeidet mot tvangsekteskap. De hadde også fått en innføring i den norske ambassadens ansvar og rolle i håndtering av enkeltsaker/konsulære saker som involverer norsk-irakiske personer.

Innretningen på opplæringen, med rollespill og ulike øvelser, minnet om en del av de kompetansehevede tiltak som gjennomføres i hjelpeapparatet i Norge. Men her slutter også likheten. Kvinner og barns situasjon og rettsstilling i Irak kan ikke sammenliknes med den norske, og det finnes heller ikke et hjelpeapparat som man kan «henvise videre til».

Få steder å gå

Situasjonen for kvinner og barn som utsettes for vold og tvang i Irak, er svært vanskelig. De har få steder å gå. I hele Irak finnes det kun et fåtall krisesentre. Alle ligger i det kurdiske selvstyremrådet. Dette betyr at drapstruede og voldsutsatte kvinner fra andre deler av landet ikke kan få den midlertidige beskyttelsen et krisesenter kan gi. I praksis vil de fleste måtte forsone seg med sin skjebne og vende tilbake til familien.

Hjelp til hjemreise til Norge

Norske statsborgere og personer med lovlig opphold i Norge som trenger hjelp når de er i utlandet fordi de er blitt utsatt for tvangsekteskap, er blitt etterlatt mot sin vilje eller frykter at dette vil skje, kan i enkelte tilfeller få bistand til hjemreise fra norske myndigheter. Siden sommeren 2008 har 30 personer fått assistanse til hjemreise fra utenriksstasjoner hvor IMDi har integreringsrådgivere. Men det er viktig at hjelpeapparatet i Norge er klar over at det er begrenset hva norske myndigheter kan gjøre i utlandet selv om personen er norsk statsborger. Slike «redningsaksjoner» er vanskelige og i mange tilfeller svært risikable både for den som er utsatt for vold og tvang, og medhjelperne hennes i det aktuelle landet. I en del land, som for eksempel Irak, vil dessuten sikkerhets situasjonen være en stor utfordring. I tillegg til at de er truet av familien, må de gjennom checkpoints, grensepasseringer og områder med store utfordringer pga. konflikter. Ungdom som er bekymret i forkant av en utenlandsreise, bør derfor frarådes å reise.

Veien videre må gå parallelt

Arbeidet for å få slutt på tvangsekteskap og annen æresrelatert vold og arbeidet for å bedre irakiske kvinners situasjon er et langsiktig arbeid. Parallelt med en styrking av det sivile samfunnet i Irak, blant annet gjennom den kvinnerettede bistanden som går til organisasjoner, er det behov for en styrking av de formelle myndighetsinstitusjonene i landet. Her bidrar norske myndigheter i samarbeid med andre lands myndigheter og det internasjonale samfunnet med kapasitetsbygging og opplæring av dommere, politi og påtalemyndighet.

Viktigheten av dette ble også synliggjort gjennom den alvorlige dommen som ble avsagt i Borgarting lagmannsrett tidligere i år. Her ble flere familie-medlemmer med norsk-irakisk bakgrunn dømt for å ha tvangsgiftet en nå 16 år gammel jente med en betydelig eldre fetter da hun var 13 år. Denne «vielsen» fant sted i Norge. IMDIs erfaring er at de fleste tvangsekteskapene – også de ulovlige inn-gåtte religiøse avtalene om ekteskap som involverer mindreårige – gjennomføres i Irak. For å få bukt med denne praksisen – som er ulovlig både i Norge og i Irak – er det derfor av stor betydning at slike saker anmeldes både i Norge og i Irak.

Rutiner og anbefalinger ved frykt for reiser til utlandet

De fleste tvangsekteskap gjennomføres i utlandet

Mange innvandrere fra asiatiske og afrikanske land finner ektefelle fra samme land som seg selv og gifter seg med noen bosatt i utlandet. Av de norskfødte med pakistanske foreldre som giftet seg i perioden 2002–2007, inngikk hele 71 prosent ekteskap med en person som ikke bodde i Norge. Andelen var like stor for kvinner som for menn. Blant norskfødte med tyrkiske foreldre var den tilsvarende andelen 66 prosent.³ Å gifte seg i utlandet er altså vanlig.

En gjennomgang av IMDi's saker om gjennomført tvangsekteskap viser at de aller fleste blir tvangsgiftet i utlandet. I forkant av sommerferiene og andre ferier har mange elever henvendt seg til minoritetsrådgiver fordi de frykter tvangsekteskap i forbindelse med utenlandsreisen. Den unges bekymring kan ha oppstått fordi foreldre eller andre har fortalt at det skall holdes bryllup for dem, eller fordi den unge har overhørt samtaler eller annet som peker i denne retning.

Frykten kan variere i styrke, og reisen kan være nært forestående eller planlagt frem i tid. Slike forhold har betydning for hvordan den unge bør følges opp. Om personen er over eller under 18 år, og om saken utløser meldeplikt eller ikke, har konsekvenser for hvem som gjør hva, og hvilke anbefalinger som gis.

IMDi har utarbeidet forslag til rutiner, der det ved frykt for tvangsekteskap ved utenlandsreiser anbefales at det blir inngått en oppfølgingsavtale med den som skal reise.⁴ Vi vil i denne artikkelen presentere våre erfaringer med slike avtaler, og dele våre råd når det gjelder samtalen med den unge i forkant av reisen.

3 www.ssb.no/vis/magasinet

4 www.imdi.no Denne rutinen bygger på Drammensprosjektets egenerklæringskjema, men er myntet på skolene.

Samarbeid med Integreringsrådgiver er viktig i denne type saker. Vi beskriver gevinsten med slikt samarbeid, og gjengir en konkret sak om en jente som fryktet tvangsekteskap i forbindelse med ferieopphold i utlandet. Denne saken presenteres helt til slutt i artikkelen, for å illustrere hvordan en slik sak kan følges opp.

Ved sterk frykt – ikke reis!

Det er svært lite norske myndigheter kan gjøre på andre lands territorier. Flukt og assistanse til hjemreise er ytterst risikabelt. Det er mulig å få hjelp, men svært vanskelig. Ved sterk bekymring anbefaler IMDi at ungdommen blir frarådet å reise.⁵ Det er enklere å gi hjelp til dem som er utsatt for kontroll, tvang og vold i Norge enn i utlandet. Særlig dersom personene er under 18 år. Da har foreldrene myndighet over dem helt ut, mens her i landet kan barnevernet ta over omsorgen og tilside-sette foreldremyndigheten.

Til tross for advarslene velger noen ungdom som frykter tvangsekteskap, likevel å reise. I slike tilfeller har flere skoler tilbudt en type oppfølging over sommeren, slik det er foreslått i rutinene. Noen har tilbudt den unge å ha kontakt over telefon, sms eller e-post under utenlandsoppholdet. Til sammen har 45 ungdommer takket ja til dette til-

5 Hvis den som snakker med ungdommen, vurderer at liv og/eller helse kan være truet, skal saken meldes til barnevern (under 18 år) eller politi (over 18 år). Den som har samtale med ungdommen, anbefales å drøfte saken anonymt med barnevern eller politi. Rutinen (op.cit.) understreker at trusselvurdering alltid skal foretas av politiet i hver enkelt sak.

budet siden sommeren 2008. Sammen med minoritetsrådgiver har hun/han da fylt inn «skjema for oppfølging ved utenlandsreiser», og lagt inn opplysninger om hvor vedkommende skal oppholde seg i utlandet, navn og adresse til dem han/hun skal besøke, og hvor de skal bo.⁶ Eleven får med seg informasjon om den norske utenriksstasjonen og telefonnummer som kan benyttes ved behov for hjelp. Hva som skal skje hvis ungdommen ikke kommer tilbake til Norge som forventet, blir også avtalt. Når skjemaet er ferdig utfylt, signerer eleven, rådgiver og rektor.

Gode erfaringer med oppfølgingsavtale ved utenlandsreiser

I de aller fleste av disse sakene der det er blitt skrevet oppfølgingsavtale, har vedkommende kommet tilbake til Norge som forventet, og uten at vedkommende er blitt giftet bort, slik hun/han fryktet.

Ungdommer som har benyttet tilbudet om oppfølging før reise til utlandet, og som har gitt en tilbakemelding om sin egen opplevelse, sier at de følte seg mer sikre og ivarettede med en underskrevet avtale. Flere sier også at de opplevde det å ha kontakt med en oppfølgingsperson under reisen som en ekstra støtte og trygghet. Elevene har gitt uttrykk for at dette har vært bra for dem, at det har gitt en opplevelse av å ikke være så alene. I enkelte saker har de ønsket råd fra minoritetsrådgiver om hvordan forholde seg til situasjoner som er oppstått.

I flere av sakene minoritetsrådgiverne har hatt, var foreldrene positive til bruk av avtalen om oppfølging, og til den skriftlige informasjonen på deres eget morsmål om at tvangsekteskap er forbudt og straffbart i Norge. Disse foreldrene mente at avtalen – som var stemplet av politiet/barnevern – kunne hjelpe dem til å argumentere mot giftepress fra miljøet i hjemlandet.⁷

Det er viktig å være oppmerksom på at avtale om kontakt og oppfølging ved utenlandsreiser langt fra er noen garanti for at ting vil gå bra. Det er derfor viktig at samtalen med ungdommen om den forestående reisen gjennomføres på en måte som får den unge til å forstå hva som faktisk vil kunne skje, slik at det ikke skapes falsk trygghet.

Et samtaleverktøy med god forebyggende effekt

Samtalen om utenlandsreisen har viste seg å ha en viktig forebyggende effekt, og «skjema om oppfølging», som den unge og rådgiver fyller ut sammen, har fungert som et godt samtaleverktøy. Utfyllingen av skjemaet kan virke bevisstgjørende på den som skal reise. Det som i utgangspunktet kun var en diffus frykt, kan i prosessen utvikle seg til en mer konkret forståelse av hva han/hun risikerer, og bidra til at han/hun velger ikke å reise.

Anbefalinger til ungdom som er redde for hva som kan skje når de reiser til utlandet

I forkant av sommerferien 2009 utviklet minoritetsrådgiverne på Ulsrud videregående skole en brosjyre basert på anbefalingene i IMDis rutiner. Den ble delt ut til elevene på skolen og lagt lett tilgjengelig så interesserte kunne forsyne seg. Brosjyren, som har navnet «Er du bekymret for om du kan bli forlovet, giftet bort eller etterlatt mot din vilje?» er i lommeformat og kommer med anbefalinger til ungdom som er redde for hva som kan skje når de reiser til utlandet:

1. Ta kontakt med en voksen du har tillit til på skolen før du reiser.
2. Legg igjen en kopi av passet og billett hos den du har avtalt oppfølging med.
3. Avtal gjerne jevnlig telefonsamtaler eller kontakt via Internett med en tillitsperson i Norge, slik at du kan fortelle hvordan du har det i løpet av ferien.
4. Mobiltelefon med kontantkort virker ikke i utlandet. Du må skaffe et lokalt abonnement når du kommer frem til reisemålet.

6 Se vedlegg side 167

7 Dette var saker der Drammen kommunes egenerklærings-skjema ble brukt.

5. Ta med ekstra penger og kopi av passet ditt. Gjem dette godt!
6. Skaff telefonnummer, adresse, e-post og eventuelt faksnummer til den norske ambassaden i ferielandet. Lær dette utenat! Lapper kan bli borte, og du kan miste din telefon, eller den kan bli kontrollert eller tatt fra deg. Alle ambassader og telefonnummer finner du på: <http://www.norway.info>
7. Ved kontakt med ambassaden, enten muntlig eller skriftlig, gjør dette på norsk. Da er du sikker på at informasjonen ikke blir kjent for uvedkommende. Er du sikker på at noe skal skje: – Ikke reis. Søk hjelp!

Brosjyren er ett av flere informasjons- og bevisstgjøringstiltak i regi av minoritetsrådgiverne. Den er gjort til et produkt som alle minoritetsrådgiverne kan legge ut på skolene der de jobber, som et ledd i det forebyggende arbeidet.⁸

8 Hvis den som snakker med ungdommen, vurderer at liv og/eller helse kan være truet, skal saken meldes til barnevern (under 18 år) eller politi (over 18 år). Den som har samtale med ungdommen, anbefales å drøfte saken anonymt med barnevern eller politi. Rutinen (op.cit.) understreker at truselvurdering alltid skal foretas av politiet i hver enkelt sak.

Samarbeid med utenriksstasjon/ integreringsrådgiver

IMDi erfarer at unge som frykter tvangsekteskap ved utenlandsreise, oftest får en bedre oppfølging der det er et samarbeid med utenriksstasjonen/ integreringsrådgiver. Disse instansene kan bidra med informasjon om bl.a. kulturelle forhold og ekteskapstradisjoner i den utsatte ungdommens opprinnelsesland som er nyttig i forbindelse minoritetsrådgiverne og andres oppfølging av saker. Slik informasjon og kunnskap inngir tillit hos ungdommen og bidrar til et bedre grunnlag for å gi råd og for å iverksette egnede tiltak. Samarbeid med integreringsrådgiver har vist seg særlig nyttig for å avklare hvordan forholdene er lokalt i det landet eleven for eksempel skal reise på ferie til. Dersom barn eller unge «forsvinner», kan minoritetsrådgiver eller andre ta kontakt med integreringsrådgiver, som på sin side kan benytte sitt nettverk og lokalkunnskap for å prøve å spore opp hvor eleven befinner seg. I saken som presenteres under, var samarbeid med integreringsrådgiver, politi og hjelpeapparat i Norge helt avgjørende.

Noen ambassader har integreringsrådgiver som jobber spesielt med tvangsekteskap:

JORDAN
Den norske ambassaden i Amman (Midtøsten)
25 Damascus Street
Abdoun, Amman
Tlf: +962 6 593 1646
Faks: +962 6 593 1650
emb.amman@mfa.no
(Irak har egen hjemmeside: www.norway-iraq.org)

KENYA
Den norske ambassaden i Nairobi (dekker Somalia)
Lion Place, Waiyaki Way,
Tlf: +254 20 425 1000
+254 20 445 1510
Faks: +254 20 445 1517
Vakttlf: +90 532 366 0051
emb.nairobi@mfa.no

TYRKIA
Den norske ambassaden i Ankara (dekker Iran)
Kirkpinar Sokak no 18
06540 Cankaya, Ankara
Tel: +90 312 405 8010
Mob: +90 534 706 7900
Vakttlf: +90 532 366 0051
emb.ankara@mfa.no

PAKISTAN
Den norske ambassaden i Islamabad (dekker Afghanistan)
House 25, Str. 19
F 6/2, Islamabad
Tlf: +92 51 227 9720-4
Faks: +92 51 227 9729
emb.islamabad@mfa.no

Råd ved reiser til utlandet

■ ■ CASE

Under presenteres en konkret sak som ble meldt til minoritetsrådgiver.

Saken er anonymisert.

Bakgrunn: Jente, 20 år, norsk statsborger

Født i Norge, bor sammen med foreldrene og søsken i by i Norge.

I månedsskifte april-mai 2009 tok jenta kontakt med minoritetsrådgiver sammen med sosialkoordinator fra x videregående skole. Jenta fortalte at hun hadde over tid levd i en situasjon som var vanskelig. En ekskjæreste truet med å fortelle brødrene hennes om at de hadde vært kjærester. Ekskjæresten utsatte henne for vold og press. Videre hadde foreldrene lagd en avtale, da jenta var liten, om ekteskap med en fetter i deres opprinnelsesland. Jenta opplevde at de ikke tok henne på alvor når hun ga uttrykk for at hun ikke ønsket å gifte seg. Foreldrene hadde bestemt at de skulle reise til utlandet på ferie sommeren 2009. Jenta fryktet for å bli tvangsgiftet.

Det ble opprettet en ansvarsgruppe hvor alle naturlige samarbeidspartnere deltok. Ansvarsgruppen samarbeidet tett med politiet, som deltok i relevante møter om jenta.

De som deltok, var følgende:

Funksjon	Tiltak før avreise:	Jentas kommentarer etter hjemkomst:
Minoritetsrådgiver, koordinator i saken	Holdt i alle trådene og hadde oversikt og kalte inn til møter. Veiledet ulike etater som var involvert i saken. Kontakt med jenta hele veien. Ga informasjon om regler for familiegjenforening og skilsmisse. Hensikten med arbeidet var: Forhindre at jenta reiste til utlandet. Ved evt. reise, sikre informasjon om hva jenta konkret kan gjøre dersom hun presses til tvangsgifte. Planlegging av tiltak dersom jenta ikke kom tilbake til Norge etter ferien.	«Viktig person. Hun gjorde meg trygg nok til å prate. Informasjon om taushetsplikt gjorde meg trygg, bl.a. i samtale med politiet. Koordinator gjorde at jeg klarte å åpne meg og være ærlig. Koordinator fikk alle på plass, og alle måtte gjøre oppgavene sine. Viktig med en person som tar ansvar. I min situasjon gjorde koordinator alt hun kunne. Hun ga meg hele tiden informasjon om hva som skulle skje videre.»
Lederen for Prosjekt 18–24 år (et prosjekt i regi av sosialkontoret for unge klienter). Hadde ansvar for jentas økonomi.	Jenta fikk gjennom prosjektet oppfølging og økonomisk støtte i forbindelse med et skoleår hvor hun skulle forbedre sine karakterer for å komme inn på en linje hun ønsket.	«Jeg ble med i 2008, Jeg hadde ikke klart meg uten dem, for eksempel det med ekstra penger. Viktig for meg å ha egen økonomi (ca. kr 7000/md.). De fulgte med på hva som skjedde med meg. Det var helt supert. I min situasjon kunne ikke ting bli gjort annerledes, det med egenerklæringen (med 18–24, koordinator og meg) var bra.»

Funksjon	Tiltak før avreise:	Jentas kommentarer etter hjemkomst:
<p>Introduksjonssenteret ved rådgiver Ansvaret for hennes skoleår og ansvar for at hun kom inn på riktig skole.</p>	<p>Hun ble elev ved introduksjonssenteret for å forbedre sine karakterer fra ungdomsskolen. Da jenta ikke kunne gå på den denne skolen grunnet konflikten med sin ekskjæreste, fikk hun et alternativt tilbud om undervisning.</p>	<p>«Følte ikke at de var med i saken. Forsto det først når det ble snakk om at jeg skulle begynne på en annen skole enn der ekskjæresten min går. Da forsto jeg hvilken rolle de hadde. Man burde vært tydeligere på deres rolle og oppgaver.»</p>
<p>Sosialpedagogisk rådgiver ved den opplæringsinstitusjonen der jenta var elev.</p>	<p>I dette tilfellet var det sosialpedagogisk rådgiver som hadde daglig oppfølging av jenta, men med veiledning fra minoritetsrådgiver/koordinator.</p>	<p>«De gjorde mye for meg. De passet på at jeg fikk alt med meg, prevensjon, kvitteringen fra Cubus, kopi av passet mitt og ga meg råd og veiledning. De hadde på en måte ansvaret for å hjelpe meg til å få ordnet med disse tingene. De samarbeidet bra med alle og gjorde jobben sin.»</p>
<p>Barneverntjenesten ved saksbehandler var på hjemmebesøk og skrev egenerklæring som gjaldt en yngre søster.</p>	<p>Jenta har en yngre søster som hadde tiltak i barnevernet, nylig fylt 18 år. Det er frivillig å få videre tiltak i barnevernet, og man måtte i denne forbindelse ha et møte med jenta og foreldrene. Koordinator hadde samtaler med jentas yngre søster og anbefalte henne til fortsatt hjelp av barnevernet. Søsteren ga samtykke til dette. Koordinator snakket med saksbehandler om at hun skulle til utlandet med storesøster og familien. Barnevernet benyttet møtet med foreldrene og jenta til å samtale om lovverk rundt tvangsekteskap, og de underskrev en egenerklæring.</p>	<p>«I møte mellom barnevernet og mine foreldre om min yngre søster, der jeg også var til stede, tok barnevernet fram egenerklæringen. Da skjønte jeg at koordinator sto bak, og jeg gjorde ingenting for å oppklare misforståelsen. Pappa trodde egenerklæringen gjaldt både meg og søsteren min.»</p>
<p>Forebyggende politi ved leder var også involvert bl.a. pga. truslene fra ekskjæresten.</p>	<p>Politiet hadde ikke møte med foreldrene, men de tilbød jenta at de kunne snakke med foreldrene om hun ønsket det. Dette var noe jenta takket nei til, i redsel for at dette skulle gjøre hennes situasjon vanskeligere.</p>	<p>Topp «Jeg opplevde trygghet ved at de var en del av teamet som jobbet rundt meg. Jeg opplevde at de visste hva de snakket om, og at de hadde erfaring med denne type problematikk. De tok min bekymring på alvor og handlet i saken rundt ekskjæresten min. Jeg opplevde at de var flinke til å samarbeide i arbeidsgruppa. Om jenter er veldig usikre på sin familie, og de er «noe dritt», burde politiet jobbe mer for å overbevise jentene om å ikke reise. Der borte kan de gjøre hva de vil. I min situasjon var det helt ok at jeg reiste, fordi jeg var godt forberedt.»</p>
<p>Integreringsrådgiver, ansvaret for å holde i saken når jenta var i utlandet.</p>	<p>Samtale med jenta i forkant av ferieoppholdet. Bli kjent og gi informasjon om hva jenta burde si for å forhindre ekteskapet.</p>	<p>«Hun ga meg råd og riktig informasjon. Hun sa hva jeg kunne gjøre, og hva som skulle skje om noe oppstod. Hun ga meg mer og riktig informasjon. Det beste argumentet hun ga meg, var at jeg skulle bruke utdanning som unnskyldning. Hun sa også at jeg skulle si nei så lenge jeg hadde mulighet. Jeg brukte skole som grunn og reglene rundt familiejenforening – det hjalp meg mye.»</p>

Jentas betraktninger om oppholdet i utlandet

Jeg har hatt en flott ferie i utlandet. Det var mye som var annerledes og som jeg ikke likte, men det var også flott å oppleve kulturen i landet og bli kjent med familien og få nye venner.

Jeg ble positivt overrasket over at foreldrene mine var veldig klare på at jeg bestemte selv om jeg ville forlove meg når spørsmålet kom opp. Jeg tror dette handlet om egenerklæringen og at foreldrene mine fikk informasjon om lovverket i Norge.

Hvis jeg hadde hatt behov for hjelp i utlandet, hadde jeg ringt integreringsrådgiver og gitt henne informasjon om min situasjon. Jeg hadde spurt henne om hva jeg skulle gjøre, – når og hvor jeg kunne få hjelp. Om situasjonen hadde vært akutt, hadde jeg vært mer usikker. Jeg hadde nok ringt, men er usikker på om det hadde hjulpet. Jeg er usikker på om jeg hadde fått informasjon om hvor jeg skulle gått, og hva slags hjelp jeg kunne ha fått. Jeg er også usikker på om jeg hadde fått støtte av noen i familien, selv om jeg fikk god kontakt med en onkel. Tror ikke det hadde vært noen andre jeg kunne ha henvendt meg til.

Jeg traff ingen andre jenter i samme situasjon som meg, men jeg vet at det finnes.

Brødrene mine reagerte ikke på at jeg ikke giftet meg, og de har ikke snakket eller spurt meg om noe.

Jeg traff en fetter, sønn til en onkel, som bodde i x. Jeg var ute med ham en gang og syntes han var grei – jeg likte han. Onkelen hadde spurt foreldrene mine om vi kunne forlove oss. Foreldrene mine svarte at det var opp til meg selv, og at jeg kunne bestemme. Jeg svarte at jeg ville fullføre min utdanning før det blir aktuelt å tenke på saken. Jeg sa verken ja eller nei.

Hva foreldrene mine har snakket med andre om i forhold til ekteskap, vet jeg ikke noe om. Jeg opplevde at mor var klar over regelverket i Norge, og at hun ga meg argumenter jeg kunne bruke. Hun sa at jeg ikke kunne gifte meg før jeg er 23 år.

Jentene burde få vite mer om reglene for å hente inn en person. Det kommer uansett som et spørsmål, og jentene må vite hva slags krav det stilles.

Jentas råd om hva man bør gjøre når man er bekymret:

- ▶ *Jobbe med å gjøre oss trygge slik at vi åpner oss (kan ta lang tid).*
- ▶ *Gi oss masse informasjon om lovverk og argumenter vi kan bruke under ferieoppholdet.*
- ▶ *Være bestemt om man tror det kan skje noe, ha mye kontakt med oss sånn at vi blir trygge og vi skjønner at noen er der og forstår oss, og kan hjelpe oss.*
- ▶ *Bruk av egenerklæring: Utrolig viktig med egenerklæringer. Det har ikke noe med alder å gjøre, derfor skriv alltid kontrakt og gi informasjon på våre språk. Viktig at foreldrene får vite om konsekvenser og hva de kan bruke som unnskyldning der nede. Viktig at foreldrene får konsekvensene under huden. Det at mine foreldre skrev kontrakten, gjorde en forskjell, jeg følte meg tryggere.*
- ▶ *Være kreative. Cubus-kvitteringen var veldig lurt. Jeg fikk med meg en juksekvittering fra Cubus. Hvis man tar bort alle nullene, får man nødnummeret til ambassaden. Jeg skulle ikke ta med tallene i summen. Ingen andre enn jeg visste det.*

CUBUS	
Kvittering	
Shampo	96,20
Deodorant	9,90
Hårspanner	3,30
Børste.	37,50
SUM	246,90

VEDLEGG

SKJEMA FOR OPPFØLGING ved reiser utenlands		
_____	_____ M K Kjønn	
Elevens navn	Fødselsdato(person nr)	
_____	_____	
Statsborgerskap	Oppholdsgrunnlag I Norge	
FORELDRE / FORESATTE		
_____	_____	
Navn, person 1:	Fødselsdato(person nr)	
_____	_____	
Statsborgerskap	Oppholdsgrunnlag I Norge	
_____	_____	
Navn, person 2:	Fødselsdato(person nr)	
_____	_____	
Statsborgerskap	Oppholdsgrunnlag I Norge	
BAKGRUNN FOR ØNSKE OM OPPFØLGING		
Årsak til mitt behov for oppfølging:		
☐ Frykt for uønsket forlovelse eller ekteskap	☐ Frykt for manglende retur til Norge	
☐ Frykt for ufrivillig skolegang i besøkslandet	☐ Annet: _____	
_____	_____	
_____	_____	
JEG/VI SKAL OPPHOLDE OSS/BESØKE FØLGENDE PERSONER		
_____	_____	
Navn	Type relasjon	
_____	_____	
Navn	Type relasjon	
_____	_____	
Jeg/vi reiser til (land)	By/landsby	
_____	_____	
Gate adresse	Postnummer Poststed	Tlfnr.

REISERUTE

Avreise Norge (dato, sted)

Retur Norge (dato, sted)

FORMÅLET MED REISEN ER

Ferie

Sykdom i nær familie

Skolegang i besøkslandet

Avtale om fremtidig ekteskap/forlovelse

Ekteskap

Flytte/opphold i ferielandet ut over ferie

Annet:

(OPPFØLGINGSPUNKTER UNDERVEIS, for eksempel tidspunkt for telefonisk kontakt mens eleven er utenlands)

KONTAKTPERSON I NORGE

Navn

Type relasjon

Gate adresse

Postnummer Poststed

Tlfnr.

BISTAND FRA OFFENTLIG MYNDIGHET

V/manglende retur til Norge, og senest innen (dato):

Ønsker jeg kontakt med norske myndigheter for å avklare min situasjon

INFORMASJON GITT

Informasjon om lovverk relatert til tvangsekteskap, oversatt til:

Informasjon om lovverk relatert til omskjæring, oversatt til:

Annet:

OPPBEVARING

Dette skjemaet oppbevares ved skolen og kan bare trekkes tilbake ved hovedpersonens personlige fremmøte for gjennomføring av slutsamtale.

Rådgivers underskrift

Dato

ELEVENS SAMTYKKE

Jeg bekrefter å ha lest og forstått dette skjemaet, og gir mitt samtykke til at informasjonen deles med dem som har en oppfølgings rolle i forbindelse med min utenlandsreise.

Elevens underskrift

Dato

Skjema for oppfølging kan lastes ned på:
www.imdi.no

Foreldre som målgruppe

«Jeg bryr meg om barnet mitt!»

(En mor, om hvorfor hun deltar på foreldredialogmøte)

- Innledning: Foreldre som målgruppe
- Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonskontekst
- Dialog i saker om kollektiv æresrelatert vold mot barn og unge
- Foreldrerettet arbeid gjennom skolene
- Frivillige organisasjoners forebyggende og holdningsskapende arbeid
- Tipsliste – metoder for foreldresamarbeid

Innledning:

Foreldre som målgruppe

Forbygging av tvangsekteskap har under handlingsplanen fått en bred tilnærming, både i form av type tiltak satt i verk og målgrupper. Fokus har vært på både akutt bistand og langsiktige tiltak som skal forhindre at akutte situasjoner oppstår.

Det har vært hovedsakelig tre målgrupper for arbeidet: de utsatte selv, familiene/miljøene der tvangsekteskap kan forekomme, og hjelpere/ansatte i det offentlige hjelpeapparatet, skolen, utenriksstasjoner og frivillige organisasjoner. I denne delen skal vi se nærmere på IMDis erfaringer med hvordan nå foreldre, familien og miljøene til de utsatte, som en del av det forebyggende arbeidet. Hvilke utfordringer har vi møtt, og hvilke metoder har fungert?

Kunnskapshull har blitt avdekket underveis. I tråd med målsettingen om at kunnskap og forskning om feltet skal styrkes, har IMDi bestilt eksterne rapporter på temaer som representerer såkalte 'hvite felt' i vår kunnskapsbase, temaer som er underbelyst, men som det er vesentlig at vi vet noe om. I denne delen presenterer vi også funnene fra to av disse rapportene, i artikkelform. Den første artikkelen ser på minoritetsforeldres perspektiver på verdikonflikter knyttet til oppdragelse, livssyn og livsvalg, og hvordan skape gode betingelser for dialog med skolen om slike tema. Den andre artikkelen tar for seg erfaringer med dialog som metode i forebyggende arbeid.

Hvorfor familierettet arbeid?

Handlingsplanen slår fast at tvangsekteskap ikke er et individuelt problem som kan løses med tiltak rettet inn mot kun den utsatte, men et samfunnsproblem som krever tiltak rettet mot familier og miljøer der dette forekommer. Familie refererer her til slekt både i Norge og utlandet.

De familier og miljøer der tvangsekteskap kan forekomme, blir ofte definert som bærere av kollektivistiske familietradisjoner der hensyn til familien kommer foran hensynet til enkeltindivid. En slik definisjon er ikke uten videre uproblematisk, da det kan bidra til et fastlåst og stigmatiserende perspektiv på hva det vil si å være «en innvandrerfamilie», og «en innvandrerfamilie i konflikt». Med de konsekvenser dette har for hvordan en skoleansatt, en barnevernansatt, politi m.m. møter foreldre med minoritetsbakgrunn i

konflikt med sitt barn, eller omvendt. Bredal setter søkelyset på dette når hun skriver:

«Mitt hovedpoeng er at formuleringen «familiens interesser foran individets» stiller individet utenfor familien. Denne måten å definere kollektivismen på er om ikke feil så i hvert fall utilstrekkelig eller skjev, ved at den mangler en forståelse av den sammenhengen mellom individene som er noe av det som utgjør familien.»

(Bredal 2006, s. 94)

En familie med en kollektivistisk livsanskuelse består altså av individer som har en relasjon til hverandre (som i alle familier), men som i *større grad* opplever at hensyn til disse relasjonene er av betydning for viktige livsvalg, som utdannelse og valg av ektefelle, enn man finner i en såkalt indvidorientert familie. Det er altså ikke snakk om noe enten eller, der man snakker om diametralt motsatte måter å være familie på. Hvorfor er dette viktig?

På den ene siden er det viktig å forstå nettopp det at familiemedlemmers verdisyn og ønsker for barna sannsynligvis vil ha stor innflytelse på barnas veivalg, også som ungdom og unge voksne. Å gå imot familiens ønsker kan skape dype konflikter og involvere mange personer i storfamilien, både i og utenfor Norges grenser. Dette har konsekvenser for hvordan man for eksempel som skolerådgiver møter unge som sliter med å ta valg, eller som barnevernansatt forholder seg til en ung gutt som tar kontakt fordi han er redd for å bli giftet bort mot sin vilje. Det blir viktig å møte den unge på en måte som viser at man forstår at det ikke bare handler om «å gjøre det som er best for deg, du har rett og krav på å velge selv». Å bli møtt med forståelse for at det ikke er entydig hva som oppleves som best for deg, fordi det er mange hensyn å ta, kan være avgjørende for at en ungdom under press tør å åpne seg og be om hjelp. En gjennomgående erfaring i IMDis arbeid med enkeltsaker er at de utsatte ofte sliter med stor ambivalens når det gjelder hvilke valg de skal ta. De kan finne det vanskelig å be om en hjelp som

Sommer er bryllupssesong

- Tvangsekteskap er et familieproblem der alle er tapere.
- Brudd med familien er ikke en løsning, men et sikkerhetstiltak.
- Å finne en god ektefelle for sitt barn regnes som god foreldresorg.

Ikke alle får velge hvem de vil gifte seg med. Mange opplever at foreldre og slekt avgjør hvem de skal dele resten av livet med, ha sex med og oppfostre barn med. Dette er et brudd på menneskerettighetene og straffbart ifølge norsk lov.

Hjelpeapparatet har fokusert på å hjelpe ungdommene til å rømme og starte et liv uten kontakt med familien. Erfaringer fra arbeid med tvangsekteskap viser at brudd med familien sjelden er en god og varig løsning. I en akutt situasjon der liv og helse står i fare er brudd helt nødvendig, men på sikt kan et forbyrterstempel på foreldrene skape store problemer for den unges selvforståelse. Tvangsekteskap bør ses på som et familieproblem der alle er tapende parter og hjelpen bør tilrettelegges deretter.

Et familieproblem

I 2007 startet Aker Familiekontor et prosjekt med mål om å utvikle gode metoder rettet mot denne gruppen. Prosjektet har samarbeidet med eksisterende tilbud for ungdom utsatt for tvangsekteskap. Problematikken er for kompleks til at en instans kan løse det alene. Prosjektet har tilbudt terapi til ca. 50 unge som enten er tvangsgiftet eller lever med trusler om ekteskap. De er heterofile og homofile ungdommer av begge kjønn, med foreldre fra ulike opprinnelsesland. Mange har gått en lang vei for å bli møtt og trodd. Terapeutene har hele familien i fokus også der de unge møter alene.

Det å bli sett i sammenheng med familien medfører at den unge føler seg mer forstått. En annen fordel med å få hjelp på familiekontor er at det understrekes at det ikke er den unge som er «vik», det er familien som har et problem.

Familier som gjennomfører tvangsekteskap er ikke en enhet-

TVANGSEKTESKAP

Trine C. Eikrem, psykolog og leder ved Østlandske familiekontor

Pia C. Aursand, psykologspesialist ved Aker familiekontor, Bufetat Region øst

lig gruppe. Ekteskap kan være et forsøk på å avverge tap av ære. Noen foreldre er også så voldelige at brudd er den eneste hjelpen å gi. I andre tilfeller er foreldre utsatt for like stort press som den unge, og de trenger hjelp til å stå mot dette presset. Det å finne en god ektefelle for sitt barn regnes også som god foreldresorg. Alle foreldre kan ikke bli møtt som forbyrtere, det skaper ingen grunn for endring.

Vanæret

Når utgangspunktet for tvangsekteskap er så forskjellig, må det utvikles flere metoder for å hjelpe. Tanken bak prosjektet har vært at et brudd med familien ikke er en løsning, men et sikkerhetstiltak. Det å være utekontakt med familien resten av livet er for mange unge ikke til å leve med. Mange har hatt en oppvekst som har gjort dem lite rustet til å greie seg på egen hånd. De har alle med seg en opplevelse av å bli sviktet av sin nærmeste. I tillegg sliter mange med ensomhet og skyld- og skamfølelse over å ha vanæret familien. Mange jenter har funnet som omsorgspersoner for yngre søsken og savner dem sterkt. Tilbake sitter foreldre med sorg, ærestap og skam, noe som kan øke risikoen for økt bruk av tvang overfor de barna som fremdeles bor hjemme.

Det er begrenset hvor mange unge man kan skjule i et lite land som Norge. Det er ikke hensiktsmessig kun å tilby hjelp som innebærer at den unge må tilbringe resten av livet uten kontakt med familien. Omkostningene for alle partene er for store til at vi kun kan tilby kortsiktige løsninger.

I København er det gjort erfaringer med å konfrontere foreldre i samarbeid med politiet når en ung flykter til krisesenter på grunn av trusler om tvangsekteskap. Metoden går ut på å fronte den unges sak overfor foreldre og opplyse om lovverk, samtidig som man er lyttende til foreldrenes versjon av historien. Målet er en skriftlig kontrakt der foreldrene lover at de ikke vil utsitte den unge for vold eller bang. Kontraktene følges nøye opp i etterkant. I motene tilbys foreldrene hjelp til å motstå press fra andre som ønsker at ekteskapet skal gjennomføres. I de fleste tilfeller har man greid å inngå avtaler som gjør at de unge kan leve uten tryk med varierende grad av kontakt med familien.

Trenger foreldre

Foreldregenerasjonen er vanskeligere å nå enn de unge. Vi etterlyser foreldre som kan stå frem med eksempler på hvordan de har greid å løse problemer knyttet til ekteskap for sine barn, der de både bevarer sin ære og kan gå med på barnas ønsker. Ingen barn forlener foreldre stemplet som forbyrtere.

Mange foreldre har en tendens til å redusere barnas motstand til et ungdomsopprør. Det er en lettvinnt forklaring, som i liten grad tar hensyn til den unges dilemmaer. Tvangsekteskap må forstås som et familieproblem og brudd på kommunikasjonen innad i familien. Bare slik kan vi være i forkant og avverge en praksis både unge og foreldre taper på.

PRESS: Tvangsekteskap bør ses på som et familieproblem.

Illustrasjonsfoto: JANNE MÖLLER-HANSEN

setter foreldre/familiemedlemmer i et dårlig lys og en vanskelig situasjon, fordi de tross problemene som de står overfor, også er svært knyttet til familien. Å forstå familiens betydning og familiemedlemmenes ulike roller er også helt avgjørende for at den hjelpen den unge får, er relevant og ikke virker mot sin hensikt. Frykt for tvangsekteskap er ikke et individuelt problem som kan løses uten henblikk på familiens mulige reaksjoner og sanksjoner. En løsning bør derfor så langt som mulig involvere familien.

På den annen side så er det viktig å ha klart for seg at det ikke nødvendigvis er en konflikt med to motpoler, der den utsatte er i opposisjon til resten av familien. En familie med en kollektivistisk livsanskuelse er en sammensatt størrelse:

«I mitt materiale er familien langt fra én vilje. Snarere framstår den ofte som bestående av enkeltpersoner som agerer på ulike måter i gifteprosessen, og med interesser som kan stå mer eller mindre i motstrid til hverandre. Det kan være foreldre som er uenige seg imellom om hvem datteren eller sønnen skal gifte seg med, søsken som står med eller mot hverandre, eller den unge som allierer seg med andre slektninger for å få foreldrenes aksept.»

(Bredal, s. 275).

Dette har flere implikasjoner. En ungdom som søker om hjelp, står ikke nødvendigvis alene. Kanskje har hun allerede støtte hos en av foreldrene eller en eller flere søsken, en onkel eller tante? Eller hun kan få hjelp til å tenke gjennom hvem i familien hun kan alliere seg med. Dette utvider også blikket til hjelperne fra «hvem er

trusselen i familien», til «hvem kan du stole på»? Begge er viktige å identifisere. Et blikk på begge spørsmålene nyanserer et ofte anlagt statisk bilde av familien som «fiende».

Det gjør det også mulig å se at konflikten den unge står i, ikke nødvendigvis kan reduseres til å handle om «barn mot foreldre», men at ulike synspunkter og viljer rår, og konfliktlinjene kan være flere og sammensatte. Det har også blitt stadig mer oppmerksomhet på at foreldre selv kan være fanget i et krysspress mellom kjernefamiliens og storfamiliens ønsker og behov. I flere saker har det kommet fram at de som bestemmer over familieforholdene, er andre familiemedlemmer, enten i Norge eller opprinnelseslandet. Rykter om upassende adferd sprer seg lynraskt via sosiale medier og telefoner. Noen foreldre opplever at de i praksis ikke har noe de skulle ha sagt, at også de er under streng overvåkning og kontroll, og må innfri familiens krav om å etterleve en streng æreskodeks eller gjennomføre forlovelser eller ekteskap. Noen kjenner heller ikke til norske lover og regler.

Brosjyren *Informasjon til foreldre om ekteskap* retter seg mot foreldre og oppfordrer til kommunikasjon mellom foreldre og ungdom, informerer om lovverk og helsemessige konsekvenser av psykisk press og tvang, og hvor foreldre kan henvende seg for råd og veiledning. Den er oversatt til flere språk.¹

Dialog som metode

” Dette er overgrep, men de har ikke en overgriperes logikk, men en fortvilt forelders.

(Trine Eikrem, psykolog og ansatt i Brobyggerprosjektet til Romerikes blad, 21.06.2011.)

1 Utgitt av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), IMDi, Helsedirektoratet, Politidirektoratet og Utlendingsdirektoratet i 2011. Brosjyren er oversatt til engelsk, urdu, somali, arabisk, sorani, farsi/persisk, pashto og tyrkisk. Den kan lastes ned fra www.tvangsekteskap.no og på utgiverens hjemmesider.

Å få tak i sammenhengen i en sak; hvor presset kommer fra, hvem er støttespillere, hva handler det egentlig om, hvilke handlingsalternativer fins, alvorlighetsgrad – er vesentlig når hjelpeapparatet blir kontaktet. Tvangsekteskap er erfaringsmessig et «siste trinn» i en prosess hvor den unge er utsatt for omfattende kontroll, trusler og vold over tid. Kommer hjelpeapparatet inn i en sak før den er akutt, er forebygging gjennom dialog med foreldrene en metode som er mye brukt de senere årene. Metodikken kan også benyttes når en konflikt har blitt akutt, og i etterarbeid, for eksempel når en ungdom som har valgt å bryte med familien, ønsker å flytte hjem igjen. Dialogarbeid i saker som gjelder tvangsekteskap og annen æresrelatert vold, forutsetter særlig kompetanse. Slik at for eksempel når en rådgiver på skole mottar en sak der det blir tydelig at det er behov for dialog med foreldre, skal barnevernet eller politiet kontaktes (avhengig av om den utsatte er under eller over 18 år).²

2 Se også artikkelen *Samarbeid, kompetanse og koordinering i tvangsekteskapsaker* i del 5.

Familievernet, Røde Kors-telefonen mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse samt noen kommuner benytter dialog som metode. Kompetanseteamet har også erfaring med dialogarbeid. En underliggende antakelse i denne tilnærmingen er at alle foreldre vil det beste for barna sine, men at de strever med foreldrerollen i Norge. Det som for mange unge oppleves som kontroll, kan fra de voksnes side være ment som beskyttelse fra uønsket påvirkning fra storsamfunnet gjennom en streng videreføring av egne tradisjoner og tankesett. Dels har foreldre fra andre land et annet sett med omsorgs- og oppdragelsespraksiser, dels kan migrasjon og møte med storsamfunnet gjøre at tradisjoner fra tidligere hjemmekultur og familie forstenes og forsterkes.

De (min familie) er skikkelig tradisjonelle. Hjernen til faren min er som en trestamme uten greiner; det er ingen greiner å henge nye tanker på.

(Nadia, i Bjøranger 2011, s. 24).

Dialogarbeid kan bidra til å rydde bort misforståelser og gjenopprette kommunikasjon i familien. Foreldrenes perspektiver og intensjoner kan bli tydeliggjort.

Ved tvangsekteskap eller frykt for tvangsekteskap kan en markør være at foreldre selv er tvangsgiftet. Dette er et forhold som kan avdekkes gjennom samtaler. Kanskje er de selv hjelpetrengende og har behov for informasjon om lover, rettigheter og hva hjelpeapparatet kan bistå med. Søskens situasjon kan også gi en pekepinn på krav og forventninger i familien til den som tar kontakt i forbindelse med frykt for å bli giftet bort mot sin vilje. Eller sagt på en annen måte: Er én under press om å gifte seg, er det ikke usannsynlig at andre søsken er det, har vært det, eller vil bli det. Dialog kan være en inngang til å avdekke flere problematiske forhold i en familie.

En del saker er likevel så alvorlige at hensyn til den utsattes liv og helse kan gjøre det nødvendig å bryte med familien. Dette er et stort og vanskelig steg for den det gjelder, som erfaring viser at svært ofte resulterer i at de unge flytter hjem igjen etter en periode. Årsakene til det er sammensatte; de savner familien, utsettes kanskje for betydelig press fra forskjellige familiedlemmer, og støtteapparatet rundt dem etter at de har flyttet for seg selv, er kanskje ikke tilstrekkelig. Har hjelpeapparatet hatt en dialog med familien før den unge flytter hjem, er det gode muligheter for at en slik gjenforening kan fungere. Dersom ingen snakket med familien før den unge flytter hjem, kan konfliktnivået fort stige til et nivå der den utsatte blir nødt til å bryte på nytt.

Et brudd kan også føre til at søsken til den som bryter ut, får det strengere hjemme, for å unngå at det samme skjer med dem. Dessuten, en familie som har mistet et familiemedlem, trenger også gjerne støtte. Brudd med familien kan derfor få store konsekvenser for de impliserte. Å forebygge brudd er viktig og er lettere når man kommer tidlig inn i en sak, før situasjonen tilspisser seg. Når konfliktnivået er høyt, er dialog langt mer krevende, men også svært viktig for å finne en bærekraftig løsning for de involverte.

Dialog er altså en viktig metode i forebyggende arbeid. Samtidig – tvangsekteskap og annen æresrelatert vold er kriminalitet. Dialog skal derfor ikke benyttes istedenfor anmeldelse, men som en *supplerende* løsning i saker. Dialogarbeid må ha barnets beste i fokus, og forutsetter at det foreligger en vilje til endring hos foreldrene, og at den utsatte har et ønske om denne type prosessarbeid.

Dialog og brudd – ny kunnskap

Til tross for at dialog som metode er mye brukt i forebyggende arbeid med familier i saker om tvangsekteskap og æresrelatert vold, eksisterer det lite systematisert kunnskap om metodens begrensninger og hva som har vist seg å være gode grep. IMDi ga NOVA (Norsk institutt for

forskning om oppvekst, velferd og aldring) og ISF oppdraget med å systematisere, beskrive og analysere erfaringene gjort på feltet. Funnene skal publiseres i en egen rapport, men er her oppsummert i artikkelen *Dialog i saker om kollektiv æresrelatert vold mot barn og unge*.

Ikke alle brudd med familien fører til at den unge flytter hjem igjen. Hvordan det går med de som velger ikke å vende tilbake, er det forsket lite på, selv om vi vet at noen klarer seg fint og lykkes godt med å etablere et nytt liv, uten familien. Dette er viktige historier å få fram. Hva som til syvende og sist er en god løsning, avhenger av mange forhold, ikke minst hvordan den utsatte selv opplever situasjonen, og hvilke muligheter og begrensninger som ligger i den. For å nansere bildet, og også slik få satt søkelyset på flere mulige handlingsalternativer, er det et behov for mer kunnskap om hvordan det går med de som velger å stå i bruddet.

Holdningsskapende arbeid rettet mot foreldre

”Vi må finne ut hvordan også foreldrenes selvtilitt kan styrkes, for å klare å stå imot presset de utsettes for av det miljøet de tilhører.

(Hoger Karadakh, miljøterapeut ved Fredrikstad skole, til Fredriksstad Blad 06.11.2010)

Forebygging handler om å forhindre at det blir konflikt og/eller krise i en familie. Ideelt sett begynner forebygging før det har oppstått «en sak». Det handler om familie- og integreringsarbeid, som er noe som kan begynne fra og med når barn fødes, eller når en familie kommer til Norge. Dette er holdningsskapende arbeid, gjen-

nom bevisstgjørings- og informasjonsarbeid om lover, rettigheter, plikter, det norske samfunnet og om skolesystemet, for å nevne noe. Det er mange arenaer foreldre kan nås på, som helsestasjoner, barnehager, familievernkontor og skolen. Innvandrernes egne organisasjoner er også helt sentrale å mobilisere i kampen mot tvangsekteskap og æresrelatert vold. Holdninger må endres innenfra, og innsatsen rettes mot miljøer, ikke bare enkeltfamilier. Erfaring viser at foreldre selv kan være under betydelig press fra slekt og venner, både i Norge og i utlandet, og at ny kunnskap om for eksempel lovverk har fungert som en buffer mot dette. Å få i gang en diskusjon i miljøene der tvangsekteskap forekommer, er med på å avkle hold-

SENTERPARTIET Åpner for å bruke oljepenger til vei

Senterpartiet snuser på modeller som åpner for å bruke mer oljepenger enn det handlingsregelen tillater på bygging av vei og jernbane. Det Sp-ledende Samværdstaledepartementet utreder ulike løsninger for å skille mellom driftsutgifter og investeringsutgifter for bygging av vei og jernbane – som gjør bevilgningene mer uavhengig av den årlige behandlingen av statsbudsjettet i Stortinget. (NTB)

OVERGREPSIKKET Vågå-ordfører 80 prosent skyldmeldt

Den overgrepssiktede ordføreren i Vågå er 80 prosent skyldmeldt til slutten av november. Rune Øygard vil bli oppgaver innen kommunens næringsarbeid, opplyser rådmann Tor Arne Gangso i Vågå kommune til Gudbrandsdølen Dagsningen.

Han skal ikke lenger som ordfører så lenge han ikke er 100 prosent friskmeldt, men skal i samarbeid med rådmann utføre oppgaver for kommunen. (NTB)

MENINGSMÅLING Gode Høyre-tall på to målinger

Norske velgere beveger seg mot Høyre. De er klart borgerlig flertall på begge mergetingsmålingene for oktober, som ble offentliggjort i går. Høyre får 28,9 prosent i VG og 27,6 i Infact-målingen i VG og 27,6 prosent i Synovate-målingen i Dagbladet. (NTB)

VOLD Tre tatt etter knivstikkning

To menn og en kvinne, alle tre fra Latvia, ble tatt til i går på grepet og mistetklær for å ha knivstukt en 24-åring på en hytte i Gjesdal kommune en hytte i Gjesdal i Rogaland fylke. De ble tatt på et sted der de hadde slått seg sammen med flere arbeidsinnvandrere oppholdt seg. (NTB)

Fatima Yusuf er lei av skrekthistorier i media. Jeg klarer meg jo fint, sier alenemoren. FOTO: ROBERT MCPHERSON

Marerittet for minoritetsjenter er å bryte med familien for å satse på kjærligheten – og så miste kjæresten. Fatima Yusuf (30) vil de skal vite at det kan gå bra.

Hun brøt med familien – lykkelig som alenemor

MINORITETER KARINE ØSTVEIT

Fatima Yusuf har snudd en vanskelig situasjon til noe positivt.

Denne uken har Aftenposten skrevet at stadig flere unge jenter og gutter som blir etterlatt i utlandet for å bli økonomiske årsaker og fordi ektemannen ønsker ny kone. Tidligere har vi skrevet om en sterk økning i antall anmeldte tvangsekteskap, og at stadig flere unge jenter og gutter som blir etterlatt i utlandet for foreldrene før de har blitt for vestlige.

30 år gamle Fatima Yusuf, som ble født i Norge og vokste opp på Grønnebakka, ønsker å balansere bildet. Hun mener unge minoritetsjenter ofte har flere valgmuligheter enn de

selv. For seks år siden brøt hun med familien for å gifte seg med sin norske kjæreste – et valg som i seg selv er uvanlig for pakistanske jenter. Da hun til slutt valgte den norske kjæresten, hadde sparsnåket om å arrangere ekteskap vært et tema i familien i ti år.

Yusuf hadde sagt nei til noen konkrete forslag om ekteskapskandidater i Pakistan. Etter studier i utlandet, flyttet hun hjem til Oslo senere sammen med kjæresten. Da begynte en kamp som var tøffere enn hun hadde trodd.

Konverterte til islam

– Jeg måtte ta et valg. Skulle jeg leve livet for mine foreldre eller for meg selv. Det var vanskelig å være egoistisk. De hadde gitt meg alt, og så kunne jeg ikke gi dem den ene tingen de ønsket av meg, sier hun; da Yusuf giftet seg med kjæresten,

og sammen fikk de en sønn – og fire gode år. Yusuf er også oppatt av at en norsk kjæreste ikke behøver å innebære et brudd med islam. Selv fordyppet hun seg i religionen på nytt samtidig med at hun fikk på nytt samidig med at hun fikk også til islam.

– For meg var det ikke bare kjærlighet til en mann, men også kjærlighet til meg selv og min tro. Jeg så alle valgmulighetene man egentlig har som muslimsk kvinne, forklarer hun.

Forholdet tok slutt

Etter noen år tok forholdet likevel slutt. Plutselig befant Yusuf seg akkurat i den situasjonen mange unge minoritetsjenter frykter mest av alt: Skilt, uten noe særlig kontakt med familien – og med hovedansvaret for et lite barn.

– Vi får jo alltid bare høre historier,

historiene, både i media og fra det pakistanske nettverket. Det kan godt hende at noen pakistanske foreldre skremmer dotrene sine med eldre skremmer. Men jeg klarer meg jo fint! Dette har ikke vært så traumatisk. Det er det jeg ønsker å formidle til unge jenter i dag, sier hun.

Lykkelig

Yusuf har en god jobb som produkt-sjef, hun eier sin egen leilighet, hun har fortsatt sin tro- og viktighet, hun er lykkelig.

– Jeg er faktisk lykkeligere enn jeg har vært på lenge. Selv om jeg hadde visst at forholdet ikke skulle vare evig, hadde jeg tatt akkurat det samme valget.

– Jeg føler ikke at jeg valgte ham. Jeg valgte meg selv – og fulgte min egen vei. Det er det viktigste for meg, sier hun.

Karine.ostveit@aftenposten.no

ninger og skape arenaer for meningsbrytninger og endringer.

IMDi fikk i mandat å jobbe med dette gjennom forskjellige tiltak i skolen og i miljøene som foreldre ferdes i. Minoritetsrådgiverne har hatt foreldresamarbeid som et av sine satsningsområder i arbeidet ved skolene de er utplassert på. Erfaringene er oppsummert i artikkelen *Foreldrerettet arbeid gjennom skolene*. IMDi har også forvaltet et tilskudd på NOK 10 millioner kroner årlig til holdningsendrende arbeid, fordelt på innvandrerorganisasjoner med prosjekter mot tvangsekteskap. En rekke prosjekter har blitt satt ut i livet, ulike metoder for å nå både ungdom og foreldre er tatt i bruk, og erfaringene er sammensatte. Artikkelen *Frivillige organisasjoners forebyggende og holdningsskapende arbeid* gjør rede for dette arbeidet. På grunnlag av de samlede erfaringene med foreldrerettet arbeid har vi utviklet en liste over metodiske grep som vi håper kan inspirere og være til hjelp for andre: *Tipsliste – metoder for foreldresamarbeid*.

Foreldre – en heterogen gruppe

Foreldre med minoritetsbakgrunn er en svært heterogen gruppe, der personlig historie, utdanning, verdisyn, religiøs tilhørighet, oppfatning av hva det vil si å være forelder, kulturell bakgrunn, språkkunnskap, kjønn og alder bare er noen av en rekke faktorer som spiller inn på forskjellig vis. Ingen familie er lik, ingen situasjon er lik. Familier fra samme opprinnelsesland kan ha helt ulike tradisjoner for og syn på ekteskapsinngåelse, oppdragelse med videre. Legger man opp til en standardtilnærming, står man i fare for å stigmatisere hele grupper, som har den effekten at man ekskluderer og støter fra seg akkurat de man ønsker å komme i dialog med. Og ikke minst, man kan som hjelper gå glipp av viktig informasjon om hva som er unikt med akkurat denne familien, og ikke nå frem med den med hjelpen som trengs – hvis den trengs.

Denne stigmatiseringen er noe foreldrene som Institutt for samfunnsforskning (ISF) har intervjuet, tar opp, og som presenteres i artikkelen *Foreldreskap og ungdoms livsvalg*. Artikkelen bygger på rapporten *Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonskontekst* (Five Aarset og Sandbæk 2009), basert på fokusgrupper med 28 foreldre med minoritetsbakgrunn og skrevet på oppdrag fra IMDi. Den viser hvordan noen foreldre opplever å bli møtt med forutinntatthet om hvilke holdninger og verdier de representerer, og at kontakten med skolen/det offentlige ofte har et problemfokus – det blir en negativ opplevelse totalt sett. Disse foreldrenes stemmer er viktige fordi de er sjeldne å høre i den offentlige debatten. Vi har derfor valgt å la denne artikkelen komme først, slik at leseren har med seg deres perspektiver i den videre lesningen av erfaringer med forebygging og dialogarbeid.

Referanser

Aarset, M.F og Sandbæk, M.L. (2009:7). *Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonskontekst*, Institutt for samfunnsforskning. Oslo: ISF.

Bjøranger, T. (2011). *Den tredje søsteren*. Oslo: Kagge forlag.

Bredal, Anja (2006). «Vi er jo en familie». *Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*. Valdres: Unipax.

Etterlyser foreldrene, artikkel i Romerikes Blad, 21.06.2011, side 6.

– *Send foreldrene på kurs*, artikkel i Fredriksstad Blad, 06.11.2010, side 31.

Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonskontekst

Av Monica Five Aarset og Miriam Latif Sandbæk, Institutt for samfunnsforskning

Unge med innvandrerbakgrunns handlingsrom i familien er gjenstand for diskusjon og bekymring, både i forskning, i media og i politikkutforming. Samtidig er foreldrenes stemmer i stor grad fraværende i den offentlige debatten, og foreldrenes situasjon i verdikonflikter i familien er underbelyst i forskningslitteraturen. I denne artikkelen ønsker vi derfor å fokusere på etniske minoritetsforeldres perspektiver på ungdoms holdninger og verdier i forhold til tema som likestilling, kjærlighet og familiedannelse.

Artikkelen er basert på fem fokusgruppeintervjuer med til sammen 28 foreldre med innvandrerbakgrunn, gjennomført i januar 2009. Foreldrene har bakgrunn fra Irak (Kurdistan), Kongo, Pakistan, Somalia og Tyrkia³. De har dermed bakgrunn i samfunn som tradisjonelt sett har vært preget av andre, ofte mer hierarkisk organiserte kjønns- og generasjonsrelasjoner enn det norske. Flertallet av foreldrene var kommet til Norge i voksen alder. Noen var kommet enten som arbeidsinnvandrere eller som familieegjenforente med arbeidsinnvandrere allerede tidlig på 70-tallet, mens flere var kommet som flyktninger i løpet av de siste ti årene. Det var med andre ord stor variasjon blant deltakerne, og dette har selvfølgelig stor betydning for hvilke utfordringer og problemstillinger de møter som foreldre. Materialet gir dermed først og fremst grunnlag for å reise sentrale problemstillinger og å vise til en bredde i erfaringer og perspektiver. I denne artikkelen presenterer vi noen av hovedfunnene fra gruppeintervjuene, og avslutningsvis vil vi komme med noen praktiske innspill i forhold til foreldresamarbeid.

3 Artikkelen er basert på rapporten «Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonskontekst» (Aarset og Sandbæk 2009), som ble skrevet på oppdrag av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet i forbindelse med etablering av minoritetsrådgivning ved videregående skole.

Balanseskunstner

«Jeg hadde foreldre, tanter, besteforeldre, onkler – storfamilie – som passet på meg og deltok i oppdragelsen. Mens nå er det kun far og mor og i en helt annen kultur. Og selv om barna blir født her, har de en helt annen hudfarge. Nå er det nesten bare jeg som kan gi dem råd og veilede dem, og jeg er sliten når jeg kommer fra jobb. Det eneste jeg klarer, er å spørre hvordan dagen deres har vært. Vi synes synd på barna våre på grunn av dette. De er på en måte midt mellom to kulturer; vi sier til dem at vi ikke gjør ting sånn og sånn [i hht. somalisk kultur], mens de vokser opp med kulturen her. De er verken i Europa eller Afrika».

(Mor med somalisk bakgrunn)

Migrantforeldre møter ikke bare nye måter å organisere samfunnet på, men også nye måter å forstå og organisere familie og barneoppdragelse på. En rekke sosiale, kulturelle og strukturelle forhold i både Norge og opprinnelseslandet er med på å utgjøre konteksten for foreldreskapet. Intervjuene synliggjør hvordan foreldrene befinner seg i en forhandlings situasjon mellom ulike forståelser av det å være foreldre, og at de

balanserer en rekke hensyn, verdier, normer og forståelser i sin utøving av foreldreskap. Majoritetens dominerende diskurser er med på å forme sosialiseringsspraksisene i minoritetsfamilier, men disse tilpasses samtidig internaliserte oppdragelses- og familiepraksiser. Annick Prieur (2004) bruker begrepet «balansekunstnere» for å beskrive hvordan unge med innvandrerbakgrunn står i krysningfelt mellom ulike forståelser av familie, identitet og forholdet mellom autonomi og avhengighet. Foreldreintervjuene viser at betegnelsen «balansekunstnere» også kan brukes om foreldrene.

Mistenksomhet og umyndiggjøring

«Vi diskuterer aldri med norske foreldre. Det eksisterer mange myter begge veier. Vi vet ikke nok om hverandre. Vi tror at norske foreldre tillater alt, og at alt er greit. De [pakistanske] vet veldig lite om at dere [norske] også sliter og krangler.»

(Mor med pakistansk bakgrunn)

Kombinasjonen av det foreldrene oppfattet som det norske samfunnets fokus på å lære barn opp i deres rettigheter, og majoritetsbefolkningens forestilling om innvandrerforeldre som for kontrollerende, var med på å gi foreldrene en opplevelse av at de ble umyndiggjort overfor barna sine. Frustrasjonen over dette handlet ikke dypest sett om at barna blir bevisstgjort om sine rettigheter, men om hvordan barna forstår og tolker det, og om hvordan rettighetsdiskursen ble satt i sammenheng med et negativt fokus på «innvandrerforeldre». Intervjuene viste at den tvang/frihet-diskursen som er dominerende i forståelsen av minoritetsfamilier i den norske debatten, hvor minoriteten assosieres med «tvang» og majoriteten med «frihet», og underkommuniseringen av avhengighet og grenser, bidrar til at flere foreldre oppfattet det norske samfunnet som nærmest likegyldig og grenseløst når det gjaldt synet på hvordan ungdom skal oppdras, noe de opplevde som skremmende.

Veiledning, intimitet og tillit

«Da sønnen min ble 16, kom han i puberteten, og da snakket jeg med han og fortalte at hvis han hadde sex, kunne jenta bli gravid. Jeg spurte han om han ville at jeg skulle få et barn til i huset, og han sa nei. Og jeg sa at da må du ikke ha sex. Det samme har jeg diskutert med min 12 år gamle datter. Og jeg vil ikke tvinge dem til å gifte seg. Selv om hun blir 40 år og de andre snakker stygt – hun får bestemme selv.»

(Mor med somalisk bakgrunn)

Foreldrene vi snakket med, er svært engasjerte i barnas livssituasjon og brukte de ressurser og strategier de har tilgjengelig for å hjelpe, støtte og veilede barna sine. Foreldrene beskrev en ideell foreldre-barn-relasjon som en relasjon basert på gjensidig tillit, og de beskrev foreldrerollen som en rådgiver- og veilederrolle. Foreldrene satte grenser og mente de ga barna frihet innenfor grensene. De veiledet barna gjennom å snakke med dem om eventuelle situasjoner som kunne oppstå, og hvordan de som foreldre eventuelt ville reagere i slike situasjoner, slik at barna selv skulle forstå hvor grensene gikk og ønske å holde seg innen for dem. Det var imidlertid ulikt hvordan de tolket og utformet veilederrollen, hvilke grenser de satte, og hvordan de forholdt seg til eventuelle brudd på grensene. Variasjonene handlet om forskjeller mellom foreldrene, men også om barnas kjønn.

Kjønnete bekymringer

Mor: Det er mange problemer vi ikke opplever fordi vi ikke har jenter. Vi har gutter, og vi har annerledes problemer. Hvis du har jenter, får du kanskje dobbeltmoralbehandling. Du behandler gutten på én måte og jenta på én måte.

I: Du tror du også ville gjort det?

Mor: Jeg klarer ikke å si ja eller nei. Men noen ganger setter jeg meg inn i situasjonen til en mor som har jente, hvor bekymret hun er – ikke fordi hun tenker gammeldags, men fordi hun er bekymret for at jenta skal bli misbrukt i samfunnet. Nei, vi [som har gutter] har

annerledes problemer. Nå er jeg mest opptatt av at sønnen min ikke blir avhengig av røyk, alkohol eller ikke blir bra behandlet av venner. Dette er annerledes enn for en mor som har jente. ... Jeg er bekymret for min sønn og vil ikke at han skal bli mishandlet, men hvis jeg hadde en datter, ville jeg også tenke på hva de sier.
(Mor med kurdisk bakgrunn)

Foreldrenes største bekymringer var knyttet til redsel for at barna skulle havne i dårlig miljø, at de ikke skulle klare seg på skolen, og at de skulle få alkohol- og rusproblemer. Selv om dette var bekymringer som gjaldt for begge kjønn, var det imidlertid en tendens til at foreldrene hovedsakelig knyttet denne typen bekymringer til gutter. Det var en tendens til at foreldrene skilte mellom to type bekymringer knyttet til kjønn; bekymringer for hva som kan hende barna (rusavhengighet, dårlige venner, vold osv.), og bekymringen for hva andre skal si og tro om dem, den ene aktuell for sønner, den andre for døtre. Det var imidlertid bekymringene for guttene de snakket mest om. Dette kan ha en sammenheng med at jentene i større grad enn guttene holdes under kontroll, og at guttene dermed står i større fare for å bli eksponert for alkohol, rus, gjengproblematikk og kriminalitet. Bekymringen for sønnene kom spesielt til uttrykk i sammenheng med skolen, i forhold til generell mistriksel, mobbing og dårlig skoleresultater og frykt for frafall.

Når det gjaldt kjønn og kjønnets oppdragelse, beskrev flertallet av foreldrene at de var strengere med døtrene enn med sønner, men foreldreintervjuene synliggjorde også endringsprosesser. Flere av foreldrene var uenige i at jenter og gutter skal bli oppdratt med forskjellige regler og normer. Foreldrenes fortellinger viste imidlertid at endring kan være vanskelig, fordi den kjønnete oppdragelsen i stor grad er kroppsliggjort. Videre kan sosial kontroll i nettverkene rundt familiene føre til at det oppleves som vanskelig å ta andre og nye valg i oppdragelsen av gutter og jenter.

Ekteskap

«Hvis sønnen min kommer med en norsk jente – jeg kan ikke nekte han. Hvis han sier at dette er min kjærlighet, hjertelig velkommen. Men, for å være helt ærlig, jeg vil ha en somalier, som kan språket og kulturen. Jeg tror dette er det samme for nordmenn også.»
(Mor med somalisk bakgrunn)

Flertallet av de foreldrene vi snakket med, mente at det lå i deres rolle som foreldre å veilede og rådgi barna når det gjaldt ekteskapspartner. Foreldrene satt med livserfaring de mente var nødvendig å benytte i en så avgjørende beslutning. Mange hadde en forståelse av at det ikke kun er paret selv som skal passe sammen, men at også deres familier må passe sammen. Men hvordan de forstod, fortolket og praktiserte det å rådgi og veilede, og hva de mente måtte være til stede for at familier og enkeltindivider «passer sammen», varierte. Etnisk bakgrunn, religion, kultur, livssyn og livsstil, kaste, språk og økonomi var blant de elementene som ble trukket frem som kriterier som må oppfylles for at en potensiell svigersønn eller svigerdatter skal være «passende». Det varierte også i hvilken grad foreldrene snakket ut fra hva som var «passende» for familien som helhet, og hva som var «passende» for sønnen/datteren. Samtidig kunne disse nivåene være vanskelige å skille fra hverandre, da familiens beste og individets beste gjerne ble ansett som overlappende. Foreldrene presiserte at det er forskjell på arrangerte ekteskap og tvangsekteskap, og alle var imot tvang. Flere forskere peker imidlertid på at overgangen mellom arrangement og tvang kan være flytende og vanskelig å definere. I *Arbeid mot tvangsekteskap – en veileder* defineres tvangsekteskap som: et ekteskap som organiseres på en slik måte at minst én av ektefellene:

- ▶ ikke har en reell mulighet til å velge å forbli ugift uten å bli utsatt for represalier,
- ▶ ikke har reell mulighet til å velge en annen partner på tvers av familiens ønsker uten å bli utsatt for represalier,
- ▶ har samtykket til ekteskap etter utilbørlig press, trusler eller annen psykisk eller fysisk vold

Foreldre og ungdom kan ha ulike oppfatninger av i hvilken grad de unge har reell innflytelse på sin situasjon. Det kan tenkes at det noen foreldre ser på som å rådgi og veilede, kan bli oppfattet som utilbørlig press av ungdom.

Skolen

«Jeg har seks barn. De to eldste studerer i Oslo. De andre studerer ikke. En av sønnene sluttet i påskens siste året på videregående. Bare to måneder før han ville vært ferdig. De andre går på videregående. De skal studere. De må studere.»

(Mor med tyrkisk bakgrunn)

Foreldrene i gruppeintervjuene var engasjerte i sine barns skolegang. Flere av foreldrene vi intervjuet, var aktive i foreldrenes arbeidsutvalg (FAU) og noen også i barnas fritidsaktiviteter. Foreldrene var opptatt av at barna skulle fullføre skolen, og la stor vekt på betydningen av utdanning. De poengterte at skolegang og utdanning er helt sentralt for barnas fremtid og for en vellykket integrering.

Videre synliggjør foreldreintervjuene at den grunnleggende verdibrytningen mellom hjem og skole handler om kombinasjonen av det sterke fokuset på rettigheter og selvbestemmelse i norsk barnepolitikk og i den norske barne- og ungdomsdiskursen på den ene siden, og foreldrenes opplevelse av det negative fokuset på dem som «innvandrerforeldre» på den andre. Foreldrene ser i stor grad ut til å oppleve skolen som en sentral formidler og produsent av denne rettighetsdiskursen, hvor skolen i deres øyne bidrar til å undergrave foreldrenes autoritet overfor deres barn. Ut fra hva dette utvalget av minoritetsforeldre fortalte, ser det ut til at mer spesielle problemstillinger som leirskole, kjønnsdelt svømming, halalmat osv. springer ut av denne grunnleggende verdibrytningen. Det som det kanskje var vanskeligst å få foreldrene til å snakke om, var hvordan de så på skolens eventuelle rolle i verdibrytninger mellom foreldre og barn. Det var ikke vanskelig fordi foreldrene ikke ville

snakke om det, men snarere fordi de ikke så skolen som en relevant aktør i denne typen situasjoner og konflikter. Skolen ble av mange av foreldrene sett på som «barnas beskytter» mot foreldrene og som en aktør som kunne virke splittende på foreldre-barn-relasjonen, og ble derfor muligens ikke sett på som en potensiell støttespiller for foreldrene i en del verdibrytninger og -konflikter.

Foreldresamarbeid – for hvem?

Et grunnleggende premiss for å kunne utvikle et godt foreldresamarbeid er at den følelsen mange av foreldrene ser ut til å ha av at de blir kontrollert og mistenkeliggjort, må motvirkes. Videre må foreldresamarbeidet legges opp på en slik måte at foreldrenes perspektiver, erfaringer, ønsker og behov trekkes inn og vektlegges. Skolen, foreldre, minoritetsrådgivere og elever er alle aktører som kan ha ulike ønsker og behov for hjem-skole-samarbeid, og de kan ha ulike oppfatninger om hva et slikt samarbeid skal innebære. Begrepet hjem-skole-samarbeid skygger over at det er flere aktører i hjemmet, og at barn og foreldre kan ha motstridende ønsker, behov og rettigheter. For skolen ligger det dermed en reell utfordring i å balansere barnas rettigheter og ønsker opp mot foreldrenes rettigheter og ønsker. Samarbeidet mellom minoritetsforeldre og den videregående skole bør ses i lys av det generelle foreldresamarbeidet på disse trinnene. Foreldresamarbeid i skolen er hovedsakelig forankret i grunnskolen, og er marginalt på videregående skole. Det bør derfor diskuteres hva slags samarbeid som bør legges til henholdsvis grunnskolen og til videregående skole, og hva som bør legges til andre arenaer utenfor skolen. Selv om god kommunikasjon mellom foreldre og skole er viktig og ønskelig, viser forskning og praktiseres erfaring at for ungdom som opplever ekstrem kontroll i hjemmet, kan skolen være det eneste frirommet de har i oppveksten. I slike situasjoner kan manglende kontakt og samarbeid mellom foreldre og skole oppleves som positivt for de unge. Dette betyr selvfølgelig ikke at skolen ikke skal etter-

strebe en best mulig kontakt med foreldre, hovedpoenget må være at foreldresamarbeid på videregående skole må ta utgangspunkt i hva som er elevenes beste i ulike situasjoner.

Praktiske innspill i forbindelse med foreldresamarbeid

«Ting tar tid»

Dette kan oppfattes som enkelt og banalt, men det er likevel et svært sentralt poeng. Det å rekruttere foreldre til intervjuene artikkelen er basert på, tok tid. Tilbakemeldinger fra minoritetsrådgivere og annen forskning peker også på at det å få i stand foreldrekontakt og samarbeid er et tidkrevende og «langsomt» arbeid. Å ta direkte kontakt med foreldrene, fremfor å kun gi skriftlige beskjeder eller beskjeder gjennom barna, ser ut til å være en viktig strategi.

Knytte til seg ressurspersoner

Deler av vår rekruttering tok form av kjederekruttering, det vil si at enkelte foreldre, ofte de som var aktive i foreldreutvalg i skolen eller i frivillige organisasjoner, tok med seg andre foreldre til fokusgruppene. Det å knytte kontakt med ressurspersoner i foreldregruppen kan dermed være en fruktbar strategi. Frivillige organisasjoner som har kontakt med foreldregruppen og/eller jobber med problemstillinger knyttet til verdikonflikter, er også en mulighet.

Språk og tolking

Foreldrene vi snakket med, var opptatt av å bli møtt som voksne og kompetente foreldre, og flere trakk i denne sammenhengen frem betydning

av å kunne uttrykke seg på et språk som de behersker. Det er derfor viktig at foreldre som har behov for tolk i møter med skolen eller andre instanser, får tilgang på det. Enkelte foreldre ga uttrykk for at de ikke kom på foreldremøter på skolen fordi møtene ikke ble tolket. Samtidig kan ikke dette generaliseres til å gjelde alle minoritetsspråklige foreldre/foreldre med innvandrerbakgrunn. Tilbakemeldingene fra andre forskningsprosjekter og fra minoritetsrådgivere er delt; noen foreldre oppfatter det som positivt med egne foreldremøter basert på språkbakgrunn, mens andre igjen opplever egne foreldremøter og foreldregrupper som stigmatiserende.

Foreldres medvirkninger i gruppesamtaler

Som vi har vært inne på, kan det være viktig å ta utgangspunkt i foreldrenes erfaringer og perspektiver for å få foreldre til å delta og medvirke. Vi startet hver fokusgruppe med å si at vi var interessert i foreldrenes erfaringer og perspektiver blant annet fordi foreldrenes «stemmer» i stor grad er fraværende i forskningslitteraturen og i den offentlige debatten. Dette var noe alle kjente seg igjen i, og de opplevde det som positivt at noen var interessert i deres perspektiver. Videre var det å ta utgangspunkt i noen mer eller mindre fiktive fortellinger som omhandlet aktuelle situasjoner i relasjonen ungdom-foreldre for å be foreldrene diskutere dem, et nyttig grep i de fokusgruppene vi gjennomførte. Temaer det kan være vanskelig å spørre direkte om, kan introduseres gjennom slike historier.

Dialog i saker om kollektiv æresrelatert vold mot barn og unge

Av Ida Hydle, NOVA, og Anja Bredal, ISF

Stadig flere aktører i «tvangsekteskapsfeltet» har etterlyst metoder som tar familien med i løsningsrepertoaret. Og stadig flere prøver ut slike metoder. Hos disse aktørene er det særlig hensynet til den unge som står sentralt, men familiens behov for og rett til bistand er også med i argumentasjonen. På kort tid har det vokst fram en debatt og forskningsvirksomhet som viser at dialog som metode både er etterspurt og praktiseres ad hoc i flere sammenhenger. Samtidig eksisterer det stor usikkerhet, særlig knyttet til trusselvurderinger og sikkerhet, men også mer generelt til hva dialog som metode er og kan være i disse sakene.

Dette er bakgrunnen for at IMDi initierte et forskningsprosjekt om «dialog som metode». Målet har vært å systematisere og drøfte erfaringer med dialogorientert arbeid i konkrete saker, basert på kvalitative intervju med medarbeidere i frivillige organisasjoner, politiet, familievernet, konfliktråd og andre relevante instanser. I denne artikkelen skisseres noen hovedfunn og anbefalinger fra studien.

Bakgrunn

Både i norsk og internasjonal sammenheng har «dialog som metode» blitt «et kjært barn med mange navn» sammen med begreper som megling, konfliktmegling, dialogmøter, stormøter, conferencing, family group conferencing, familieråd (slag), VOM (victim offender mediation) osv. *Restorative Justice*, eller «gjenopprettende rett» på norsk, brukes som en samlebetegnelse på slike ulike former for utenomrettslig konflikthåndtering som har som mål en forsoning eller gjenoppretting av relasjoner mellom partene i konflikt. Men målet behøver ikke å være så omfattende⁴. For partene kan det

være tilstrekkelig eller viktig nok at de er enige om at de er uenige. Det utelukker ikke på noen måte at de likevel forsikrer hverandre gjensidig om at konflikten anses som avsluttet, avblåst og ikke skal gjenoppstå. De kan også inngå en avtale om at ingen for eksempel skal hevne seg igjen.

Felles for dialogmetodene er som regel at tilretteleggere tilstreber en nøytral rolle og posisjon i forhold til partene, og at deres fokus er på *relasjonen* mellom partene og ikke på partene og heller ikke på konflikten. De følger et bestemt rituale der de stiller de samme spørsmålene til alle partene i konflikten etter tur: Hva skjedde? Hvordan hadde du/dere det da? Hvordan har du/dere det nå? Hvordan vil du/dere ha fremtiden? Vekten legges først og fremst på følelser, ikke på «objektive fakta».

«Megling» og «dialog» har også vært et tema i «tvangsekteskapsfeltet», men lenge var debatten overfladisk og preget av polariserte posisjoner. Spørsmålet om megling ble særlig tematisert i kontrast til brudd, altså tilfeller der en ung kvinne eller mann får hjelp til å bryte med familien. Enkelt sagt har argumenter *for* megling ofte blitt formulert eller oppfattet som argumenter *mot* brudd.

Dreining i debatten

I dag er denne polariseringsrammen langt på vei forlatt til fordel for mer nyanserte synspunkter. Dette skyldes dels at flere aktører/faggrupper er kommet til, og at saksfeltet er blitt bredere. Ikke minst familievernet har bidratt til større fokus på «å jobbe med familien». Men også andre fagfolk med fartstid i feltet er opptatt av at foreldres og søskens behov og potensial ble neglisjert i en tilnærming som ensidig fokuserte på den enkelte unge:

⁴ *Tilgivelse* er et begrep som også av og til brukes og ses som et mål i noen former for konflikthåndtering. Særlig innen religiøse kontekster er dette relevant. *Tilgivelse* er imidlertid, i likhet med *forsoning*, slett ingen betingelse for at partene skal oppleve møtet/meglingen som vellykket. Av og til kan et evt. krav eller mål om tilgivelse virke støtende og mot sin hensikt. Noen handlinger kan være umulige å tilgi, og for mange kan tilgivelse være noe som kun en guddommelig makt kan gi.

Foreldrene ble nesten litt glemt. Vi hadde en sak der det kom noen foreldre hit fordi de hadde mistet datteren. En dag hadde hun bare gått på skolen og ikke kommet tilbake. De hadde ringt rundt, til skolen, politiet ... men ikke fått vite noe. I en sånn situasjon kan jo foreldrene tro at hun hadde vært utsatt for noe. De har kanskje ikke forstått, trodd at jenta var med på ekteskapet, fordi hun ikke hadde turt si nei, og da har de jo ingen idé.

Interessen for dialog henger sammen med et sterkere ønske om å komme tidlig inn i saker for å forhindre at konflikter eskalerer. Men den nye omdreiningen i debatten skyldes kanskje særlig erfaringer med at brudd ikke alltid er en tilstrekkelig løsning. I flere tilfeller flytter den unge hjem igjen uten at forholdene i familien har bedret seg, snarere tvert imot. Dette har skapt frustrasjon hos hjelperne, men også ansporing til å tenke annerledes omkring forholdet mellom brudd og dialog.

Vår studie bekrefter at det er stort behov og potensial for familiararbeid, i betydningen informasjon, hjelp og støtte. Et viktig funn er at mange foreldre føler seg oversett av hjelpeapparatet, og det er enighet om at dette ikke hjelper den unge, snarere tvert imot. Jevnt over finner vi likevel at informantene snakker ut fra sin kjennskap til og sympati med den unges perspektiv. Enten fordi de kommer inn i saken som den unges hjelper, eller fordi de – når de kommer inn i saken – ser at den unge trenger en hjelper – eller i verste fall når det er mistanke om straffbare handlinger. Flere har imidlertid erfart at det å snakke med foreldre gir et annet perspektiv på saken, som de også kan ha forståelse for, og som utfyller deres syn på den unges situasjon.

Begrepsavklaring

I dag brukes «dialog» både i vid og i mer snever forstand. På den ene siden peker ordet mot nesten enhver virksomhet som involverer familien, i motsetning til «bare individet». På den andre siden siktes det mot helt bestemte måter å legge til rette for dialog mellom den unge og familien på. Begrepene er i flyt og i endring, også innen de etater som har dette som daglig praksis, for eksempel konfliktrådet eller familiekontoret. De ulike grupper av fagfolk er heller ikke entydige når det gjelder hva de mener om dialog. Vi finner imidlertid en utbredt skepsis til «megling» i betydningen forhandling og kompromiss. Mange ser i stedet for seg dialogbaserte møter mellom partene for at de skal finne ut om det er rom for å samhandle videre på andre premisser enn før, med vekt på styrking av den unges trygghet og sikkerhet.

Vi foreslår å skille mellom «familiararbeid» i bred forstand og «dialog som metode» som noe mer spesifikt. «Dialog som metode» bør forbeholdes arbeidet med å få i stand en bedre, mer likeverdig og tryggere kommunikasjon mellom den unge og foreldrene/familien. I tillegg til dialog anbefaler vi konsekvent bruk av «tilrettelagte samtaler» og «tilrettelegger» i stedet for «megling» og «megler». Begrepet «megler» ser nemlig ut til å gi uheldige assosiasjoner i retning «symmetri mellom partene» eller «forhandling». Vi anbefaler også å skille tydeligere mellom ulike målsettinger for dialogarbeidet: konkret konflikthåndtering på relativt kort sikt eller mer langsiktig endring. Vi poengterer at praksis kan endres fort, men holdningsendringer tar tid og kan kreve andre hjelpe tiltak. Når det gjelder å få til grunnleggende endringer på et emosjonelt og holdningsmessig plan, mener vi at «endringsarbeid i familien» kan være et vel så dekkende begrep.

Brudd og faser

Dialog kan brukes i ulike faser av en sak, både tidlig, mens konflikten er på et lavt nivå, men også når konfliktnivået er høyt og den unge frykter tvangsekteskap. De fleste forteller om

dialog i forbindelse med et brudd. Et typisk scenario er der den unge får hjelp til å bryte med familien, og hjelperen, eller andre, kontakter foreldrene for å informere om det som har skjedd. Hjelperen kan bistå med å ordne opp i uavklarte praktiske ting, samtidig som samtale og informasjon bidrar til å roe ned situasjonen. Foreldrene og andre familiemedlemmer får tilbud om å snakke om sin fortvilelse, uten at det nødvendigvis skal føre til en dialog med den unge som har brutt ut. Dette er et tilbud til familien, men kan ha viktige indirekte effekter for den som har brutt ut. Det å vite at noen følger opp familien, kan lette på den omsorgen og ansvaret hun føler for at familien har det vondt. Og det kan dempe familiens press på jenta – de er trygge på at hun har det bra, de får høre at det ikke vil nytte å forsøke å få henne hjem, og at de ikke har lov til å presse henne. De kan få hjelp til å skjule familiekrisen utad ved at hjelperne bidrar til minst mulig offentlighet rundt bruddet, eller hjelper familien med å konstruere en fortelling som minimerer ærestapet.

Vi anbefaler at dialog ikke defineres i motsetning til brudd. Tvert imot kan brudd være en forutsetning for å få i gang en realistisk og hensiktsmessig dialog. Dialog i en tidlig fase *kan* bidra til å forhindre et brudd, men dette bør ikke være et gitt mål for dialogen.

Sikkerhet

Samtlige informanter understreker at dialogarbeid ikke må gå på bekostning av den unges sikkerhet. I flere saker vil dette tilsa at den unge flytter ut av familien før dialogforsøk settes i gang. De fleste har kontakt med politiet rundt trusselvurderinger, men det er ulike oppfatninger av politiets rolle når det gjelder dialog, også innen politietaten selv. Mens noen mener politiet bør delta i dialogarbeid som ledd i sitt forebyggende arbeid, velger andre politifolk å avvente til saken har eskalert og dialog er utelukket. Flere aktører ønsker å kunne knytte politiet tettere på sitt dialogarbeid, både som sikkerhet og for å signalisere rammene for dialogen – norsk lovverk.

Andre er forsiktige med å bruke politiet åpent. De har erfart at det lønner seg først å bygge tillit, både til den unge og foreldrene. Vi mener det er viktig at tilrettelegger vet hva han/hun kan forvente av politiet. Det er et problem hvis frivillige og offentlige instanser pålegges å trekke politiet inn i saker, mens politietaten på sin side ikke stiller opp.

Noen saker der dialog brukes, ligger på grensen til straffesak. Det er avgjørende at politiet trekkes inn når det gjelder vurdering av offentlig påtale. Her bør man trekke veksler på politiets erfaring med annen vold i nære relasjoner, samtidig som visse spesifikke trekk kan tilsa at politiet bør være sterkere involvert eller gjøre andre vurderinger. Vi tenker særlig på at volden/kontrollen er kollektiv og transnasjonal.

Foreldre er ofte motivert for dialogframstøt umiddelbart etter brudd. Målet deres vil i så fall være å få den unge tilbake før «skaden» blir kjent utad. Denne motivasjonen bør utnyttes, men ikke misforstås. Tilrettelegger må være tydelig på at foreldrene ikke kan forvente at den unge kommer tilbake, og at dialogen kan ha andre formål enn det de forventer. Det er et dilemma at foreldrenes motivasjon er sterkest når den unges sårbarhet er høyest.

Skytteldialog eller direkte møter

I flere saker fungerer en tilrettelegger som mellomledd mellom den unge og foreldrene. Han eller hun kontakter partene vekselvis, på deres eller eget initiativ, og formidler informasjon mellom dem. I noen saker handler det om forberedelser til et direkte møte, mens i andre saker ses skytteldialog som et selvstendig alternativ. Det hersker usikkerhet omkring formidlerens rolle når det gjelder å sile eller bearbeide informasjon. Blir det feil å holde tilbake, eller er det tvert imot et overgrep å formidle vonde beskyldninger usensurert?

Direkte møter kan være svært krevende og følelsesladde for samtlige deltakere. For å skape forut-

sigbarhet og trygghet anlegges en stram regi for møtet, ofte i samråd med den part som trenger beskyttelse, mentalt og/eller fysisk. Det avklares på forhånd hvem som skal sitte hvor, rekkefølgen på innlegg og tidsramme for møtet. Deltakerne kan komme inn fra og går ut av separate innganger, og i en bestemt rekkefølge.

Selv om sikkerheten er ivaretatt, bør det vurderes nøye om et direkte møte er hensiktsmessig og forsvarlig. Det kan være en for stor belastning på den unge. Foreldrene kan forstille seg. På den andre siden kan et møte avdekke fakta om undertrykkende og skadelig kommunikasjon. Som alternativ kan det vurderes å ha et møte med foreldrene der en talsperson for den unge er med.

Makt

Makt er et tema som opptar mange. De har erfart at unge kvinner som på forhånd virker sikre på sine krav, kan «synke sammen» når de treffer foreldrene ansikt til ansikt. I noen tilfeller tilsier dette at direkte møter frarådes; i andre kompenserer man aktivt for foreldrenes makt over den unge gjennom reglene for møtet. Samtidig er mange opptatt av at foreldrene kan oppleve avmakt i møte med den unges hjelpere, hjelpeapparatet og «systemet».

Våre informanter har som ideal at de ikke skal være styrende, men overlate til de involverte å finne egne løsninger. Det er imidlertid utfordrende å realisere slike prinsipper i praksis; særlig i møte med unge mennesker som ikke er vant til å ta beslutninger og ansvar for eget liv, men tvert imot er vant til å bli bestemt over og for. Samtidig har de en svært høy beredskap for å ta ansvar for andre menneskers velbefinnende og i å underordne seg et hierarkisk fellesskap. Foreldrene på sin side, er opplært til at det å bestemme for og over barna sine er en del av det å være gode foreldre. De har ikke selv lært og lærer heller ikke barna sine hvordan voksne og barn kan snakke sammen når de er uenige, og de kan oppfatte det å bli motsagt som ulydighet og mangel på respekt.

Vi anbefaler at det utvikles metoder for å vurdere den unges forutsetninger for å takle en dialogprosess, slik at man sikrer reelt frivillig deltakelse, spesielt ved bruk av direkte møter. Rollespill og konsultasjon med flere støttepersoner er aktuelle verktøy for å klargjøre ambivalens og emosjonell sårbarhet. Den unges evne til å innordne seg og ta den andres perspektiv kan resultere i for stor tilpasning til både hjelpers og foreldrenes ønsker. Slik «tilpassingsdyktighet» må kompenseres med jeg-styrking og trening i å formidle egne behov i møte med psykisk press. For å kompensere for makt-asymmetri mellom den unge og foreldrene må tilrettelegger ofte være mer aktiv enn i en tradisjonell konfliktrådmegling. Hun eller han bør ha kompetanse på traumer og overgrep i nære relasjoner.

Innrømmelser

Flere sier at de har til gode å høre foreldre innrømme at de har gjort noe galt, og noen forteller om foreldre som bagatelliserer eller ikke er villige til å snakke om det som har skjedd. Noen bruker dette som et argument mot dialog. Andre vil hevde at det er mulig å bryte igjennom denne forskansningen, som i en sak der far til slutt «sprakk» og viste hva han egentlig følte. Andre igjen er opptatt av at det ikke nødvendigvis handler om forstillelse versus sannhet, men om ulike kommunikasjonstradisjoner, som dialogarbeidet bør ta høyde for. De snakker om at foreldrene «går rundt grøten» og kommuniserer mer indirekte:

” *Jeg tenker sånn kulturelt om det, at det er en vestlig ting at vi krever en verbal innrømmelse om at noen har gjort noen ting, eller for å ha tillit til at her har det skjedd en endring. Men de kommer fra en kultur der det ligger mye ære i ikke å innrømme. Det handler om å se framover ... ikke blottstille seg, ikke komme med opplysninger som kan avsløre at de har gjort feil.*

Den samme informanten forteller om en sak der datteren har fått kontakt med mor etter et dramatisk brudd. Far holder seg fortsatt borte, men vet at de to treffes, og gjør ikke noe for å forhindre det. Informanten mener far på denne måten gjennom handling viser en «stilltiende aksept» – en usagt «forsoning under bordet». Som familierapeut hender det at hun må hjelpe den unge å forstå foreldrenes handlinger på denne måten, at hun må fungere som kulturtolk.

Slike kulturforskjeller bør få større oppmerksomhet i arbeidet med gjenopprettende rett i Norge. Dette er en særlig utfordring til konfliktrådene.

Resultater og avtaler

Dialogarbeidet kan få ulike utfall. I flere tilfeller har dialog bidratt til å avdekke alvoret i saken. I ett tilfelle var det stormøtet som resulterte i brudd, fordi barnevernet fikk anledning til å observere fars sinne og manglende innsikt i sønnens situasjon. Dermed fattet de større lit til guttens historie og besluttet å overta omsorgen for ham. Samtidig tok stormøtet en vending, etter at konfliktrådets tilrettelegger hadde en prat med far på gangen, som skapte grobunn for en mer positiv tilnærming mellom gutt og foreldre. I en annen sak ble konflikten ikke bare tydeliggjort, men også forsterket, ved at foreldrene fikk vite at sønnen hadde skilt seg fra kona. Det tilrettelagte møtet ga sønnen anledning og mot til å formulere sitt eget ståsted tydeligere enn om han sto overfor foreldrene alene. Begge parter sto imidlertid steilt på sitt, og dialogen bidro dermed til å tydeliggjøre og konsolidere frontene. I andre saker har dialog resultert i en tilnærming og avklaring. Foreldre har for eksempel gått med på at datteren vil studere og bo i et annet land, eller i hvert fall akseptert at hun ønsker å være i fred en periode.

Flere bruker skriftlige avtaler, men det varierer hva slags form og innhold disse har. I noen tilfeller må deltakerne underskrive på regler for møtet, mens andre avtaler skisserer resultatet av

dialogen. I en sak fra politiet sonderte tilrettelegger på forhånd per e-post og lagde et utkast der jentas og foreldrenes krav var med. Mens jenta ville at foreldrene skulle akseptere ganske grunnleggende endringer, var foreldrenes krav kontakt med jenta. Avtalen inneholdt også en problembeskrivelse av det informanten kaller «de faktiske forhold». Her ble det brukt ord som «press» og «vold». Foreldrene måtte erkjenne at de hadde gjort disse handlingene, men de ble samtidig tilkjent retten til å ha en annen opplevelse. For eksempel kunne foreldrene ha opplevd at den sterke kontrollen var begrunnet og berettiget i omsorg for datteren og hensynet til familiens omdømme. Tilrettelegger kom foreldrene i møte på at dette var deres opplevelse, men understreket samtidig at det ikke er *lov* å utøve så sterk kontroll av en ungdom i Norge.

Skriftlige avtaler kan være en god metode for å fokusere dialogen og sikre at det kommer noe konkret ut av den, samt forplikte de involverte. Det kan være hensiktsmessig at tilrettelegger sonderer med de involverte på forhånd, og skriver et utkast. Det virker nå litt vilkårlig hva som legges inn i en avtale, og det varierer hvem som er avtaleparter. Avtaleverktøyet bør utvikles videre med sikte på å komme fram til gode maler for ulike avtaletyper.

Konklusjon

Denne studien er et første forsøk på å samle og drøfte erfaringer med dialogorientert arbeid. Det er ingen tvil om at forsøksvirksomhet er i full gang, og mange har lært mye på kort tid. Vi anbefaler at det nå satses på en mer systematisk metodeutvikling, både med hensyn til kortsiktig konflikthåndtering og mer langsiktig endringsarbeid i familien.

Foreldrerettet arbeid gjennom skolene

Denne artikkelen tar for seg minoritetsrådgivernes erfaringer med foreldrerettet arbeid for å forebygge tvangsekteskap.

Minoritetsrådgiverne som ble utplassert på videregående skoler,⁵ fikk gjennom handlingsplan mot tvangsekteskap et bredt mandat til å jobbe både elev- og foreldrerettet, samt systemrettet med kompetanseheving av skolens ansatte:

«Samarbeid mellom foreldre og skole vil kunne bidra til en bevisstgjøring av foreldres rolle i forhold til den norske skolen, til samfunnet og til sine barn. Tilsvarende er det viktig at det skjer en bevisstgjøring av læreres slik at foreldre anvendes som en ressurs inn mot barnas læring. Hjem-skole-samarbeidet er generelt kvalitetsutviklingsarbeid som vil kunne omfatte spørsmål rundt tema som tvangsekteskap og æresrelatert vold. Minoritetsrådgivere med spesiell kompetanse innenfor tvangsekteskapsproblematikk vil kunne bidra til en styrket dialog om slike tema.»

(Handlingsplan mot tvangsekteskap
2008–2011, s. 15.)

Rammer for skole-hjem-samarbeid

Skolen er en opplagt arena for å nå ut til foreldre, og i grunnskolen er skole-hjem-samarbeid generelt godt forankret. Grunnskoler med høy andel elever med minoritetsbakgrunn, særlig i og rundt de store byene, har også gjennom mange år hatt et bevisst forhold til at elevgrunnlaget er mangfoldig. De har jobbet systematisk med å ivareta minoritetsperspektivet i skole-hjem-samarbeidet. Foreldreutvalget for grunnopplæringa (FUG) har vært en pådriver i dette arbeidet, blant annet gjennom det nå avsluttede prosjektet «Minoritetsforeldre – en ressurs for elevenes opplæring i skolen» (FUG, 2007) og videreføringen av dette arbeidet gjen-

nom organisasjonen Multikulturelt initiativ- og ressursnettverk (MiR).⁶

Tradisjonelt sett har ikke foreldresamarbeid stått like sterkt i den videregående skolen som i grunnskolen, selv om dette nå er i ferd med å endre seg. Fra 01.01.2009 er FUGs mandat utvidet til også å omfatte det første året av videregående opplæring, og fra 01.08.2010 er det forskriftsfestet at alle skoler, også videregående, skal ha foreldresamarbeid.

Noen av skolene som har minoritetsrådgiver fra IMDi, er utpekt til såkalte «fokusskoler» av Fylkesmannen. Dette innebærer at de har kommet langt i arbeidet med å være en flerkulturell skole, at de er villige til å bruke tid på kompetansebygging på dette feltet, og er villige til å være et godt eksempel for andre. Å ha et minoritetsperspektiv i samarbeid med foreldre er en del av dette arbeidet.

Utfordringer for foreldresamarbeid i videregående skole

Selv om mye godt arbeid er i gang ved flere videregående skoler, ble det etter utplasseringen av minoritetsrådgiverne klart at det fortsatt var en vei å gå for å få til et godt skole-hjem-samarbeid som når foreldre med minoritetsbakgrunn. Utfordringene fant de at lå både i skolen og hos foreldrene.

Foreldremøter i videregående skole har en annen karakter enn i grunnskolen. Elevene nærmer seg myndighetsalder, og foreldreoppfølgingen er dermed mindre tett på. Foreldremøtene er som regel begrenset til store informasjonsmøter som bærer preg av enveiskommunikasjon – fra skolen til de foresatte – med lite rom for dialog og refleksjon.

5 Se *Innledning* for en liste over hvilke skoler minoritetsrådgiverne ble utplassert på.

6 Multikulturelt initiativ- og ressursnettverk (MiR) er en frivillig organisasjon for multikulturelle foreldre, som tar utgangspunkt i foreldre som en ressurs for elevenes opplæring i skolen. MiR jobber bl.a. for å gi foreldre med minoritetsbakgrunn trygghet i sin foreldrerolle, etablere foreldrenettverk og for å bevisstgjøre foreldre om deres rolle i forhold til den norske skolen, til samfunnet og til sine barn. <http://www.mirnett.org/pub/>

Foreldre med minoritetsbakgrunn har på sin side vist seg vanskelige å motivere til å delta på ulike møter og arrangementer som skolen inviterer til.

En del av skolene pekte på det de opplevde som språklige og kulturelle barrierer for å få til en god samhandling med foreldre. Språklige utfordringer kan hemme god kommunikasjon generelt, og kulturelle forskjeller kan føre til misforståelser om skolens rolle og hva som kan forventes. Dette kan føre til misnøye og lav deltakelse på foreldremøter og andre tiltak rettet mot foreldre i regi av skolen. Minoritetsrådgivere fikk dette bekreftet fra flere minoritetsforeldre, som ytret at de ikke lenger ønsket å gå på møter der de ble overlesset med informasjon uten at de selv ble invitert til å si noe. Foreldre har også gitt uttrykk for at mens de ønsker dialog med skolen, savner de å bli møtt med åpenhet, bli lyttet til, og oppleve at de blir verdsatt som en ressurs når de tar kontakt.

Minoritetsrådgivernes foreldrerettede tiltak skulle ta utgangspunkt i disse utfordringene, og hadde samtidig i oppdrag å sette temaer som æresrelatert vold og tvangsekteskap på dagsordenen. Dette skapte umiddelbart en ny utfordring med tanke på hvordan bringe på bane så vanskelige tema uten at foreldrene skulle føle seg mistenkeliggjort. Dette er noe som også ISF peker på i rapporten *Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonskontekst*: «Flere av foreldrene fortalte at de ble møtt med mistenksomhet av det offentlige; en mistanke som var knyttet til en forestilling om innvandrerforeldre som for kontrollerende og potensielt skadelige for barna.» (ISF 2009, s. 25).⁷

Utprøving av tiltak gjennom skolene: Hvem, hva, hvordan

Med dette som utgangspunkt tok minoritetsrådgiverne ulike initiativ. De har meldt om mye prøving og feiling, der oppmøte på de ulike

arrangementene de har initiert, har vært en gjennomgående utfordring. Det har vært jobbet mye med form, innhold og metoder for rekruttering for å motivere foreldre til deltakelse. Arrangementene ble gjennomført delvis i skolens regi, og delvis i samarbeid med andre offentlige instanser og frivillige organisasjoner. Ved flere skoler ble minoritetsrådgiverne koblet på tiltak som skolene hadde tatt initiativ til.

Hvem – målgrupper for tiltakene

Hvilken målgruppe man har ønsket å nå, har vært utgangspunkt for å definere ramme og innhold. Noen har valgt å holde språkhomogene møter der kun foreldre med samme språkbakgrunn inviteres, mens andre har holdt møter for foreldre med ulik språklig bakgrunn. For eksempel på Sogn videregående skole har minoritetsrådgiverne arrangert språkhomogene foreldremøter der foreldrerollen og skolesystemet i Norge og opprinnelseslandet var tema. Tilbakemeldingen fra foreldrene som deltok, var at det var lettere å diskutere fordi de visste at de andre foreldrene forsto hva de mente. Foreldrene sa også at det å være foreldre og komme fra et land med krigslignende tilstander, var så forskjellig fra å være norske foreldre at de trengte et eget forum å diskutere foreldrerollen i. Minoritetsrådgiverne på Ulsrud videregående skole har forsøkt både språkhomogene og blandede møter, hvor noen foreldre deltok på begge.

” For mange av oss foreldre er det norske skolesystemet et sjokk. Vi må snakke om hvordan dette oppleves for oss, ikke bare høre på alle reglene som fins.
(Deltaker på språkhomogent foreldremøte på Sogn)

Tilbakemeldingen var her at møter for blandede språkgrupper var å foretrekke, fordi de fikk høre om andres erfaringer, og slik kunne de lære av hverandre. Disse eksemplene viser at det ikke er

⁷ Rapporten bygger på fem fokusgruppeintervjuer med til sammen 28 foreldre med etnisk minoritetsbakgrunn. Se også artikkelen *Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonskontekst* av Monica Five Aarset og Miriam Latif Sandbæk, som bygger på denne rapporten.

gitt hva som fungerer best – noen vil foretrekke det ene og noen det andre. Her er det rimelig å anta at botid i Norge og hva slags bakgrunn foreldrene har, vil kunne ha betydning for hva som vil fungere best.

Flere av minoritetsrådgiverne har vært opptatt av å invitere bredt, slik at invitasjonen har gått til foreldre i nærmiljøet, der noen har elever på skolen som de jobber på, andre ikke. Kanskje har de yngre barn som senere skal begynne på videregående skole, eller de har barn på andre skoler. Poenget med dette har vært å skape en arena for at foreldre også kan utvikle et lokalt nettverk seg i mellom.

Andre tiltak har først og fremst vært systemrettet, der målgruppa for tiltaket er skolen og de ansatte. Flere minoritetsrådgivere har bistått skolene med en systematisk gjennomgang og omstrukturering av de ordinære foreldremøtene ved skolen for å gjøre dem mer inkluderende. Minoritetsrådgivere har også i samarbeid med skolen arbeidet for å bevisstgjøre skolens ansatte i forhold til tolkebruk, og vært pådriver for at skolen innarbeider rutiner for dette. IMDis rådgivere har derfor vært pådrivere for riktig og tilstrekkelig bruk av tolk og gjort www.tolkeportalen.no kjent for skolene.

Hva – type tiltak prøvd ut

Møtene har hatt ulike mål, innhold og form. Noen har blitt kalt foreldrekurs, andre har valgt å invitere til temakvelder. Uansett hva slags type møte det har vært, har minoritetsrådgiverne som oftest valgt en skolefaglig ramme rundt sine arrangement, som for eksempel hvilke utfordringer du møter som tenåringsforelder i Norge, og kunnskap om det norske utdanningssystemet. Dette har fungert som en innfallsvinkel til å ta opp andre utfordringer mellom foreldre-barn knyttet til tema som oppdragelse, selvstendighet og valg av ektefelle. Møtene har vært lagt opp som dialogmøter, framfor informasjonsmøter med enveis kommunikasjon. Noen har valgt å organisere deltakerne i grupper for diskusjon av

en konkret problemstilling, der en i gruppen oppsummerer gruppens diskusjon i plenum etterpå. Så har det blitt åpnet for plenumsdiskusjon og en oppsummering av de viktigste poengene («gullkorn») som gruppene har kommet fram til. Slik har man skapt en lav terskel for å delta i diskusjonen, og en trygg arena å ta opp vanskelige tema på.

... det var så interessant at man kunne diskutere hele kvelden ...

(somalisk mor, deltaker på dialogmøte)

Minoritetsrådgiverne gjør også et poeng ut av at foreldremøter som tar opp skolefaglige tema, er viktige for å bedre skole-hjem-samarbeidet generelt. Dette fremmer både skolens og foreldrenes forståelse av barnas hverdag på skolen og hjemme. Ansatte på Sogn videregående skole har gitt uttrykk for at de fikk en større forståelse av hva elevene kom fra, og hvorfor visse ting på skolen kunne være utfordrende. Foreldre sa at det var fint å ha et forum hvor de kunne si noe om hva de forventet av skolen, og samtidig høre om muligheter i det norske skolesystemet. Slik gjensidig læring skaper bedre betingelser for at barn fullfører og består videregående opplæring.

Flere foreldre som deltok på møtet på Sogn videregående skole, laget også avtaler med lærere eller rådgivere som var til stede. Et dialogmøte kan slik rede grunnen for en tettere kommunikasjon også på sikt.

Noen minoritetsrådgivere har vurdert å inkludere ungdommer på møtene for å fremme bedre kommunikasjon mellom dem og deres foreldre. I stedet valgte de å intervju noen ungdommer om hva de forventet av sine foreldre i forkant av møtet, som så ble videreformidlet på dialogmøtet. Foreldrene kunne da sammenligne sine egne forventninger med ungdommens, uten at det ble personlig og konfronterende. Foreldrene ga tilbakemeldinger på at det var interessant å høre om ungdommens forventninger.

På Sofienberg skole har man hatt god erfaring med å arrangere språkhomogene foreldrekurs for å gi foresatte bedre kjennskap til det norske skolesystemet og offentlige hjelpeinstanser (som barnevern og politi). Prosjektet henvendte seg til foresatte med kort botid i Norge. De erfarte at mange foreldre ikke bare hadde lite informasjon, men også helt gale oppfatninger av skolen og andre instanser. Mangelfull kunnskap gjør også at de ikke får benyttet seg av ordninger/tilbud som er tilgjengelige. Tilbakemeldingene på foreldrekursene har vært positive fra både foreldre og skolen.

Hvordan – rekruttering og gjennomføring

Rekruttering av deltakere til ulike arrangement er noe nesten samtlige minoritetsrådgivere som har prøvd ut foreldrerettede tiltak, melder om at har vært en utfordring. Der dette ser ut til å ha fungert godt, skyldes det at invitasjoner har vært oversatt til flere språk, og at skriftlig invitasjon har blitt fulgt opp av flere telefoner med oppfordring om å komme. Noen har også fått bistand av MiR til å rekruttere foreldre ved at en flerspråklig MiR-representant har ringt til foreldre med samme språkbakgrunn og invitert til møte. Dette har gitt resultater i form av godt frammøte.

Ønsker at barna skal trives på skolen, og vi vil forsikre oss at barna får den hjelpen og støtten de trenger av skolen.

(En forelder om hvorfor de deltar på dialogmøte for foreldre)

Etablering av ulike varianter av en ressursgruppe bestående av foreldrepreranter som ønsker å engasjere seg, er noe flere rapporterer om at har gitt resultater. Slike ressurs-/foreldregrupper har bidratt med å motivere til deltakelse fra eget nettverk, å finne temaer og å gjennomføre arrangementer. På Årstad videregående skole i Bergen ble det i 2008 etablert en foreldresamarbeidsgruppe med representanter fra skolens ansatte, minoritetsrådgiver (IMDi), Multikulturelt initia-

tiv- og ressursnettverk (MiR) og foreldre. Arbeidet ble finansiert gjennom Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring (NAFO) «La oss få prøve!»-prosjektet. Foreldresamarbeidsgruppa arrangerte informasjonskvelder om bl.a. utdanning og yrke og NAV, og utviklet en brosjyre om foreldresamarbeid oversatt til åtte språk. Prosjektet jobber kontinuerlig med å finne gode måter å nå foreldre på, men er et eksempel på hvordan foreldre kan inkluderes i denne type arbeid.

Et dialogmøte kan også være første skritt på veien til å etablere en foreldregruppe. Dette ble for eksempel gjort på Ulsrud videregående skole. Gjennom tre foreldredialogmøter kom minoritetsrådgiverne i kontakt med engasjerte foreldre som var interessert i å bidra til flere dialogmøter og et tett samarbeid med skolen. Ved etablering ble det laget et mandat for gruppa, som tydeliggjør hvilken rolle den har, vis-à-vis skolen, minoritetsrådgiver og MiR.

En annen strategi har vært å gå aktivt ut i nærmiljøet og spre informasjon om arrangementet gjennom de instansene og organisasjonene som fins i bydelen. Som for eksempel NAV, introduksjonsprogrammet og arbeidsmarkedstiltak. Lokale og Oslo-baserte innvandrersamfunnsorganisasjoner har også blitt kontaktet for å spre informasjon om tiltaket gjennom sine nettverk.

Der man har identifisert kulturelle barrierer som mulige hindre for god kommunikasjon på arrangementene, har minoritetsrådgiverne involvert ressurspersoner fra MiR. Disse kan fungere som brobyggere og rollemodeller, da de selv har minoritetsbakgrunn, i tillegg til kompetanse om skole-hjem-samarbeid. Noen minoritetsrådgivere har også benyttet seg av en ICDP-veileder⁸, som har spesiell kompetanse på hvordan styrke foreldre med minoritetsbakgrunn i deres rolle som omsorgsgivere i en norsk kontekst.

⁸ ICPD står for International Child Development Programme. Det har som mål å styrke omsorgen og oppveksten til barn og unge ved å heve kompetansen til omsorgspersonene. www.icdp.no

Konklusjon – forebygging må starte tidlig

Minoritetsspråklige foreldre er en svært heterogen gruppe, og lokale forutsetninger vil variere, det være seg på skolen, i bydelen eller nærmiljøet. En rekke av tiltakene i skolen er gjennomført i samarbeid med andre offentlige instanser og forskjellige innvandrersorganisasjoner. Organisasjonene mottar også støtte til å jobbe med bevisstgjøring i sine miljøer, og prøver ut en rekke ulike metoder, som presenteres i den neste artikkelen. På grunnlag av de samlede erfaringene som her er gjort, har vi utviklet en liten tipsliste for hvordan jobbe forelderrettet, som presenteres til slutt.

Tiltakene omtalt her er særskilte tiltak for å nå målgrupper som de ordinære tiltakene ikke gjør. Det langsiktige målet med denne type prosjekter er å bane veien for at foreldre med minoritetsbakgrunn i større grad deltar på de ordinære arenaene for foreldresamarbeid som skolen har. Lykkes man med å motivere foreldre til å delta på temamøter og lignende tiltak som skissert over, kan dette også ha en positiv effekt på sikt for deltakelse på ordinære foreldremøter.

Når dette er sagt, kan det være verdt å merke seg den frustrasjonen som foreldre med minoritetsbakgrunn uttrykker når det gjelder store infor-

masjonsmøter med enveis kommunikasjon. Kanskje er dette en frustrasjon som mange foreldre med barn på videregående skole kan kjenne seg igjen i, uansett etnisk bakgrunn. Det kan være at skolen bør se nærmere på om slike møter ivaretar foreldres og skolens generelle behov for dialog og informasjonsutveksling.

Et gjennomgående funn i IMDis arbeid mot tvangsekteskap er at forebygging må begynne tidlig. Minoritetsrådgivernes arena har i hovedsak vært videregående skole, hvor rammene for foreldresamarbeid endrer seg når elevene når myndighetsalder. Som vist over er det likevel mulig å finne gode måter å samarbeide med foreldrene på, som bidrar til gjensidig læring mellom foreldre og skoleansatte. Dette vil også være fora hvor tema som valg av ektefelle kan tas opp, sammen med informasjon om skolesystemet, utdanningsvalg, det offentlige hjelpeapparatet, norsk lovverk m.m. Men grunnlaget for et godt samarbeid med foreldre med minoritetsbakgrunn bør legges allerede i barnehagen og i grunnskolen, mens barna er små og rammene for skole-hjem-samarbeid fastere. Dette vil kunne redusere behovet for særskilte tiltak i videregående skole, og aller viktigst – redusere antallet elever på videregående skole som opplever å bli utsatt for press om å gifte seg.

Frivillige organisasjoners forebyggende og holdningsskapende arbeid

«Det er tidkrevende å drive endringsarbeid. Det kreves tillit, troverdighet, kultursensitivitet og god kommunikasjonsevne på bakgrunn av felles referanserammer.»

(Kirkens Bymisjon i Bergen)

Et av de fire tiltakene IMDi har ansvar for, går ut på å øke støtten til frivillige organisasjoners holdningsskapende arbeid mot tvangsekteskap. I 2008 etablerte IMDi derfor en ny tilskuddsordning, hvor frivillige organisasjoner kan søke om prosjektstøtte til holdningsskapende og forebyggende arbeid mot tvangsekteskap. IMDi har fra 2008–2011 forvaltet denne tilskuddsordningen, som hvert år har vært på 10 millioner kroner. 21 organisasjoner fikk støtte fra denne nye tilskuddsordningen i 2008, og i de påfølgende årene har i gjennomsnitt 25 organisasjoner fått prosjektstøtte. I 2011 er 28 prosjekter støttet.⁹

Målet med ordningen er at den skal bidra til å forebygge tvangsekteskap gjennom å motarbeide undertrykkende holdninger og praksis i aktuelle miljøer og dermed styrke de unges muligheter till å ta selvstendige valg. Videre er det et mål å øke bevisstheten og kunnskapen om tvangsekteskap og konsekvensene av dette i aktuelle minoritetsmiljøer. De frivillige organisasjonene skal først og fremst rette arbeidet mot egne medlemmer og egne miljøer.

IMDi har gitt støtte til prosjekter som på forskjellige måter har utviklet og prøvd ut ulike metoder. De fleste prosjektene har vært i Norge, primært i Oslo og Østlandsområdet, men også i Drammen, Kristiansand, Stavanger, Bergen og Trondheim. Fra 2009 ble det åpnet for å gi støtte til prosjekter utenfor Norges grenser i områder som integreringsrådgiverne dekker. Prosjektene som har fått støtte, må ha relevans for og kobling til diasporaene i Norge. IMDi har til sammen støttet fem prosjekter, i henholdsvis Pakistan, Sri Lanka, Kenya, Tyrkia og Irak.

IMDi har hele tiden prioritert videreføring av gode prosjekter, samtidig som det har vært åpning for at nye prosjekter har kunnet få støtte. Det har blitt foretatt en systematisk gjennom-

gang av prosjektene underveis. Tiltak og metoder som når målgruppen og bidrar til endring over tid, har vært viktige kriterier for støtte.

Fellestrekk

Prosjektene har til felles at dialogen/samtalen står i sentrum. Informasjonen er tilpasset målgruppene når det gjelder alder, kjønn og nasjonal bakgrunn. Det organisasjonene først og fremst har gjort, er at de har samlet folk i store og mindre grupper og informert dem om at tvangsekteskap er forbudt, straffbart og skadelig for de som utsettes for det, og at tvangsekteskap strider mot menneskerettighetene. Det er gjort gjennom konferanser og seminarer med foredrag og debatter, workshops og samtalegrupper, film og teater, skrivekurs og empowermentkurs, kontaktforum på Internett, informasjonskampanjer med plakater og brosjyrer med mer.

Det er mange tilnæringsmåter i dette endringsarbeidet. Det er for eksempel ikke nok å bruke en og samme metode overfor samme målgruppe over tid. Det er begrenset hvor mange konferanser om tvangsekteskap som kan arrangeres for samme målgruppe. Konferansene må følges opp og kombineres med andre tiltak. Samtidig må organisasjonene jobbe ut ifra den erkjennelsen at endringsarbeid tar tid, og at det samme budskapet må repeteres uten at det mister sin appell.

Flere av organisasjonene har brukt folk i innflytelsesrike posisjoner som endringsagenter. Det er for eksempel kjente forfattere, forskere, politiske ledere og imamer. Dette er personer som folk lytter til.

Prosjektvirksomheten har gått langs to hovedlinjer. Overfor de unge har arbeidet i hovedsak gått ut på å bevisstgjøre dem, styrke deres selvtillit og sette dem i stand til å ta egne valg samt se konsekvensene av valgene de tar. Overfor de voksne har arbeidet hovedsakelig gått ut på å gi faktainformasjon og skape bedre forståelse og aksept for de unges valg av ektefelle.

⁹ For en liste over organisasjonene som mottar støtte, se <http://www.imdi.no/no/Tvangsekteskap/Stotte-til-frivillige-organisasjoner/>

Tiltak og metoder for ungdom

Vi ser at prosjekter som retter seg mot ungdom, har brukt forskjellige aktiviteter som engasjerer. Bevisstgjøring og holdningsendring hos ungdommen skjer ikke ved at de kun passivt mottar informasjon, men gjennom egen aktivitet kombinert med informasjon og samtaler.

Film

To organisasjoner, Internasjonalt Hus i Stavanger og Internasjonal helse- og sosialgruppe (IHSG), har fått støtte til hvert sitt filmprosjekt om tvangsekteskap. Her har ungdommen jobbet både foran og bak kamera. Filmproduksjon fenger både gutter og jenter. Filmene er videre brukt som innledning til debatt og dialog med foreldre og andre voksne og har bidratt til å øke forståelsen mellom barn og voksne. Filmene har også medvirket til at ungdommenes synspunkter har blitt formidlet til samfunnet for øvrig. I tillegg har omtale i media bidratt til å gi ungdommene økt prestisje i sitt nærmiljø.

Bevisstgjøring og holdningsendring hos ungdommen skjer ikke ved at de kun passivt mottar informasjon, men gjennom egen aktivitet kombinert med informasjon og samtaler.

Kurs

Stiftelsen Internasjonalt Hus har arrangert skrivekurs. Dette er en aktivitet som har engasjert både jenter og gutter. De har fått mulighet til å uttrykke sine tanker og følelser ved å skrive noveller som tar opp konflikter som innvandrerungdom i Norge opplever, slik som tvangsekteskap. Flere prosjekter har benyttet seg av empowermentkurs og Flexid-kurs. MiRA-Senteret har i mange år drevet empowerment-kurs for jenter og kvinner. Flexid-kurs er en bevisstgjøringsmetode for flerkultu-

rell ungdom.¹⁰ Internasjonalt Hus, Drammen Røde Kors og Sisters of Lillesand har benyttet seg av denne metoden. Kursene har bidratt til å gi deltakerne en positiv identitet. Organisasjonene melder også om at kursene har bidratt til at de lettere kommer i dialog med ungdommen og kan diskutere problemfylte temaer med dem.

Samtalegrupper

Mange prosjekter har drevet samtalegrupper for ungdom – både for jenter og gutter. Små samtalegrupper med faste møter gir ungdom en velegnet møteplass for dialog og diskusjon samtidig som ungdommene bevisstgjøres som individer og samfunnsborgere. Organisasjonene Ungdom mot Vold, Primærmedisinsk Verksted (PMV), MiRA-Senteret, Røde Kors i Drammen, Sisters of Lillesand, Kirkens Bymisjon i Bergen, Selvstendig Demokratisk Kurdisk Kvinneforening (SDKK), Skeiv verden, og Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH) i Trondheim, har alle benyttet seg av denne metodikken.

Sisters of Lillesand rapporterer om at det er viktig med forutsigbarhet og struktur for deltakerne. Grunntanken i all virksomhet er å styrke kommunikasjon, selvtillit og respekt og samtidig utfordre fordommer. De har benyttet seg av Participatory Learning Action (PLA) og Aggression Replacement Training (ART), som er veldokumenterte metoder for læring av sosial kompetanse og forbedring av selvfølelse.

Røde Kors Drammen rapporterer om at jenter, mange med pakistansk bakgrunn, og som er under streng kontroll hjemmefra, har fått lov til å delta på deres aktiviteter. Dette er fordi foreldrene har stor tiltro til Røde Kors som organisasjon. Flere av deltakerne har meldt seg som frivillige i Røde Kors Ungdom.

¹⁰ Se også egen artikkel om Flexid-metoden: *Fleksibel identitet: utfordringer og muligheter med flere kulturer*, i del 1.

Ungdom mot Vold har brukt Kognitiv Atferds-mestring i Praksis (KAMP), som er en kriminali-tetsforebyggende metode. Prosjektet rettet seg mot gutter i Oslo og Akershus. Her er samtale det sentrale, enten gruppevis eller individuelt. Prosjektet har samarbeidet med minoritetsrådgi-verne på Manglerud og Holtet videregående skole i Oslo.

IMDi har også delfinansiert et prosjekt i regi av Kirkens Bymisjon i Bergen. Prosjektet rettet seg primært mot gutter som har store utfordringer med å tilpasse seg det norske samfunn og i liten grad forstår de sosiale kodene. De deltok fast i aktivitets- og samtalegrupper sammen med norske jenter og gutter. Prosjektet rapporterer om at disse samtalegruppene har bidratt til at ungdommen har måttet reflektere over hva de står for, og hva de mener, noe som har bidratt til å styrke deres grunnlag for å ta valg.

Dialogmøter

Minotenk har kurset unge med minoritetsbakgrunn til å avholde dialogmøter om tvangsekteskap, æresrelatert vold, autoritær oppdragelse med mer, slik at de skal kunne holde dialogmøter blant annet på videregående skoler rundt omkring i landet.

Nettforum

Avisen Utrop har i flere år drevet et kontakt- og diskusjonsforum på nett. Dette er en digital møteplass for jenter og gutter med minoritetsbakgrunn. Utrops nettsted når mange – både i Norge og utenfor Norges grenser (over 20 000). Jenter, som ofte lever under sterk kontroll hjemme, er ivrige brukere av dette kontakt- og diskusjonsforumet. Her har de muligheten til å diskutere med annen ungdom.

Homofil ungdom

Skeiv verden i Oslo og LLH i Trondheim har hatt prosjekter rettet primært mot ungdom og mot innvandrerbefolkningen generelt. De har

arrangert sammenkomster, utflukter, møter, samtalegrupper med mer for homofil ungdom av begge kjønn. De fleste aktivitetene foregår i det skjulte. Organisasjonenes hovedansvar er å gi homofil ungdom støtte og styrke til å kunne stå imot presset fra familien til å gifte seg med en av det motsatte kjønn. I tillegg representerer organisasjonene fellesskap og et nettverk for LHBTPersoner.¹¹

Tiltak og metoder for voksne

Konferanser, seminarer, dialogmøter, workshops og samtalegrupper

De fleste prosjektene har brukt konferanser, seminarer og ulike samlinger hvor folk har fått informasjon om tvangsekteskap. Her har de diskutert forskjellige temaer som har tilknytning til tvangsekteskap, som barneoppdragelse, likestilling, menneskerettigheter, ulike tradisjoner og religioner, verdier og normer med mer. Dette er metoder som egner seg til å nå foreldregenerasjonen. Ofte brukes politiske, religiøse og intellektuelle personer som foredragsholdere. Organisasjoner som har brukt disse metodene, er PMV, MiRA-Senteret, Det norske råd for kurdernes rettigheter (RKR), SDKK, Afrikansk Helse- og Sosial Utvikling, Minotenk, Palestinaforeningen, Det norske råd for kurdernes rettigheter (RKR), Kirkens Bymisjon i Bergen med flere.

Konferanser og seminarer er alene ikke nok i et langsiktig endringsarbeid. Her utfordres fordommer, og ideer blir sådd, men så må de bearbeides videre. Kirkens Bymisjon i Bergen har drevet et prosjekt primært rettet mot kvinner. De har brukt OK-prosjektets metodikk, der innvandrerkvinner skoles til å bli gruppeledere.¹² Gruppelederne danner så sine egne grupper og veiledes hele tiden av profesjonelle fagpersoner. Prosjektet har arrangert erfaringsseminarer og temadager med workshops og diskusjoner.

¹¹ Se også artikkelen *Skeiv verden – et tilbud til homofile som frykter tvangsekteskap* i del 2.

¹² OK-prosjektet – Omsorg og kunnskap mot kvinnelig omskjæring – ble etablert som et treårig prosjekt i 2001 som et ledd i regjeringens handlingsplan mot kjønnslemlestelse.

Konferanser og seminarer er alene ikke nok i et langsiktig endringsarbeid. Her utfordres fordommer, og ideer blir sådd, men så må de bearbeides videre.

Afrikansk Helse- og Sosial Utvikling i Oslo har hatt et lite prosjekt med en enkel og interessant tilnærming. De fortok først en omfattende spørreundersøkelse blant afrikanere i Oslo, intervjuet dem på gata, i butikken, på kaféer etc. Funnene viste at menn støttet tvangsekteskap mer enn kvinner. Over 90 prosent av de forespurte hadde ikke deltatt på seminar eller mottatt informasjon om tvangsekteskap og heller ikke blitt forespurt om å delta på noen arrangementer. Ut ifra disse funnene gjennomførte de seminarer og workshops kombinert med lettfattelig, skriftlig informasjon. Nettverket ble brukt aktivt til å få ungdom og voksne til å delta på arrangementene.

Dialogmøter

Minotenk, med Abid Raja som frontfigur, har holdt store dialogmøter om tvangsekteskap i Oslo. Det er først og fremst foreldregenerasjonen som er målgruppen, men også ungdom. Gjennom dialogmøtene har temaet tvangsekteskap blitt satt på dagsordenen i det offentlige rom.

Samlinger på tvers av kjønn og alder

Det kan være vanskelig å jobbe på tvers av kjønn og alder i noen miljøer. PMV rapporterer at det vært vanskelig å få menn til å delta på de ulike arrangementene, til tross for at mange kvinner ønsker dette. Det opplever at det ikke er så mange arenaer hvor foreldre og barn møtes til samvær. De ser at en sentral utfordring i kommunikasjonen mellom foreldre og barn, er at begge parter føler seg feiltolket og misforstått i sentrale verdispørsmål. Selvstendig Demokratisk Kurdisk Kvinneforening og Det norske råd for kurdernes rettigheter har derimot erfaringer med at både

menn og kvinner deltar på konferanser, seminarer, dialogkaféer med mer og diskuterer ivrig. Her deltar også ofte ungdom.

Kommunikasjonsvansker

foreldre og barn

PMV erfarer at foreldre og barn har ulike syn på tvang. Mens sosialt press ofte defineres som tvang i det norske samfunnet, anses dette presset (for eksempel til å inngå en ekteskapsallianse) som ordinært blant noen foreldre. For dem er tvang noe som skjer ved hjelp av fysiske virkemidler. Foreldre uttrykker frustrasjon når ungdommen plutselig anklager dem for å ha tvunget dem inn i et ekteskap de egentlig ikke ønsket. De har ikke sett på sine handlinger som tvang og mener at ungdommen ikke har vært tydelig på at de er uenig i foreldrenes valg. Ungdommen på sin side føler at de ikke kan være åpne om sine ønsker vedrørende valg av partner, og opplever tidvis det samlede sosiale presset som psykisk vold. Dette gjelder både ved inngåelse av ekteskap og i forholdet til foreldre og storfamilien etterpå.

Teater og rollespill

KIA og PMV har brukt aktivt teater og rollespill. PMV har jobbet med teater for utvikling (TFU), som er en metode for å nå analfabeter og de som er lite vant til å forholde seg til skriftlig informasjon. Teaterformen tar ikke utgangspunkt i en ferdig tekst, men deltakerne utvikler budskapet sammen ved hjelp av miming, musikk, dans, «performance» og amatørteater. Her har primært kvinner deltatt, men også ungdom.

Konfliktløsning

Minhaj Konfliktråd i Oslo har utdannet egne meklere som går inn i familier og mekler i familierelaterte konflikter, slik som tvangsekteskap. De ser samlet på familien og er opptatt av å

komme frem til løsninger som ivaretar interessene til både barn og foreldre. IMDi har også støttet et prosjekt som Minhaj Konfliktråd driver i Pakistan, se omtale nedenfor.

Prosjekter utenlands

Vi ser at prosjektene i utlandet har brukt noen av de samme metodene som prosjektene i Norge. Men det er også vesentlige forskjeller, da de jobber under helt andre forhold. Støtte til prosjekter i utlandet forutsetter at de gjennomføres i områder som innvandrerbefolkningen i Norge kommer fra, og at de har en kobling til minoritetsmiljøene i Norge.

IMDi har i flere år delfinansiert et prosjekt som Minhaj Konfliktråd driver i Kharian i Pakistan. Dette er et område som mange norsk-pakistane- re kommer fra. Prosjektet er stort sett likt meklingsprosjektet som Minhaj Konfliktråd driver i Oslo. De har etablert et kontor i Kharian, hvor folk kan henvende seg for å få råd og veiledning i familierelaterte saker. Organisasjonen har skolert meklere som oppsøker familiene og mekler i konflikter. IMDi har støttet den delen av prosjektet som omhandler tvangsekteskap.

Oslo Krisesenter har fått midler til et prosjekt om samarbeid og erfaringsutveksling mellom Oslo Krisesenter og organisasjonen Women in Need i Sri Lanka. Oslo Krisesenter arrangerte studiebesøk for begge organisasjonene for utveksling av erfaringer mellom rådgivere og ledere for å styrke kompetanse og utvikling av metoder i arbeidet med kvinner og ungdom som er utsatt for ekstrem kontroll, vold og fare for tvangsekteskap.

Scilo har drevet et prosjekt i Kenya hvor de har kartlagt hvordan unge somaliske jenter som bor i Kenya, inngår ekteskap med somaliske menn fra Norge, om det finnes et synlig mønster, og om det eventuelt har forandret seg den senere tid.

I Tyrkia har IMDi støttet et prosjekt drevet av organisasjonen Dost Eli Dernegi i Konya. Dette

er et område som mange innvandrere i Norge kommer fra. Prosjektet driver opplysningsvirksomhet overfor foreldre og deres barn. Lokale team har fått opplæring i å drive opplysningsarbeid. Innflytelsesrike personer i lokalmiljøet, som landsbyoverhoder, religiøse ledere og lærere, brukes som endringsagenter.

Støtte til prosjekter i utlandet forutsetter at de gjennomføres i områder som innvandrerbefolkningen i Norge kommer fra, og at de har en kobling til minoritetsmiljøene i Norge.

People's Development Association (PDA) i Nord-Irak har et prosjekt for Norsk Folkehjelp. Dette prosjektet skiller seg ut fra de norske prosjektene ved at de jobber med endringsarbeid på mange samfunnsnivåer, og ved at de aktivt bruker radio- og TV-programmer for å nå bredt. De har lært opp team som driver med opplysningsarbeid på landsbygda. De har arrangert dialogmøter med journalister, advokater, aktivister, kvinneorganisasjoner, religiøse og politiske ledere. Religiøse ledere er en viktig målgruppe, da de ofte vier unge personer i en utenomrettslig seremoni, til tross for at dette er ulovlig i Irak. Prosjektet har klar relevans og kobling til kurdere i Norge. Representanter fra PDA har hvert år kommet til Norge og deltatt på seminarer for kurdere her. Budskapet deres er klart: Lovverket i Kurdistan er endret, tvangsekteskap har strenge fengselsstraffer i hjemlandet, og det er viktig at kurdere i Norge forstår at det nye lovverket må respekteres, ikke det gamle.

Konklusjoner

Erfaringene viser at det er flere gode måter å drive holdningsskapende og forebyggende arbeid på. Innvandrerorganisasjonene representerer viktige kanaler inn i innvandrer miljøene.

- ▶ Vi ser at små samtalegrupper er en egnet metode både overfor gutter, jenter og voksne. Dette kan gjøres i foreninger, på skoler, i fritidsklubber, sportsklubber og i andre kommunale og private sammenhenger.
- ▶ Vi ser at for å nå ungdommen må informasjon knyttes til aktiviteter som fenger. Dette gjelder spesielt gutter.
- ▶ Vi ser at for å nå foreldregenerasjonen må det brukes metoder som seminarer og samlinger med foredrag av personer som de voksne har tillit til, kombinert med skriftlig informasjon, dialog og debatt. I tillegg bør det utvikles og utprøves supplerende tiltak og metoder.
- ▶ Vi ser at prosjekter i utlandet har påvirkningskraft overfor diasporaen i Norge. Hjemlandets kultur, tradisjoner og verdier betyr mye for de som bor i Norge. Mange innvandrere står i nær kontakt med familien og andre viktige personer i hjemlandet. Prosjektene må ha en kobling til minoritetsmiljøene i Norge.

Tipsliste – metoder for foreldresamarbeid

På grunnlag av de samlede erfaringene med foreldrerettet arbeid har vi utviklet en liste over metodiske grep som vi håper kan inspirere og være til hjelp for andre.

Er erfaringer viser at det ikke fins en enkelt metode eller modell å jobbe etter for å lykkes med arbeid rettet mot minoritetsspråklige foreldre generelt, og forebyggende arbeid mot tvangsekteskap spesielt. Likevel så ser vi at noen prinsipper kan løftes fram som en slags tipsliste for at foreldrerettet arbeid skal kunne gi resultater. Ett eller flere av disse kan komme til nytte ved utvikling av nye tiltak, sammen med en grundig vurdering av lokale forutsetninger som vil spille inn, og som må tas hensyn til.

Tipslisten er aktuell uansett målgruppe, det være seg minoritetsspråklige foreldre eller etnisk norske. Poenget er å finne fram til måter å nå foreldre på som skaper rom for en gjensidig dialog, der foreldres ressurser og engasjement tas i bruk med det formål å skape gode lærings- og utviklingsvilkår for elevene.

Tips

- ▶ Tenk gjenbruk av utprøvde metoder, det fins mye erfaring!
- ▶ Kartlegg hvilke språkgrupper du ønsker å nå, og bruk sertifisert tolk ved behov. Se www.tolkeportalen.no for kvalifiserte tolker.
- ▶ Vurder om målgruppa best kan nås gjennom møter som er språkhomogene, eller for blendede språkgrupper. Spør gjerne noen foreldre på forhånd.
- ▶ Vurder om arrangementet med fordel kan inkludere etnisk norske deltakere. Vold og tvang i familier angår alle.
- ▶ Er det aktuelt å inkludere ungdommen i aktiviteten/møtet? Alternativt, vurder hvordan kan de unges perspektiv kan formidles uten at de selv er til stede, gjennom film, sitater, fortellinger e.l.
- ▶ Tenk dialog og gjensidig læring. Unngå rene informasjonsmøter der deltakerne blir passive mottakere.
- ▶ Vurder om det er behov for bistand for å redusere kulturelle barrierer. For eksempel ved å inkludere MiR, en ICDP-veileder eller relevante frivillige organisasjoner.
- ▶ Tenk samarbeid. Er det andre, for eksempel frivillige organisasjoner, som jobber med noe liknende?
- ▶ Tenk gjennom begrepsbruk: Å sette opp tvangsekteskap og vold som tema kan virke frastøtende, mens mer generelle temaer som «å leve vanskelige liv», «ungdom og kjærlighet» er noe de fleste kan relatere til.
- ▶ Identifiser rollemodeller fra miljøene du ønsker å nå, som kan holde innlegg eller liknende.
- ▶ Fins det en ressursgruppe/foreldregruppe i på skolen, i nærmiljøet? Hvis ikke, allier deg med engasjerte foreldre og etabler en ressursgruppe. Dette letter arbeidet med å finne gode tema, egnede aktiviteter og form, å rekruttere og med praktisk gjennomføring.
- ▶ Ressurser trenger også støtte og motivasjon. Vurder å lage egne møteplasser for fagutvikling av ressurspersoner.
- ▶ Endring er en prosess og tar tid. Enkeltstående seminarer og dialogmøter er viktig og bra, men bør følges opp med andre metoder og tiltak som både støtter prosesser satt i gang, og fortsetter å engasjere og utfordre deltakerne.
- ▶ Kartlegg deltakernes forventninger for møtet/aktiviteten (et enkelt spørreskjema, eller muntlig) og be om tilbakemeldinger i etterkant. Hva var bra, mindre bra, ble forventningene innfridd, er det spesielle tema de ønsker å ta opp i framtida, med videre.

Samarbeid og koordinert innsats

«Det er gjennom tverrfaglig samarbeid denne typen saker må håndteres. Det er slik vi lærer. Vi løfter hverandre og blir bedre sammen.»

- Innledning: Samarbeid og koordinert innsats
- Samarbeid, kompetanse og koordinering i tvangsekteskapsaker
- Et sømløst tjenesteapparat

Innledning:

Samarbeid og koordinert innsats

«Det er sjelden åpenbart hva som er riktig å gjøre. Det er alltid snakk om utøvelse av skjønn, og det må foretas en vurdering i den enkelte sak. Særlig vil dette gjelde i saker som handler om ekstrem kontroll. Fordi skjønn og vurdering er så viktig, er det nødvendig å diskutere saken med andre. Man må ikke bli sittende med en sak alene.»

Sitat fra en minoritetsrådgiver

En tvangsekteskaps sak er i seg selv kompleks og dreier seg som regel også om langt mer enn «bare tvangsekteskap». Gjennom handlingsplanperioden har vi erfart at de problemene som de unge sliter med, ofte er sammensatte.

Mange veier inn

Fra skolens ståsted har minoritetsrådgiverne erfart at det kan være mange veier inn for å avdekke problematikk knyttet til kontroll, vold og tvang. I utgangspunktet kan henvendelsene og bekymringene rundt eleven ha vært knyttet til helt andre forhold, som høyt fravær, problemer med skolearbeidet, konflikter på skolen, endring i atferd, helsemessige utfordringer, problemer knyttet til bolig, dårlige levekår etc. Sammensatte problemer krever i mange tilfeller et tverrfaglig og tverretatlig samarbeid rundt eleven.

Samarbeid på tvers

Fra utenriksstasjonenes ståsted, i alle de enkeltsakene som integreringsrådgiverne har vært involvert i, har det vært nødvendig å ha en bred og helhetlig tilnærming og jobbe på tvers av utenriksstasjonens ulike arbeidsfelt innenfor visum, konsulære saker, politisaker og bistandsoppgaver.

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap er et nasjonalt fagteam bestående av representanter fra flere direktorater (IMDi, POD, Bufdir og UDI). Kompetanseteamet gir råd og veiledning til førstelinjen om hvordan de kan håndtere konkrete enkeltsaker, og hvilke instanser/etater som bør samarbeide. De er også pådrivere i arbeidet med å utvikle regionale samarbeid på tvers av etater og fagfelt.

Ulike roller

Det er viktig å spille på hverandres kunnskap, kompetanse og forskjellige roller i det offentlige og frivillige hjelpeapparatet. De fleste tvangsekteskap gjennomføres i opprinnelseslandene. For å bidra til endring og utvikling holder det derfor ikke bare med innsats i Norge. De frivillige orga-

nisasjonene driver et viktig forebyggende og holdningsskapende arbeid og er kanaler inn i minoritetsmiljøene i Norge. Samtidig ser vi at støtten til prosjekter og tiltak i opprinnelseslandene med en kobling til minoritetsmiljøene i Norge har påvirkningskraft. Vi har også erfart at samarbeid med organisasjoner i opprinnelseslandene som jobber for å bekjempe vold mot kvinner og barn, har vært nødvendig i håndteringen av enkeltsaker som involverer norske borgere eller andre med lovlig opphold i Norge som trenger hjelp mens de er i utlandet.

Kompetanse og koordinering

Det er ofte mange hjelpeinstanser involvert i de enkeltsakene IMDi minoritetsrådgivere og integreringsrådgivere har arbeidet med. Vi befinner oss i et område med flere overlappende sektorer og fagfelt. Her møtes tjenester som politi, barnevern, skole, familievern, helse- og sosial og utenriksstjeneste.

Handlingsplanen mot tvangsekteskap har fremhevet kompetanseheving og styrking av samarbeid på tvers av sektorer som et sentralt virkemiddel for å styrke den offentlige forankringen av arbeidet mot tvangsekteskap. Dette kan være en krevende oppgave både fordi mange instanser er involvert i saker om tvangsekteskap, og fordi disse instansene innehar ulike typer kompetanse, forvalter ulike lovverk og arbeider forskjellig.

I løpet av handlingsplanperioden har IMDi erfart at mange barn og unge kunne vært hjulpet på en bedre måte hvis familiene hadde fått hjelp tidligere og innsatsen fra de ulike hjelpeinstansene hadde vært bedre koordinert. I denne delen av rapporten skal vi se nærmere på hvordan samarbeid på tvers og tidlig inngripen kan bidra til bedre håndtering av enkeltsaker der kontroll, vold og tvang er en del av problemet. Artikkelen «Samarbeid, kompetanse og koordinering i tvangsekteskapsaker» retter spesielt søkelyset mot minoritetsrådgivernes erfaringer, mens artikkelen «Et sømløst tjenesteapparat» tar opp ulike kommunale modeller for samordning og samarbeid i arbeidet mot tvangsekteskap.

Samarbeid, kompetanse og koordinering i tvangsekteskapsaker

Mange barn og unge som utsettes for tvangsekteskap, ekstrem kontroll eller annen æresrelatert vold, kunne vært hjulpet på en bedre måte hvis familiene hadde fått hjelp tidligere og innsatsen fra de ulike hjelpeinstansene hadde vært bedre koordinert.

Manglende omsorg og ekstrem kontroll i oppveksten kan være et signal om at tvangsekteskap også kan bli en del av problematikken. Ekstrem kontroll vil si den sosiale kontrollen og volden som utøves i enkelte familier og miljøer for å sikre at familiemedlemmer oppfører seg i tråd med det som er familiens/miljøets normer. På familiens vegne blir den enkelte overvåket i det offentlige rom, og eventuelle brudd på «ærbar oppførsel» eller rykter om dette blir rapportert til familien. Særlig lærere og andre ansatte i skolen bør være vare for disse mekanismene. Kommer man tidlig inn i sakene, har man mulighet til å komme i dialog med familiene gjennom å koble inn relevante hjelpeinstanser og myndigheter.

Styrking av samarbeidet på tvers

Det er ofte mange hjelpeinstanser involvert i de enkeltsakene IMDis minoritetsrådgivere og integreringsrådgivere arbeider med. Handlingsplanen mot tvangsekteskap har fremhevet kompetanseheving og styrking av samarbeid på tvers av sektorer som et sentralt virkemiddel for å styrke den offentlige forankringen av arbeidet mot tvangsekteskap. ISF har i sin følgeevaluering pekt på at dette er en krevende oppgave både fordi mange instanser er involvert i saker om tvangsekteskap, og fordi disse instansene er det ut ifra ulike typer kompetanse, ulike lovverk og ulike arbeidsmåter.

I en undersøkelse gjennomført blant minoritetsrådgivere og integreringsrådgivere i 2010, så vi nærmere på arbeidet med enkeltsaker innenfor kategoriene gjennomført tvangsekteskap, frykt for tvangsekteskap og ekstrem kontroll. Søkelyset

ble rettet mot samarbeid, kompetanse og koordinering i de sakene som rådgiverne hadde vært involvert i siden oppstarten av prosjektet i 2008. Hensikten var å få frem flere gode grep og anbefalinger når det gjelder det tverrfaglige samarbeidet.

Kompetanse er å vite hva man ikke kan

Når en ungdom henvender seg til kontaktlærer eller rådgiver på skolen og ber om hjelp, er det skolens oppgave å foreta en første vurdering av om det på dette tidspunktet i denne konkrete saken er nødvendig å bringe inn ekstern kompetanse, f.eks. helsefaglig, barnevernfaglig, politifaglig eller sosialfaglig kompetanse. Når det gjelder saker der det er frykt for tvangsekteskap, er gjennomført tvangsekteskap eller personen utsettes for ekstrem kontroll, vil det ofte være nødvendig for skolen å bringe inn ekstern kompetanse.

Man må ikke bli sittende med en sak alene

Det er viktig at skolen vet hvilke lovverk de ulike etatene jobber under, og hva som er mulig å få til innenfor disse rammene. Det grunnleggende er å vite hva meldeplikten, avvergingsplikten og opplysningsplikten innebærer. Men her er også rolleforståelsen viktig. Hvor slutter skolens ansvar? Flere understreker at skolen må sette grenser for sin oppfølging i denne typen saker. De ulike instansene må vite om hva slags hjelpe-tilbud som finnes for de som er utsatt for denne typen overgrep, hvilke roller de ulike instansene kan ha/har, og sist, men ikke minst man må bli flinkere til å bruke hverandres kompetanse.

Det viktigste er å vite hva man ikke kan. Det er nødvendig med vurderingskompetanse. Man må vite når det er nødvendig å bringe inn andre fagpersoner og/eller henvise til andre instanser

Sitat fra en minoritetsrådgiver

Viktig med anonym drøfting

IMDi klare råd er at alle saker som handler om ekstrem kontroll, frykt for tvangsekteskap, gjennomført tvangsekteskap eller andre former for æresrelatert vold, bør drøftes anonymt med barnevern og/eller politi. Anonym drøfting vil kunne gi en pekepinn på om dette er en sak som utløser meldeplikt, og samtidig vil man gjennom en slik drøfting kunne få veiledning i hvordan formulere en eventuell bekymringsmelding – slik at den utløser handling fra ansvarlig myndighet.

Hvem koordinerer saken?

I en enkeltsak som dreier seg om tvang, kontroll og vold, vil det være de instansene som har et lovverk å jobbe ut ifra, som har det formelle koordineringsansvaret (dvs. barnevern, politi eller NAV). Skolens oppgave er å sluse sakene videre til disse instansene. Selv om det formelt sett ikke skal være slik, kommer det frem at mange minoritetsrådgivere har oppfattet seg selv som koordinator i flere saker. Dette er en utfordring, fordi det kan bety at andre instanser i noen saker fraskriver seg ansvar. Fordi minoritetsrådgiverne ofte er de som kommer først i kontakt med elevene og har tid til å følge dem opp, viser det seg at de blir sittende med ansvaret. Det er viktig at minoritetsrådgiverne/skolen trekker seg ut, og at de rette instansene overtar. Mange peker også på at det i noen av de litt mindre alvorlige sakene vil være utydelig hvem som skal ha/bør ha koordineringsansvaret.

Hva må de samarbeidende instansene ha kunnskap om?

Handlingsplanen definerer arbeidet mot tvangsekteskap innenfor arbeidet mot vold i nære relasjoner, og forankrer det dermed i et bredere fenomenfelt som angår både majoritets- og minoritetsbefolkningen. Videre ses tvangsekteskap som en del av æresrelatert vold, dvs. noe som har sitt utspring i en æreskultur som må forstås med utgangspunkt i denne kulturen.

Gjennom arbeidet med kompetanseheving har IMDi erfart at det er viktig ikke å overfokusere på det spesielle ved tvangsekteskapsaker. Samtidig er det nødvendig for hjelpeapparatet å ha en grunnleggende forståelse for og kunnskap om æresbegrepet/æreskulturer for å kunne håndtere denne typen saker på en god måte.

Kunnskap om tradisjoner og ekteskapspraksis i opprinnelsesland og blant ulike minoritetsgrupper i diaspora er viktig, men det er også farer knyttet til det å legge for mye vekt på «abstrahert» kulturkunnskap i møte med enkeltmennesker. Det kan føre til at man blir forutinntatt og tilnærmer seg en ungdom ut ifra stereotype forestillinger om bestemte befolkningsgrupper.

Manglende kompetanse kan få alvorlige følger

Økt kompetanse, i form av grunnleggende kunnskap og forståelse for æreskultur/æresbegrepet, fører til at man forstår alvoret i en situasjon og kan gripe inn tidlig, før situasjonen har tilspisset seg. Minoritetsrådgiverne og integreringsrådgiverne har beskrevet kompetansen hos de viktigste samarbeidspartnerne som svært varierende og har mange eksempler på situasjoner der de mener den utsatte ungdommen ikke har blitt trodd eller blitt tatt på alvor av ansatte i barnevernet eller i NAV. Konsekvensene av manglende kompetanse om tvangsekteskap og annen æresrelatert vold kan være svært alvorlige.

Kompetanseheving skjer gjennom tverrfaglig samarbeid

Samarbeidspartnere som i utgangspunktet ikke har kunnskap på området, kan gjennom samarbeid i en konkret sak få kompetanse. IMDi har erfart at det er gjennom praksis og samarbeid i konkrete saker man får kompetanse, og at slike prosesser representerer en gjensidig kompetanseheving. Dette har kommet tydeligst frem på de stedene der minoritetsrådgiver har inngått i et større formalisert lokalt samarbeid eller nettverk slik som i Stavanger, Drammen eller Bydel Stovner i Oslo.

Drøftingsgruppe om tvangsekteskap og æresrelatert vold

I Bydel Stovner samarbeider minoritetsrådgiver tett med SaLTo¹ koordinator og inngår i flere formaliserte nettverk og tverretatlige samarbeidsfora. Det er blant annet opprettet en såkalt «Drøftingsgruppe om tvangsekteskap og æresrelatert vold». Dette er en intern gruppe/nett-

verk i bydelen der representanter fra ulike tjenestesteder deltar. Gruppen ble opprettet fordi man så at det var ulik praksis i forhold til håndtering av tvangsekteskapsaker (både internt i bydelen og i forhold til de eksterne samarbeidspartnere). Til hvert møte inviteres ulike eksterne samarbeidspartnere (politi, NAV, skole etc.). Målet med drøftingsgruppen er kompetanseheving. Arbeidet har resultert i at hver instans har fått klarere rutiner for håndtering av enkeltsaker og økt fokus på det forebyggende arbeidet.

Bydelen vektlegger flerkulturell kompetanse i tjenesteapparatet. Dette innebærer blant annet at de har et bevisst forhold til og er flinke til å bruke ressurspersoner/innvandrersorganisasjoner som brobyggere for å nå ut til ulike befolkningsgrupper i bydelen. Dette gjøres som en del av arbeidet med å tilrettelegge bydelens tjenester og fremheves også som viktig for å forebygge tvangsekteskap og annen æresrelatert vold.

1 SaLTo står for «Sammen lager vi et trygt Oslo» og er benevnelsen på SLT- samarbeidsmodellen mellom Oslo kommune og Oslo politidistrikt.

■ ■ CASE

Jente 16 år, fra Midtøsten, tok selv kontakt med barneverntjenesten. Hun fortalte barnevernet om en svært kontrollerende og voldelig far. Volden er blitt grovere etter at far oppdaget at hun har kjæreste. Kjæresten er blitt slått ned av hennes far. Barnevernet opprettet undersøkelsessak. I samtaler med barnevernet vil ikke jenta fortelle hva som egentlig foregår hjemme. Hun føler omsorg for mor, som har det vanskelig også fordi faren har psykiske problemer. Jenta sier til barnevernet at hun ikke vil flytte hjemmefra. Barnevernet bestemmer seg for å henlegge saken. I den forbindelse gjennomfører de sluttsamtale med familien. I denne samtalen er familien samlet. På spørsmål fra barnevernet om det var greit for henne at de henlegger saken, svarer jenta ja.

Noen måneder etter dette mottar barnevernet en bekymringsmelding fra en annen instans i kommunen. Bekymringsmeldingen er formulert mer som en «bestilling» til barnevernet enn en bekymring rundt et barn, og dreier seg om økonomisk bistand til større bolig for familien.

Etter at barnevernet har henlagt saken (mens hun gikk på ungdomsskolen), oppsøker jenta

minoritetsrådgiver. Hun var da 16 år gammel. I samtaler med minoritetsrådgiver forteller jenta om hvordan hun følte det da hun sa til barnevernet at hun ville at de skulle trekke seg ut av familien og henlegge saken: «Jeg måtte jo si ja, men det var som 100 dører ble lukket.» Minoritetsrådgiver får også vite av jenta at far blir fulgt opp av en psykiatrisk sykepleier tilknyttet DPS, men dette vet sannsynligvis ikke barnevernet noe om. Minoritetsrådgiver kategoriserer saken som en ekstrem kontroll-sak og vurderer at det i denne saken også kan være frykt for tvangsekteskap. Jenta frykter selv ikke tvangsekteskap.

Minoritetsrådgiver drøftet saken med integreringsrådgiver i forbindelse med at jenta skulle reise til opprinnelseslandet om sommeren. Integreringsrådgiver fikk navnet på jenta i tilfelle hun skulle dukke opp på ambassaden (etter samtykke fra jenta). Det ble ikke inngått avtale om oppfølging, fordi jenta selv sa hun ikke var bekymret og ikke ønsket oppfølgingsavtale. Jenta kom tilbake til Norge og går nå på en annen skole. Minoritetsrådgiver har ikke hatt kontakt med jenta siden før sommeren og vet ikke hvordan det går.

Jeg måtte jo si ja, men det var som hundre dører ble lukket. ”

Uttalelse fra jente 16 år til minoritetsrådgiver

Minoritetsrådgivers refleksjon:

I denne saken trakk barnevernet seg for fort ut. Undersøkelsene de gjorde, var ikke grundige nok. For det første ble det ikke skapt et rom for at jenta kunne få fortalt hvordan hun egentlig hadde det. Etter minoritetsrådgivers mening burde barnevernet hatt flere samtaler med ungdommen, og de burde hatt sluttsamtale med jenta alene. Dette er tidkrevende og ressurskrevende saker for barnevernet. Ikke bare fordi man må arbeide med tolk, med de merutgifter og ekstra tid dette medfører, men også fordi ungdommene er ambivalente. De ønsker ikke å bryte med sine familier, og de ønsker ikke å angi sine familier. Det tar tid å avdekke hva som egentlig foregår. Barnevernet har ansvar for å legge til rette slik at ungdommen får fortalt sin historie. Man må ha en helhetlig tilnærming i denne typen saker. I denne familien var andre offentlige instanser inne, men de ulike instansene hadde ikke

kjennskap til hverandre, og det var ikke opprettet noe samarbeid rundt familien. Psykiatrisk sykepleier forholdt seg kun til far, men burde ha gitt råd og veiledning til hele familien, og hun burde hatt samtaler med jenta alene. Fars tiltagende kontrollerende atferd overfor jenta kan f.eks. ha hatt sammenheng med hans psykiske problemer.

Bekymringsmeldingen fra den andre kommunale instansen var formulert på en slik måte at barnevernet ikke reagerte. Det er et problem at mange ikke vet hvordan de skal formulere sin bekymring slik at meldingen utløser handling fra barnevernets side. Her er kunnskapen ofte mangelfull, og det trengs opplæring. Dette er et generelt problem, som også rammer de barna og ungdommene som utsettes for æresrelatert kontroll, vold og tvang. ■ ■

Et sømløst tjenesteapparat

Erfaringene i handlingsplanperioden kan kort oppsummeres med at arbeidet mot tvangsekteskap krever at tjenesteapparatet samhandler, og at det er nødvendig med en god og felles forståelse av fenomenet på tvers av tradisjonelle sektor- og faggrenser. En fungerende tiltakskjede er avhengig av at alle aktuelle instanser yter sin innsats.

Det er en forutsetning at både hjelp til utsatte enkeltindivider og det forebyggende arbeidet i størst mulig grad skal ivaretas av eksisterende hjelpe- og tjenesteapparat ute i kommunene. Et av handlingsplanens tiltak (tiltak 23) har vært å utvikle kommunale modeller for å styrke dette arbeidet. Oppfølging av dette tiltaket ble overført fra BLD til IMDi i et eget tillegg til tildelingsbrevet sommeren 2010.

Drammen

Drammen kommune i samarbeid med Drammen politistasjon søkte om statlige midler for å utvikle det kommunale arbeidet mot æresrelatert vold allerede i 2006, altså før gjeldende handlingsplanperiode. Bakgrunnen for søknaden var at tjenesteapparatet i kommunen ble sterkt kritisert for manglende samordning i forbindelse med rettsbehandling av en straffesak omkring tvangsgifte av en 17 år gammel jente.

Søknaden ble sendt likelydende til tre departementer, og tilskuddet ble da også gitt i form av et

tverrdepartementalt samarbeid. BLD fikk det koordinerende ansvaret, og arbeidet ble forankret i handlingsplanen under tiltak 23. Da det treårige prosjektet gikk mot avslutning i 2010, fikk IMDi ansvar for å utvikle modell for spredning av kunnskapen og erfaringene.

Oppsummert er det tre hovedfaktorer som utgjør hovedbudskapet, og som utgjør essensen av hva som har tydelig overføringsverdi for andre kommuner:

1. Forankring i ledelsen hos alle aktører
2. Grundig kompetanseheving
3. Rutineutvikling

Dette kan illustreres i 4 adskilte trinn:

Forankringen

- ▶ Tingretten framførte sterk kritikk mot tjenesteapparatet for manglende rutiner og manglende samordning i dom i straffesak om tvangsgifte. Oppmerksomheten rundt dette ble utnyttet til å formulere generelle samhandlingsutfordringer.
- ▶ Kommunen og politistasjonen var likeverdige partnere i hele prosjektet, ordfører og politistasjonssjef sto sammen bak prosjektsøknaden.
- ▶ Bystyret vedtok en temamelding om arbeidet mot vold generelt hvor vold i nære relasjoner og spesielt æresrelatert vold ble fremhevet som prioritert område.
- ▶ Bystyret vedtok en nulltoleranse mot vold i Drammens-samfunnet. Vold er kriminalitet og skal aldri aksepteres og kan heller ikke unnskyldes med kulturelle begrunnelser og forklaringer.
- ▶ Det ble tydeliggjort at tvangsgifte og æresrelatert vold omhandles av det mer generelle begrepet vold i nære relasjoner, og at dette ikke er et spesifikt integrerings- eller kulturfenomen, men et allment utfordringsområde for hele tjenesteapparatet og helt uavhengig av demografi og etnisitet.
- ▶ Rådmannen og operativ ledelse hos politiet har utgjort styringsgruppen gjennom prosjektet.
- ▶ Det ble utviklet måleparametere for arbeidet i kommunens overordnede styringssystem

Disse elementene ga nødvendig forankring i Drammen. Lokale forhold i den enkelte kommune vil avgjøre hvordan forankringen organiseres, men den sektorovergripende oppmerksomheten og tydelige føringer i linjeorganiseringen anses som helt essensiell.

Det er også viktig å fokusere på den fortjenesten som ligger i synergien av at gode rutiner på dette området også kommer beslektede områder hvor samhandling er viktig, til gode.

Drammen har hatt sine pådrivere i form av enkeltpersoner, men har organisatorisk benyttet SLT (Samordnede lokale kriminalitetsforebyggende tjenester), et tiltak initiert av Regjeringens kriminalitetsforebyggende råd (Kråd)) som en eksisterende samhandlingsplattform. Erfaringen tilsier at det er formålstjenlig å benytte eksisterende ressurser og etablerte samhandlingsfora i forankringsarbeidet. De kommunene som benytter SLT-modellen, har et slikt system. Alternativt har de fleste kommuner i Norge etablert politiråd hvor kommuneledelse og politiledelse har sitt møtepunkt. Dette kan også være et nyttig forankringspunkt.

Fenomenforståelsen

Budskapet fra Drammen er at alle deler av tjenesteapparatet for barn, unge og familier må ha en grunnleggende fenomenforståelse. Det viktigste elementet i dette er en omforent forståelse av begrepet vold og under dette konsekvensen av å eksponeres for voldsutøvelse, både som direkte offer og som vitne. Videre er betydningen av ære og forskjellen mellom kollektivistiske, patriarkalske og individualistiske familiemønstre nødvendig kulturkunnskap.

Tegn og symptomer som kan indikere at barn og unge er utsatt for vold, gjennomgå, og det gis teoretisk og målrettet praktisk opplæring i samtaler med barn og foreldre for å kunne avdekke vold og ekstrem kontroll.

Samhandlingskompetansen

Samhandlingskompetanse tar utgangspunkt i hvilke muligheter og begrensninger som ligger i den enkelte tjenestes rammevilkår, rutiner og lovverk. Dette, sammen med tydeliggjøring av meldeplikt og avvergeplikt opp mot taushetsplikt, danner grunnlag for å tydeliggjøre den enkelte tjenestes ansvar og grenser. Respekt for hverandres ansvar og tjenester har vært et viktig budskap.

Politi og barnevern er «eiere» av de alvorlige enkeltsakene og skal ha kompetanse til å kunne veilede andre tjenesteområder. Opplæringen av disse skal derfor være grundigere.

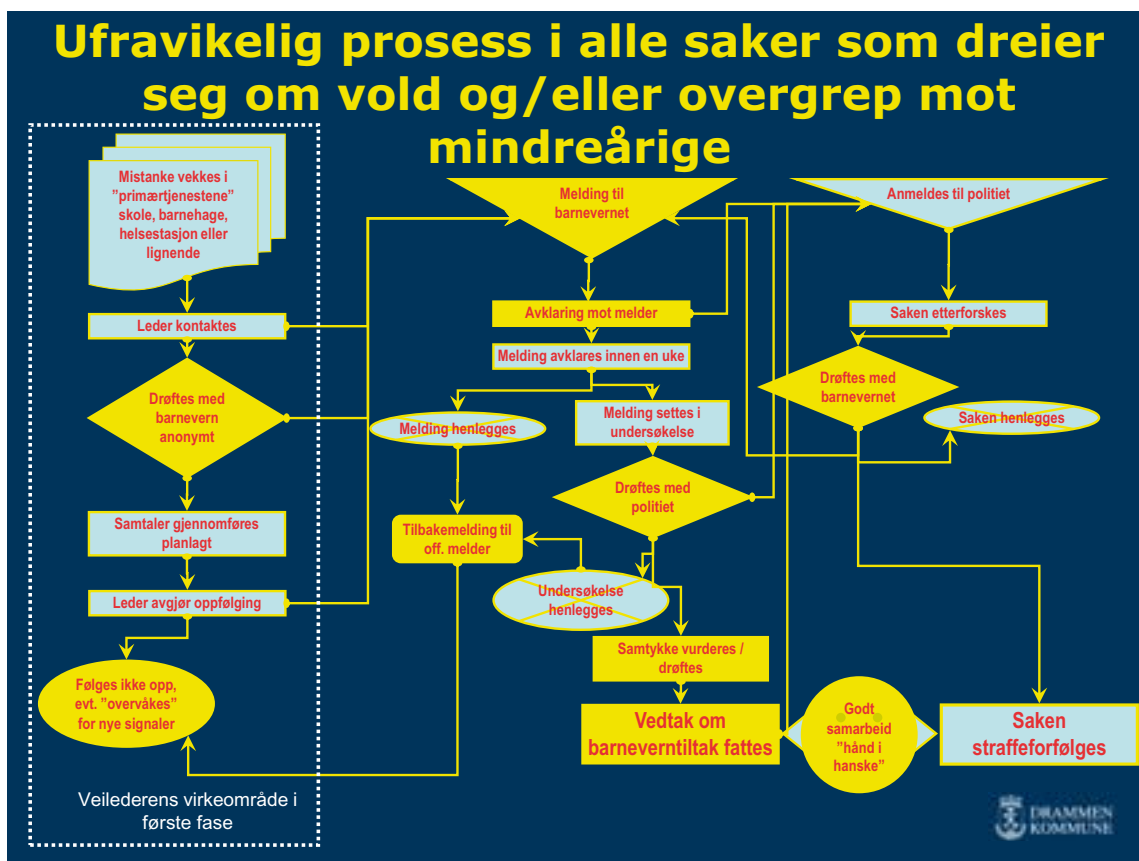
All opplæring bør være tverrsektoriell, slik at samarbeidsutfordringer kan belyses med praktiske eksempler og finne sin løsning. Holdninger til og oppfatninger om andre tjenesteområder ryddes. Overordnede rutiner som er basert på samhandlingskompetansen, gjennomgås grundig og danner basis for at det enkelte tjenestested skal utvikle detaljerte interne rutiner.

1. Mistanke hos en ansatt i tjenesteapparatet om at et barn eller en ungdom er utsatt for omsorgssvikt, vold eller overgrep
2. Direkte melding til barnevernet
3. Anmeldelse eller henvendelse til politiet

Ut fra dette er alternative saksganger og stoppunkter visualisert og kan klikkes fram trinn for trinn i en Powerpoint. Dette har vist seg å være et godt verktøy for å få fram alle stoppunkter, drøftingspunkter og samhandlingsarenaer underveis i tjenesteapparatets håndtering.

Rutineutviklingen

Rutinene i Drammen er visualisert i et flytskjema. Dette tar utgangspunkt i at en «sak» oppstår på én av tre måter:

Hovedbudskapet er:

- ▶ Ingen enkelt ansatt skal sitte med ansvar for å bedømme alvorlighetsgraden i en bekymring. Alle mistanker om vold eller overgrep skal umiddelbart drøftes med overordnede.
- ▶ Gjelder bekymringen barn og unge, skal man kunne henvende seg med en anonym drøfting til barnevernet for veiledning om videre håndtering. Barnevernet skal prioritere slike henvendelser og er bevisst på at samarbeidspartners opplevelse bestemmer barnevernets omdømme.
- ▶ Konkluderes det med at det skal sendes bekymringsmelding, er det barnevernet som «eier» saken, og de avgjør når og hvordan foresatte skal varsles. Barnevernet gir raskest mulig beskjed om eventuell henleggelse av melding eller undersøkelse. Slik henleggelse betyr ikke at det ikke er grunnlag for bekymring, men at det ikke er grunnlag for tiltak etter barnevernloven. Dette betyr at meldingsinstans må vurdere hva de kan gjøre innenfor sine rammer.
- ▶ Barneverntjenesten avgjør eventuelt politianmeldelse, men har også adgang til anonyme drøftinger med politimyndighetene før saken identifiseres. Hovedregelen er at denne typen saker alltid politianmeldes, men det er barnevernet, ut fra hensynet til barnets beste, som avgjør på hvilket tidspunkt det skjer. Sakene er underlagt bestemmelsene om ubetinget offentlig påtale og krever følgelig ikke at det inngis formell anmeldelse.
- ▶ I tilfeller der offeret er over 18 år, må tjenesten som er bekymret, henvende seg direkte til politiet. Da gjelder de samme muligheter for drøfting som barnevernet har, men offeret har som myndig i større grad styring med egen sak.

Sluttrapporten «Når det umulige er mulig» er tilgjengelig på Drammen kommunes nettsider. Siste del av prosjektet hadde stort fokus på tiltak og framhevet dialog som tilnæringsmetode også i disse komplekse og vanskelige sakene.

Stavanger

Stavanger kommune søkte og fikk innvilget midler til et treårig samhandlingsprosjekt i 2009. Dette prosjektet er mindre omfattende enn prosjektet i Drammen, men er også basert på prinsippene samhandling, samordning og kompetanseheving.

Prosjektets mål er formulert til å forebygge tvangsekteskap gjennom kompetanseoppbygging og å sikre at alle som har behov for råd, veiledning og hjelp i forbindelse med tvangsekteskap, eller trussel om dette, skal møte et kompetent og samordnet hjelpeapparat.

Det er etablert et bredt sammensatt nettverk som kommer med forslag til kompetansehevingstiltak i hjelpeapparatet. Medlemmene i dette nettverket skal holde hverandre orientert om saker de arbeider med, eller har kjennskap til. Videre bidrar nettverket til å utvikle samarbeidsrutiner mellom deltakerne i nettverket og andre aktuelle samarbeidspartnere.

Flere kompetansetiltak er gjennomført både på overordnet nivå og på tjenestenivå.

Prosjektet har ansatt prosjektleder i 50 prosent stilling og er forankret i rådmannens ledergruppe.

Skien

Skien kommune har nedsatt en bred tverrfaglig arbeidsgruppe som arbeider med en veileder og en brosjyre om arbeid mot vold i nære relasjoner. I denne gruppen er følgende enheter representert: Politi, skole, barnehage, Flyktninghelsetjenesten, Forebyggende helsetjeneste til barn, ungdom og gravide, NAV, BUP, Krisesenteret,

Overgrepsmottaket, Kommunalt psykososialt kriseteam, SLT (Samordning av lokale tiltak) og barneverntjenesten.

Veilederen tar utgangspunkt i Drammen kommunes veileder og brosjyre. Den vil bli lagt frem til politisk behandling i løpet av november.

Prosjektet er politisk forankret i Hovedutvalget for oppvekst og av prosjektleder tilsatt på tildelte midler fra IMDi + kommunale midler.

Implementeringsarbeidet ute i enhetene i kommunen planlegges og vil ha oppstart tidlig på nyåret 2012. Det blir arrangert en større konferanse i januar 2012, med tema vold i nære relasjoner, der oppstarten av implementeringsarbeidet vil bli markert.

Trondheim

Prosjektet er knyttet opp mot etablering av et flerkulturelt informasjonssenter som skal samle kompetanse og samhandling rundt integreringsutfordringene i kommunen. Senteret skal være et supplement til eksisterende tjenester og instanser som til enhver tid jobber med integreringsoppgaver, og ha fokus på holdningsskapende og forebyggende informasjonsarbeid.

Mål for arbeidet er å øke kompetansen blant offentlig ansatte vedr. tvangsekteskap, ekstrem kontroll og kjønnslemlestelse. Ansatte skal vite hva de skal gjøre i aktuelle saker, hvordan ivareta sitt ansvar, og de skal vite hvem som har ansvar.

Det skal gjennomføres dialogmøter mellom fagmiljø, trossamfunn og representanter fra gruppene som er i «risikozonen». En skal bruke forskjellige arbeidsmåter for skape «fortrolige rom» og sikre at informasjon om muligheter for å unnsnippe et tvangsekteskap er godt kjent blant ansatte og i utsatte grupper. Det skal gjennomføres fokusarrangement og sørge for omtale i media om tvangsekteskap, ekstrem kontroll og kjønnslemlestelse.

Kristiansand

Målet for prosjektet er å redusere æresrelatert vold og tvangsekteskap for barn og unge i Kristiansand kommune. Som delmål er formulert å utarbeide en beredskapsplan for ansatte i møte med ofre for vold i nære relasjoner som knyttes til eksisterende hjelpetiltak som barnevern, familiekontor, krisesenter, politi, helse-tjeneste og andre hjelpetiltak. Planen skal tydeliggjøre den enkelte ansattes ansvar og handlingsmuligheter i møte med problematikken.

Videre skal prosjektet spre nøytral informasjon i alle deler av kommunen som gjør den enkelte ansatte i stand til å identifisere og møte individer utsatt for problematikken på en måte som muliggjør iverksettelse av adekvate tiltak. Målgruppe er ansatte i Kristiansand kommune med særlig fokus på ansatte som møter barn og unge.

Prosjektet er organisert under barnevernvakten i Kristiansand.

Oppsummerende refleksjoner og anbefalinger

Årene 2008–2011 har representert en formidabel innsats i mobiliseringen mot tvangsekteskap i Norge, med særlig fokus på å hjelpe de som er berørt, forebygge og forankre arbeidet i det offentlige hjelpeapparatet. IMDi har, i kraft av å ha vært ansvarlig for de tyngste tiltakene i handlingsplanen, vært en sentral del av denne innsatsen.

I denne artikkelsamlingen har vi presentert faglige hovederfaringer fra vårt arbeid. Temaene er blitt eksemplifisert og utforsket gjennom dypdykk i et utvalg sakserfaringer, metoder, fagforum og prosjekter fra perioden.

Som presisert innledningsvis så har rammene for arbeidet variert. Minoritetsrådgivere og integreringsrådgivere har måttet jobbe forskjellig for å gjennomføre oppdraget. En fullstendig dokumentasjon av detaljer i alles virke er derfor umulig å gjengi i en slik rapport. Forhåpentligvis har vi likevel lyktes i å vise bredden i nedslagsfelt, skissere mangfoldet av tilnæringsmåter, samt vise kompleksiteten i saker og arbeidsmetoder.

Oppsummering av erfaringer

Mål for arbeidet er nådd:

- ▶ Skoler og utenriksstasjoner hvor minoritetsrådgivere og integreringsrådgivere er utplassert, har fått utvidet kompetanse, rutiner og virkemidler for å forebygge, avdekke og håndtere tvangsekteskapsaker
- ▶ Innvandrersorganisasjoner har mottatt midler til å øke bevissthet og kunnskap om tvangsekteskap og relevante hjelpetilbud, både hos ungdom og hos foreldre
- ▶ Førstelinjen har, blant annet gjennom Kompetanseteamets arbeid, fått mer kunnskap om tvangsekteskap og kjennskap til relevante instanser som kan bistå i enkeltsaker
- ▶ Nye forsøk og permanente tiltak basert på dokumenterte erfaringer er spilt inn til relevante myndigheter

IMDis rådgivere har vært i en posisjon som har gitt anledning til å fokusere på fagutvikling og avdekking av kunnskapshull. Som vist har mandatet vært rettet mot det spesifikke ved tvangsekteskap og æresrelatert vold, men erfaringer i

arbeidet har også gitt innsikt i bredere og relaterte problemstillinger. På denne måten har vi sett synergieffekter og sammenhenger som er viktige for det forebyggende arbeidet.

Hovedkonklusjoner fra IMDIs arbeid mot tvangsekteskap er som følger:

Lavterskeltiltak og forebyggende arbeid nytter. Det er viktig å være til stede der hvor ungdom og foreldre befinner seg. Flere ungdommer har tatt kontakt med hjelpeapparatet etter at minoritetsrådgivere ble utplassert på skolene. Dette tyder på at det er et behov for denne typen tjenester, og at det er viktig å komme inn i en sak før konflikten har låst seg. Forebyggende arbeid bør starte tidlig. Det er derfor også nødvendig med tiltak i grunnskolen og ungdomsskolen. For å nå foreldre bør helsestasjon og barnehage trekkes inn.

Arbeidet mot tvangsekteskap krever en bred tilnærming. Erfaring fra prosjektperioden tilsier at det er kunstig å se på tvangsekteskap som et isolert fenomen. Arbeidet som har blitt gjort, og tilnærmingene som er utprøvd, viser at gjennomført tvangsekteskap er kategorisert som hovedproblemet i et fåtall saker. De fleste saker dreier seg om en kombinasjon av vold, vanskelige familieforhold, levekår, generasjonskonflikter, barn og unge som tvangsflyttes, samt migrasjons- og integreringsutfordringer.

Familierettet arbeid og dialog. Familierettet og dialogbasert arbeid tidlig i prosessen kan avdekke andre problematiske forhold og rydde bort eventuelle misforståelser. Der den unge bryter med familien, kan dette tilspisse konflikten. Når den unge gjenoppretter kontakten eller flytter hjem igjen, uten at noen har jobbet med familien, kan situasjonen forverre seg. Familierettet arbeid er viktig også etter at den unge har flyttet hjem. For å oppnå bærekraftige løsninger for alle som er involvert i konflikten, er det viktig med tiltak rettet mot familier og miljøer der tvangsekteskap og relatert problematikk forekommer, både i Norge og i utland.

Transnasjonale perspektiver. Et av hovedfunnene fra prosjektperioden er at det er nødvendig å ha et transnasjonalt perspektiv for å bekjempe tvangsekteskap og æresrelatert vold. De fleste tvangsekteskap gjennomføres i opprinnelseslandet. For å avdekke og bekjempe æresrelatert vold må hjelpeapparatet i Norge og utenriksstjenesten være klar over dynamikken mellom dem som befinner seg i opprinnelseslandet, og familier-medlemmer som flytter til andre land. Å innhente informasjon om lokale tradisjoner i et land-område, som normer, lover, regelverk og trossystemer, kan bidra til mer dybdeforståelse av situasjonen til en ungdom eller familie.

Frivillige organisasjoners forebyggende arbeid. Erfaring viser at det er flere gode måter å drive forebyggende og holdningsskapende arbeid på. Innvandrersorganisasjoner representerer viktige kanaler inn i miljøene. De jobber både mot ungdom og voksne. Vi ser også at støtte til prosjekter i utlandet som har kobling til minoritetsmiljøene i Norge, har en påvirkningskraft.

Øremerkede midler og ressurser er en viktig del av forebyggende arbeid. Arbeidet er tid- og ressurskrevende. Inntil det er forankret i de ansvarlige sektorene, er det derfor viktig med øremerkede ressurser på skolene og ved utenriksstasjonene.

Sammensatte utfordringer krever sammensatte løsninger. Arbeidet mot tvangsekteskap krever samarbeid på tvers av instanser. Ingen bør stå i en slik sak alene. Saker forandrer seg ofte underveis. Erfaring tilsier at kompleksiteten og dramatikken kan bli høy. Hjelpearbeidet må samkjøres mellom aktuelle offentlige etater som skole, barnevern, politi og familievern. Det er også viktig å spille på hverandres kunnskap og forskjellige roller i det offentlige og frivillige hjelpeapparatet. Samarbeid bidrar til gjensidig kompetanseheving. Der det finnes etablerte systemer for samarbeid, er hjelp og støtte bedre koordinert og tilrettelagt.

Anbefalinger for det videre arbeidet

Det er viktig å presisere at mange av våre hovederfaringer er blitt påpekt tidligere, fra instanser som jobbet med tvangsekteskapsaker før 2008. Særlig gjelder dette frivillige organisasjoner – men også andre i det offentlige hjelpeapparatet har vært opptatt av disse temaene og har identifisert viktige sammenhenger. I denne handlingsplanperioden har imidlertid tyngre tiltak i større grad blitt utprøvd i offentlig regi, med flere aktører. Mer kunnskap er dermed utviklet.

I likhet med handlingsplanen er IMDIs arbeid mot tvangsekteskap i sin nåværende form ved veis ende. Som vi skisserte innledningsvis, har det i løpet av denne handlingsplanperioden skjedd noen vesentlige endringer, både når det gjelder fenomenforståelsen og tilnærminger til arbeidet. Forståelsen av tvangsekteskap som både en integrerings- og en familievoldsrelatert samfunnsutfordring, er blitt forsterket. Det er blitt tydeliggjort at arbeidet mot tvangsekteskap må ta hensyn til transnasjonale dimensjoner og familieforbindelser på tvers av landegrensene – og dermed også er en migrasjonsrelatert utfordring.

IMDis erfaringer er i takt med fagutviklingen i feltet generelt – og mye bevegelse har skjedd i nettopp synergien av tettere erfaringsutveksling og samarbeid mellom aktører. Botilbudene, regionale nettverkskonferanser, utvikling av regionale samarbeidsprosjekter samt systematisk kompetanseheving kan nevnes som eksempler på dette.

Men endringer tar tid. Det er fremdeles en vei igjen å gå før arbeidet er godt nok forankret i ansvarlige offentlige etater, og før et tilstrekkelig antall lokale og regionale samarbeidsstrukturer er etablert. Ny handlingsplan for 2012 lanseres høsten 2011.

I punktene som følger, peker vi på områder som vi mener bør ivaretas i det videre arbeidet.

1. PERMANENTE TILTAK

Vi anbefaler å etablere permanente tiltak. Prinsippet om sektoransvar bør gjelde, og ansvar og roller må tydeliggjøres i de ulike sektorene.

Vi anbefaler at minoritetsordningen forankres i skolen, både i grunnskolen og på videregående. Det er hensiktsmessig å koble tematikken til allerede etablerte fag og rutiner som samfunnsfag og elevsamtaler. Integreringsordningen bør forankres i UD. Vi ser det som hensiktsmessig at tvangsekteskap kobles til følgende arbeidsområder: migrasjon, kvinnerettet bistand, menneskerettigheter og konsulære saker. Videre anbefaler vi at Kompetanseteamet mot tvangsekteskap styrkes og videreføres. Støtten til frivillige organisasjoners forebyggende og holdningsskapende arbeid bør også videreføres.

IMDi bør beholde et fagansvar for arbeidet, også etter at arbeidsgiveransvar overføres til henholdsvis skole og utenriktjenesten.

2. BRED TILNÆRMING

Vi anbefaler en bred tilnærming i arbeidet. Ungdommens utfordringer er sammensatte. Det er mange veier inn for å avdekke problemstillinger knyttet til tvangsekteskap. Når man møter de unge og skal jobbe med saker, er det derfor viktig å ha med seg flere perspektiver. Vanskelige familieforhold, menneskerettigheter, lovverk, likestilling, kontroll og vold, levekårsproblemer, oppvekst- og oppdragsvilkår og migrasjonsutfordringer er noen viktige aspekter å være oppmerksom på. Tvangsekteskap bør også i større grad innarbeides som tema innenfor arbeid med områdene nevnt ovenfor.

3. TENK TRANSNASJONALT

Vi anbefaler at det jobbes transnasjonalt. Det som skjer i Norge, er ikke isolert fra hendelser utenfor Norge. Arbeidet mot tvangsekteskap og relatert tematikk bør også sees i sammenheng med status i andre land – man må altså ikke bare se innover, men også utover. Dette betyr at integrerings- og utenrikspolitiske føringer bør settes mer i sammenheng med hverandre.

4. MER FOREBYGGING OG TIDLIG INTERVENSJON

Vi anbefaler at forebygging tillegges enda større vekt. Barnehage-, grunnskole- og ungdomsskolepersonell bør involveres i det videre arbeidet. Helsesøstre på helsestasjoner, jordmødre, tannleger, fastleger, SFO-ansatte og andre som er i en posisjon hvor de treffer barn og/eller foreldre regelmessig, bør også være i fokus for å sikre tidlig intervensjon. Det må jobbes for å unngå «nødhjelpsfellen», hvor hjelpen kommer etter at krisen har rammet, og hele familien bør være målgruppe for arbeidet. Forebygging er også viktig sett fra utenriksstasjonenes ståsted, der langsiktig arbeid for kvinners rettigheter og posisjon i samfunnet er på agendaen. Frivillige organisasjoner har også en viktig rolle i dette arbeidet, ettersom de bidrar til å spre kunnskap og skape nettverk for minoritetsfamilier.

5. STYRK FAGKOMPETANSE

Vi anbefaler at yrkesgrupper som skal jobbe med barn og unge, rustes i håndtering av denne problematikken allerede i grunnutdannelsen. Her kan overordnet tematikk som verdikollisjoner, lojalitetskonflikter og rettighetsprinsipper være inngangen til å ta opp tvangsekteskap/æresrelatert vold. Drammen og Høgskolen i Buskerud har gått foran med et godt eksempel med sin modul om «vold i nære relasjoner og æresrelatert vold». Temaene bør også tas opp i etterutdanning for ansatte i skolen og ansatte i førstelinjetjenesten.

6. TVERRETATLIG SAMARBEID

Vi anbefaler at tverretatlig samarbeid styrkes. Når hjelpeapparatet har en oversikt over aktuelle instanser og etablerer samarbeid, virker dette løsende på saker. Gjennom lokale nettverk og samarbeidsprosjekter utvikles gjensidig forpliktende avtaler og rutiner for arbeid mot æresrelatert vold, jf. Drammensprosjektet og andre «modellkommuner» presentert i rapporten. Eksisterende samarbeid bør videreføres og nye bør etableres der dette ikke allerede finnes. Arbeidet bør sees i sammenheng med utvikling av kommunale og interkommunale handlingsplaner mot vold i nære relasjoner.

7. REGIONAL FORANKRING AV ARBEIDET

Vi anbefaler at det regionale arbeidet styrkes ytterligere. Erfaring viser at regionene er ulike – det er forskjell på landsdeler og problematikken som førstelinjen står i. Vi anbefaler derfor flere nettverkssamlinger og arenaer der fagfolk kan dele erfaringer med hverandre på lokalt og regionalt plan. Styrking av det regionale nettverksarbeidet bør sees i sammenheng med rollen til Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og allerede eksisterende regionale nettverk.

8. FAGUTVIKLING OG FORSKNING

Det er viktig med videre utredning, forskning og analyse innenfor relaterte problemstillinger. Basert på våre erfaringer anbefaler vi blant annet å se nærmere på følgende områder:

- ▶ utenomrettslige/religiøse ekteskap
- ▶ menneskehandel/proforma og asylsøknader
- ▶ homofili
- ▶ psykisk utviklingshemning
- ▶ kjønnslemlestelse
- ▶ håndhevelse av lovverk
- ▶ foreldrenes situasjon
- ▶ systematisk metodeutvikling innenfor familierettet arbeid
- ▶ oppfølging av de unge som bryter
- ▶ transnasjonale familieforbindelser
- ▶ barn og kvinner etterlatt i utland

Ikke alle er omtalt i rapporten.

Avsluttende refleksjoner

Arbeidet mot tvangsekteskap minner oss om hvilke utfordringer og muligheter som ligger i et mangfoldig samfunn. Likeverdige tjenester krever allsidige tilnærminger, fleksible løsninger, flere verktøy og metoder, samt et bredt grunnlag for bedre å kunne støtte og hjelpe.

Ord er makt. Innledningsvis nevnte vi hvordan media har vært med på å befeste en polarisert debatt og et generalisert bilde av «oss» og «dem» i

dekningen av tvangsekteskapssaker. Med tanke på de unge som leser om sin virkelighet på denne måten, er det særdeles viktig å få frem flere sider og mulige utfall.

Gjennom denne artikkelsamlingen håper vi at flere perspektiver har kommet frem, og at vi har bidratt til en mer nyansert forståelse av tematikken.

Takk!

Avslutningsvis vil vi rette en stor takk til alle kollegaer og samarbeidspartnere for spennende samarbeid, engasjement og innsats. Vi vil også takke BLD for at vi ble involvert i denne viktige delen av arbeidet som gjelder etterfølgere, første- og annengenerasjons nordmenn og deres familier.

En spesiell takk går til hver og en av minoritetsrådgiverne, integreringsrådgiverne, medlemmene av Kompetanseteamet samt de frivillige organisasjonene og kommunene som har mottatt støtte i løpet av prosjektperioden. Alle har bidratt til viktig kunnskaps- og fagutvikling. Ikke minst har de vært viktige støttespillere og samtalepartnere for mange mennesker i vanskelige livssituasjoner i løpet av de siste fire årene.

Ressursliste tvangsekteskap, æresreltert vold og relaterte tema

Dette er en ressursliste som har vært nyttig for minoritetsrådgiverne i deres arbeid. Listen består av aktuelle filmer, dokumentarfilmer, you tube klipp, romaner, nettsteder og faglitteratur. Den er ikke fullstendig uttømmende, men er ment som forslag til videre fagfordypning.

Ressurs	Tittel/ Forfatter	Tema
Filmer	«Bend it like Beckham» (2002, Storbritannia)	Ung britisk Sikh-jente må kjempe mot familiens ortodokse tankegang hvis hun skal oppnå sin drøm om å spille profesjonell fotball i USA. Komedi -drama
	«Brick Lane» (2007, Storbritannia) basert på romanen med samme navn.	En ung kvinne fra Bangladesh forlater hjemlandet for å bo hos sin 26 år eldre ektemann i England i et arrangert ekteskap. Drama
	«East is east» (1999, Storbritannia)	Familiekonflikt, arrangert ekteskap i en britisk-pakistansk familie i Manchester. Komedi – drama.
	«Eksport – Import» (2005, Norge)	Pakistansk jente som har en hemmelig norsk kjæreste samtidig som hun er forlovet med en fetter. Komedi – romantisk drama
	«Fighter» (2005, Dansk)	Aicha elsker Kung Fu. Hun går siste året på videregående i København og bor sammen med sin tyrkiske familie. På skolen regjerer de danske tradisjonene – hjemme de tyrkiske. Midt i mellom befinner Aicha og kampsporten seg. Ungdomsdrama
	«Mississippi Masala» (1992, USA)	Forbudt kjærlighet mellom en indisk-ugandisk immigrant til USA og en afrikansk-amerikansk mann. Komedi – romantisk drama.
	«Mot veggen» (2006, Tyskland)	Filmen skildrer kjærlighetsforholdet mellom to tyskere av tyrkisk opprinnelse, som inngår et skinnekteskap for å komme hennes foreldres moralførestillinger i møte. Drama
	«Når mørket faller» (2006, Sverige)	Film med ulike historier som dreier seg om maktovergrep, æresdrap. Flere historier sammenvevd på en elegant og god måte. Thriller.
	«Spanglish» (2004, USA)	En kvinne og hennes datter emigrerer fra Mexico for et bedre liv i Amerika. Drama
	«The Rabbit-Proof Fence» (2002, Australia)	Filmen er basert på historiske hendelser, og omhandler 3 jenter: Molly (14), Gracie (10) og Daisy (8). De blir tatt av myndighetene som en del av et program for rasehygiene. De blir sendt til et barnehjem for aboriginere, og får ikke lov til å se familien. Drama
	«Vann» (2005, India)	En film om skjebnen til unge enker i India. Drama
«Skylappjenta» (2009, Norge)	En film om ekstrem kontroll og æresrelatert vold, basert på boken av Iram Haq. Med utgangspunkt i eventyret om Rådhetta og ulven.	

Ressurs	Tittel/ Forfatter	Tema
	«Vinterland» (2006, Norge). Inneholder også kortfilmene: «Innbruddstyven», «Broen» og «Bawke»	Den kurdiske flyktingen Renas bor i Norge – langt nord. På sett og vis har han fått etablert seg. Men han mangler noe vesentlig: En kone. Det ordnes – i hjemlandet. En bra og vakker pike hjemmefra, Fermesk. Problemet er bare at virkeligheten blir ikke helt som forventet, hverken for Renas eller Fermesk. Novellefilm.
Dokumentarfilm og klipp fra YouTube	«Every good marriage begins with tears» (2006, Storbritannia)	Handler om to søstre som bor i London og skal giftes bort til to menn i Bangladesh. Komedi – dokumentarisk drama. Kan lastes ned på nettet.
	Forced Marriage Unit (Storbritannia)	Ulike klipp laget i forbindelse med en kampanje mot tvangsekteskap. Søk på YouTube.
	«Gender me» (2007, Norge)	Gender Me handler om hvordan muslimske homofile ser på islam, hva de er opptatt av og hvilke utfordringer de står overfor. Dokumentar.
	«I mine sko» (2010, Norge)	I filmen følger vi fire ungdommer med innvandrerbakgrunn. Gjennom deres hverdagsliv og storsamfunnet drøfter disse ungdommene verdi-, kultur- og generasjonsspørsmål på hver sin måte. Dokumentar. post@inthus.no Et tilhørende veiledningshefte er laget, som heter: Et ressurshefte til dokumentarfilmen «I mine sko».
	«Med egne ord – en film om tvangsekteskap» (2010, Norge)	I denne filmen snakker ungdom om sine egne erfaringer med press, vold og tvang, og fagpersoner gir sine vurderinger. Filmen kan brukes som inspirasjon til diskusjon for de som er berørt av eller jobber med problemstillingene. Filmen er laget på oppdrag fra BUFDIR og UDI. Prod.: 2010. Kan bestilles hos post@bufdir.no
	«På Tvers av grenser» (Norge)	Belyser erfaringer med tvangsekteskap i Norge og Danmark. Formålet med filmen er å øke forståelsen for problemfeltet, og spesielt belyse minoritetsungdom og deres foreldres situasjon og deres behov. Se www.tvangsekteskap.no
	«Quest for honor»	En film om mord, ære og rettferdighet som tar utgangspunkt i et knippe uopklarte drapssaker i irakisk Kurdistan. Ofrene i alle sakene er kvinner, og ut i fra motivene å dømme dreier det seg om æresdrap. Regissør Mary Ann Smothers Bruni prøver å kartlegge omfanget av denne praksisen og utbredelsen av kvinnesynet som muliggjør den. Dokumentar. Se regissørens nettside
	«Retten til å velge» (2010, Norge)	Kortfilm om unge jenters rett til å ta egne valg i forhold til utdanning og ekteskap. Se YouTube. Sjekk også linken: http://www.inthus.no (video). Bestille filmen? Kontakt: Rogalandsprosjektet@inthus.no / 90620650
	«Verre en dyr» (Sverige, 2010)	Dokumentar om homofile i æreskulturer. Vist i Brennpunkt, www.nrk.no
	Filmstudieark: Pedagogiske opplegg til filmer	Opplegg aktuelle å bruke i undervisningen og som skolekino. Det blir laget ark til forskjellige klassetrinn, inkludert barnehager og videregående skoler. http://www.filmweb.no/skolekino/

Ressurs	Tittel/ Forfatter	Tema
	«Tabuenes andre ansikt – en film om minoritetskvinner og seksualitet» (2008, norsk)	En dokumentarfilm som lar innvandrerkvinner komme til orde, og snakke om sitt eget forhold til seksualitet og tabuer.
	«Norske verdier sett med minoritetskvinneres øyne» (2007, norsk)	En dokumentarfilm med intervjuer av jenter som er bindestreksnorske. De reflekterer rundt sentrale verdier og identitetsspørsmål.
	«Forced to Marry», (2008, Storbritannia)	En BBC-dokumentar som tar for seg hvordan og hvorfor engelske jenter hvert år blir sendt til Pakistan for å giftes bort mot sin vilje. Mye av filmen handler om arbeidet til Forced Marriage Unit.
	«Gift» (2010, Norge)	Laget av Internasjonal helse- og sosialgruppe (IHSG) med støtte fra IMDi. Organisasjonen kaller filmprosjektet for forebyggende «infotainment». Filmen er laget for og med ungdom og tar opp viktige tabubelagte temaer som kan relateres til tvangsekteskap – på en underholdende måte.
Romaner og dokumentarromaner	Ahmed, Altan (2008). <i>Den lengste natten</i> . Gyldendal	Yelda er oppvokst som yngste og eneste datter i en konservativ, tyrkisk familie. Hun har alltid følt seg mindreverdige i forhold til brødrene og dette har gjort henne sint og sterk. Da hun finner ut at elskeren, historieprofessoren Selim, har vært utro settes styrken hennes på prøve. Yelda flykter til en liten, kurdisk landsby for å delta i et forskningsprosjekt om æresdrap. En beretning om fire generasjoner palestinere, deres kamp for overlevelse og retten til sin egen jord.
	Ali, Monica (2003). <i>Brick Lane</i> . Aschehoug.	En ung kvinne fra Bangladesh forlater hjemlandet for å bo hos sin 26 år eldre ektemann i England i et arrangert ekteskap.
	Ali, Nujood og Delphine Minoui (2010). <i>I Am Nujood, Age 10 and Divorced</i> . Random House Inc.	10 år gamle Nujood fra Yemen blir tvunget til å gifte seg med en tre ganger så gammel mann. Etter en stund holder hun ikke ut trakassering fra svigermor og den seksuelle volden fra mannen og hun flykter til rettslokalet i hovedstaden hvor en advokat fatter interesse for hennes historie. Biografi
	Al-Shayk, Hanan (2010). <i>Gresshopperen og fuglen</i> . Gyldendal.	Dramatisk historie om den unge libanesiske barnebruden som føder sin mye eldre mann to døtre som hun må forlate for å følge sitt livs store kjærlighet. «Bør leses av alle som bryr seg om evige og universelle spørsmål som handler som kjærlighet» (Salman Rushdie)
	Asaad, Arkan (2011). <i>Stjärnløsa Netter</i> . Norstedts.	Arkan Asaad har skrevet historien om Amår fra en tyrkisk landsby som får sin fremtid forseglet da han reiste sammen med familien på noe han trodde var en vanlig feriereise til slektninger i Irak.
	Bjøranger, Terje (2010). <i>Den tredje søsteren</i> . Kagge.	Nadia skulle vært død. Hennes søstre Samira og Nazma blir brutalt myrdet, men Nadia klarer å gjemme seg. Hvem står bak drapene? Hvorfor ble søstrene drept? Hva skal skje med Nadia? Opprullingen av saken tar oss med til lukkede miljøer i Oslo og bortgjemte landsbyer i Pakistan. Kriminalroman.

Ressurs	Tittel/ Forfatter	Tema
	Berkan, Sandra (2006). <i>Når blod bliver tyndere end vand</i> . CDR-forlag.	Som seksårig blir Sandra voldtatt av sin bror. Som 13-årig blir hun tvangsgiftet. Sandra forteller om sin marokkanske oppvekst og om to år i et marokkansk ekteskap preget av tvang, ydmykelse og fornedrelse.
	Collett, Camilla (1855). <i>Amtmandens Døtre</i> . Vigmostad og Bjørke.	Amtmann Ramms fire døtre skulle etter tidens syn ha de beste betingelser for å seire i denne kampen. De er vakre og musikalske og er blitt oppdradd etter anerkjente mønstre for kvinnelig dyd. Men blir de lykkelige av den grunn?
	Joya, Malalai (2009). <i>Kvinne blant krigsherrer</i> . Spartacus.	Malalai Joya ble verdenskjent over natten etter å ha fordømt det afghanske parlamentet fra dets egen talerstol for å være fylt med krigsherrer. Mikrofonen hennes ble raskt kuttet, men Joya nektet å trekke uttalelsene tilbake. I <i>Kvinne blant krigsherrer</i> forteller hun hvordan hun fra det øyeblikket visste at hun måtte leve i skjul og i konstant frykt for å bli drept.
	Khadra, Yasmina (2008). <i>Svalene i Kabul</i> . Gyldendal.	Handlingen foregår under det skrekkinngytende Talibanstyret. Vi møter to ektepar, de tidligere velstående, liberale og universitetsutdannede Zunaira og Mohsen, og fengselsbetjenten Atiq og hans syke kone Musarrat. De har det grusomt, alle sammen, både på det personlige plan, fordi de er fattige og fordi regimet er nådeløst. Det beste med denne romanen er hvordan Khadra viser at undertrykkelsen og ondskapen siver inn overalt, like inn i hjertene på menneskene.
	Lindholm, Leila (2006). <i>Bortgift mot sin vilja</i> . Wahlström & Widstrand.	Franske Leila er 21 år når hennes foreldre tvinger henne til å gifte seg med en 15 år eldre mann. Ekteskapet blir et mareritt. Til tross for mishandling, får hun ikke skille seg med sin mann, ettersom skammen er for stor.
	Norderhaug, Eva (2004). <i>Saynab – min historie</i> . Aschehoug.	Historien er blitt til hjemme i journalist Eva Norderhaugs stue, der Saynab har ligget på sofaen og fortalt mens TV2-journalisten har notert. Faktaene hun serverer om livet sitt og det somaliske innvandremiljøet er sterk lesning. Boken gir innblikk i en av de kulturene som står lengst fra den norske, og antyder noe av bakgrunnen for de mange konfliktene som oppstår når somaliere forsøker å finne seg en plass i det norske samfunnet.
	Sanghera, Javindar (2007), <i>Daughters of shame</i> . Accolades.	Jasvinder Sanghera vet hva det betyr å måtte rømme fra familien under trusselen av tvangsekteskap – og å fronte de fryktelige konsekvensene. Som ung pike var det nettopp dette hun måtte gjøre.
	Seth, Vikram (1994). <i>En passende ung mann</i> . Gyldendal.	Romanen handler om en mors søken etter en passende ung mann for sin 19 år gamle datter, Lata. Derfra utvikler historien seg til å bli en omseggripende skildring av fire familier i Nord-India på 1950-tallet. Historier og underplot veves sammen til et detaljert portrett av Indias mangfoldige samfunn, politikk og kultur. WH Smith Literary Award og Commonwealth Writers Prize i kategorien beste bok i 1994.

Ressurs	Tittel/ Forfatter	Tema
	Shakib, Siba (2003). <i>Der Gud gråter</i> . Ganesa.	Den tysk-iranske filmskaperen Siba Shakib gir i boken «Der Gud gråter» et kvinneportrett som sitter i oss etterpå. Hvem hovedpersonen Shirin-Gol er, vet vi ikke. Siba Shakib har skapt sin hovedperson ut fra samtaler med en kvinne hun møtte i en transittleir for flyktninger, samtidig som hun har skrevet inn historiene fra andre kvinner hun har møtt på sine afghanske reiser. Dokumentarroman
	Souad og Cuny, Marie-Therese (2006). <i>Brent levende</i> . Ganesa forlag.	Det er midt på 70-tallet. Souad var sytten år og forelsket. Men i hennes palestinske landsby var kjærlighet før ekteskapet ensbetydende med døden. Som vanæret utpekte familien svogeren hennes til å drepe henne
	Svingen, Arne (2004). <i>Frosten kom tidlig</i> . Gyldendal.	De er Kyrre, Fatimah, Susanne, Rashid og Kid. De er venner. En liten gjeng som holder sammen, i tykt og tynt. I alle fall nesten. Men noen regler må ikke brytes. Man forelsker seg ikke i kjæresten til bestevennen. Og man forelsker seg ikke i bestevennen til kjæresten. Det vet alle – men det er ikke alltid så lett å gjøre noe med det... For ungdommer fra 13 år og oppover.
	Rai, Bali (2003). <i>Avlyst</i> . Gyldendal.	Manjit bor sammen med sin indiske familie i Leicester. De er sikker. Mens faren holder tradisjoner i hevd, er Manjit ganske vestlig. Manjit reiser til India for å møte sin tilkommende, og han blir tvunget til å utforske sin egen identitet, som ligger midt mellom det vestlige og Østens tankesett.
	Skram, Amalie (1885). <i>Constance Ring</i> . Pax.	Om 17 årige Constance som foreldrene tvinger til å gifte seg med en mann som er dobbelt så gammel som henne.
	Van Geldermalsen, Margueriite (2007). <i>Gift med en Beduin</i> . Bra Böcker.	«Var ni bo?» frågade beduinen. «Varför ni inte sova hos mig i natt, i min grotta?» Han verkade entusiastisk - och vi letade efter ett äventyr. Så börjar Margeruite van Geldermalsens berättelse om hur hon, en sjuksköterska från Nya Zeeland, kom att gifta sig med Mohammed Abdallah Othman, en souvenirsäljande beduin från den forntida staden Petra i Jordanien
	Østenstad, Inger og Salih Jaf (2006) <i>Reiser i krigens skygge</i> . Damm	En bok om en norsk-kurdisk families opplevelser og reiser i et år i Irak. Med utgangspunkt i Hawdams hjemby Slemani i Kurdistan, forteller de om sin hjemreise til et nytt land bak okkupasjonens frontlinjer – det egentlige Irak utenfor fjernsynskameraenes rekkevidde. Det er en historie om den voldelige fortiden og folkets lidelse, om et land preget av indre stridigheter og religiøse motsetninger, om kaos, framtidshåp og hvordan livet fortøner seg etter krigen.
Faglitteratur: bøker og artikler	Alghasi, Sharam, Katrine Fangen og Ivar Frønes (2010). <i>Mellom to kulturer</i> . Gyldendal akademiske.	I boken forteller tolv innvandrere om sine bestrebelser på å forstå kodene og å komme inn i det norske samfunnet. Variasjonene er store: fra dem som er blitt møtt med respekt og anerkjennelse, til dem som er så lei av ikke å bli regnet med at de rett og slett er i tvil om de vil bli i landet.

Ressurs	Tittel/ Forfatter	Tema
	Wikan, Unni (2008). <i>Om ære</i> . Pax forlag	Med utgangspunkt i saker som er offentlig kjent i Norge, forsøker Wikan å skissere hva som skjer når æreskulturer møter velferdssamfunnets forståelse av grunnleggende menneskerettigheter.
	Nøhr Larsen, Marianne (2004). <i>De små oprør. Tanker og metoder i arbeidet med minoritetspiger</i> . Aarhus Universitetsforlag	Denne boken tar utgangspunkt i antropologen Nør Larsen sitt arbeid med jentegrupper.
	Nielsen, Farwha (2011). <i>Tværkulturel konfliktmægling</i> . Hans Reitzels Forlag	Boken tar utgangspunkt i Nielsens metode for tværkulturell konfliktmægling. Den oppsummerer erfaringer og gir praktiske innspill til arbeidet.
	Baladiz, Dilek (2009). <i>I Hederns Skugga – de unga männens perspektiv</i> . Gothia forlag.	I boken intervjuer Dilek ti unge menn i alderen 15–23 år som alle har relasjoner til andre land, men som er født og oppvokst i Sverige. De får snakke om sitt syn på blant annet ære, relasjoner, seksualitet, kjønnsroller og likestilling.
	Bredal, Anja (2006). <i>Vi er jo en familie</i> . Unipax.	Boken handler om unge norsk-asiaters opplevelse av beslutningsprosessen rundt familiearrangerte ekteskap. Analysen bygger på kvalitative intervjuer av unge menn og kvinner som er oppvokst i Norge med foreldre fra India, Pakistan og Sri Lanka.
	Djuliman, Enver og Lillian Hjorth (2007). <i>Bygge broer – ikke murer</i> . Humanist forlag.	97 øvelser i menneskerettigheter, flerkulturell forståelse og konflikthåndtering.
	Eide, Kjetil, Naushad A. Qureshi, Marianne Rugkåsa og Halvard vike, red. (2007). <i>Over profesjonelle barriere</i> . Gyldendal Akademisk.	Et minoritetsperspektiv i arbeid med barn og unge. Over profesjonelle barrierer retter oppmerksomheten mot de sosiale og kulturelle kontekstene barn og unge med minoritetsbakgrunn befinner seg i, og mot måten velferdsstatens profesjoner forholder seg til og forstår denne gruppen barn og unge.
	Eriksen, Thomas Hylland og Torunn Arntsen Sørheim (2006). <i>Kulturforskjeller i praksis</i> . Gyldendal.	Hva er etnisitet og nasjonalisme? Hvordan kan myndigheter, skole og helsevesen kommunisere bedre med innvandrere?
	Fuglerud, Øyvind og Thomas Hylland Eriksen, red. (2007). <i>Grenser for kultur? Perspektiver fra norsk minoritetsforskning</i> . Pax.	I boka ser tretten norske minoritetsforskere nærmere på den betydningen kulturbegrepet og forestillingen om kulturelle forskjeller har i debatten om integrering, og på grenseflaten mellom de offentlige og akademiske feltene hvor begrepet står sentralt.
	Hansson, Merike. Red. (2010). Gothiaforlag.	Många män lever idag med dubbla kulturer; de har ena benet i ett patriarkalt hederstänkande och det andra i ett samhälle med krav på jämställdhet. Hur påverkas man av en sådan tvåkulturell tillvaro och hur kan man öka möjligheten för dessa män att välja jämställdhet och demokratiska värderingar framför förtryck.

Ressurs	Tittel/ Forfatter	Tema
	Husseini, Rana (2009). <i>Murder in the Name of Honour</i> . Oneworld publications.	«When a life is worth less than honour» En bok om æresdrap skrevet av den jordanske menneskerettighetsforkjemperen og journalisten. En sann historie om en kvinners kamp.
	Khader, Naser (2003). <i>Ære og Skam</i> . Borgen.	Ære og Skam har hatt en avgjørende betydning for den danske integreringsdebatten. Naser Khader forteller kunnskapsrikt og personlig om de mange fasetter av islam, om den muslimske livsform og om det dansk-islamske kulturmøte.
	Onal, Ayse (2008). «Æresdrap – menn som dreper kvinner». Samlaget	Den tyrkiske stjernejournalisten Ayse Onal oppsøkte sitt lands fengsler og intervjuet menn som sonet dommer for å ha drept sine søstre, døtre, eller mødre – for å berge familiens ære, slik de ser det. Boken gir et innblikk i hva æresdrap innebærer og hvorfor det oppleves som uunngåelig for de impliserte.
	Pratt, Katherine Ewing (2008). <i>Stolen Honor</i> . Stanford University Press.	Tildekkede muslimske kvinner har blitt et vanlig syn i vestlige media- et offer for vold fra menn, den undertrykte kone eller datter. Resultatet er en negativ stereotypifisering av muslimske menn, forsterket av klimaet etter 9/11 hvor de blir sett på som potensielle terrorister. Katherine Pratt Ewing spør hvorfor og hvordan disse stereotypiene lever upåaktet og hun undersøker hvordan muslimske men klarer å bevare sin maskuline identitet konfrontert med denne diskrimineringen.
	Raja, Abid Q (2010). <i>Dialog</i> . Cappelen Damm	Raja gir ut en bok der han oppsummerer sine erfaringer fra dialogmøtene, utdypet sine synspunkter og peker ut en vei videre. Resultatet er en bok som tar Norge 2010 på pulsen når det gjelder integrering og minoritetspolitikk. Dette er en bok som vil gi ny debatt rundt disse spørsmålene, og som kan være et viktig verktøy for myndigheter, organisasjoner og privatpersoners arbeid med problemstillingene.
	Sareen, Manu (2003). <i>Når kærlighed bliver tvang</i> . København: Peoples Press.	Om generasjonskonflikter og tvangsekteskap i Danmark.
	Thorbjørnsrud, Berit S, red. (2005). <i>Evig din</i> . Abstrakt Forlag.	Boka presenterer forskjellige ekteskaps- og samlivstradisjoner og gjør rede for både den sivile lovgivningen og for læren innenfor de ulike tros- og livssynssamfunnene. Den presenterer synspunktene til kristne i luthersk og katolsk tradisjon, til jøder, muslimer, hinduer, buddhister og sikher
	Wikan, Unni (1999). <i>Culture: A new concept of race</i> . I: <i>Social Anthropology</i> (1999), 7, 1 s. 57-64.	My purpose here is to alert you to how culture is loose on the streets of Norway - as indeed in much of the rest of the world. But can a concept that has gone awry function as a fitting frame for the encounter between immigrants and Norwegians? My own answer is no. And I shall propose an alternative that can better facilitate mutual respect and understanding.

Ressurs	Tittel/ Forfatter	Tema
	Wikan, Unni (2005). <i>For ærens skyld: Fadime til ettertanke.</i> Universitetsforlaget.	Fadime ble drept av sin far i 2002 i Sverige. Hun ble 26 år gammel. Hennes skjebne beveget forfatteren til å skrive denne boka. Hva ligger bak når flere sier at Fadimes far ikke hadde noe valg; det var siste utvei å drepe datteren.
	Dullum, Jane & Mettenes, Kristin (2011). <i>Første dag var jeg redd – men glad også.</i>	Rapport om arbeidet ved Bokollektivet ved Oslo Krisesenter. Bokollektivet er et tilbud til unge voksne minoritetskvinner som er på flukt fra familien grunnet trusler, vold, tvang og tvangsekteskap.
	Bredal, Anja (2011). <i>Mellom makt og avmakt. Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll.</i> ISF	En forskningsrapport på oppdrag fra IMDi som for første gang systematisk studerer gutters erfaringer med tvangsekteskap/æresrelatert vold.
	Five Aarset, Monica & Latif Sandbæk, Miriam (2009). <i>Foreldreskap og ungdoms livsvalg i en migrasjonskontekst.</i> ISF	Rapport på bestilling fra IMDi. Hensikten med prosjektet var å fremskaffe mer informasjon om foreldres perspektiver på ungdoms holdninger og verdier i forhold til tema som likestilling, kjærlighet og familiedannelse.
	Tvangsekteskap og æresrelatert vold – en veileder til barneverntjenesten (2011/2012). Bufdir	En veileder for barnevernet om arbeidet med æresrelatert vold. Materialet er praksisnært, og utviklet spesielt med tanke på barnevernets arbeidshverdag og rutiner.
	Fladstad, Torunn & Holme, Ingunn Lyngset (2011). <i>Jenter som stråler</i> RVTS Sør	Et hefte basert på erfaringer med jentegrupper for minoritetsjenter. Ved deltakelse i jentegruppen har jentene fått mulighet til å uttrykke seg selv gjennom samtaler, aktiviteter og sosialt samspill. Hefte oppsummerer erfaringer og foreslår noen best practise tips.
	<i>Retten til egne valg</i> (2011). IMDi, VOX, Ulsrud videregående skole	Hefte er utviklet med tanke på skolehverdagen, materialet er praksisnært. Denne nye utgaven er en revidert og utvidet versjon av den første lærerveiledningen fra 2009.
	<i>Informasjon til ungdom om tvangsekteskap.</i> Bufdir, Politidirektoratet, IMDi, UDI, Helsedirektoratet	Hefte utviklet for ungdom, med informasjon om tvangsekteskap, rettigheter og hvor de kan søke hjelp. Praksisnært og fint å distribuere som informasjonsmaterieill.
	<i>Informasjon til foreldre om ekteskap.</i> Bufdir, Politidirektoratet, IMDi, UDI, Helsedirektoratet	Hefte utviklet for foreldre, med informasjon om ekteskap og lovverk.

Det henvises også til følgende nettsteder med diverse fordypning/litteratur/veiledere/materieill:

www.imdi.no

www.tvangsekteskap.no

www.bufdir.no

www.samfunnsforskning.no

www.rvts.no (webmagasinet INNBLIKK)

www.kilden.forskningsradet.no (nettutstilling om tvangsekteskap – «jeg har slåss hele livet»)

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Postadresse: Postboks 8059 Dep, 0031 Oslo

Besøksadresse: Tollbugata 20, Oslo

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 24 16 88 01

E-post: post@imdi.no

Bestilling av rapporter: bestilling@imdi.no

Pressetelefon: 917 55 351, e-post: presse@imdi.no

www.imdi.no

IMDis regionale enheter:

IMDi Indre Øst

Storgata 16, 2. etg, Postboks 1133, 2806 Gjøvik

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 61 17 08 95

IMDi Midt-Norge

Peter Egges plass 2 (inngang Kjøpmannsgata),

Postboks 2438 Sluppen, 7005 Trondheim

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 73 89 24 31

IMDi Nord

Sleggesvingen 15, Postboks 83, 8502 Narvik

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 76 96 58 38

IMDi Sør

Slottsquartalet, Tordenskjoldsgate 9

Postboks 647, 4666 Kristiansand

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 38 02 04 80

IMDi Vest

Sandbrogaten 5-7, Postboks 159 Sandviken, 5812 Bergen

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 55 30 09 88

IMDi Øst

Tollbugata 20, Postboks 8059 Dep, 0031 Oslo

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 24 16 88 01

ISBN 978-82-8246-088-0

